

KNIHOVNY LADY SVAZEK PRVÝ

ANTONÍN RATH:

LÉČIVÉ ROSTLINY V DOMÁCÍM UŽITÍ

Třetí rozšířené a opravené vydání s ilustracemi

**NAKLADATELSTVÍ
KAREL VAČLENA V MLADÉ BOLESLAVI**

K N I H O V N A „ L A D Y “

Svazek I.

LÉČIVÉ ROSTLINY

III. přepracované a doplněné vydání
s vyobrazením rostlin.

Napsal

Antonín Rath,
ř. učitel.

Nakladatelství
K A R E L V A Č L E N A,
Ml. Boleslav.

Antonín Rath:

LÉČIVÉ ROSTLINY

S ilustracemi.

III. obnovené vydání.

Nakladatelství
KAREL VAČLENA,
Ml. Boleslav.

Léčivé rostliny.

Trochu dějepisu.

Šerý dávnověk obestíral zemi a rodil nový život. Miliony let uplynuly a konečně na zemi zavítal král všeho tvorstva — člověk. Žil po způsobu opic v lesích, budoval si primitivní skrýše na stromech a živil se potravou, kterou mu pečlivá a štědrá matička příroda uchystala. Změny povětrnosti nutily prvotního člověka hledati ochranu proti mrazu, horku, sněhu, dešti a bouři. Našel si vhodné jeskyně skalní a vyvolil je za svůj přibýtek. Z národů lesních stali se národové jeskynní čili troglodyté. Na mnohých místech nacházíme dosud v jeskyních zbytky těchto lidí. — Zbraně jejich byly velmi jednoduché. Nejdříve byly to ulomené větve stromové, později palice dřevěné i kamenné a konečně oštěpy, šípy a luky.

Člověk v této době podléhal pudům zvířecím. Když teplé slunko na jaře rozproudilo mizu životní, odehrávaly se v pralesích zápasy milostné po způsobu řijících jelenů. Vítězný muž odcházel s družkou a staral se o potomstvo. Protivník zhynul, nebo jsa těžce zraněn, plazil se k potoku, aby rány své vymyl, horečku zmírnil chladivou vodou a nahlídal si bylin léčivých na své rány v boji utržené. Podobně činil při poranění v zápasech s dravou zvěří a při různých chorobách. Zvířecím svým pudem poznal byliny léčivé a kterých neznal, ty ukázala mu zvěř lesní. Podnes lesníci a hajní vypravují, že postřelený jelen a srnec chladí se ve vodě a požírá třemdavu bílou, aby se z rány vyléčil.

Minuly zase dlouhé věky. Z národů jeskynních stali se národové lovečtí, pastýřští a usedlí, kteří chovali již dobytek, vzdělávali půdu a konečně provozovali řemesla a vedli obchod. Známost léčivých bylin přecházela s pokolení na pokolení. Prvotní lidé se změnili a změnila se i příroda. Mocný proces přeměny udál se v rostlinstvu i živočišstvu. Zanikli obrovští tvorové, aby z prachu jejich těl vznikl život nový. Přírodopisci a geologové potvrdí nám, že žil zde veliký Ichtyosaurus, nesmírný Plesiosaurus, dále Teleosaurus, Stegosaurus, Diplodocus a jiná zvířata, jejichž těla byla rozměrů obrovských. Tito pohádkoví obři zanikli. Atomy jejich těl jinak se spojovaly a vznikali noví tvorové, nové rostlinstvo. Avšak hmota původní zůstala. Jest táž a nezměnitelná a proto věčná. Proto i v nás i v rostlinstvu kolem nás jsou atomy hmoty původní, ale dědictví o známosti rostlin léčivých přenášelo se od věků s člověka na člověka a najdeme je u národů s kulturou nejnížší i u národů na nejvyšším stupni vzdělanosti. Léčivé rostliny znají národové souostroví v Tichém oceáně, znají je černoši v nejtemnější Africe, američtí Indiáni, žlutí Mongolové, hnědí Malajci a obyvatelé Austrálie, moderní Francouzové i vážní Angličané. Celý svět zná léčivé byliny a váží si jich.

Zkazky starých Indů zmiňují se o nejedné bylině léčivé. Babyloňané, Assyrové, Médové, Egyptané, Peršané, Řekové i Římané, ti všichni a jiní ještě národové znali léčivou moc bylin a některým připisována byla moc přímo zázračná. Bájesloví řecké i římské vypravuje o nejedné rostlině léčivé. Bůh lékařství, Paeonius, bylinami uzdravil chorého Herkula, ba i samého Plutona. Persefione větévkou jméli otevírá brány podsvětí a podobně i Aeneáš s jmélim v ruce vstupuje do říše Plu-

tonovy. Odtud udržela se víra v kouzelnou moc jméli až na naše časy a jméli jest váženou lékárnickou bylinou ještě dnes.

V Ethiopii prý existovala bylina, která bažiny vysoušela a měnila v úrodný kraj. Že to není americkým humbugem, vidíme na australském blahovičníku (*Eucalyptus globulus*), který bažinaté kraje mění po čase v pevnou zem. Ve Spartě a ve Skythii měli prý bylinku, kterou potřebí bylo v ústech držeti a člověk nevzpomenul si na hlad a žízeň. Totéž činí dnes americká rostlina koka — *Erythrosylon Coca*. Také náš tabák činí něco podobného. O tom přesvědčili se vojáci za války světové.

Apuleios vypráví, že mu božstvo zjevilo mnoho druhů bylin, jimiž lze člověku prodloužiti život. Když naň naléháno, aby tajemství své zjevil, pravil, že nepovažuje za správné sděliti takové vědomosti, protože lidé za svého krátkého života napáchají mnoho zla a pak nešťitili by se žádného zločinu, ba neušetřili by ani bohů, aby život svůj prodloužili. O těchto tajemných silách přírodních věděli a psali Hermes, Trismegistos, Bocchus, Aron, Orfeus, Thebit, Zenothemis, Zoroaster, Euax, Dioscorides, žid Isák, babylonský Zachariáš a j. v. Odkud však síly ty pocházejí a jak jich užití, to nezapsal z nich nikdo. Všichni však doznali, že síly ty ukryty jsou v rostlinách a s nimi i velká moc.

O účincích rostlin léčivých mínění bylo různé. Alexander peripatetik usuzuje z přirozených vlastností a domnívá se, že léčivá síla bylin pochází ze živlů. Můdrc Plato přisuzuje účinky ty tvůrčím silám hmot, ze kterých rostliny povstaly. Hermes se domnívá, že léčivé vlastnosti bylin pocházejí z vlivu těles nebeských. Tato domněnka byla v platnosti mnoho staletí.

Prometheus přinesl lidstvu oheň s nebe a za to byl přikován ke skále. Orel denně přilétal a rval jeho útroby. Kam krev z jater padla, vypučela podivná bylinka. Vypravuje o ní Apollonius ve svých »Argonautech«.

Potře-li se bojovník šťávou z oné bylinky a při tom obětuje Proserpině, nelze ho zraniti železem ani ohněm.

Mnozí magové středověcí připisovali zdárné účinky rostlin na zdraví lidské duchu světovému, který síly do hmot vlévá. Jiní opět tvrdili, že jenom slunce propůjčuje rostlinám moc léčebnou, vytahuje paprsky svými ze země látky léčivé a ukládá je v rostlinách. Toť jest asi názor nejsprávnější. Slunce propůjčovalo léčivé vlastnosti otočniku, pivoňce, vlašťovičníku, slunečnici, zázvoru, citroníku, třemdavě, vrbině; měsíc vléval léčivé prostředky opět mochně.

Římský cestovatel Plinius vypráví, že mnohé květiny propůjčovaly člověku moc předvídati věci budoucí. Byla to hlavně »aglyphotis«, která se také nazývala »marmoritidou« a rostla divoce v mramorových lomech v Arabii při hranicích Mezopotamie. Této rostliny užívalo se i k přivolávání duchů osob zemřelých. Věstecký nápoj připravován byl z rostliny »theangelsidy«. Byla to asi Archangelica officinalis neb silvestris, t. j. andělka lékařská a menší. Historik Xanthos vypravuje opět o rostlině »balli«, kterou by vzkříšen usmrcený Tillon. Slavný učitel Rabanus praví, že bylina »pentaphyllon« (mochna) vzdoruje jedu, zahání průjem a usmírjuje zlé duchy. Podobně sporýš. Perští králové dávali na cestu svým vyslancům k panovníkům sousedním bylinu »latax«, aby všude měli všeho hojnost.

Největší znalost bylin léčivých byla u Egyptanů. Americký egyptolog Henry Breadsted objevil lékařský papyrus a učinil jej svým překladem přístupným všemu

učenému světu. Jeho obsah vzbudil všude rozruch a ukázal, že egyptské lékařství postaveno bylo na základ vědecký. Jak vysoko cenil si starověk egyptského lékařství, to dokazuje jedno místo ze 4. zpěvu »Odyssey«, kde Egypt popsán je jako země, z jejíž půdy roste mnoho koření k dobrým i škodlivým smíšeninám, t. j. jedům. Dále se praví, že každý egyptský lékař vyniká věděním nad ostatní smrtelníky. Také ve vojsku byli školení lékaři. Civilní lékaři byli specialisováni na určité nemoci a léčili dle osvědčených starých receptů. Dle těchto pak i léky připravovány, hlavně z rostlin. Lékař, jemuž umřel pacient, byl beztrestný, když prokázal, že léčil přesně dle předpisů. Nemohl-li tak prokázati, byl souzen na život a na smrt. Později lékařství egyptské upadlo.

Dle zpráv Clemense z Alexandrie, pohanského filosofa, který procestoval velký kus světa a později, po svém přestoupení ku křesťanství stal se také učitelem Originovým, měli Egyptané 42 svatých knih a z nich posledních šest věnováno bylo výhradně lékařství. Pojednávaly o těle lidském, o nemocích, o lékařských přístrojích, o lécích, o očích a o ženách. Medicínské knihy byly posvátné a zasvěceny Anubisovi, bohu se šakalí hlavou, který uváděl duše do podsvětí. Znalost lékařství udržovala se přísně ve stavu kněžském.

Apuleios vypravuje o slavném egyptském magovi a proroku Zachlovi, že vzkřísil mladíka již mrtvého. V ústech svých drže malou bylinku a druhou položil na ústvě na prsa mrtvého. Nato obrátil se k vycházejícímu slunci a zbožně se modlil. Prsa nebožtíkova najednou se počala zvedati, tepna bila stále silněji, duch vstoupil do těla, mrtvola se zvedla a mladík mluvil.

Ve století XII.—XV. účinek bylin na zdraví lidské připisován byl určitým hvězdám. Tak Algol propůjčuje léčivé vlastnosti čemeřicím a pelyňku, Plejady rozmáryně a fenyklu, Aldebaran pryšci a kozímu listu, Kozorožec mátě peprné, Velký pes chvojce klášterské, černo-býlu, kozí bradě luční, Velký medvěd čekance, brčálu a t. d. Proto jisté léčivé byliny trhány byly jen v době, kdy ta neb ona hvězda či souhvězdí zaujímalo určité postavení k zemi. Věřilo se tehdy, že jen v tu dobu trhané byliny účinkují na zdraví i ducha lidského. Tak ovšem soudil středověk i starověk a my dnes, dívající se na věc se stanoviska ryze vědeckého, přiznati musíme veliký význam rostlinám léčivým, ve kterých slunko uchystalo lidstvu pomoc v jeho bolestech.

Leč ani bible či Písmo svaté nezamítá rostlin léčivých. Izop a dřevo cedrové hrálo úlohu při prohlášení malomocného za uzdraveného u Židů. Svědčí o tom kapitola 14. knihy Mojžíšovy III., zvaná Leviticus. Kapitola 30. knihy Jobovy mluví o lidech, kteří trhají »ze-liny po chrastinách«. I na jiných místech bible najdeme zmínku o rostlinách léčivých.

Poohlédněme se ale po dějinách svých vlastních.

Staré báje a pověsti vypravují o moudrém knížeti Krokovi a jeho třech dcerách Kazi, Tetě a Libuši. Všecky tři se něčím proslavily. Libuše ctěna byla pro svoji moudrost a po smrti otcově stala se kněžnou a zakladatelkou rodu Přemyslova. Teta učila lid ctíti bohy zpěvem a plesem. Kazi znala léčivou moc bylin, uměla ho-jiti lidské neduhy a bolesti a byla ve veliké vážnosti. Na hrad Kazín utíkal se lid o pomoc ve svých nemo-cech. Kazi nikoho neodmítla, každému pomohla a lid ji miloval.

U sousedních národů slovanských i germánských znalost léčivých bylin chována byla jako tajnost u kněží. Slovanští kněží sluli žreci, germánští druidové. Některé rostliny připravovány byly k léčení za obřadů náboženských a jméli, na př., bylo řezáno srpy a noži zlatými.

Ve středověku sbíráním léčivých rostlin zabývali se kořínkáři čili řeporyjci, brtníci a tak zvané »čarodějnice«. Bylo to zaměstnání přímo lidskému životu nebezpečné a mnoho lidí kleslo tehdy pod mečem katovým, na šibenici či na hranici, bylo umučeno ve vězeních neb roztrháno koni jenom proto, že nebylo porozumění pro věc. Vina provinilců byla jenom v tom, že duchem svým předčili dobu. Čarodějnice ovšem se svými lektvary spojovaly různá zaříkávání a kreslily podivné vzorce ve vzduchu neb na zemi. Dopadené čarodějky končily život svůj v mukách nejhroznějších.

Ve století XIV. u nás Čechů věc počala se měniti k dobrému a i samotní vládcové dávali pokyny, jak pěstovati rostliny lékařské. Byl to hlavně »Otec vlasti«, císař Karel IV. Ten v mladších svých letech poznal různé země evropské a všeho bedlivě si všímal. Později, když dosedl na trůn po smrti otce svého Jana Lucemburského, zakládal vinice, sady ovocné a zahrady s bylinami léčivými. Zahrad lékárnických bylo tehdy v Praze několik. Největší prostírala se mezi dnešním Václavským náměstím, ulicí Jindřišskou, Bredovskou a Mariánskou, která dříve slula Bosácká. Tato zahrada patřila dvornímu lékaři císaře Karla IV., Angelovi z Florencie, který měl i vyhlášenou lékárnu v Praze a již Čechové říkali »U Anděla«.

V Německu v téže době všímali si vlastností rostlin a jich účinku na zdraví lidské mužové učení, kteří za-

bývali se vědami magickými a věřili, že každá bylina má svoji léčivou moc, kterou jí propůjčuje duch všesvětový, vládce přírody. Jedním z nich byl Kornelius Agrippa, rytíř z Netteshaymu, osoční lékař francouzského krále Františka I. Ten r. 1533 vydal spis »Magie či okkultní filosofie« a v něm činí se časté zmínky o rostlinách léčivých.

Leč i u nás v Čechách kvetlo pěstování rostlin léčivých a to na počátku věku nového. Císař a král Ferdinand I. povolal do Čech z Gorice slavného botanika a lékaře Ondřeje Mathioliho, který stal se osobním jeho lékařem. Mathioli dovedl císaře i pány české nadchnouti pro vědeckou botaniku, pro ovocnictví, vinařství a jiné obory hospodářské. Za Mathiolova působení vzniklo v Praze i na venkově několik zahrad, kde pěstovány byly výhradně rostliny léčivé. Mathioli svědomitě zkoumal účinek bylin, zaznamenával pečlivě své zkušenosti, studoval naši květenu a rozříd'oval. V Praze pobyl plných třináct let a konečně ze služeb králových propuštěn byl na vlastní žádost. Odejel do Tridentu a zde r. 1577 zemřel v 77 letech svého plodného života.

Mathioli náleží mezi nejlepší vykladače Dioscorida. R. 1557 vydal v Praze pověstný svůj »Herbář«. V něm popisuje známé rostliny a dává návody, jak by se jich a kdy mohlo použití v různých nemocech. Některé rady mají ovšem příchut' pověřivosti, jak ani při tehdejších duchu jinak možné není, ale jádro je velmi dobré a všeobecně ceněno. Mathioli buduje zde na poznatcích starověkých učenců řeckých i římských. Byli jimi: Lysimachos, Dioscorides, Theoprast, Hesychius, Loctius, Athsenems a jiní. Také Pliniovy »Historie přírody« se dotýká. Česky vydán byl »Herbář« Mathiolův r. 1562 od Tadeáše Hájka z Hájku a spisovatel v něm praví,

že dílo vzniklo z vděčnosti k němu, profesor v Bologni, vydán byl r. 1596 dle německého Altioni, Tozzi, Beninberta z Riesenbachu českým a J. v. mem z Veleslavína.

Činnost Mathiolova v Řádě, Tomáše Hoya, Scheroceněna. Jeho »Herbář«, Kerra.

ném vydání u knihkupce most léčivých rostlin Magnol, Jest to dílo příliš rozvelieu, který zemřel r. 1715, ceprístupno širším vrst (1651), Tournefort († r. 1708),

Za císaře Rudolfa Vaillant († 1722), Dierville, lékař klášterech, četné LX.

zvláště při sídlení své šířitele léčivých rostlin. Byl to Tehdy vynikl Arg, zemřelý r. 1663, profesor Maurandi z Mnichova Monardes, lékař v Seville, jesuita Cobv z Rožmberka

žanský r. 15 chlubi se Linnéem a jeho žákem Olafem a v něm v

vznik a v carů razil léčivým rostlinám cestu Lavatier, toto uvážer, Jurinne, Schleicher, Haller, dr. Christ. Sevec za

vati, andané na tomto poli vynikli svým Šebestiánem letě maunsem, profesorem v Leydenu. Týž byl osobbác, lékařem Ludvíka Napoleona. Na pěstování rostlin v léčivých v širším rozsahu ukázal v Holandsku výtečný zahradník Swert a to již na počátku století XVII.

U Němců v říši vynikli: Konrád Gessner, který zemřel v Curychu r. 1565, a všeobecně byl zván »německým Pliniem«. Dále Lonicer, lékař ve Frankfurtu nad Mohanem († 1586), Sinningi, universitní zahradník v Bonnu, J. Sigmund Elsholz, lékař a botanik v Berlíně († 1688), Koch, universitní profesor v Heideberce, Buzbaum, lékař v Cařihradě († 1730), Wohlkamer, před-

áme náhražky v domácích dro-
bývali se vědami magickými. dříve předkové naši měli
má svoji léčivou moc, kterou ochopení nemáme. I zde opa-
světový, vládce přírody. Jedn že k cizině máme důvěru
Agrippa, rytíř z Netteshaymu, ci nikoliv. Nad tou krčíme
ského krále Františka I. Ten r. le výborných a osvědčených
či okultní filosofie» a v něm čin sneme. Vždyť naši před-
o rostlinách léčivých.

Leč i u nás v Čechách kvetlo pěstění chemických pří-
vých a to na počátku věku nového. Cíťnými léky z bylin. Za
nand I. povolal do Čech z Gorice slaví roku chemie pomalu
lékaře Ondřeje Mathioliho, který stal se ů z říše rostlinné.
lékařem. Mathioli dovedl císaře i pány čes přírodě nestoji
pro vědeckou botaniku, pro ovocnictví, vin, dary upraví,
obory hospodářské. Za Mathiolova působ ní
v Praze i na venkově několik zahrad, kde pěstí lou cenu. Toť
výhradně rostliny léčivé. Mathioli svědomitě
účinek bylin, zaznamenával pečlivě své zkušenosť a ten ři-
doval naši květenu a rozříd'oval. V Praze pobyl my lékaři
třináct let a konečně ze služeb králových propuště a k se-
na vlastní žádost. Odejel do Tridentu a zde r. 1577 slovech
mřel v 77 letech svého plodného života.

Mathioli náleží mezi nejlepší vykladače Dioscorida. řiro-
R. 1557 vydal v Praze pověstný svůj »Herbář«. V něm léčí
popisuje známé rostliny a dává návody, jak by se jich toři
a kdy mohlo použití v různých nemocech. Některé rady la
mají ovšem příchut' pověřivosti, jak ani při tehdejším
duchu jinak možné není, ale jádro je velmi dobré a vše-
obecně ceněno. Mathioli buduje zde na poznatcích star-
rověkových učenců řeckých i římských. Byli jimi: Lysi-
machos, Dioscorides, Theoprast, Hesychius, Loctius,
Athsenems a jiní. Také Pliniovy »Historie přírody« se
dotýká. Česky vydán byl »Herbář« Mathiolův r. 1562
od Tadeáše Hájka z Hájku a spisovatel v něm praví,

Vedle něho byl to Aldrovandini, profesor v Bologni, který zemřel r. 1605. Dále byl to Altioni, Tozzi, Benincasi, Farseti, Scopoli, Billardi a j. v.

Angličané mají svého Walleranda, Roberta Marri-sona, prof. botaniky v Oxfordě, Tomáše Hoya, Scherrarda, Petivera, Douglase, Kerra.

U Francouzů šířil známost léčivých rostlin Magnol, prof. botaniky v Montpellieru, který zemřel r. 1715, cestovatel Cornut († r. 1651), Tournefort († r. 1708), Bignon († 1743), Vaillant († 1722), Dierville, lékař na počátku stol. XIX.

Španělové měli své šířitele léčivých rostlin. Byl to jesuita Nieremberg, zemřelý r. 1663, profesor Maurandi v Karthageně, Monardes, lékař v Seville, jesuita Cobv a jiní.

Švédové chlubí se Linnéem a jeho žákem Olafem Torénem.

U Švýcarů razil léčivým rostlinám cestu Lavatier, Scheuchzer, Jurinne, Schleicher, Haller, dr. Christ. Senebier.

Holand'ané na tomto poli vynikli svým Šebestiánem Brugmaunsem, profesorem v Leydenu. Týž byl osobním lékařem Ludvíka Napoleona. Na pěstování rostlin léčivých v širším rozsahu ukázal v Holandsku výtečný zahradník Swert a to již na počátku století XVII.

U Němců v říši vynikli: Konrád Gessner, který zemřel v Curychu r. 1565, a všeobecně byl zván »německým Pliniem«. Dále Lonicer, lékař ve Frankfurtu nad Mohanem († 1586), Sinningi, universitní zahradník v Bonnu, J. Sigmund Elsholz, lékař a botanik v Berlíně († 1688), Koch, universitní profesor v Heideberce, Buzbaum, lékař v Cařihradě († 1730), Wohlkamer, před-

seda akademie přírodovědců v Norimberce, pověstný farář Kneipp a četní jiní.

U rakouských Němců v tom směru pracovali: Mikuláš Host, tělesný lékař císaře Ferdinanda V., Antonín Storck, ředitel všeobecné nemocnice ve Vídni, který zemřel r. 1803 a získal si velikých zásluh o výzkum vlivu rostlin jedovatých na zdraví lidské, dále Jindřich Grantz, profesor na universitě ve Vídni a j. v.

Také u nás v Čechách bylo mnoho mužů, kteří se zabývali botanikou a ukazovali na léčivost rostlin. Byl to zakladatel botanické zahrady v Praze Mikan, který zemřel r. 1844. Dále šířil známost rostlin léčivých Jos. Keraf, lékař v Chomutově, Čelakovský, Pressl, Oborný, Sobotka, Černý, Polívka a jiní.

V některých krajinách našich je sběr léčivých rostlin dosti vydatným příjmem místnímu obyvatelstvu. Lékární a drogerie rády sušené byliny kupují k přípravě léků a tu naskytuje se široké pole působnosti vděčné školám, jež mohou znalost léčivých rostlin nejen kolem sebe šířiti, ale pomocí žactva sběr i prováděti. Tím získá se i slušný peníz na pořízení učebních pomůcek a na zřízení žákovských knihoven.

Ve větším množství kupují léčivé rostliny:

Alchyma, akc. společnost v Kolíně n. Labem, Farmaka, spol. s r. obm. v Soběslavi, Frant. Gattermann, velkoobchod drogami v Praze I., Rybní ul., Herbaria, spol. s ruč. obm. v Jičíně, V. Kocourek, velkodrogerie v Čes. Budějovicích, Wäger a Eichler, velkoobchod drogami v Brně, Milde a Rössler, Pharmacentrum, Praha II., Štěpánská ul. č. 1, Medica, akc. společnost v Praze, Poříč, Vilém Ott, velkoobchod drogami a vegetabiliemi, Praha I., Národní třída č. 41, Planta, spol.

s ruč. obmezeným v Brandýse nad Lab., J. L. Rössler, velkoobchod drogami a vegetabiliemi, Praha I., Jindřišská ul. č. 7, Rangheri a spol., velkodrogerie, Praha I., Jilská ul., Svaz velkodrogistů v Praze II. č. 613.

O sběru léčivých rostlin.

Od léčivých rostlin sbírají se pouze kusy zdravé, nezachvácené některou z chorob rostlinných. Sběr buďž jednorodý, t. j. nemíchejme do sebraných rostlin jiného druhu byliny. Rostliny nesmí obsahovati pavučin, prachu, kamení a hlíny.

Všecky léčivé rostliny sbíráme v pravý čas, kdy obsahují nejvíce látek léčivých. Čas sběru jednotlivých částí rostlin je vyznačen v »Přehledu sběru rostlin léčivých« a pak při každé samotné rostlině. Je volen zkušenostmi tak, že dobře vystihuje dobu, kdy rostlina je léčivem nejbohatší. U některé je to před rozkvetením, u jiné zase v květu, u oddenků opět na podzim a v zimě, kdy největší síla rostliny je zde soustředěna.

V každém případě sbírejme vždy za počasí suchého, nikdy za mlhy a deště. Hrubé stonky a nepěkné vyvinuté listy odstraňme. Byliny celé a květy sušíme na vzduchu bez přístupu paprsků slunečních. Sušení děj se rychle.

Sbíráme-li pouze květy, sbírejme je před úplným rozvitím za dnů slunečních. Nejlépe mezi polednem a to bez stonků a lodyh. Květy rovněž sušíme ve stínu.

Pokud se týče kořenů a oddenků, tu nesmíme je sbírat nikdy v čase, kdy bylina je ve vzrůstu největším. Kořeny jednoletých rostlin sbíráme na podzim, dvouletých na podzim prvního roku a u vytrvalých na pod-

zim druhého neb třetího roku. Nelze-li nám kořenů a oddenků usušiti ve stínu, tu necháme je zavadnouti a pak doschnouti na kamnech. Dobré služby zde prokazuje malá sušárna na ovoce, není-li ji, tedy lísky dřevěné v troubě kamen také postačí.

Kořeny a oddenky musí býti zbaveny veškerých nečistot zemních.

Jedovaté rostliny sušíme od ostatních odděleně.

Všecky byliny musí se řádně usušiti, nikdy nesmí býti přeschlými, aby při doteku a transportu se nelámaly. Jinak přijde na místo beztvárná drť rostlinná.

Při sběru pamatujme na to, aby jednotlivé druhy v krajině nevzaly za své. Mějme cit k přírodě a vandalsky byliny neničme. Tak uchováme si pramen našich zásob na léta příští.

V posledních létech přímo barbarsky nakládalo se při sběru s rosníčkou okrouhlolistou a důsledek? Je ten, že tato vytečná rostlina v lékařství místy vzala za své a aby úplně nevyhynula, musela vláda zakročiti proti takovému vandalství a rosníčku vzíti pod ochranu zákona.

Příprava domácích léků.

Doma připravujeme pro případ potřeby nálev (thé), odvar, prášky, pilulky, výtažky, šťávy, olej, masti a kaše.

Nálev. Vezmeme na př. špetku šalvějových listů, spaříme je horkou vodou, přikryjeme pokličkou a přecedíme. Nálev sladíme cukrem neb medem.

Odvar. Při odvaru vaříme dle síly bylin sušených, buď dle neb dobu kratší. Oddenky a kořeny

dlužno rozkrájeti na drobno, aby všechny látky se nám vyloužily. Vařiti nutno je delší dobu než rostlinky s měkkou lodyhou.

Prášky. Prášky připravíme z úplně usušených bylin, oddenků, kořenů, bobulí a zrn. Bylinu nutno jemně utřítí neb v hmoždíři utlouci. Nejlepším jest zde válečný hmoždíř porculánový, který aroma bylin neruší.

Pilulky. Pilulky hotovíme z prášků smícháním s medem. Uhněteme pevné těsto, naděláme z něho stejných kuliček, obalíme je v plavuňovém prášku a uschováme v krabičkách pro potřebu.

Výtažek. Výtažky z rostlin hotovíme pomocí silné žitné kořalky, čistého lihu neb octa. Na bylinky nalijeme tolik lihu, aby byly úplně potopeny. Láhev zazátkujeme a postavíme na okno, aby paprsky sluneční mohly na směs účinkovati. Slunce vytáhne všechny látky léčivé a za 14 dní až 4 neděle je výtažek hotov. Láhvi nutno občas zatřepati. Potom výtažek slijeme do čisté láhve, uzavřeme neprodyšně, láhev opatříme nápisem a uložíme do domácí lékárničky. Výtažky jsou velmi silnými prostředky a proto nutno jich užívatí opatrně.

Olej. Léčivý olej připravujeme si z etherických bylin naložením těchto do oleje olivového neb bavlníkového. Láhev vystaví se na okně působení paprsků slunečních po dobu 3—4 neděl. Tak vyrábí se olej růžový, rozmarýnový, levandulový a j. v.

Šťáva. Šťávu obdržíme rozdrcením čerstvé byliny a přecezením takto získané kaše. Šťáva z ovoce různého připravuje se obvyklým způsobem. Šťáva z řetkve získá se vyloužením pomocí soli.

M a s t. Mast připravíme si třením usušené neb čerstvé rostlinky v misce porculánové se sádlem, máslem, s trochou včeliho vosku a kapkou octa. Mast na oči ocet obsahovati nesmí. K masti možno přidati i vonné silice.

K a š e. Kaši dostaneme úplným rozvařením plodů, hlíz neb lodyhy. Na př.: Uvaříme brambory, přecedíme a úplně rozmačkáme. Na to kaši v plátně přikládáme jako obklad.

Přehled rostlin užitkových.

Číslo řadné	Účel a druh rostlin	Číslo pořadové
1.	Barviřské rostliny	9 23, 29, 58, 74, 77, 79, 100, 122, 135, 171, 172, 173, 185, 200, 213, 224, 231, 237, 240, 253, 254, 264, 269, 303, 321, 333, 334, 335, 339, 343, 347, 351, 354, 368, 375, 380, 381, 384, 385, 397, 419, 431, 448, 454, 455
2.	Čarodějství sloužily	52, 55, 62, 162, 277, 374
3.	Hmyz hubí	24, 26 9, 22, 291, 324, 421, 437
4.	Kuchyňské rostliny	8, 9, 11, 21, 35, 39, 40, 43, 47, 50, 51, 54, 61, 69, 70, 79, 85, 86, 89, 91, 94, 103, 105, 106, 124, 130, 137, 141, 144, 146, 161, 175, 176, 178, 180, 187, 204, 208, 215a, 218, 219, 223, 233, 234, 244, 256, 258, 262, 266, 267, 272, 274, 275, 277, 280, 281, 282, 290, 295, 296, 299, 320, 328, 338a, 338b, 345, 346, 356, 362, 365, 369, 376, 394, 395, 398b, 423, 425, 429, 439, 441, 442, 455

Číslo řadné	Účel a druh rostlin	Číslo pořadové
5.	Léčivé prostředky rostlinné	1, 5, 26, 56, 57, 88, 129, 133, 140, 150, 153, 163, 221, 230, 245, 247, 249, 270, 274, 300, 306, 323, 354
6.	Léčivé rostliny domácího užití	2, 4, 6, 7, 10, 17, 20, 21, 25, 30, 31, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 52, 53, 60, 62, 63, 66, 68, 75, 76, 78, 81, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 101, 104, 105, 109, 111, 112, 115, 116, 117, 121, 123, 130, 131, 134, 145, 146, 148, 149, 152, 154, 156, 157, 159, 163, 164, 166, 168, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 200, 215a, 215b, 222, 226, 229, 235, 239, 241, 242, 244, 248, 251, 252, 256, 258, 259, 261, 263, 265, 266, 267, 268, 271, 275, 277, 280, 284, 287, 291, 294, 296, 297, 302, 305, 307, 308, 310, 311, 313, 317, 318, 319, 320, 323, 324, 327, 329, 331, 336, 338a, 338b, 340, 342, 343, 347, 348, 352, 355, 356, 357, 358, 359, 363, 364, 367, 373, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 388, 389, 390, 391, 394, 397a, 397b, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 420, 421, 423, 424, 428, 432, 433, 434, 439, 440, 442, 443, 445, 447, 448, 449, 451, 452, 453

Číslo rande	Účel a druh rostlin	Číslo pořadové
7.	Léčivé rostliny oficielního i domácího užití (V seznamu označeny jsou hvězdičkou)	8, 9, 15, 16, 18, 24, 28, 36, 42, 47, 48, 49, 64, 65, 71, 72, 73, 76, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 99, 102, 106, 107, 108, 109, 113, 120, 126, 127, 128, 132, 133, 138, 142, 151, 155, 158, 160, 165, 167, 173, 181, 186, 194, 197, 198, 202, 203, 205, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 223, 225, 227, 228, 230, 231, 232, 237, 240, 249, 250, 255, 260, 264, 269, 278, 279, 281, 282, 285, 286, 289, 290, 292, 298, 301, 303, 309, 312, 315, 316, 322, 325, 326, 330, 332, 333, 336, 337, 341, 351, 366, 368, 371, 387, 392, 407, 409, 410, 416, 418, 422, 425, 426, 427, 435, 436, 438, 444
8.	Léčivé rostliny dřívější	32, 46, 50, 55, 74, 176, 177, 207, 283, 293, 314, 361
9.	Léčivé rostliny pro zvěrolékaře	24, 79, 125, 152, 166, 177, 293, 297
10.	Mouku po- skytuji (vyjma obilnin)	10, 12, 30, 75, 81, 116, 200, 220, 271, 340
11.	Náhražky čaje	106, 134, 209, 225, 269
12.	Olejné	13, 37, 53, 194, 201, 202, 203, 204, 218, 219, 258, 264, 308, 344, 349, 363, 370, 416, 423
13.	Oleje etherické dávají	3, 8, 9, 13, 18, 19, 39, 45, 66, 76, 82, 85, 86, 109, 151, 161, 167, 169, 170, 171, 172, 195, 197, 223, 227, 228, 232, 326, 330, 336, 387, 418, 438

Číslo řadné	Účel a druh rostlin	Číslo pořadové
14.	Okrasné	20, 57, 110, 118, 184, 199, 248, 257, 399, 400, 401, 402, 434, 445
15.	Pivo a chmel falšují	98, 99, 184, 188, 316, 324, 431
16.	Průmyslové rostliny	27, 30, 33, 36, 37, 43, 71, 72, 110, 112, 114, 115, 117, 118, 147, 149, 158, 165, 182, 185, 194, 238, 240, 253, 254, 264, 268, 269, 288, 299, 334, 365, 373, 393, 396, 407, 432, 433, 446, 451, 453
17.	Při praní se používá	67, 246, 276, 386
18.	Rostliny poskytlující ovoce	6, 11, 28, 34, 42, 61, 69, 78, 105, 106, 123, 143, 201, 217, 272, 295, 338b, 376, 398b
19.	Škodnou hubí	98, 136, 179, 261, 331, 383, 430
20.	Včelařské rostliny	3, 25, 28, 34, 46, 47, 56, 57, 59, 60, 64, 65, 66, 76, 84, 89, 90, 91, 105, 106, 114, 120, 123, 142, 143, 155, 156, 173, 189, 197, 202, 203, 204, 206, 213, 215, 216, 217, 223, 225, 226, 227, 228, 250, 251, 269, 277, 278, 279, 284, 290, 296, 301, 307, 318, 326, 330, 338a, 344, 345, 346, 356, 366, 370, 371, 373, 387, 388, 391, 418, 424, 425, 428, 434, 451
21.	Ve voňavkářství se užívá	3, 18, 19, 45, 160, 304, 314, 318, 389, 415
22.	Různé	5, 10, 26, 45, 58, 60, 67, 90, 155, 249, 360

1) Přehled sběru oficiálních rostlin léčivých pro celý kalendářní rok.

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Leden	Jmélí bílé	Pouze mladé větévky i s listky	Stipites Visci albi	Předem nutno opatřit si odběratele.
	Čemeřice černá	Oddenky čemeřice černé bez natí i země	Rhizoma Hellebori nigri	»
Únor	Lýkovec obecný	Před rozvitím květů sloupne se kůra	Cortex Daphne mezerei	»
	Topol černý	Poupata topolová před rozpuknutím, dokud jsou lepkavá	Gemmae Populi	Vždy odbytné
	Jalovec	Sbírá se dřevo vyzrálých keřů i s větévkami postranními	Lignum Juniperi	»
	Čemeřice černá	Podobně jako v lednu	—	—
	Jmélí bílé	Podobně jako v lednu	—	—

Potměchuť	Sbírají se stonky, než lístky vyrazí	Caulis Dulca- marae	Předem zajistiti odběratele
Lýkovec obecný	Jako v únoru	—	—
Dub zimní i letní	Hladká kůra z mladých větévek i silnějších větví	Cortex Quercus	Zajistiti odběratele
Krušina obecná	Kůra sloupnutá po de- šti s mladých větví. Tenká kůra se platí draže	Cortex Rhamni frangulae	Vždy prodejná
Topol černý	Jako v únoru	—	—
Ibišek či pro- skurník lékař.	Kořeny rostlin nejméně dvoulletých. Dobře usu- šiti	Radix Althaeae	—
Anjelika větší	Dobývá se kořen anje- likový a dobře se musí usušiti	Radix Angelicae	Vždy prodejné Podob. anj. menší
Prha chlumní (arnika)	Oddenek prhy chlumní	Rhizoma Arnicae	Vždy prodejné
Lopucha větší a pavučinatá	Pouze kořen obou rostlin	Radix Bardanae	Zajistiti odběratele
Puškvorec	Oddenky puškvorcové se řádně očistí a dobře usuší na mírném teple	Rhizoma Calami aromatici	Vždy prodejné

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Březen	Oman pravý	Dobývá se kořen pouze	Radix Enulae	Vždy prodejně
	Pýr	Oddenek pýru dobře očištěný a řádně sušený	Rhizoma Graminis	»
	Všedobr horní	Oddenek všedobru horního	Rhizoma Imperatoriae	»
	Jehlice trnitá	Kořen	Radix Ononidis spinosae	Zajistiti odběratele
	Petržel kuchyňská	Kořen	Radix Petroselinii	»
	Bedrník	Kořen	Radix Pimpinellae	Vždy prodejně
	Osladič	Oddenek osladiče řádně očištěný a usušený	Rhizoma Polypodii	»
	Mochna nátržník	Oddenek	Rhizoma Tormentillae	»
	Chvojka klášterská	Letorosty z větví chvojky klášterské (jednoleté)	Summitates Sabinae	Zajistiti odběratele
	Kostival	Kořen	Radix Symphyti	»

Krušina obec.	Jako v březnu	—	—
Dub zimní a letní	Jako v březnu	—	—
Potměchuť	Jako v březnu	—	—
Trnka	Květy před úplným roz- viitím. Před sušením nutno je nechati zavada- nouti	Flores Pruni spi- nosae	Vždy prodejně
Medvědice lékařská	Listy	Folia Uvae Ursi	»
Břiza	Listy	Folia Betulae	Zajistiti odběratele
Pampeliška	Listy	Folia Taraxaci	»
Petrklíč	Květy	Flores Primulae	»
Topol černý	Jako v únoru	—	—
Ibišek, anjelika, arnika, lopucha, puškovec, pýr, jehlice trnitá, petržel, bedrník, kostival lékař., mochna nátrž- ník, chvojka klášterská	Jako v březnu	—	—

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název črogy	Poznámka
Duben	Hlaváček jarní	Nať	Herba Adonidis vernalis	Zajistiti odběratele
	Čekanka	Kořen	Radix Cichorei	»
	Mařinka vonná	Nať	Herba Asperulae odoratae	Vždy prodejně
	Plicník lékařský	Nať	Herba Pulmona- riae officinalis	»
	Vlaštovičník	Nať	Herba Chelidonii	»
	Vítod hořký	Nať	Herba Polygalae amarae	»
	»	Kořen	Radix Polygalae amarae	»
	Mydlice lékař.	Kořen	Radix Saponariae	»
Květen	Petrklíč, trnka, bříza, medvědi- ce lékař., hlavá- ček, mařinka vonná, vítod hořký, plicník lékařský	Jako v dubnu	—	—

Konvalinka	Pouze květy	Flores Convallariae majalis	Zajistiti odběratele
Heřmánek	Květy	Flores Chamomillae	Vždy prodejně
Hluchavka bílá	Bílé květy	Flores Lamii albi	»
Víčí mák	Květy	Flores Papaveris Rhoeados	»
Pivoňka	Květy	Flores Paeoniae	»
Řepík lékařský	Listy	Folia Agrimoniae	»
Prha chlumní (arnika)	Listy	Folia Arnicae	Zajistiti odběratele
Podběl	Listy	Folia Farfarae	Vždy prodejně
Jahodník	Listy	Folia Fragariae	»
Jaterník (podléška)	Listy bez řapíků	Folia Hepaticae nobilis	Zajistiti odběratele
Šalvěj	Listy	Folia Salviae officinalis	Vždy prodejně
Hořký jetel (vachta třílistá)	Listy	Folia Trifolii fibrini	»
Prha chlumní (arnika)	Nať	Herba Arnicae	»

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Květen	Konvalinka	Nat'	Herba Convallariae majalis	Zajistiti odběratele
	Jitrocel větší a kopinatý	Nat'	Herba Plantaginis	Vždy prodejně
	Routa obecná	Nat'	Herba Rutae	Zajistiti odběratele
	Maceška polní	Nat' bez kořenů; nutno ji sbírat před úplným rozvitím květů	Herba Violae tricoloris	Vždy prodejně
	Ocún	Semeno ocúnu	Semen Colehici	Zajistiti odběratele
Červen	Bříza, vlašovičník, vřod hořký, mařinka vonná	Jako v dubnu a v květnu	—	—
	Heřmánek, konvalinka, hluchavka bílá, pivoňka, vřelák, řepík lék., prba chlumní, podběl, jaterník,			

šalvěj, čubet lékařský, jitro- cel, routa, ma- ceška polní, ocún, hořký jetel			—	
Prha chlumní (arnika)	Květy	Flores Arnicae	Vždy prodejně	
Měsíček zahradní	Květy	Flores Calendulae	»	
Rmen vzácný či heřmánek římský	Květy	Flores Chamomillae romanae	»	
Chřpa polní	Květy	Flores Cyani	»	
Řebříček	Květy	Flores Millefolii	»	
Růžě stolistá	Květy	Flores Rosae centifoliae	»	
Bez černý	Květy	Flores Sambuci	»	
Lípa	Květy	Flores Tiliae	»	
Proskurník lék. či ibišek	Listy	Folia Althaeae	»	
Rulík zlomocný	Listy	Folia Belladonnae	»	

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Červen	Náprstník červený	Listy bez řapíků. Listy náprstníku žlutého méně cenné	Folia Digitalis purpureae	Vždy prodejné
	Blin černý	Listy	Folia Hyoscyami	»
	Ořešák, vlašský ořech	Listy	Folia Juglandis	Zajistiti odběratele
	Sléz planý	Listy	Folia Malvae silvestris	Vždy prodejné
	Meduňka lékař.	Listy	Folia Melissa	»
	Ostružinník	Listy	Folia Rubi fruticosi	Zajistiti odběratele
	Pelyněk pravý	Nat, pouze letošní, měkká. Dřevnatá se nehodí	Herba Absinthii	Zajistiti odběratele
	Řepík lékařský	Nat	Herba Agrimoniae	Vždy prodejné
	Mateřídouška	Nat	Herba Serpylli	»
	Čubet lékařský	Nat	Herba Cardui benedicti	»
	Zeměžluč	Nat	Herba Centaurii minoris	»

Červen	Přeslička polní	Nat' z pěkně vyvinutých rostlin	Herba Equiseti	Vždy prodejně
	Jablečník obecný	Nat'	Herba Marrubii albi	»
	Rebříček	Nat'	Herba Millefolii	»
	Tymián	Nat'	Herba Thymi	»
	Rozrazil lékař.	Nat'	Herba Veronicae	»
Červenec	Lišejník islandský	Stélka	Lichen Islandicus	»
	Heřmáněk pravý, hluchavka bílá, vlčí mák, jaterník, prha chlumní, vlaštovník, jitrocel, macěška polní	Jako v květnu a červnu	—	—
	Lišejník islandský, rozrazil lékařský, tymián, mateřídouška, rosmíčka, řebříček obecný, jablečník, přes-	Jako v červnu	—	—

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Červenec	lička, zeměluč, čubet lék., arníka, řepík lékař., pelyněk pravý, kmín, durman, meduňka, sléz planý, blín červený, náprstník červený, rulík zlomocný, proskurník lékař., divizny, lipa, bez černý, růže stolistá, chrpa polní, heřmánek římský čili rmen vzácný, měsíček zahradní		—	—
	Levandule klasnatá	Květy	Flores Lavandulae	Vždy prodejně
	Sléz růžový	Květy (černé)	Flores Malvae arborea	»
	Komonice lékař.	Květy	Flores Meliloti	»

Divizna	Květy	Flores Verbasci	Vždy prodejně
Máta kadeřavá	Listy bez řapíků	Folia Menthae crispae	Zajistiti odběratele
Máta peprná	Listy bez řapíků	Folia Menthae piperitae	»
Kaprad' samec	Oddenek	Rhizoma Filicis maris	Vždy prodejně
Borůvka	Plody sušené na slunci nebo čerstvé	Fructus Myrtilli	Zajistiti odběratele
Malinník	Čerstvé plody	Fructus Rubi Idaci	»
Merlík vonný	Nat'	Herba Chenopodii	»
Komonice lék.	Nat'	Herba Meliloti	»
Truskavec	Nat'	Herba Polygoni avicularis	»
Kopřiva	Nat'	Herba Urticae	»
Námel	Černé zrno ze žitných klasů	Secale cornutum	»
Len	Semenó	Semen Lini	»
Hořčice bílá	Semenó	Semen Sinapidis albae	»
Plavuň	Výtrusy před dozráním v kláskách	Sporae Lycopodii	»
Višeň	Stopky plodů a listů	Stipites Cerasorum	Zajistiti odběratele

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Srpen	Prha chlumní či arnika	Jako v březnu a v dubnu	—	—
	Heřmáněk pravý, jitrocel, maceška polní	Jako v květnu, červnu a červenci	—	—
	Prha chlumní, měsíček zahr., rmen vzácný, hluchavka bílá, řebříček, rulík, náprstník, sléz planý, meduňka, durman, pelyněk, zemězluč, přeslička, rosníčka, mateřídouška, rozrazil lékařský, maceška polní, lišejník island.	Jako v červnu a v červenci	—	—
	Víšeň, plavuň, hořčice bílá, len, kaprad' sa-			

Srpen

mec, kopřiva, truskavec, máta peprná a kadeřavá, komonice lékařská, majoránka, merlík vonný, maliník, borůvka, sléz plátný, růžový, le- vandule	Jako v červenci	—	—
Borůvka	Listy	Folia Myrtilli	Zajistiti odběratele
Anýz	Plody	Fructus Anisi vul- garis	Vždy prodejně
Koryandr setý	Plody	Fructus Coriandri	»
Bez černý	Plody zralé	Fructus Sambuci	Zajistiti odběratele
Ořešák krá- lovský	Oplodí ořechů (zelené slupky)	Pericarpium Jug- landis	»
Konopě setá	Semeno	Semen Cannabis	Vždy prodejně
Chmel obecný	Šišťice chmelové	Strobili lupuli	Zajistiti odběratele
Měsíček za- hradní, lišejník islandský	Jako v červnu, červenci a v srpnu	—	—

Září

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Září	Sléz planý, merlík vonný, truskavec, ka- prad' samec	Jako v červenci a v srpnu	—	—
	Borůvka, anýz, koryandr, ořech král, konopě setá, chmel obecný	Jako v srpnu	—	—
	Oman pravý, osladič obecný	Jako v březnu	—	—
	Anjelika větší, iopucha, moch- na, nátržník	Jako v březnu a dubnu	—	—
	Čekanka	Jako v dubnu	—	—
	Jalovec	Plody	Fructus Juniperi	Vždy prodejně
	Rešetlák po- čisticvý	Plody	Fructus Rhamni cartharticae	Zajistiti odběratele
	Růže šípková	Oploďí šípků zralých bez semen	Pericarpium Cy- nosbati	Vždy prodejně

Kulík zlomocný	Kořen	Radix Belladonnae	Vždy prodejně
Pupava bílá	Kořen	Radix Carlinae	»
Mařinka barvičská	Kořen	Radix Rubiae tinctoriae	Zajistiti odběratele
Pampeliška	Kořen	Radix Taraxaci	»
Kozlík lékařský	Oddenek	Rhizoma Valerianae	Vždy prodejně
Tykev obecná	Semeno	Semen Cucurbitae	Zajistiti odběratele
Růže šípková	Semeno sušené na vzduchu, ne na káminech	Semen Cynosbati	Vždy prodejně
Kaštan koňský	Plody	Semen Hippocastani	Zajistiti odběratele
Hořčice černá	Semeno	Semen Sinapidis nigrae	Vždy prodejně
Jalovec	Dřevo i s výhonky	Lignum Juniperi	Vždy prodejně
Všedobř horní	Jako v březnu	—	—
Potměchuť, proskurník, anjelika, puškvorec, jehlice, trnitá, bedrník, kostival	Jako v březnu a v dubnu	—	—

Měsíc	Jméno rostliny	Která část se sbírá	Oficiální název drogy	Poznámka
Říjen	Mydlice lékař.	Jako v dubnu	—	—
	Kaprad' samec	Jako v červenci, srpnu a v září	—	—
	Chmel obec.	Jako v srpnu a v září	—	—
	Řešetlák počistivý, růže šípová, rulík zlo- mocný, pupa- va bílá, mařin- ka barviřská, pampeliska, kozlík lékař- ský, tykev, ka- štan koňský	Jako v září	—	—
	Anjelika větší	Jako v březnu, dubnu a v září	—	—
	Čekanka	Jako v dubnu a září	—	—
	Posed černý	Kořen	Radix Bryoniae	Zajistiti odběratele Možno sbírat i v září

Ríjen	Dub zimní a letní	Žaludy slupky zbavené	Semen Quercus	Zajistiti odběratele
Listopad	Proskurník lé- kařský, pu- škvorec	Jako v březnu, dubnu a v říjnu	—	—
	Čemeřice čer- ná, jméli bílé	Jako v lednu a v únoru	—	—
	Kaštan koňský	Jako v září a v říjnu	—	—
	Dub zimní a letní	Jako v říjnu	—	—
Prosinec	Čemeřice čer- ná	Oddenek	Rhizoma Hellebori	Zajistiti odběratele
	Jméli bílé	Větévky i se zel. listky	Stipites Visci albi	»

B) Přehled sběru neoficiálních rostlin léčivých

pro kalendářní rok. (V domácím užití.)

Měsíc	Jméno rostliny a její číslo pořadové
Leden	Klíčky obilné 150
Únor	Anjelika menší 7, klíčky obilné 150, konopáč 157, kopytník 166, sasanka bílá 355
Březen	Anjelika větší 8, fialka vonná 77, hulevník 94, chebdi 96, jarmanka 111, klíčky obilné 150, konopáč 157, koprník štětínolistý 163, koprník úzkolistý 164, kyčelnice 189, sasanka bílá 355, slezinník 369.
Duben	Blatouch 21, brambořík obecný 31, fialka vonná 77, hadi kořen 79, hulevník 94, chřest 103, jablečník 104, jarmanka 111, javor mléčný 115, klen 149, klíčky obilné 150, koprník štětínolistý 163, koprník úzkolistý 164, kosatec bílý 169, kosatec florentinský 170, kosatec německý 171, kosatec žlutý 172, kyčelnice 189, máčka 215a), mochna 239, olše lepkavá 259, orsej jarní 263, osladič 265, sasanka bílá 355, slezinník 369, starček 377, tuje východ. 401, tuje západ. 402, třemdava bílá 411.
Květen	Akát 3, bez modrý 19, brambořík 31, devaterník 62, hadi kořen 79, chmerek roční 100, chřest 103, jablečník 104, kamejka lékařská 134, kerblík setý 146, klíčky obilné 150, koniklec horský 156, všechny druhy kosatců 169—172, máčka 215a), mečík střechovitý 229, meruzalka černá 235, mochna 239, 241, olše lepkavá 259, orsej jarní 263, osladič 265, pilát lékařský 284, popenec 296, ptačinec 311, reseda 318, řimbaba 352, silenka 362, slezinník 369, starček 377, střemcha 380, šalvěj luční 388, tuje východní a západní 401, 402, třemdava bílá 411, zemědým 443.

Měsíc	Jméno rostliny a její číslo pořadové
Červen	Akát 3, bez modrý 19, blahovičnick 20, devater-ník 62, drnavec 68, hadi kořen 79, hvozdík 95, chmerek 100, chřest 103, jablečník 104, kakost luční 131, kamajka lékařská 134, kerblík 146, kličky obilné 150, koniklec horský 156, konitrud lékařský 159, krtičník hlíznatý 183, laskavec 192, mečík 229, meruzalka černá 235, mochna 239, 241, náprstník žlutý 251, netřesk 252, olše 259, osladič 265, pilát 284, plamének 287, popenec 296, ptačinec 311, reseda 318, řepík 347, řimbaba 352, seno luční 358, silenka 362, sporýš 374, starček 377, střemcha 380, šalvěj luční 388, tamaryšek 400, třezalka 412, turan 414, zemědým 443, země-zluč 444, zlatobýl 447, žindava evropská 452.
Červenec	Bazalka 14, bertram 17, blahovičnick 20, brusnice 34, dobromysl 66, drnavec 68, hvozdík 95, chme-rek 100, chrastavec 101, jablečník 104, kakost 131, kamejka 134, kerblík 146, kličky obilné 150, koniklec 156, konopáč 157, konitrud 159, krtičník 183, laskavec 192, máta lesní 226, mečík 229, me-ruzalka černá 235, mochna 241, náprstník žlutý 251, netřesk 252, olše 259, osladič 265, ostropes 266, pilát 284, plamének 287, ploštičnick 291, pta-činec 311, reseda 318, rozhodník 327, řepík lék. 347, řimbaba 352, satoryje 356, seno luční 358, sléz 367, sporýš 374, starček 377, stračka 379, světlice 381, světlik 382, třezalka 412, turan 414, tužebník 415, višně 425, vrtič 431, vřes 434, ze-mědým 443, zlatobýl 447, žindava 452.
Srpen	Bertram 17, blahovičnick 20, brusnice 34, hvozdík 95, chmerek 100, chrastavec 101, jasan 112, jedle 117, jelení jazyk 121, kakost 131, kamejka 134, kličky obilné 150, konopáč 157, konitrud 159, kopr 161, máta lesní 226, mochna 241, náprstník žlutý 251, olše 259, osladič 265, ostropes 266, pilát 284,

Měsíc	Jméno rostliny a její číslo pořadové
Srpen	ploštičník 291, ptačinec 311, reseda 318, rozchodník ostrý 327, rozchodník velký 329, řepík lékařský 347, satoryje 356, sléz 367, sporýš 374, starček 377, stračka 379, světlice 381, světlík 382, švestka 398, tis 403, tolíje bahenní 404, třezalka 412, turan 414, tužebník 415, višen 425, vratič 431, vřes 434, zeměděým 443, zlatobýl 447, žin-dava 452.
Září	Brusnice 34, chmerek 100, chrastavec 101, jarmanka 111, jasan 112, jedle 117, jeřáb 123, kamejka 134, klíčky obilné 150, kopr 161, olše 259, ostropes 266, ptačinec 311, reseda 318, rozchodník velký 329, satoryje 356, seno luční 358, sléz 367, starček 377, štětka planá 396, tis 403, tolíje bahenní 404, třezalka 412, vratič 431, vřes 434, zeměděým 443.
Říjen	Jarmanka 111, jeřáb 123, kdoule 145, klíčky obilné 150, ptačinec 311, štětka planá 396.
Listopad	Kdoule 145, klíčky obilné 150.
Prosinec	Klíčky obilné 150.

Seznam rostlin léčivých.

1. Agar-agar.

Pode jménem agar-agar přichází do obchodu gelatinová hmota, která je připravena z mořských řas a chaluh. Vyrábí se v Číně, Japonsku a v Indii, odkudž dováží se k nám a slouží kuchařkám při úpravě různých rosolů. Také cukráři jej užívají. Agar-agar má význam v tiskařství a rovněž hektografové bez hmoty této se neobejdou. Ve výzkumných stanicích bakteriologických užívá se agar-agaru jako výživné hmoty pro pěstování kultur různých bakterií.

Používá-li se v kuchyni, vaříme agar-agar s vodou neb vínem asi půl hodiny. Před tím ale nutno jej močiti půl hodiny ve vodě a řádně vymačkat.

Nejlepší agar-agar je ceylonský, japonský a makassarský.

2. Agave. *Agave americana*. Die Agave.

Agave je rostlinou cizokrajnou a zavítala k nám z jižní a střední Ameriky, kde jest domovem. Ve Španělsku dobře prospívá a slouží k ozdobě sadů, skalín a schodišť. Řapíky listové mají pevná vlákna, která pode jménem »pita« slouží k pletení provazů. Provazy z »pity« zhotovené vynikají pevností, vzdorují hnilobě a užívá se jich hlavně v námořnictví. V Mexiku vytlačují z agave šťávu a kvašením připravuje se z ní opojný nápoj, který pode jménem »pulque« je národním nápojem Mexičanů.

U nás pěstuje se ve sklenících, nebo v pokojích pode jménem »stoleté aloe«. Odvar z listů sušeného čistí zaživací orgány. Dáme-li do půllitrové sklenice tohoto odvaru lžici medu, máme dobrý prostředek k vymývání zanícených očí. Rozmělníme-li sušené listy na prášek, slouží nám jako vydatný lék proti žloutence a v nemocech jaterních. Ráno a večer užívá se ho na špičku nože. Aby účinek se zesílil, smíchává se s práškem z listů pelyňkových.

3. Akát či tmovník. *Robinia pseudacacia*. Robinie.

Akát jest rostlinou americkou. R. 1630 přivezen byl do Evropy z Virginie Vespasianem Robinem, zahradníkem francouzského krále Jindřicha IV. Robin zasadil jej v Jardin des plantes v Paříži, kde ještě r. 1869 se návštěvníkům ukazoval jako praotec všech evropských akátů. Císař Karel VI. zasadil první akát ve Vídni a odtud rozšířil se i k nám a sází se hlavně ve stromořadích, sadech, parcích, na stráních a úhorech. Spokojí se půdou i dosti chudou. Na skalnatém podkladě kvete velmi hojně a silně meduje. Proto včelaři akát je váženým stromem. Kvete v květnu a červnu.

Květy se sbírají a dodávají do továren pro výrobu etherických olejů. Olej akátový je velmi jemný, vonný a slouží k výrobě voňavek a pomád. 100 kg čerstvých květů dá 850—900 gr etherického oleje. Obvykle vyrábí se z květů výtažek lihový a tu ze 100 kg květů dostaneme 24—25 kg vonného výtažku.

4. Aloe. Aloë. Bitterschopf.

Aloe je domovem v jižní Africe, kde dosahuje i podoby stromovité. Listy má tlusté a dužnaté. Těží se

z ní hořký lék, lesklý a žlutohnědý. V Africe sbírá se šťáva mléčná z nalomených řapíků prýstíci. K tomu volí se druh »*Aloe capensis*« a »*Aloe lucida*«. Šťáva se svařuje na hmotu žlutohnědou až černohnědou, zelenavě lesklou, chuti hořké a vůně pryskyřičné. V líhu a ve vařící vodě se rozpouští. V malých dávkách povzbuzuje chuť k jídlu, velké přinášejí smrt. Podobně může býti zhoubné časté užívání aloe.

Odvar je dobrým projímadlem. Silný odvar působí koliku, bolesti břišní, někdy i krvácení. U žen způsobiti může potrat. Otevřené a hnisavé rány vymýváme slabým odvarem, který působí jako dobrý desinfekční prostředek. Usušené aloe rozmělněné na prášek je dobrým na vytrvalé vředy, které jinak se nám nechtějí zhojiti. Práškem se vředy zasypou, ováží a věc se několikrát do zhojení opakuje. Vždy však nutno vředy vlažnou vodou omýti. Rozmačkané listy přikládají se na kuří oka a rány.

U nás pěstuje se aloe ve sklenících a v květináčích za okny a to hlavně skvrnitá neb strakatá.

5. Alkaloidy.

Alkaloidy jsou zásadité látky dusíkaté a v rostlinstvu hojně se vyskytují. V lékařství hrají roli velikou. Nejvíce přicházejí jako kyselina citronová, jablečná, mléčná, tříslovina atd. Z nich jen malá část jest bezkyslíkatá a pak těkavá, jako koniin, piperidin, nikotin; ostatní jsou pevné, netěkají a krystalují. Ve vodě se buď málo neb zcela nerozpouštějí. Za to více v étheru, chloroformu neb amylovém alkoholu. Soli alkaloidů rozpouštějí se snáze, mají chuť hořkou a v malých dávkách jsou léčivé, jinak krutými jedy. Nejvíce bývají obsaženy v semenech, plodech a u stromovitých v kůře.

Uvedeme nejdůležitější alkaloidy:

Piperidin tvoří se ze žlutého krystal. piperinu, který je obsažen v černém pepři.

Koniin zapáchá myšinou a je obsažen v bohlavu. V Athénách jím otravovali státní zločince a i Sokrates zhynul tímto jedem.

Nikotin je obsažen 2—7% v tabáku. Je olejovitý a prudce jedovatý.

Strychnin objevuje se nejvíce u rostlin pásma horkého. Je obsažen ve vraních okách. Strychninem tráví se šelmy a škodná zvíř.

Brucin obsahuje boby sv. Ignáce.

Kurarin nachází se v tropické rostlině »kurare« a jedem tím napouštějí domorodci šípy.

Kolchicin je ve štávě, plodech i hlízách ocunu blamatého obsažen. Semena ocunu obsahují ho 0·2 až 0·4%, hlízy 0·08—0·2%, čerstvé květy 0·01—0·02%, listy zelené 0·003%.

V orgánech zaživacích působí kolchicin velmi prudce zanicení a často i smrt za silných křečí.

Veratrin je obsažen v kýchavici.

Acconitin nachází se v oměji šalamounku a sice v množství 0·36%. Je to nejjedovatější alkaloid.

Berberin dobývá se z kořenů dřevšálu, které ho obsahují 1·3%.

Atropin je v množství 0·5% přítomen v ruliku zlomocném a je důležitý při chorobách očních.

Hyoscyamin jest v blinu černém, hyoscine v lilku.

Solanin náleží mezi glykosidy a jest obsažen v klíčcích bramborů. Proto možno vodou z vařících bramborů dobytku uškoditi.

Avenin je obsažen v ovsu a působí velmi příznivě na tělesný stav koní i lidí.

Physostigmin nachází se v bobech kalabarských v 0.01%. Je velmi prudkým jedem a zřítelnice oční zúžuje.

Vicin jest přítomen ve vikvi, convicin v našich bobech, lupinin v lupině 0.4%, lupulin v chmelu.

Pilocarpin je obsažen v listech brasílské rostliny »Pilocarpus pinnatifolius« a žene velmi silně na pot.

Kokain je v listech koky (Erythroxylon coca). Kokain povzbuzuje životní činnost a užívá se jej k vyvolání místní bezcitnosti při menších operacích. Bolavé zuby a bolesti nervové tiší.

Opium vyrábí se ze šťávy nezralých makovic v horkých krajinách. Z opia připravuje se morfiu, codein a narkotin. Všecky tyto alkaloidy uspávají člověka a proto opium se v různých krajích asijských silně kouří. V západní Evropě zase je rozšířeno užívání morfia.

Chelidonin je obsažen ve šťávě vlašťovičníku, corydalin v dymnivce, chinin v kůře chinovníku, punicin v granátové kůře, theobromin v kakaových plodech, koffein v zrnech kávových, thein v listech čajovníku. Oba poslední zvyšují činnost srdeční.

Muchomůrka obsahuje prudce jedovatý muskarin, námel ergotin. Tento způsobuje u žen potrat, u dobytka zmetání. Santonin jest přítomen v pelyňku tatarském. Náprstník červený a hlinožlutý chová ve své šťávě glykosid digitalin, který účinkuje na nervy a srdce.

Pikrotoxin je v chebuli a slouží k omámení ryb při lovu.

Kromě těchto alkaloidů jsou v rostlinách xanthinové zásady, jako xanthin, gnanin, hypoxanthin, adenin, dále zásady cholinové, jako cholin, betain, trigonellin, arginin, gnanidin.

6. Ananas.

Ananas pochází z tropické Ameriky a od XVIII. století pěstuje se ve střední Evropě ve sklenících. Na jihu místy se daří i venku. Vyžaduje podnebí mrazu prosté, nejraději oceánské. Nejlépe se mu daří na Azorech, Kubě, Jamaice, Haiti, Trinidadu, v Brazílii, Eguadoru a v Indii. Na ostrovech mezi Asií a Australií pěstuje se s neobyčejným zdarem. Podobně v jižní Číně. Větry mu nevadí. Vápenitou půdu a slunce v době zrání miluje ananas nade vše.

Ananas je velmi chutným a obcerstvujícím ovocem. V poslední době hojně se do Evropy dováží. Ti, kteří trpí stálým zvracením, najdou v ananasu úlevu, neboť zvracení utiňuje. Také k výživě lidí vysílených dobře přispívá.

10. Aron skvrnatý. *Arum maculatum*. Aronsstab.

Aron skvrnatý roste ve vlhkých lesích bukových v Sudetách, řídčeji v Posázaví a v Krušných horách. Kvete v máji.

Celá rostlina obsahuje ostrou šťávu s vápenitými jehličkami, které působí v žaludku zánět, nutí k dávení a mohou přivoditi i smrt. Tyto jehličky chrání rostlinu proti plžům. Vařením a sušením se jedovatost ztrácí.

Aron blamatý.

Oddenky se v Rusku sbírají, suší a melou na mouku, která se přidává do mouky chlebové.

**7. Anjelika menší či děhel obecný. *Angelica silvestris*.
Waldwurz.**

Anjelika menší roste hojně na vlhkých místech i na lukách. Kořenů a plodů užívá se v lékařství i zvěrolékařství.

Kneipp odporučuje odvar z kořene, semen i z listů jako protijed při různých otravách a dobrý prostředek k posílení žaludku, zvláště vyvine-li se v něm mnoho kyseliny žaludeční.

*** 8. Angelika větší či lékařská. *Angelica archangelica*.
Archangelica officinalis. Engelwurz.**

Anjelika větší či lékařská je dvouletou bylinou a roste v horských roklich, ba i u příbytků lidských najde se místy zdivočelá. Nejvíce anjeliky nalezneme v horských polohách Sudet, hlavně v Jizerských horách, v Rudohoří a na Šumavě. Na Moravě vyskytuje se v Jeseníkách; u Nového Bydžova je zdivočelá. Pěstuje se dosti hojně v zahrádkách i místy na polích jako rostlina lékařská. Patří mezi rostliny okoličnaté a má květ zelenavě bílý.

Sbírá se v únoru a březnu kořen anjelikový, který latinsky sluje »*Radix Angelicae*«. Také na podzim v měsíci září a říjnu možno jej dobývatí.

Pěstujeme-li anjeliku v zahrádce neb na poli, tu nutno zvoliti polohu výslunnou a teplou. Seje se v měsíci dubnu a květnu a nato sazeničky se jednotlivě. Řádky nutno náležitě od sebe vzdáliti. Nejlépe as 50—60 cm, aby rostliny měly místa dostatek. Kořen dobývá se ve druhém roce, řádně se očistí, usuší a chová se pro potřebu v uzavřené láhvi. Bývá až 5 cm silný, barvy šedavě hnědé, uvnitř špinavě bílý, ostré, aromatické vůně. V mládí je kořen chuti nasládlé. Destilací vyrábí se z něho silice anjeliková a v lékárnách připravuje se z ní pomocí líhu výtažek pro potřeby případné. Rozdrcený kořen na prášek (*Pulvis angelicae radicis*) užívá se v lékařství jako prostředek nervy silící a počišťující.

Ze 100 kg suchého kořene získá se 0.4—0.8 kg silice anjelikové, z čerstvého kořene 0.25—0.35 kg. Nejlepší silice vyrobí se ze semen. Tvoří hlavní součást likérů, hlavně benediktinského a »chartreuse«. Máče-

ním jemně rozřezaného kořene v líhu získáme tinktury anjelikové, neb jak dříve podotknuto, výtažku. V menším běříme 20 gr kořene a 100 gr líhu, který zředíme na 68% vodou.

Anjelika je i výbornou rostlinou kuchyňskou. V červnu a červenci zavařujeme stonky do cukru a v létě připravujeme z ní výbornou zmrzlinu. Také do dobré žitné kořalky se nakládá a slouží k posílení žaludku.

Anjelika je dobrým prostředkem při různých otravách. Někde sbírají listí i květ, ale účinek z těchto částí nemůže se rovnati účinkům kořene, který léčivými látkami je nejvíce obohacen. Při nadýmání pomáhá prášek anjelikový, který požíváme třikrát denně na špičku nože.

Anjelika menší má účinky podobné, ale slabší.

* 9. Anýz. *Pimpinella anisum*. Anis.

Anýz je domovem v Egyptě a odtud rozšířil se po jižní Evropě. U nás daří se mu jen v teplejších a chráněných polohách. Pěstuje se jako rostlina lékárnická a kuchyňní. Jest okoličnatou rostlinou s bělavým květem.

V jižním Rusku, v Bulharsku, v Itálii a na Moravě jižní se pěstuje v zahradách i na polích, podobně as jako u nás kmín. Seje se časně z jara a semeno zadělává se asi na 3 cm do země. Na 1 ha vyseje se 18 až 22 kg semene. Mladé rostlinky nutno pleti a okopávat. Když stonky počínají hnědnouti, vytrhává se a suší. Mokro v době květu mu škodí. Z 1 ha pole osetého anýzem klidíme 10—15 q semene pro lékárny, voňavkářství a výrobce lihovin. Také cukráři jej potřebují a v kuchyni je kořením nepostrádatelným. Barvíří aný-

zem dodávají hedvábí lesku. Jako přísady užívá se anýzu při nakládání okurek a červené řepy. Destilací semene získáváme anýzovou silici, jejíž hlavní součástí jest anethol ($C_{10}H_{12}O$). Svou vůní láká živočichy a jiné zase zapuzuje. Vrabce z vinic a sadů zaženeme, natřeme-li větve neb tyčky na stromech anýzovým olejem. Ten si připravíme z 10—20 kapek anýzové silice, kterou nakapeme do 4—8 gr mandlového oleje. Tento prostředek zapuzuje čmelíky u drůbeže. Podobně zapudíme moly, štěnice, svrab a rusy.

Semeno v lékárnách jmenují »Fructus Anisi vulgaris« a sbírá se v září a říjnu.

Utloučené semeno na prášek zahání škytavku; větší dávka působí nadýmání a dráždí žaludek i střeva. Při dětském průjmu účinkuje odvar anýzu v mléce. Hmyz v hlavě odstraňuje olej anýzový, který získáme po domácku máčením rozdrceného anýzu v olivovém neb bavlníkovém oleji po 3—4 neděle na místě slunečném. Jest to prostředek velmi osvědčený. Odvar semene účinkuje při chorobách dýchadel. Také kašel mírní. V žádné rodině nemá anýz chyběti pro případnou potřebu.

11. Banán. *Musa textilis*. **Banan.**

Banán je rostlina tropických krajů a dosahuje obrovských rozměrů. U nás pěstuje se ve sklenicích pro ozdobu. Ve své domovině poskytuje proslulé manilské konopí, které vyváží se z Filipin. Jedlé plody poskytuje *Musa paradisiaca* a *Musa sapientum*. Jsou velmi aromatickými a na ostrovech asijských obecně rozšířenou potravinou. Plody banánu dovážejí se k nám do Evropy a cukráři připravují z nich velmi chutné kompoty, jichž používá se k jemným cukrovinkám.

12. Bataty čili indické sladké brambory.

Bataty ve století XVI. se zaměňovaly s brambory a odtud povstalo pojmenování bramborů, které v angličtině sluji »potato«, ve španělštině »patata«. Bataty jsou plody obepínavé rostliny *Ipomea batates* Poir, která se zdarem se pěstuje ve Španělsku a v jižní Francii. U nás konány byly pokusy s pěstováním při hospodářské akademii v Táboře, ale nesetkaly se s výsledkem. Naše podnebí je pro bataty příliš chladné a vnitrozemské.

Bataty sluji také hlízy rostliny *Dioscorea batatas* Dec., která se hojně v Číně pěstuje. Z ní pochází v obchodě známý škrob arrowroot (čti arrovrút), který dováží se do Evropy hlavně z Brazílie a pak z Číny. Upotřebuje se v kuchařství, zvláště pro děti a nemocné, jichž organismus po požívání pokrmů připravených z mouky arrowrootové rychle sílí. *Dioscorea batatas* Dec. pěstuje se se zdarem také v Alžíru a Maroku. V Evropě pokusy se nezdařily.

13. Bavlník. Baumwollpflanze.

Bavlník jest keř $\frac{1}{2}$ —1 m vysoký a pěstuje se s velikým zdarem ve střední Americe, v jižních zemích Spojených států amerických, v Brazílii, v Africe, zvláště v Egyptě, v jižní Asii a j. Spojené státy americké dodávají průmyslu 65% veškeré spotřeby světové. Nejcenější bavlna pochází z jižní Karolíny, Georgie, Floridy a ostrovů Západoindických.

Ze semen tlačí se dobrý bavlníkový olej, který je řídký, žlutý a skoro bez veškeré vůně. Chuti je ale bezvadné. Hustotu označujeme 0.931. Při 12° C křehne a

mění se v hmotu pevnou a snadno lze jej lisovati. Obsahuje olein a palmitin. Hodí se výborně k výrobě mýdel, k mazání strojů, koží, k maštění pokrmů a nahrazuje se jím olej olivový. Možno jej užiti i při pečení a smažení. V přímořských krajích amerických na oleji bavlníkovém připravují se ryby, které jinak i do oleje se nakládají. Také se z něho vyrábí »americké sádlo«, které se sádlem zvířecím nemá ničeho společného, avšak úplně je nahradí. Podobně užívá se tohoto oleje v některých továrnách k výrobě margarinu místo loje hovězího. Lisovaný olej bavlníkový sluje rostlinný margarin.

14. Bazalka. *Ocimum basilicum*. Basilikum.

Bazalka náleží k jihoevropské květeně a u nás zdomácněla. Pěstuje se za okny i na záhonech. Seje se v měsíci květnu, kdy mrazíky noční již úplně přestaly. Lépe však jest sítí ji do pařeniště a vysazovati již mladé rostlinky.

Než se květy úplně rozvijí, sbírá se celá rostlinka. Listů užívá se do omáček a polévek. U nás pěstuje se odrůda velkolistá i malolistá. Dříve bývala v lékařství velmi oblíbenou rostlinkou. Do Evropy dostala se z Indie ve století XVI.

Bazalka ve všech částech svých obsahuje jemný prchavý olej a proto dlužno ji sušiti ve stínu. Výtažek lihový je dobrým prostředkem proti bolestem v uších a zánětech ušních. Prášek z bylinky utřený s máslem neb sádlem hojí popraskané rty, ruce i nohy. Odvar je dobrým desinfekčním prostředkem při chorobách ústních. Odvar ze semene rozmělněného působí dobře při bolestivém močení.

*** 15. Bedrník. *Pimpinella saxifraga*. Pimpinelle.**

Bedrník je všeobecně známou okoličnatou rostlinkou, s bílým a někdy narůžovělým květem, která roste na suchých lukách, ve světlých hájích, na pahorcích a i na mezích.

V domácím lékařství je velmi oblíbenou bylinou, které si váží i lékař zkušený. Sbírá se kořen v měsíci březnu a dubnu pro lékárníky, kteří jej jmenují »Radix Pimpinellae«. Také v září možno jej sbírat. Stará píseň o něm praví: »Pijme pivo s bobkem, jezme bedrník, nebudeme stonat, nebudeme mřít.«

V jižní Evropě pojídají se lístky bedrníku jako chutný salát. Sládcí dávají jej do piva, aby bylo říznějším.

Odvar z kořene ve víně čistí plíce od hlenu a pomáhá chorému žaludku. Účinkuje též při močových kamínkách. Mírní návaly krve k hlavě, zapuzuje chrapot. Zahání silný kašel a i při dně prospívá. Nepříjemnou příchut' mírníme několika lžičkami medu.

*** 16. Benedykt či čubet lékařský. *Cnicus benedictus*. Die Benedikte.**

Benedykt či čubet lékařský roste planě po vší jižní Evropě. Místy pěstuje se v zahrádkách jako rostlina léčivá. Kvete v červnu a červenci pěknými, žlutými květy. U nás pozorován byl zplánělý na lukách Sadkách u Jičína. V červnu a v červenci sbírá se pro lékárný nať čubeta lékařského (*Herba Cardui benedicti*).

Celá rostlina proniknuta jest hořkou šťávou (knincinem) a byla váženou rostlinou lékařskou. Nyní užívá se jí v domácím lékařství při nemocech žaludečních.

17. Bertrám neb persán. *Achillea ptarmica*. Weisser Dorant.

Bertrám je příbuzný řebříčku a roste hojně na vlhkých lukách, v příkopech a u vod. Zde volí si nejraději místa křovinatá. Patří mezi rostliny složnokvěté a kvete od července do září bílým květem a v terči žlutavým. Místy pěstuje se pro ozdobu v zahradách.

Mladých pupenů a výhonků možno požívat i na jaře jako salátu. Kořen chutná štiplavě hořce a usušený a rozemnutý na prášek nutí ku kýchání. Listů a květů užívá se dříve v lékařství, dnes jen v domácí potřebě.

Kořen obsahuje pyrethrin. Tento však větší měrou je obsažen v kořenu trahoku obecného neboli peltrámu. *Anacyclus officinarum* Hayne. Fenerkraut. Trahok pěstuje se ve střední Evropě jako bylina léčivá i okrasná. Kvete v červnu a červenci. V září dobývají se kořeny, které známé jsou v lékařství pode jménem bertrámového kořene.

* 18. Bez černý. *Sambucus nigra*. Hollunder.

Bez černý je ode dávna váženým prostředkem lékařským a žádná vesnická chaloupka není bez něho. Také lékaři si jej váží a jmenují jeho květy »Flores Sambuci«. Kvete v měsíci červnu žlutavě bíle. Leč i známé bezinky jsou v lékárnách váženy a pojmenovány latinsky »Fructus Sambuci«. Sbírají se po dokonalém uzrání v září a říjnu.

Bez černý roste u nás i divoce na pokrajích lesů, na stráních křovitých, u potoků a v plotech.

Čerstvé květy, osmažené s moukou a vejci, dávají chutné a zdravé »kosmatice«. V závodech, které zabývají se výrobou etherických olejů, z květů připravuje se aromatický olej. Ze 100 kg květů bývá oleje pouze

250 gr a je velmi drahým. V lékařství je neocenitelným a užívá se jej také při výrobě voňavek. Ve Francii a v Anglii tímto olejem napodobují aroma starých vín.

Odvar ze sušeného květu je dobrým při nastuzení a přivádí tělo do potu, jímž škodliviny z těla odcházejí. Při chrapotu, kašli a chřipce dobře prospívá. Většího účinku docílíme povidly bezinkovými. Rozpuštěná povidla ve vodě a oslazená medem účinkují dobře při odměšování moči z ledvin. Sušené bezinky, roztlučené na prášek, staví průjem. Sloupneme-li s větviček bezových svrchní hnědou kůru, najdeme pod ní ještě kůru zelenou. Odvar z této působí průjem a slabší dávení. Při vytrvalých vředech působí dobře obklad z horkých bezinek. Bezový odvar nesmíme podávati chorým, kteří stížení jsou horečkou. V tomto případě by škodil, neboť horečku zvyšuje a žene na pot.

Na odvar берeme 5—15 gr sušeného květu. Lépe učiníme, spaříme-li jej horkou vodou. Odvar z kořenů doporučuje Kneipp proti vodnatelnosti.

19. Bez modrý či šeřík. *Syringa vulgaris*. Der Flieder.

Bez modrý či šeřík je všeobecně známým okrasným keřem našich zahrad a sadů. Místy na stráních zplahuje. Kvete v květnu a červnu pěknými modrými květy. Šeřík perský má květy modře červené, šeřík uherský tmavě fialové. Běžný jest též šeřík s květy bílými.

Z květů těchto šeříků připravuje se jemná voňavka šeříková, která je všeobecně vážená.

20. Blahovičník. *Eucalyptus globulus*.

Blahovičník je původu australského a náleží mezi nejstarší rostliny světa. Existoval již v době křídové.

Náleží do řádu myrtovitých. V Australii tvoří celé lesy a dosahuje značných rozměrů. Lesy blahovičnickové však jsou podivné, neboť nenajdeme v nich stínu. Jest to tím, že listy staví se vstříc slunci okraji a nikoliv plochou svojí, jak tomu jest u nás. Močálovité krajiny vysušuje. U nás pěstuje se za okny i ve sklenicích. Snese mírnější zimu.

Zelené listy mají modravý nádech a vydávají pronikavou vůni, která čistí vzduch a ničí zárodky choroboplodné. V žádné domácnosti neměl by chybět, avšak větší počet blahovičníků působí bolení hlavy. Usušené listy zahání moly a proto dávají se do kožíšin a šatů, které na léto se odkládají. V plátěném pytlíčku dávají se i do peřin, aby peří se nekazilo.

21. Blatouch. *Caltha palustris*. Dotterblume.

Blatouch je rostlina u nás velmi hojná. Místy pokrývá celé vlhčí louky. Roste u vod a kvete brzy na jaře. Celá rostlina chutná hořce a dobytek ji nerad žere. Usušením jedovatost se ztrácí. Odvar z něho působí průjem a čerstvá šťáva z rostliny vytlačená působí jako jed. Nerozvitá poupata nakládají se do octa jako »kapr-lata«. Sbírají se v dubnu.

22. Blešník obecný. *Inula pulicaria*. Flohkraut.

Blešník obecný roste na návsích, pustých místech, v příkopech a na pastvinách. Kvete v létě.

Šťáva jeho nepříjemně páchne a užívalo se ho proti průjmu. Odvarem z něho hubeny byly blechy a jiný hmyz v domácnostech. V měsíci únoru a březnu odvarem vymývány štěrbin v podlaze a tak vajíčka hmyzu nepříjemného ničena. Odtud i jméno »blešník«.

Blín černý.

A. větvíčka květná, vlevo od ní řez semenem; B. řez květem: semenník, blizna, C. pestík: blizna, čnělka, semenník, kalich; D. plod: kalich, toboľka; E. toboľka; semeno, víčko.

23. Blešník. *Polygonum lapathifolium*. Flohkraut.

Tento blešník je zcela jinou rostlinou než předchozí. Patří do řádu rdesnovitých, kdežto prvý do řádu složnokvětých.

Roste velmi hojně na návsích, příkopech a jako obtížná plevel na polích vlhkých.

A. Rath: Léčivé rostliny.

Má význam v barvířství, neboť čerstvě vylišovaná šťáva dává s kamencem pěkné žluté barvivo.

24. * Blín černý. *Hyoscyamus niger*. **Bilsenkraut.**

Blín černý patří do řádu lilkovitých rostlin a jest velmi jedovatou rostlinou. Roste hojně na rumišťích, u zdí a místy i na návsích. Kvete špinavě žlutě. Celá rostlina, hlavně ale semeno a kořen, obsahuje prudký jed hyoscyamin a nepříjemně a omámivě zapáchá. Proto dobytek blín nežere. Jest důležitou rostlinou lékárnickou. V měsíci červnu a v červenci sbíráme jeho listy. Folia Hyoscyami.

Odvar mírní bolesti jaterní. Odvar v oleji olivovém, neb výtažek z listů v olivovém oleji, mírní bolesti reumatické a pakostnici. Prostředkem tímto údy mírně natíráme a pak třeme, aby vše vstřebalo se do kůže. Mírný nálev utiňuje kašel a prospívá při nervových nemocech, tlukotu srdečním. Všeobecně známo jest, že obklad z čerstvých listů blínu černého léčí neštovice plané i černé, které mají mírnější průběh a v několika dnech pod obkladem zasychají, nezanechávající ohyzdných důlků na těle.

Ve zvěrolékařství užívá se listů blínových k obkladům zevním při bolestných zánětech a vnitřně dává se dobytku se slizovitými látkami při nemocech břišních a bolestném kašli.

25. Bob obecný či sviňský. *Vicia faba*. **Saubohne.**

Bob obecný roste planě u Chvalinského moře a jest jednou z nejstarších rostlin kulturních, neboť znám byl již v době předhistorické. Zrna bobu nalezena byla ve zbytcích kolových staveb švýcarských. Staří Řekové a

Římané hojně bob pěstovali. Pro své černé tečky v květech byl jim symbolem smrti a kytice z květu bobu nescházely při smutečních slavnostech nikdy. Při hostinách, na paměť zemřelých konaných, podávána byla i jídla připravená z bobů neb mouky bobové.

26. Bolehlav blamatý. *Conium maculatum*. Schierling.

Bolehlav blamatý jest okoličnatou rostlinou. Kvete od června do srpna pěkně bíle. Roste na rumišťích, v plotech a křovinách dosti hojně.

Celá rostlina nepříjemně zapáchá myšinou a dobytěk se jí vyhýbá. Ale květy silně medují a příjemně voní. Šťáva z rostliny obsahuje jedovatý koniin, který je v lékařství vážen. Užívá se ho proti křečím. V Řecku byli jedem z bolehlavu otravováni státní zločinci. Jím sešel se světa i slavný mudrc Sokrates v Athénách.

Koniin ($C_8H_{15}N$) je alkaloid bolehlavu a nejvíce je obsažen v semeni. Je znám jako bezbarvá, olejovitá kapalina. Několik jen kapek může přivoditi ochrnutí svalů a i smrt. V květech a v semenech doprovází koniin také Conydrin či Conhydrin ($C_8H_{17}NO$), který je méně jedovatým, než koniin.

27. Borovice. *Pinus silvestris*. Föhre, Kiefer.

Borovice tvoří u nás místy celé lesy. Miluje místa rovinatější a písečná. Dřevo borovice obsahuje hojně pryskyřice a proto naši předkové svítivali loučemi naštipanými z dřeva borového. Brány k tomu hlavně staré kmeny na oddenku a pařezy. Ze dřeva dobývá se terpentín, terpentínový olej, kalafuna, smola bednářská. Suchou destillací smolného dřeva borového dobývá se dehtu a vařením získává se z dehtu opět smola ševcov-

ská. V lesnatých krajinách pálí se dříví borové na dřevěné uhlí a pařezy se spalují. Při tom saze se zachycují a z nich připravuje se čern tiskařská, lampová a tuše. Kůra obsahuje hojně taninu a hodí se k vydělávání koží; šišek užívá se k topení.

Jehličí borové se vaří v louhu na »lesní vlnu«, kterou se plní podušky pro nemocné a obkládají se touto vlnou údy stížené reumatismem. Výtažek z jehličí dává se do koupelí pro choré, kteří stížení jsou dnou. Za tím účelem možno jehličí borové prostě svařit a přidati do koupele.

Z mízy lýka borového dobývá se koniferin, který je bezdusičnatým glykosidem, značky $C_{16}H_{27}O_8 \cdot 2OH_2$. Ve vodnatém roztoku, zředěný kyselinami a také emulsinem, dělí se na glykosu a alkohol koniferolový. Tento okysličením mění se ve vanilin, který tvoří aroma lusků vanilkových. Nyní vanilin vyrábí se chemicky z koniferinu.

* 28. Borůvka. *Vaccinium myrtillus*. Heidelbeere.

Borůvka náleží do řádu brusnicovitých a jest v našich lesích velmi hojná. Miluje světlé lesy borové a jedlové. Ve smrkových ve větším množství se nevyskytuje. Také na pasekách a stráních lesních objevuje se v míře značné. Lid jmenuje borůvky černými jahodami.

Sušené borůvky kupují lékárníci a jmenují je »Fructus Myrtilli«. Sbírají se v červenci a srpnu. V září sbírají se listy borůvek a suší se na místech bezslunečných. Prodávají se pode jménem »Folia Myrtilli«. — Obsahují mnoho třísloviny a účinkují proto svíravě při průjmech a úplavici. Při této možno žvýkati sušené borůvky. Svařením v červeném víně mělnickém docí-

líme účinků silnějších. Borůvky nakládají se do líhu neb do dobré žitné kořalky. Tím obdržíme znamenitý likér žaludeční, který pomáhá nám rychle při obtížích žaludkových, kolice a průjmu. Nádobu skleněnou nutno vystaviti účinkům paprsků slunečních po 3—4 neděle.

Roku 1893 psal Böhm v »Imker aus Böhmen«, že sklínka čaje ze dvou lžic sušeného listí borůvkového ráno a večer požitá vyléčila cukrovku s obsahem 2½% cukru v moči.

29. Boryt barvířský. *Isatis tinctoria*. Waid.

Boryt barvířský vyskytuje se planě v jižní Evropě; u nás místy na rolích, suchých stráních a v okolí pražském u cest. V poříčí Ploučnice a kolem Žatce a Teplic nachází se hojněji. Podobně ve střední a jižní Moravě.

Ve všech částech obsahuje boryl modré barvivo a odtud jméno barvířský. Dříve pěstoval se hojně na polích, ale dnes zatlačen byl boryt dováženým indigem. Na Slovensku v některých místech dosud se pěstuje.

Staří Britové borytem barvili své obličej, aby u nepřítelů hrůzu vzbuzovali. Řekové v dřívějších dobách přikládali jej na rány, aby se dříve zhojily.

30. Brambor. *Solanum tuberosum*. Kartoffel. Erdapfel.

Pravlastí bramboru je Amerika, kde dosud v Andech planě roste. Má však hlízy malé a zahořklé chuti. — V Peru a Chile pěstovány byly brambory již před příchodem Evropanů. Jmenovány byly »papas«. Ze severní Ameriky přišly opět přes Anglii k nám. Ve Španělských pěstovány byly v letech 1560—1570 jako vzácné rostliny okrasné pode jménem »patata«, Angličané je

nazvali »potato« a Italové pro podobu s lanýží »tartufi« neb »tartufoli«. Slováci říkají jim kobzole. Roku 1588 zavedeny byly v botanické zahradě ve Vídni Clusiem. Hojnější měrou pěstovány byly po válce sedmileté za Marie Terezie. Do Čech přišly z Branibůr a odtud jméno brambory. V hornatých krajinách jsou brambory hlavní potravou lidu chudého. Vyrábí se z nich škrob, líh, syrub, kvasnice, melasa a mouka bramborová. Dobytek vepřový po nich rychle tuční.

Při polknutí peníze dáváme jísti hojně bramborové kaše. Pomocí této z těla nezvaný host odchází. Při žaludečních vředech účinkuje dobře teplý obklad z kaše bramborové. Nutno při tom pojídati med po lžičkách. Podebraniny se dříve provalí, obložíme-li je horkou kaší bramborovou. Voda z vařených bramborů, které byly dříve čistě omyty, tiší nervové rozrušení, neboť obsahuje jed »solanin«, který v mírných dávkách působí blahodárně. Vodou bramborovou dobře se čistí okna a nádobí skleněné.

31. Brambořík obecný. *Cyclamen europeum*. Saubrot. Alpenveilchen.

Brambořík obecný je velmi hojný v Alpách. U nás roste volně jen nad Krumlovem, pak v parku ve Vlašimi a v bažantnici Hoříněvské. Miluje vápenitou spodinu. Na Moravě je hojný v části střední a jižní. Zde si na něm rád pochutnává i vepřový dobytek.

Listy svařené s medem účinkují při silném kašli, zahlenování plic a při dýchacích obtížích.

Syrové hlízy jsou jedovaté, ale vařením jedovatost se ztrácí.

32. Brotan. *Artemisia abrotanum*. Eberraute.

Brotan pěstuje se u nás v zahrádkách vesnických pro příjemnou vůni a byl dříve v lékařství velmi váženým. Dnes slávu svoji ztratil. Říká se mu také »boží dřevce«.

33. Brslen obecný. *Evonymus europea*. Spindelbaum. Pfaffenhütlein.

Brslen roste dosti hojně na pokrajích lesů a v křovinách. Sází se také v zahradách pro ozdobu. Kvete v květnu a červnu. Na jihu tvoří dosti veliké keře, ba i stromy. Dřevo je všemi směry štípatelné a řezatelné. Štípe se však dosti těžko. Ze dřeva vyrábí se floky obuvnické, vřetena, troubele, párátko a jemné práce soustružnické. Uhlí z něho vyrobené hodí se k výrobě střelného prachu a ku kreslení. Ve Švýcarech, Bavořích a v Tyrolsku tlačí se ze semen výtečný olej k svícení, který však hubí i hmyz v hlavě u dětí a i u dobytka. Semena jsou jedovatá a nutí k dávení.

Rozemletá semena na prášek a utřená se sádlem léčí svrab.

34. Brusnice obecná. *Vaccinium vitis idaea*. Preisselbeere.

Brusnice obecná je u nás velmi hojná. Roste na pláních horských, stráních lesních a v řidších lesích. Kvete od května do července. Chutné plody slují brusinky neb prejzátky a jsou Šumavanům pramenem výdělku. V okolí Zadova a Churáňova slují »churáňovskou pšenici«. Z těchto končin vyvážejí se brusinky v nákladech vagonových do Německa. Zrají od července.

Brusinky zavažují se s cukrem a podporují močení. Šťáva z nich je výborným chladivým prostředkem při horečce, která po požití pomine již ve dvou hodinách. Odvar účinkuje při zánětu sliznice, rozkladu a chrlení krve. List sbírá se v květnu a odvar z něho mírní a tiší koliku a průjem.

35. Brutnák obecný. *Borrago officinalis*. Boretsch.

Brutnák obecný pochází z jižních zemí. U nás pěstuje se v zahradách a mladých listů se užívá jako salátu, který má příjemnou okurkovou chuť. Místy objevuje se planý. Náleží mezi rostliny drsnolisté. Celá rostlina proniknuta je salnytrem a když suchou zapálíme, třaská.

* 36. Bříza bílá. *Betula alba*. Birke.

Bříza jest u nás obecně rozšířeným stromem. Místy tvoří i menší háje. Sází se v parcích pro ozdobu. Její listí je všeobecně vážené jako léčivé. Továrny pro výrobu léčiv znají listí latinským jménem »Folia Betulae«. Sbírá se v dubnu, květnu a v červnu.

V měsíci březnu a dubnu zachycuje se březová voda. V Německu, Livonsku, Rusku a Švédsku je všeobecně vážená. Přidáním cukru a zkvašením vyrábí se z ní výtečné březové víno. Voda březová zahání píhy a působí tišivě při zlaté žíle, bolestivém močení a při nemocích ledvinových.

Stromy nesmí se navrtávati příliš hluboko, aby se nepoškodily. Mělkým navrtáním stromu neuškodíme a čím výše navrtáme, tím chutnější, šťáva. Nejlepší jest z větví na spodině navrtaných. Čistá šťáva jest velmi zdravým nápojem jarním a pro potřebu ukládá se do

sklepa v lahvích. Na povrch nutno nakapatí do hrdla lahví trochu oleje, aby vzduch k šťavě neměl přístupu a nekazila se. Koření se hřebíčkem a skořicí, aby déle vydržela.

Svařené listí účinkuje znamenitě jako obklad při bolestech rheumatických. Čerstvé obklady ze zeleného listí přivádí nám nohy do potu. Dna léčí se zabalením celého těla do listí březového a chorý vystavuje se účinkům paprsků slunečních. Hlava však musí býti před úpalem paprsků slunečních chráněna. Po hodině tělo omyjeme a osvěžíme procházkou. Častějším opakováním dna zmizí. Lázně tyto nutno bráti jen 2—3krát v týdnu, neboť tělo velmi vysilují.

37. Buk obecný. *Fagus silvatica*. Rothbuche.

Buk obecný místy tvoří celé lesy. Dosahuje značné síly a stárí až 500 let. Obrovské buky jsou u nás v nižších polohách Šumavy a hlavně v pralese Boubínském. Dřevo jeho je všeobecně ceněno a hodí se na práce soustružnické i truhlářské. Na stavbách vodních je neocenitelné. Jako palivo jest výborné.

Bukvice jsou bohaté olejem, který z nich se lisuje. Vepřový dobytek rád je požívá a rychle po nich tuční. Oleje někde užívá se k maštění pokrmů.

38. Bukvice lékařská. *Betonica officinalis*. Die Betonie.

Bukvice lékařská náleží do řádu pyskatých a je dosti hojná ve světlých lesích, na lukách horských a kopcích i stráních. Kvete od června do srpna.

Kořen bukvice chutná odporně a i nepříjemně páchne. Dříve užívalo se ho v lékařství, nyní jen zvěrolékař k němu sáhne. Působí dávení ze žaludku. Ve středo-

věku byla léčivost této rostliny velice rozhlášena a dosud praví italské přísloví: »Venda la tonica e compra la betonica«, t. j. »Prodej kabát a kup si bukvici«. — Prvně na léčivost její ukázali Vettonové, kteří bydleli na úpatí Pyrenejí ve Španělich.

39. Celer. *Apium graveolens*. Sellerie.

Celer je všeobecně váženou zeleninou, která pro dužnatý kořen i řapíky listové hojně se pěstuje v zahradách. Rozeznáváme dle toho celer hlízový a naťový. U Bena a v okolí Mikulova roste zplaněle. V Řecku pak divoce.

Celer obsahuje zelenohnědou silici, která velmi silně páchne a na vzduchu se okysličuje. Ze 100 kg nati obdržíme 6—10 gr silice, které užívá se při výrobě líkérů a v lékařství.

Odvar žene silně na moč. Také chutný salát se z něho připravuje, ale ne každý jej snese.

40. Cibule kuchyňská. *Allium cepa*. Zwiebel.

Cibule je u nás rostlinou zdomácnělou, neboť přinesena byla z krajů jižních. Vlastí její zdá se být Malá Asie a Egypt. V Egyptě pěstovala se cibule od dob nepamětných velmi hojně a odtud se k nám přiváží. Židé, Řekové i Římané cibuli pěstovali měrou velikou a pojídali ji syrovou se solí. Někde rozkrojenou cibuli zavěšují v příbytcích, aby nemoci nakažlivé se nešířily. Slupky z cibule dodávají velikonočním vajíčkům pěkné červené barvy.

Cibule obsahuje pronikavě páchnoucí látky, které nám vylučují slzy z očí. Protože má hojně dusíkatých

sloučenin, jest velmi živná. Podporuje trávení a močení. Lidem se slabší konstrukcí tělesnou působí obtíže. Obklad z vařené cibule urychluje provalení vředů. Li-hový výtažek z rozkrájené cibule dává prostředek proti nadýmání a zácpě. Kapek používá se mírně s vodou. Při rozšíření nemocí nakažlivých chrání nás požívání cibule. Odvar v mléce vyhání škrkavky z těla dětí. Účinek zvýšíme, svaříme-li cibuli s rozmarýnou. Slzení oční odstraňuje se vymýváním odvarem cibule v mléce s trochou medu. Bolesti, které nám způsobují pohmoždě-niny, zaháníme obkladem z rozstrouhané cibule. Od-var cibule cukrem slazený zahání dráždění ku kašli.

Cibule se solí a chlebem je velmi živným pokrmem. U nás pěstuje se velmi mnoho cibule u Přívor, Všetat, Králového Hradce, Znojma, Bzence, Olomouce, Brna a Budějovic. Krajina kol Všetat a Přívor rodí cibule značné množství a odtud dováží se do Prahy i do Ně-mecka.

41. **Cibule mořská čili ladoňka mořská. *Scilla maritima*. Meerzwiebel.**

Cibule mořská roste planě na pobřeží moře Středozemního v krajinách písčitých. Má cibuli pěkně vyvinutou. U nás sází se v kořenáčích. Slabý odvar mírní chrapot. Slouží také k trávení krys a potkanů. Za tím účelem rozkrájí se cibule na kolečka, usmaží na špeku neb másle a takto připravené koláčky pokladou se na místa příhodná a mají znamenité účinky. Při několika opakovaní zbavíme se nevíтанých škůdců nadobro. Opečeme-li cibuli bez omastku, potkani si jí ani nevšimnou.

42. Citroník obecný. *Citrus medica*. Citronenbaum.

Citroník je strom pásu teplého a v Evropě daří se mu ve Španělsku, Itálii a v Řecku. K nám dováží se z těchto jižních zemí plody citroníku pode jménem citronů. Jinak pěstuje se v kořenáčích a ve sklenicích.

Plody obsahují kyselinu citronovou a kůra jejich proniknuta je těkavým olejem.

Citronová kyselina ($C_6H_8O_7 + H_2O$) je nejrozšířenější kyselinou v přírodě. Dobývá se ze šťávy citronové v podobě bezbarvých a průzračných hranolků kosočtverečných, které ve vlhku se rozpouštějí. Teplem $175^\circ C$ se rozkládá ve vodu a kyselinu aconitovou, která je obsažena v oměji a v přesličce. Jest také součástí kyseliny jablečné, objevuje se v šípkách, brusinkách, potměchuti, angreštu, rybízu, malinách, jahodách, třešních i borůvkách. Různým plodům dodává chuti příjemně kyselé. S draslem a vápnem sloučená objevuje se v bramborech, řepě, jiřinách, tabáku, oměji, konvalinkách. Také v mléce je obsažena jako sůl alkalická a přispívá k tomu, že je v něm rozpuštěn fosforečnan vápenatý, který je potřebný ku stavbě kostry. V jednom litru mléka kravského neb kozího bývá 1—1.5 gr kyseliny citronové.

Šťáva citronová, do vody nakapaná, mírní horečku a způsobuje úlevu lidem chorým. V krajinách polárních léčí kurděje. Zamezuje krvácení z dutiny ústní, mírní větry a tlukot srdeční. Jest dobrým desinfekčním prostředkem. Při černých neštovicích napomáhá k vyražení neštovic na povrch těla. Angina i záškrt léčí se někde výhradně citronovou šťávou. Máme-li bolesti v krku, sněžeme citron a úleva brzy se dostaví. Při žloutence u děvčat dobře prospívají citrony, které se buď celé

pojídají nebo se pije šťáva citronová. Musíme ale dbáti, aby příliš se zuby ve styk nepřišla, neboť by nám je mohla poškoditi. Dna a hostec léčí se šťavou z citronů. Při léčbě stupňujeme každý den dávku o šťávu jednoho citronu až do 15, na to opět snižujeme a třicátý den jsme zase na dávce z jednoho plodu. Tak léčí se dna v jižním Tyrolsku a na jihu Francie. Nakapaná šťáva do mléka dá levný prostředek k zachování pleti čisté a svěží. Glycerin a šťáva citronová stejným dílem smíšená zběluje kůži. Tělo natírá se večer a natřené místo nutno na noc obaliti suchým šatem. Bodnutí hmyzem zaháníme nakápnutím citronové šťávy na ránu, která potom neoteče.

43. Cukrovka. *Beta vulgaris*. Runkelrübe. Mangold.

Cukrovka vyskytuje se planě u moře Středozeního. Jako rostlina pícní pěstuje se již od století XVI. R. 1747 lékárník Markgraf předložil berlínské akademii věd pojednání o cukernatosti cukrovky. Jeho žák Achard pěstoval cukrovku na svém statku u Berlína za tím účelem, aby docílil silných kořenů. Pokusy jeho setkaly se s úspěchem a již r. 1801 založil Achard první cukrovar a dle jeho vzoru vznikaly cukrovary i u nás. Avšak jak rychle vznikaly, tak rychle opět braly za své, neboť stroje byly velmi nedokonalé a šťáva cukrovky nedostatečně byla jimi využítkována. Od r. 1820—1830 konány nové pokusy ve Francii a setkaly se s výsledkem. Cukrovary se množily a dnes i naše země v tom oboru vyniká ve střední Evropě. Vyrobí cukr pro svojí spotřebu i pro vývoz.

V cukrovce obsažen jest cukr třtinový čili saccharosa ($C_{12}H_{22}O_{11}$). Týž přítomen jest v obilni-

nách, kukuřici, palmách, mrkvi, oříšcích lískových, mandlích, svatojanském chlebě, kávě, míze javoru (*Acer saccharinum*), břízy a j. a to v semenech i v květech.

Cukr hroznový ($C_6H_{12}O_6$) čili glukosa (dextrosa, cukr škrobový) je zplodinou rostlinné buňky. Nalézá se vedle cukru ovocného v květech rostlin. Krev chová jej 0·05—0·15%. Přestoupí-li množství 0·3%, odchází močí z těla ven. Nastává glykosurie, která je příznakem cukrovky — diabetes mellitus. Celý pochoď zaživací směřuje k vývinu cukru hroznového, který je naší živinou. Zahřejeme-li cukr hroznový na $170^{\circ}C$, dostaneme cukr pálený čili karamel, jehož se užívá k barvení vína, likérů, rumu, octa, cognacu a moštu ovocného.

Cukr mléčný či laktosa ($C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O$) jest obsažen v mléce. Kravské mléko obsahuje 4·8%, lidské 5·3—6·9% cukru mléčného. Vyrábí se ze syrovátky. Kvašením mění se v líh a kyselinu mléčnou. Takovým způsobem vyrábí se z mléka kumys a kefir.

Cukr sladový či maltosa ($C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O$) vyrábí se z mazu škrobového. Cukr škrobový se tvoří pusobením rozředěné kyseliny sírové za varu ze škrobu.

Cukr homolový je bílený ultramarinem a chová přísadu vápna. Proto patrně, že delší používání cukru mívá následky různé. Čistý cukr je velmi drahý. Dětem zbytečného chroustání cukrovinek netrpíme, ale pamatujeme, že cukr je potravina vydatná a náklonnost dětí k věcem sladkým potlačovati se nemá. Bílý cukr buď jen mírně používán. Cukr hroznový, ovocný a mléčný jest nej-přirozenější potravinou malých i velkých. Žlutý cukr je lepší bílého, neboť je zdravější.

Sacharinu, dulcinu a pod. náhražek se varujeme.

Cukr jest také lékem, neboť staví žíravé účinky vápna v oku. Padne-li nám kousek malty do oka, odstraňme ji čistým kapesníkem a vymyjme oko cukrovou vodou. Také možno do oka naprášiti jemně tlučený cukr a pak řádně vlažnou vodou vymýti.

45. Čapí nos růžový. Pelargonie či muškát. *Pelargonium odoratissimum*. *Kranichschnabel*.

Čapí nos růžový pode jménem pelargonie neb muškátu je všeobecně rozšířenou rostlinou okenní a zahradni, která různě zbarvenými květy budí mnohdy podiv. Kvete od jara do zimy a je velmi vděčná květina. V Turecku a ve Francii dobývají z něho oleje, jehož používá se místo oleje růžového ve voňavkářství. Suché nažky věští počasí a proto užívá se jich při výrobě různých pozorovatelů počasí. — Vaněk, Praha, Václ. nám.

44. Čajovník.

Čajovník roste v Číně, Japonsku, v jižní Asii a na Ceyloně. Nejlepší čaj je čínský. Snese několik stupňů mrazu i úpal tropický. Tak zvaný čaj císařský pochází z první sbírky listů čajovníku a zůstane v zemi. Do obchodu nepříjde. Nejjemnější čaj pochází z mírných návrší, kdežto čaj nížinný je velmi silný, ale ztrácí na své jemnosti. Vápenitá půda mu jde k duhu, ale spodní vody mu škodí. Mnoho čaje spotřebuje se v Číně, v Rusku, Anglii, Japonsku a vůbec v Asii. Indie dává 31%, Čína 29%, Ceylon 24%, Japonsko 10%, Formosa 3%, Java 3% veškeré světové produkce čaje. V poslední době pěstuje se se zdarem pod Kavkazem a v již. státech Unie severoamerické.

V Brazílii, v Paraguay a v Argentině pěstuje se náhražka za čaj. Jest to rostlina *Ilex paraquayensis* a čaj znám jest pode jménem »maté«.

Dobře připravený čaj prospívá nám při nemocech žaludečních, bolestech hlavy a při odporu k mléku je výborným nápojem občerstvujícím. Zahání spánek a proto na noc se nedoporučuje, zvláště je-li ještě smíchán s rumem neb cognacem. Vaříme-li čaj dlouho, stává se trpkým, neboť voda vyluhuje z něho mnoho třísloviny, která v ústech účinkuje svíravě.

46. Čechřice vonná. *Scandix odorata*. Süssdölde.

Čechřice vonná náleží mezi rostliny okoličnaté a roste v horské Šumavě, Krušných horách, Králickém Sněžniku a v Jeseníkách. Pěstuje se také v zahrádkách. Má příjemnou vůni a semena užívalo se dříve místo anýzu. V lékařství domácím byla velmi oblíbená. Bílými kvítky odívá se čechřice vonná v květnu a červnu.

* 47. Čekanka. *Cichorium intybus*. Wegwarte.

Čekanka roste divoce při cestách, na mezích, na průhonech a drahách. U nás jest velmi hojná. Odívá se modravým květem v červenci a v srpnu. V té době pro domácí lékařství se sbírá a suší list. Pro lékárny dobývá se kořen v měsíci dubnu, září a v říjnu. Kořen jmenují lékárníci »Radix Cichorei«.

Odvar z listů a květů je dobrým pročišťujícím prostředkem pro žaludek a střeva. Žaludeční obtíže odstraňujeme obkladem z listů a květů čekankových, který obnovujeme třikrát denně. Výtažek z kořene, listů a květů sílí slabé údy. Natíráme jím mírně údy a dbáme, aby se dobře vstřebal do kůže.

Čekanka obecná.

A rostlina; B zákrovy, *vnZ* vnější, *vnZ* vnitřní, porostlý žláznatými chloupky; C jeden květ: koruna, kalich, semeník, tyčinky, blizna; D nožka s korunou. Vpravo dole tyčinka.

Čekankový kořen obsahuje hořkých látek léčivých 0·05—0·15%. Jsou rozpustné v lihu a činí hlavně čekanku náhražkou kávy. V úrodných krajinách pěstuje se ve značném měřítku pro továrny, kde zpracuje se na náhražku kávy. Kořeny se řádně očistí, rozkrájí, usuší, upraží, rozemelou a slouží hospodynkám pod jménem cikorky. Čekankové kořeny mísí se i s kořeny

cukrovky. Náhražky kávové vyrábějí se z nich již od r. 1763. Chrást čekankový rád žere dobytek a ve Francii pojídá se jako chutný salát. Kneipp doporučuje odvar z listů a květů při špatném trávení, v chorobách ledvin a jater.

Ve středověku věřili lidé, že zakletí lidé proměňují se v modře kvetoucí čekanky, lidé dobří v čekanky bílé. Kdo dobyl bílou čekanku před sv. Jakubem jelením parohem, toho chránil kořen od nemoci a přinášel štěstí v lásce.

*** 48. Čemeřice černá. *Helleborus niger*. Niesswurz.**

Čemeřice černá roste planě v Řecku, v již. Itálii, na poloostrově Balkánském i Pyrenejském. U nás pěstuje se v horských zahrádkách a známa jest pode jménem kýchavky. Patří mezi rostliny pryskyřčnickovité. Bílé neb načervenalé květy objevují se již v prosinci a v lednu. Pro lékárny sbírají se oddenky pode jménem »Rhizoma Hellebori nigri« v listopadu, prosinci a v lednu. Nejlepší čemeřice černá dařila se ve starověku na horách v okolí řeckého města Anticyry v jihozápadní Fokidě.

Lékaři oddenku používají při duševních chorobách, hlavně při zádumčivosti. Chutná hořce a trochu ostře. Utřeme-li oddenek na prášek a smícháme s práškem oddenku kosatce florentinského, máme šňupavý tabáček, který plaší chmurnou náladu, bolesti hlavy, svírání, bolesti žaludeční a zádumčivou mysl rozptyluje.

*** 49. Čemeřice zelená. *Helleborus viridis*.**

Čemeřice zelená roste v Krkonoších, Orlických horách, kolem Žatce a Teplic v polohách vyšších a kvete zelenavým květem často již v první polovině března.

Cemeřice černá.

A rostlina, vpravo oddenek; *B* řez květem: semeník, kalich, medník, tyčinky, čnělka, blizna; *C* měchýřky v kalichu; *D* tyčinky: nitka, prašník; *E* pestíky: semeník, čnělka, blizna; *F* medníky.

Pro domácí potřebu pěstuje se v zahrádkách. Má účinky silnější čemeřice černé. Oddenek čerstvý odporně zapáchá, na počátku chutná sladce, potom pálí na jazyku, působí dávení, ba i smrt. Na prášek rozemnutý slouží jako »kýchavý prášek«. Odtud jméno ký-

chavice. Osvědčuje se při nervových nemocech a podporuje střevní odměšování. Oddenek sbírá se v lednu, únoru, v listopadu a v prosinci a sušených používá se jako dávivého prostředku u domácích zvířat. Vepřovému dobytku dává se 0-30—0-90 gr, psům 0-03 gr dvakrát denně.

50. Černucha setá. *Nigella sativa*. Schwarzkümmel.

Černucha setá pěstuje se v jižní Evropě a u Erfurtu v Německu. Známa jest všeobecně pode jménem »černý kmín« a slouží při výrobě likérů a ku kořenění pokrmů místo kmínu. Dříve aromatických semen používalo se v lékařství. Ve východních zemích dává se do chleba.

51. Černý kořen či hadí kořen. Hadí mord španělský. *Scorconera hispanica*. Schwarzwurz.

Černý kořen náleží do řádu složnokvětých a pěstuje se u nás v zahradách pro dužnatý kořen, který nahrazuje chřest v době, kdy tohoto nelze opatřit. Jest velmi chutnou zeleninou.

Zplanělý vyskytuje se černý kořen na travnatých stráních ve středním a západním Polabí, v okolí Prahy a v krajině teplicko-žatecké. Sušený a upražený kořen nahrazuje cikorii.

52. Čertkus lesní. *Scabiosa succisa*. Teufelsabbiss. Abisskraut.

Čertkus lesní jest obecnou rostlinou na vlhkých, zvláště rašelinovitých lukách a v křovinách. Modravé květy objevují se na rostlině od července do září.

Kořene dříve užívalo se při vodnatelnosti. Také kouzla čarodějnic se jím zaháněla a pomáháno čertkusem dobytku uříknutému.

53. Česnáček obecný. *Alliaria officinalis*. Knoblauchshederich.

Česnáček obecný roste v plotech a houštinách. Rozemnuté listy páchnou česnekem a mají chuť nahořklou. Rozmačkané listy příkládají se na vředy a rány zanícené. Ze semen lisuje se olej.

Kvete v květnu a červnu bíle.

54. Česnek. *Allium sativum*. Knoblauch.

Česnek jako rostlina kuchyňská jest od dávných dob známá. Pravlast jeho nachází se v oblasti Kirgizů pod Urálem a odtud dostal se do jižní Evropy. Staří Židé a Egypťané česnek hojně pěstovali, podobně Řekové a Římané. Chudí lidé jedli česnek s chlebem. Římané dávali jej svým vojákům, neboť se domnívali, že budí mysl statečnou a odvážnou.

U nás pěstoval se česnek již před válkou třicetiletou. Místy objevuje se česnek planý. Kvete v červenci a v srpnu. Česnek pěstovaný ze semene je trvanlivější a větší, než česnek z jednotlivých úlomků vyrostlý.

Obklad z rozmačkaného česneku mírní hostec kloubový. Šťáva zapuzuje chrapot a kašel. U dětí vyhání z těla cizopasníky.

55. Česnek hadí. *Allium victorialis*. Altermannschärnisch.

Česnek hadí je znám pod lidovým jménem »devatero odění«. Roste na travnatých i kamenitých místech

ve vyšších polohách Krkonoš, Jeseníku a Bezkyd. Kvete v červenci a v srpnu.

Dříve byl velmi hledanou rostlinou léčivou. Zaháněl nemoci nakažlivé a pomáhal při špatném močení. V čarodějství byl rostlinou nezbytnou.

56. Čičorečka pestrá. *Coronilla varia*. Kronwickve.

Čičorečka pestrá roste na lukách, mezích i stráních. Kvete v červnu, červenci a v srpnu. Plody uzavřeny jsou v luskách a obsahují jedovatou látku cathartin.

57. Čilimník odvislý. *Cytisus laburnum*. Goldregen.

Čilimník odvislý tvoří keře i stromky. Náleží do řádu motýlokvětných. Kvete žlutě v květnu a červnu. U nás sází se pro ozdobu v zahradách. U Znojma objevuje se zplanělý. Pochází z jižní Evropy.

Listů a semen užívalo se dříve v lékařství, neboť obsahují jedovatou látku cytisin.

58. Čimišník obecný. *Caragana arborescens* Lam. Erbsenbaum.

Čimišník obecný je k nám přivezen ze Sibiře a sází se v sadech pro ozdobu. Dosahuje jako stromek výše asi 4 m. Kvete v máji pěknými žlutými květy.

Z listů může se dobývatí pěkné modré barvivo a semeny krmí se drůbež.

59. Čistec bahenní. *Stachys palustris*. Ziest.

Čistec bahenní roste při vlhkých polích, v příkopech, při březích potoků a řek, na lukách bažinatých. Kvete v červenci a v srpnu.

Včelaři jej mají rádi, neboť silně meduje. V Anglii se pěstuje čistec pro podzemní hlízky, které se požívají v zimě místo chřestu.

60. Čočka. *Ervum lens*. Linse.

Čočka pěstuje se u nás v teplejších polohách všeobecně a výživností svoji nahrazuje maso. Pravlast její je v Asii. Židé hojně čočku pěstovali. Egypťané při stavbě pyramid skoro výhradně se živili čočkou a cibulí.

Na nati dobytek si výborně pochutná.

Rozdrcená uvařená čočka jako obklad uspíší zhnisání a provalení podebranin.

61. Datlovník kanárský. *Phoenix canariensis* Hort. Königs-Dattelpalme.

Datlovník kanárský je rozšířený strom v horkém pásmu a známý všeobecně jako palma datlová. Planě vyskytuje se na Kanárských ostrovech a hojným pěstěním od dávných dob docílilo se pěkných a cukrem bohatých plodů. Třicet stromů stačí uživit menší rodinu po celý rok. Beduini krmí datlemi i své koně. U nás pěstuje se jako rostlina okrasná.

Děti rády si na datlích pochutnávají, ale choří lidé se jim vyhýbají, neboť jsou těžce stravitelné. V pouštích daří se palmy jen v oasách.

62. Devaterník obecný. *Helianthemum vulgare* Gärtn. Sonnenröschen.

Devaterník obecný roste při krajích lesů, na travnatých stráních, kam slunce větší část dne svítí, na suchých lukách a mezích, ba místy i při horských ce-

stách. Náleží do řádu cistovitých a pěkné, žluté květy rozvíjí se od května do června.

Dříve byla to rostlina hojně používaná v lékařství a venkované dosud rozmačkané listy přikládají na rány, aby se dříve zhojily.

Na východní Moravě panuje pověst, že dívka, která se devětkrát umyje v odvaru této rostliny, bude mít hojně milenců. Proto devaterník byl hojně vyhledáván děvčaty i mnohou starou pannou.

63. Devětsil obecný. *Petasites officinalis* Mönch. Neunkraut. Pestwurz.

Devětsil roste na březích potoků, řek, rybníků, na vlhkých lukách a v příkopech. Vyznačuje se bohatým hroznem květním a širokými listy. Roste pospolitě, patří mezi složnokvěté a kvete v březnu a v dubnu růžově. Stonky bývají v dobré půdě až 60 cm dlouhé.

Odvar z kořene mírní kašel, chrapot, čistí plíce zahlenované a zmírňuje horečku. Květy a listy rozsekané staví jako obklad krvácení z otevřených ran. Spařené listí horkou vodou léčí červenku. Nálev nutno pít zchladlý. Obklad z horkého listí léčí vředy a bolavé nohy.

Odvar při použití nutno sladit medem. Čerstvé listy přikládají se v horečce na čelo, spánky a prsa, aby odnímalý horkost.

* 64. Divizna malokvětá. *Verbascum thapsus*. Wollkraut.

Divizna malokvětá roste na kamenitých pahorcích, mezích suchých, u cest, na rumišťích, na pasekách a stráních. Kvete v červenci a v srpnu žlutým květem. Patří mezi rostliny krtičníkovité.

Divizna velkokvětá.

A řez květem: koruna, tyčinky, kalich, čnělka; *B* řez semeníkem: příhrádka semen; *C* řez pestíkem: semeník, kalich, čnělka, blizna; *D* plod: kalich, tobolka, semeno.

* 65. Divizna velkokvětá. *Verbascum phlomoides*.

Divizna velkokvětá roste na týchž místech jako divizna malokvětá. Liší se od ní, jak již název naznačuje, většími květy, které silně medují. Za doby květu sbí-

ráme jednotlivé kvítky se stvolu květního. Lékárníci je jmenují »Flores Verbasci« a dobře platí.

Odvaru z květů používá se jako kloktadla při angíně. Mírní kašel a zahání plicní neduhy. Slabší odvar účinkuje dobře při nervose, závratí a chřipce. Účinek se zesílí přidáním slézu. Odvar divizny, podběle a přesličky léčí katarh průdušek.

Lodyha i listy porostlé jsou jemnými chloupky. Ty se stírají a slouží jako knoty při svícení, hlavně v jižní Evropě.

66. Dobromysl obecná. *Origanum vulg.* Wohlgemuth.

Dobromysl obecná je příbuzná naší majoránky. Roste hojně na pokrajích lesů, polí a na keřnatých stráních. Vyhání lodyhy až $\frac{1}{2}$ m vysoké. Kvete v červenci a v srpnu špinavě červenými kvítky.

Vonných kvítků užívá se v domácím lékařství. Zahání trudnou mysl a zjednáva úlevy na prsou. Překapováním dobývá se z ní těkavý olej, jehož se používá v lékařství.

67. Drchnička rolní. *Anagallis arvensis.* Gauchheil.

Drchnička rolní jest obecnou plevelí na polích, rumišťích. Červené kvítky najdeme na ní po celé léto. Někde se jí říká »žabí mýdlo«, jelikož rozemnuta jsouc ve vodě, pění.

Drchnička umí také věštiti brzký dešť. Před deštěm se totiž drobné kvítky zavírají a v Anglii nazývají ji »barometrem chudého muže«.

68. Drnavec lékařský. *Parietaria officinalis*. Glaskraut. Wandkraut.

Drnavec lékařský patří do řádu kopřivovitých. Roste na rumištech, při zdech a v křovinách. V Čechách je hojný kolem Prahy, v Polabí, při řece Jizeře, u Teplic a Žatce. Na Moravě tu a tam, hlavně kol Mikulova, Lednice, Olomouce a Nového Jičína. Ve Slezsku se vyskytuje u Opavy. Kvete od června do srpna.

Rozemnuté listy přikládají se na rány a svažené na vředy.

69. Dřín. *Cornus mas.* Hartriegel. Kornelkirsche.

Dřín roste u nás hojně planě i zplaněle na stráních lesních a v pahorcích. Sází se též pro ozdobu v sadech, kde vydrží až 100 let a doroste do 7 m výšky. Poskytuje pevného dřeva pro soustružníky, vyrábitele holí. Zakyslé peckovice se požívají. Zavařenina z nich je výborná a používána zvláště cukráři. V Turecku je zavařenina z dřínků národní pochoutkou. Jest chuti jemně navinulá a u nás neoceněná, neboť spousta dřínků nechává se zničit bez zužitkování.

Dřínky dozrávají z říjnu, visí obyčejně po dvou, jsou barvy tmavočervené, chuti příjemně kyselé a v tu dobu se sbírají pro kuchyň.

70. Dřišťál obecný. *Berberis vulgaris*. Sauerdorn.

Dřišťál obecný je domovem v sev. Africe a odtud přenesen byl do Evropy, kde zdomácněl. Roste volně v přírodě a sází se pro ozdobu v zahradách. Také v plotech živých se vysazuje. Kvete v máji žlutými kvítky, které nepříjemně páchnou. — Plody červené dávají po zmrznutí a rozmrznutí na jaře osvěžující šťávu. Možno

je sbírat i déle na podzim neb v zimě a nechati pak v teple rozmraznouti. Po uzrání možno z dříšťálek vařit jemnou marmeládu neb užiti jich jako přísady do rosolů. U nás si jich nikdo nevšímne. Veliké pozornosti ale zasluhuje, že na listech dříšťálu obecného objevuje se v podobě žlutavých skvrn škodlivá houba prášilka dříšťálová (*Aecidium berberis*). Jsou-li výtrusy její větrem zaneseny na obilí, způsobují na stéblech i listech r **z o b i l n o u** (*Puccinia graminis*). — Tato houba udělá mnohdy veliké škody hospodářům a místy ohroží i sklizeň, hlavně pšenice. Proto příkazem pro hospodáře jest, aby dříšťál u stavení a při polích netrpěl. Často shání se po příčině rzi obilné a neví, že si ji způsobil sám sázením dříšťálu poblíže svých polí.

*** 71. Dub letní neb křemelák. *Quercus pendulata*.
Stieleiche.**

Dub letní roste v nižších polohách, neboť hornaté končiny nemiluje. Roste velmi pomalu a dosahuje značného stáří. Památný »dub Oldřichův« u Peruce je stár přes 1000 let.

Dub letní má dříví červenavé, tvrdé a hodí se dobře na vodní stavby, neboť nehnije. Bednáři hotoví z něho sudy. Kůra dává nejlepší tříslo na vydělávání koží. Duběnký slouží k přípravě inkoustu. Žaludy krmí se ve-
přový dobytek.

Dub je znakem síly a odolnosti. Němci zvolili si jej za svůj národní strom, ač i staří Slované v krajinách severního Polabí dub měli za strom posvátný. O sv. Vojtěchovi víme, že zavražděn byl od slovanských Prusů pod duby posvátnými. Leč i Římané ctili dub a zasvětili jej Jovišovi. Řekové pod duhy vzývali boha Dia a z šelestu listů na dubě v Dodově věštili věci příští.

Dub kvete v máji a po zasazení ve 40—80 letech. Léčivá jest kůra a semeno. V březnu a dubnu sbírá se kůra z mladých výhonků pro lékárny. Latinsky ji říkáme »Cortex Quercus«. Žaludy opět se sbírají v říjnu a listopadu. Semen Quercus.

Obkladem z rozemleté vařené kůry dubové zaženeme tlustý krk. Vycházení konečnicku z těla při bolestné stolici léčí koupele v odvaru dubovém neb vlažné klystýry. Močení dětí do postele zahání odvar z listů a květů dubových. Podobně krvotok u žen. Také na vyměšování moči působí zdárně. Dětem krtičnatým prospívá káva uvařená z pražených žaludů. Plivání krve odstraní odvar kůry dubové v mělnickém víně červeném, což pije se v malých dávkách. Odvar z kůry dubové, prhy chlumní, kopřivy, nátržníku a přesličky, medem slazený, zahání lišej žíravý. Užívá se vnitřně i vně. Při vycházení konečnicku zesílíme odvar kůry dubové přidáním květu trnkového a oddenku nátržníku. Při výtoku u žen svažuje se $\frac{1}{2}$ kg kůry dubové na jednu lázeň. Při angině jest odvar dubové kůry dobrým kloktadlem; podobně při zanícených dásních a dutině ústní. Nálev z mladé kůry činí člověka volným a bezstarostným.

Sbírejme jen kůru z mladých stromků, která obsahuje 12·20% taninu. Kůra starších stromů má taninu jen 5—10%. Podává se též vnitřně jako prášek i odvar. Zastavuje, jak již podotknuto, krvácení, účinkuje proti hnílobě a při otravách kovy je dobrým protijedem.

*** 72. Dub zimní. Quercus sessiflora. Traubeneiche. ***

Dub zimní kvete o 14 dní později než dub letní. Jest u nás velmi rozšířeným stromem. V lékařství má totéž užití jako dub letní.

*** 73. Durman. *Datura Stramonium*. Stechapfel.**

Durman jmenuje se lidovým jménem panenská okurka. Roste na pustých místech, na rumišťích u cest a při polích v teplejších polohách. Také v zahradách se pěstuje. Kvete pěkně bíle a příjemně voní. Sbírají se listy durmanové pro lékárny a to v měsíci červnu až srpnu. Jmenují se »Folia Stramonii«.

Durman jest rostlinou jedovatou a ve všech částech jejích nachází se jedovatý daturin, jehož lékaři užívají při nemocech nervových, ovšem že v malých dávkách. Z listů durmanového hotoví se cigarety pro choré zádechou, kteří je kouří, což zjednává úlevy. Samotné listy měly by silný účinek a proto přidává se k nim listy jiné, neškodné. Pára z vařících se listů vdechuje se pomocí obrácené nálevky při nemocech dýchadel.

U nás volně roste durman v okolí Prahy, v Polabí, u Jičína, Boleslavi, Teplic, Žatce. Na Moravě vyskytuje se na jihu, ba i místy ve Slezsku se objevuje. Kvete od července do září.

74. Dvojjzubec. *Bidens tripartitus*. Raubars.

Dvojjzubec náleží mezi rostliny složnokvěté. Kvete v létě a jest obecnou rostlinou v příkopech, na březích a v místech bažinatých. Semeno jeho zachycuje se na šat a srst dobytku a tak bývá rozšiřován. Dříve se užívalo ho v lékařství. S kamencem dává dobré a vytrvalé barvivo. Ve Švédsku užívá se ho k barvení příze.

75. Ďáblík bahenní. *Calla palustris*. Schlangenkraut.

Ďáblík bahenní roste v lesních mokřinách, na rašeliniskách a vlhkých lukách lesních. V olšinách rád se

Durman.

A větvíčka s listy, květem a plodem. Vlevo plod puklý; *B* pestík: semeník, čnělka a blizna.

vyskytuje. V Čechách roste nejvíce v Polabí, na Českomoravské vysočině, v rovině Budějovické, v Krušných horách, Čes. Středohoří a pod Jizerskými horami.

Oddenek je proniknut vápenitými jehlicemi a proto velmi nebezpečný zdraví lidskému. — Ve Švédsku a v Rusku oddenek suší, čímž jedovatost se ztrácí, a melou jej na mouku, která přidává se do chleba. Dříve odvaru z oddenku užívalo se proti hadímu uštknutí. Kvete v červnu a v červenci.

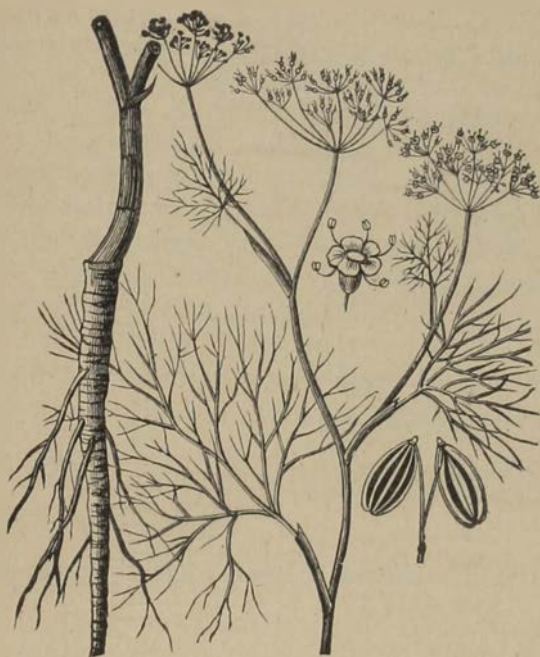
* 76. Fenykl. *Foeniculum vulgare*. Fenchel.

Fenykl patří mezi okoličnaté rostliny, kvete žlutě a roste planě v jižní Evropě a na místech skalnatých kolem moře Středozemního. Odtud rozšířil se i k nám a pěstuje se v teplejších polohách pro semeno, které je kořením kuchyňským a poskytuje cenný lék ve formě oleje, který se tlačí ze semene. Oleje fenyklového užívá se k přípravě některých léků. V lékárně dostaneme vodu fenyklovou a silici fenyklovou, která je bezbarvá, zahoustlá a kořenného zápachu. Hustota její jest 0·90 až 1·00 a tuhne při -10° C. — Rozpouští se v líhu, v étheru, silicích a mastných olejích. Páry dráždí oči a nutí k slzení, kašli a někdy i k slinění. Silice fenyklová obsahuje tuhý i tekutý anethol a kamfen, který vře při $180-190^{\circ}$ C.

Zanícené oči vymýváme odvarem fenyklovým, který zbavuje i plíce hleny. Zapuzuje závrať. Žaludeční těžkosti zaháníme práškem z roztlučeného fenyklu. Účinek se zesílí přidáním prášku z anýzu. Fenykl mírní křeče žaludeční. Dětem při bolestech břicha pomáhá odvar fenyklu v mléce, který staví průjem. Otevřené rány hojí odvar v octě, neb ve výtažek octový. Čisté plátno smočí se ve výtažku a rána se jím pevně ováže. Fenykl čistí dále játra i ledviny a odměšuje moč.

Svařený fenykl v mléce nahraňuje dětem mléko mateřské. Při tom nutno mléko kravské přiměřeně rozřediti. Ženy, které kojí, měly by pít denně koflík odvaru fenyklového. Roztlučené semeno, svařené s medem neb kandisem, hojí kašel u dětí i dospělých. Celá řada léčiv obsahuje fenykl a i pilulky poprašují se práškem jeho. Při křečovitých záchvatech dobře pomáhá.

Mladé stonky pěstují se jako chřest přiřazováním

Fenykl obecný.

země a bílením. Jsou velmi chutnou zeleninou. V Itálii jest jako zelenina velmi oblíbený a nazývá se Fenchio. Stonky se oloupají a jí syrové. V Horních Rakousích dává se do chleba a pomáhá k lepšímu stravování.

77. Fialka vonná. *Viola odorata*. Veilchen. .

Fialka vonná je první pozdrav probouzejícího se jara. Kvete již v březnu a dubnu. Lidé se domnívají, že později ztrácí milou vůni, leč to je klam, neboť fialka

vonná odkvétá a po ní vyražejí jiné druhy fialek, které vůně nemají. Na jaře sbíráme pro domácí potřebu květy a listy. Kořeny působí dávení a průjem. Odvar z květů a listů je prospěšný při nemocech dutiny ústní. Při angině je dobrým kloktadlem. Odvar v octě léčí pakostnici. Usnadňuje těžký dech a proto lidé touto chorobou stížení pijí denně šálek nálevu fialkového. Při záduše u dětí dobře působí. Tu dává se dětem každou hodinu lžička. Působí skoro okamžitě zmírnění.

Z čerstvých plátků květních vaří se fialkový sirup k barvení cukroví a proti kašli. (Syrupus violarum.)

Fialkový olej nevyrábí se z fialek vonných, ale z oddenků některých kosatců. Způsob výroby jeho se taji.

Pověst vypráví, že fialka vonná povstala ze slz Adamových.

78. Fík či smokvoň. *Ficus carica*. Feigenbaum.

Původní domov fiku jest jižní Asie a odtud ve starých dobách již rozšířil se do Řecka a Italie. Město Athény mělo fík ve svém znaku. V Tyrolsku jižním roste zplanělý. Na Hradčanech a v Dobříši jsou zřízené fikovny, které nesou dosti ovoce. Na zimu fíky se skrývají, ale léto vydrží dobře venku. V Dobříši je 16 stromů v stáří asi 300 let. Objem kmene měří 1 m až 1 m 10 cm. V květináčích pěstuje se jako rostlina okrasná.

Nejlepší fíky jsou smyrenské a pak z okolí Messiny na Sicilii. Obsahují až 70% cukru a proto jsou velmi výživnými. V Alžírsku a Maroku připravuje se z nich výborné víno, které od pravého lze rozeznati jen lučebním rozbořem. Zdivočelý poskytuje ročně tři sklizně plodů jakosti špatnější, pěstovaný dvě sklizně výbor-

ných plodů, cukrem bohatých. Jeden strom dá ročně 1—2 q plodů. Do obchodu přicházejí fíky ve věncích, v bednách a úhledných krabicích.

Odvar působí jako dobré kloktadlo. Při hnisavých vředech dáváme obklad z rozpařených fíků, které zhnisání a provalení vředů uspíší. Odvar z fíků, bezového květu a slézových listů působí dobře při zánětu dásní. Odvar z fíků, slad. dřeva, hrozinek a pendreku, oslazený kandisem, účinkuje znamenitě jako osvědčený lidový prostředek při silném kašli a nachlazení.

79. Hadí kořen. *Polygonum bistorta*. Natterwurz.

Hadí kořen náleží mezi rostliny rdesnovité. Jest u nás velmi hojný a roste na vlhkých lukách, na březích potoků a řek, někdy i ve světlých lesích. Kvete v měsíci červnu a červenci.

Kořen této rostliny obsahuje tmavě žluté barvivo. Odvarem kořene léčilo se uštknutí zmijí. Mladých listů se užívá k přípravě salátu. Ve zvěrolékařství se rostlina této dosud užívá.

80. Hadí mord španělský. Viz »Černý kořen«.

81. Hasivka obecná. *Pteris aquilina*. Adlerfarn.

Hasivka obecná náleží mezi rostliny kaprad'ovité a místy říkají jí »bylina Ježíše Christa«, protože lid na řapíkovém průřezu vidí písmeny J a C.

Roste po celé Evropě, hlavně v polohách hornatých. Miluje vřesoviště, suché lesy, ba roste i na polích při lesích. Lid dává jí místy jméno »orličí kaprad'«.

Oddenek obsahuje mnoho škroboviny a slizu a proto se ho užívalo v lékařství k posílení organismu těles-

ného. Na ostrovech Kanárských, kde hasivka vyskytuje se ve velkém množství, peče se z oddenku zvláštní chléb. V době hladu i na Rusi oddenek hasivky obecné horlivě je vyhledáván.

*** 82. Heřmánek pravý. *Matricaria chamomilla*. Kamille.**

Heřmánek pravý je jednou z nejdůležitějších rostlin lékařských. U nás jest dosti rozšířený a roste na polích a pustých místech. Kvete v květnu a v červnu bílým květem se žlutým terčem a v tu dobu sbíráme pro potřebu domácí i pro lékárny pouze květ. Lékaři dali mu jméno »Flores Chamomillae«. Pravý heřmánek poznáme dle toho, rozřízneme-li lůžko květní, že bývá duté. Jiný druh heřmánku má lůžko plné. Dále lístky květní má ráno vzpřímené a večer sehnuté dolů.

V žádné rodině neměl by heřmánek scházeti pro potřebu případnou. Mají-li dítky bolesti břišní, tu dobře jim prospívá thé heřmánkové. Dospělé osoby přivádí do potu. Pomáhá při křečech žaludečních a svalových. Na chorá místa dáváme obklad heřmánku teplý. Při otravách rezem účinkuje. Nepravidelnou čmýru napravuje.

Naložíme-li květy do oleje olivového, dostaneme dobré mazání na omrzliny. Odvar s cukrem mírní kašel. Silný zhuštěný odvar s medem mírní záchvaty asthmové. Máčí-li se studenou vodou po 12 hodin, působí dobře na žaludek u malých i velkých.

Na $\frac{1}{4}$ litru odvaru běříme 5—10 gr sušeného květu heřmánkového. Lékaři léčivou vlastnost připisují étherickému oleji, který v heřmánku je obsažen. Dobývá se překapováním. Čerstvě sušené květy dají 0.4% sílice heřmánkové, která jest tmavomodrá, skoro neprů-

Heřmánek pravý.

A hořejšek rostliny; *B* úbor květů, *Kj* květy jazykové, *Kt* květy v terči, lůžko (duté), zákrov; *C* květ jazykový: koruna, čnělka, semeník; *D* řez květem z terče: semeník, čnělka, tyčinky, blizna, koruna; *E* nažka; *F* opadálý úbor, z něhož zbyl pouze zákrov a lůžko; *H* květ z terče: semeník, trubka korunní, koruna, čnělka, tyčinky.

hledná, chuti a vůně význačně kořenité. V líhu se rozpouští. Heřmánekový olej s cukrem účinkuje proti asthmě a kolice, žaludečním křečím, dusivému kašli. Rozmčlené květy na prášek zahánějí hmyz.

*** 83. Hlavěnka dávivá. *Cephaëlis ipecacuanha*.**

Hlavěnka dávivá či ipekakuanha pravá roste v Brazílii a odtud se k nám přiváží její kořeny. — *Radix ipecacuanhe*.

Hlavěnka dávivá vyhání z oddenku svého červíkovité kořeny, které dosahují síly brku. Kořeny se sbírají, suší a zasílají jako cenné léčivo do lékáren po celém světě. Jsou známé pode jménem »dávivého kořene«. Dělaří se z nich prášky, výtažky či tinktury, syrub a j. Slouží nám k lepšímu odkašlání, posilují žaludek. Prášek z kořene hlavěnky dávivé spolu s opiem a cukrem tvoří známý »Doverský prášek na hmyz«. Při otravách, kde nutno žaludek rychle vyprázdniti, dáváme $\frac{1}{2}$ —1 gr prášku hlavěnky dávivé nemocnému. Vrhne ihned. Po vyvrhnutí žaludečního obsahu podejme mu čerstvé vody a položíme teplý obklad na žaludek.

V Brasilii dobývání kořenů hlavěnky dávivé je velmi nebezpečným zaměstnáním, neboť roste tato rostlina v bažinatých pralesích, kde domorodce ohrožují nemoci a dravá zvíř.

*** 84. Hluchavka bílá. *Lamium album*. Taubnessel.**

Hluchavka bílá je známou rostlinou, která se objevuje na sádech, v křovinách, u cest, plotů, zdí, při polích a na lukách. Kvete od jara do podzímku. Včelaři si jí váží, neboť silně meduje. Lid říká jí »hluchá kopřiva« a sbírá její bílé květy na prsní thé. Silnější odvar je dobrým prostředkem při katarhu průdušek, plic a krvotoku u žen. Zalehlé uši napařujeme parami vystupujícími z vařících se květů hluchavky bílé. Nutno však se chrániti nachlazením, neboť tím bychom způsobili si pohromu.

Hluchavka bílá.

Thé z květů čistí krev a působí konejšivě při rozčilení mysli a tlukotu srdečním. Květy za tím účelem nutno spařiti horkou vodou. Denně pijeme třikrátě koflík. Květy jmenují se latinsky »Flores Lamii albi«.

*** 85. Hořčice bílá. *Sinapis alba*. Weiser oder englischer Senf.**

Hořčice bílá seje se pro olejnatá semena. Semen *Sinapidis albae*. Zrají v červenci a v srpnu. Místy roste i zdivočelá. Ze semene připravuje se známá hořčice k masu. Patří mezi křížokvěté a kvete světle žlutě.

Odvar z roztlučeního semene léčí zažívací orgány. Odvar v octě je výborným kloktadlem. Odvar ve víně napravuje zkažený žaludek a mírní bolení hlavy. Zapuzuje kašel, závrať a dobře účinkuje při vyměšování moči. Rozemletá hořčice působí dobře jako obklad při horečce, neboť přivádí krev k povrchu těla a zjednává úlevy. Při tom pokožka rudne a naskakují puchýře. Podobně zjednává úlevy při hostci kloubovém.

Semenó hořčice bílé obsahuje mastný olej, vodu, buničinu a synigrin, který za účinků vody v semenech obsažené dává palčivou silici (*Oleum sinapis*), která je barvy citronově žluté a v lékařství velmi důležitá. V lékárnách prodává se hořčičný papír — *Charta sinapisata*. Na papír jest nanášena vrstva kaše hořčičné, která lne ku papíru pomocí lepidla. Pravý papír hořčičný pochází z Anglie a jmenuje se »mustard paper«. Obsahuje také kajenský pepř a papriku.

Hořčičná mouka slouží do koupele na nohy při přervení mozku. Vedle toho se užívá hořčičné vody (roztok silice v destilované vodě), hořčičného líhu (1 gr silice na 50 gr líhu) a hořčičné silice čisté (*Oleum sinapis*).

Hořčičná silice (C_7H_7ONCS) je obsažena v řepce, řepice, lnici, ohnici, křenu, lžičníku, řetkvi, kokošce, hu-levníku, řeřišnici, česnáčku a penízku.

Dobývá se z rozdrčeného semene hořčice bílé, které nutno zbavití mastnoty. Namočíme-li takové semeno na 24 hodin do 3—4 částí vody a destilujeme, obdržíme zchlazením silici hořčičnou a sice v množství 0·02 až 0·084% váhy semene. Silice ta je bezbarvá neb s nádechem žlutavým a jest velmi jedovatá. Páry její vynucují kýchání a slzení. Rozředěná pálí na kůži, dělá puchýře a je-li jí více na údy vylito, působí ochromení a vnitřně i smrt. Předpisuje se lékaři při rheumatických bolestech a jako dráždidlo při ochrnutí. Ve vodě se nerozpouští, ale za to v líhu a étheru.

*** 86. Hořčice černá. *Sinapis nigra*. Schwarzer Senf.**

Hořčice černá roste mezi obilím jako rostlina plevelná. Ve střední Asii a v Řecku roste planě ve velikém množství. U nás, zvláště na Moravě, seje se pro semeno barvy černé, kdežto hořčice bílá má semeno žlutohnědé. Má květ žloutkový.

Hořčice černá obsahuje v semenech 0·4—1·89% silice hořčičné a má proto účinky daleko silnější než hořčice bílá.

Odvar z rozdrčeného semene, který požíjeme třikráte denně po lžičce, mírní prsní křeče. Listy přikládají se na tělo při zánětech různých a odvádějí krev k povrchu těla. Jako koření podporuje trávení a je všeobecně váženou bylinou lékařskou. Ostatně má tytéž účinky jako hořčice bílá, ale v míře zvýšené, neboť obsahuje více silice hořčičné.

Semeno hořčice černé sbírá se v září. Semen *Sinapis nigrae*.

* 87. **Hořec šumavský neb nachový. *Gentiana pannonica*. Enzian.**

Hořec šumavský neb nachový roste na horských lukách v celé Šumavě a jinde marně bychom jej hledali. Odtud dostal i své jméno. Květy jeho jsou špinavě nachové s tmavými tečkami. Kvete v červenci a v srpnu. Nejlépe se mu daří v půdě s vápenitou spodinou. Sbíráme celou rostlinku před úplným rozkvětem v červenci. Kořen sbírá se v září a říjnu. *Radix Gentianae*.

Kořen nakládá se do lihu a několik kapek tohoto výtažku usnadňuje zažívací pochod. Máme-li obtíže žaludeční, bĕřeme kávovou lžičku výtažku hořcového. Dětem vyháňí cizopasníky z těla. Mírní křeče a mdloby. Prášek z kořene namíchaný pijáku do piva vyléčí jej z pijáctví, neboť pivo mu zoškliví. Odvar ze sušené rostliny (10 gr na 1 koflík) podporuje trávení. Denně pijeme třikráte po koflíku.

Vedle hořce šumavského můžeme sbírat i jiné druhy hořců, které rovněž obsahují látky léčivé. Jsou to:

H o ř e c o b e c n ý (*Gentiana amarella*), který roste na lukách a stráních lesních v severní polovině Čech a na Moravě na různých místech. Kvete červeně fialově od srpna do října. Ve Švédsku, Norsku a v Dánsku přidávají tento hořec do piva místo chmele. Čaj připravený z tohoto hořce, hlavně z jeho sušeného kořene, je výborným lékem proti slabosti žaludeční a napravuje nechuť k jídlu.

H o ř e c n ě m e c k ý (*Gentiana germanica*) má květy modře fialové a roste v hornatějších polohách sev. Čech.

H o ř e c l u č n í (*Gentiana campestris*) má květy žlutavé a roste na travnatých stráních v Krkonoších, ho-

rách Jizerských, při řece Ploučnici, v Krušných horách, u Křivokláta a Karlova Týna, u Karlových Varů, Plzně, v severovýchodní Moravě a v Opavsku.

H o ř e c o k ř í d l e n ý (*Gentiana chloraefolia*) má květy červeně fialové a roste na lesních lukách ve vyšší poloze Sudet, hlavně Krušných hor, Šumavy, Brd, v okolí Plzně a Prahy. Kvete od počátku srpna do konce září.

Kořen hořcový je součástí hořké tinktury — *Tinctura amara*. *Magentinctur*. Tento žaludeční lék je dle předpisu připraven z pomerančové kůry (*Cortex Fructus aurantiorum*), zeměžluče (*Herba Centaurii minoris*), kořene hořcového (*Radix Gentianae*), listů hořkého jetele (*Folia Trifolii fibrini*). Každého vezmou se dva díly, dále jeden díl čisté sody a 100 dílů skořicové vody (*Aq. Cinnamomni spirituosu*). Němci přidávají k tomu ještě zázvor a nezralé pomeranče. Podává se vnitřně v dávce 20—60 kapek čili 1—3 gr. Patří mezi nejlepší léky žaludeční.

Hořká tinktura hořcová má za účel napravití trávení, vyměšuje sliny a budí pocit hladu. Podává se $\frac{1}{2}$ —1 hod. před jídlem. Nesmí se však příliš často užívat, neboť budí ztrátu chuti k jídlu a dělá větry. Lid užívá ji při nestravitelnosti pokrmů, říhání, kolice, chudokrevnosti, nevolnosti a j. V takových případech je vždy nutno chorého lékařsky vyšetřiti.

88. Hořké látky a léky.

Hořké látky a léky, jichž užívá se v lékařství, jsou původu rostlinného. Jak již podotknuto při hořci, užívá se jich k napravení zažívacího pochodu a k povzbuzení chuti k jídlu, neboť budí pocit hladu. Z hořkých látek uvádíme:

Absinthin, který je obsažen ve všech částech pelyňku pravého, aloin z aloe, angelicin z kořene anjeličky lékařské, arnicin z prhy chlumní (z kořene a květů), helenin z omanu pravého, heraklin z pastynáku a z bolševníku, juniperin z jalovce, linin ze lnu lučního a setého, loliin z matonohy, pimpinellin z bedrníku obecného, rhamnocatharin z řešetláku počistivého, ricinin ze skočce obecného, santonin ze semene pelyňku tatarského, taraxacin z pampelišky či smetanky.

Dále jako hořkých léků užívá se kořenů a lodyhy hořců, listy hořkého jetele čili vachty třílisté, zeměžluče a dřeva kvasie.

89. Hrách. *Pisum sativum*. Erbse.

Hrách je všeobecně setou luskovinou, která přišla k nám z Asie a u nás úplně zdomácněla. Již staří Indové pěstovali hrách a v sanskrtě jmenuje se harenzo. Řekové a Římané hojně jej také pěstovali.

Hrách je velmi živným, neboť obsahuje mnoho látek bílkovitých — legumínu. Vařená kaše hrachová prospívá jako obklad při omrzlinách a různých kožních vyrážkách. Kdo trpí větry, nesmí hrachu mnoho pojídati.

Za zmínku stojí, že hrách bývá často stížen záhubnou rzí hrachovou tam, kde v okolí roste pryšec chvojka. Rez hrachová — *Uromyces pisi* — vytváří na lodyhách a listech rezavě hnědé a později i černé skvrny, čímž rostliny nesmírně trpí. Rez hrachová k vývoji svému potřebuje pryšce chvojky a odtud přenáší se na hrách. Na pryšci jmenujeme ji prášilkou pryšcovou (*Aecidium caphorbiae*), která rostlinu znetvořuje. Zaneseli výtrusy vítr na hrách, vyvine se rez hrachová.

90. Hrachor. *Lathyrus pratensis*. Plattererbse.

Hrachor jest u nás velmi rozšířená rostlina motýlokvětá. Roste na lukách, v křovinách, na mezích a j. Jest vydatnou pícninou dobytku a silně meduje. Proto u včelařů jest velmi oblíbenou rostlinou. Semena jsou potravou drůbeží, hlavně holubům. Hrachoru jest asi dvanáct druhů.

Hrachor hlíznatý (*Lathyrus tuberosus*) má na oddencích hlízy, které jsou jedlé syrové i vařené. Místy jimi vykrmuje se vepřový dobytek. Tataři upravují z hlíz tohoto hrachoru různá jídla. U nás roste v sev. Čechách jako plevel na polích a kvete v létě.

Hrachor lesní (*Lathyrus silvestris*) seje se jako pícnina, neboť spokojuje se i tou nejhorší půdou.

Povšimnutí zaslouží hrachor černý (*Orobis niger*), který roste v suchých listnatých lesích a na výslunných stráních středních Čech, v poříčí Labe, Jizery a Ploučnice, v Krušných horách, Brdech a u Berouna. Na Moravě jest rozšířen na rovinách a v mírném pohoří. Podobně ve Slezsku.

Sušíme-li květ, zčerná a odtud dostal jméno »černý«. Celá rostlina proniknuta jest pěkným modrým barvivem, jehož možno dobývatí. Jest tedy bylinou barviřskou.

91. Hrušeň obecná. *Pirus communis*. Birnbaum.

Hrušeň obecná je všeobecně rozšířeným stromem po celé Evropě. V lesích listnatých vyskytuje se i zplavnělá, podobně v křovinách. Hrušně sázeli již Řekové a Římané a znali je roubovatí. Šlechtěním hrušní vynikla Belgie ve století XVIII. U nás vynalezl roubování hrušní Václav Zalužanský ze Zalužan, který za války třicetileté opustil vlast svoji a žil v Gdansku a Toruni.

Hrušky jsou plodem hrušňáka a za dnešní doby máme asi 1600 druhů hrušek. Obsahují mnoho cukru a jsou dětem dobrou potravinou. Pro potřebu hrušky sušíme, zavařujeme, nakládáme do lahví, připravujeme z nich kompoty, povidla a vyrábíme z nich ovocné víno, které však řízností a chutí zůstává za vínem jablečným.

Hrušky syrové obsahují 12% cukru, $\frac{1}{4}$ % soli, 4% buničiny, $\frac{1}{4}$ % ovocných kyselin a $83\frac{1}{4}$ % vody.

Sušené hrušky obsahují 2% bílkovin, 59% uhlohydrátů, $13\frac{3}{4}$ % soli, $29\frac{1}{2}$ % vody, 7% buničiny, $\frac{3}{4}$ % kyselin ovocných.

V nejlepším masu nacházíme 20% bílkovin a proto hrušky výživností rovnají se $\frac{1}{10}$ výživnosti masa.

92. Hřebíček.

Hřebíček je známým kořením od dávných dob k nám přiváženým z ostrovů asijských. Již za Karla Velikého bylo toto koření přiváženo do Evropy přes Benátky a odtud do Německa. Fuggerové a Hansa obchodem tím zbohatli.

Hřebíček nakládá se do oleje olivového a poskytuje nám cenný lék proti nadýmání a zkaženému žaludku.

93. Hulevník lékařský. *Chamaeplium officinale* Walr. Wegsenf.

Hulevník lékařský roste hojně při cestách a silnicích. Semen i listů užívalo se dříve v lékařství. Šťáva z hulevníku vytlačená vyvolává na kůži puchýře a možno jí užití podobně jako hořčice k odvádění krve při vnitřních zánětech k povrchu těla.

Sušením se však léčivost ztrácí, neboť léčivé látky ve šťávě obsažené podléhají sušením změnám.

94. **Hulevník mnohოდilný. *Sisymbrium sophia*. Rauke.**

Hulevník mnohოდilný roste u cest a na pustých místech velmi hojně. Kvete od jara do zimy. Mladé listy se pojídají jako salát. Odvar z rostliny vyhání škrkavky z těla dítek.

95. **Hvozdík či slzičky, kartouzek. *Dianthus Carthusianorum*. Karthäusernelke.**

Hvozdík roste u nás velmi hojně na sušších stráních a mezích, lukách, při cestách a t. d. Kvete od června do srpna pěkně nachově. V Krkonoších, Krušných horách a na horách Jizerských marně bychom jej hledali, neboť ve vyšších polohách neroste.

V době květu sbírá se celá rostlinka a suší. Spařená dává nálev proti přílišnému pocení. Pije se denně čtyřikrát po koflíku.

96. **Chebdi. *Sambucus ebulus*. Zwerghollunder. Attich.**

Chebdi roste u nás všude vyjma rovin v Polabí. Z oddenků vyhání na jaře vždy nové výhony a jest tedy rostlinou vytrvalou. Daří se mu dobře na pasekách a stráních, mezích a pustých místech. Kvete v červenci a v srpnu. Květ jest bílý, vně červenavý, prášníky nachově. Patří mezi rostliny zimofézovité.

Odvar z kořenů, které sbíráme v březnu neb na podzim, prospívá při vodnatelnosti břišní a Kneipp s výsledkem k tomu účelu jich užíval. Dobrým jest tento prostředek také při bílém toku u žen a zašlemování plicním.

97. **Chebule jamatá. *Cocculus lacunosus* Dec.,**

98. *Chebule korková. Cocculus tuberosus Dec.*

Oba tyto druhy chebulí pochází z pásu tropického a sice chebule jamatá z ostrova Celebesu a Moluk, chebule korková z Malabaru. Jsou to keře, jejichž plody se prodávají u materialistů pode jménem *Cocculi indicii*. Jsou jedovaté, obsahují pikrotoxin a v lékařství se jich užívá. Rybáři a ptáčníci znají plody pod jménem »kebule«, mámi jimi ptáky a ryby, načež je chytají. Menší ryby po »kebuli« zahynou a proto chytání ryb pomocí tohoto prostředku jest zakázáno. Sládcí dávají semeno obou chebulí někde do piva, aby bylo opojnějším.

* 99. *Chmel. Humulus lupulus. Hopfen.*

Chmel pěstuje se u nás u Žatce a Rakovníka. Zdivočelý roste u potoků a řek, v křovinách a na vlažnějších stráních. Kvete v červenci a v srpnu. Pro lékárny sbírají se šišťice samičích květů. Strobili lupuli. Sbírají se v srpnu, září a říjnu.

Šišťice obsahují léčivý lupulin. Již Plinius doporučoval odvar z šištic chmelových k osvěžení jazyka a proto snad ten, kdo rád holduje Gambrinu, mnoho mluví. — Mathioli, tělesný lékař císaře Ferdinanda I., chválí chmel jako prostředek proti bolení hlavy a hořeče.

Lupulin chrání pivo od zkysnutí a dodává mu příjemně hořké chuti. Odvar účinkuje při špatném trávení a žloutence. Někde pojídají se mladé výhonky a nahrazují špargl.

U nás v Čechách pěstoval se chmel již ve století XI., ale slávu českého chmele založil Karel IV. Ten dal z Čech přivézt dobré sazenice do Bavor a zde nechal jej pěstovati. Založil tak bavorské chmelařství.

Chmel obecný.

A větvička s květy prašnými, B větvička s květy pestíkovými, C (nahore) větvička s plody; (dole) kvítek prašný s okvětim a tyčinkami, D) kvítek pestíkový šupina, semeník, blizny.

Avšak chmel tento nijak jakostí nemohl se rovnati chmelu českému a proto tamní sládci již tehdy dojížděli do Čech pro chmel. Později uchopili se obchodu chmelem měšťané v Norimberku a jejich město stalo se hlavním tržištěm na chmel bavorský i český. Do Norimberka dojížděli sládci ze zemí okolních, aby

zde svoji potřebu chmele si opatřili. Válka třicetiletá chmelařství zabila v celé střední Evropě. V Čechách povzneslo se opět za Marie Terezie a v minulém století došlo české chmelařství opět k svému lesku a slávě světové.

100. Chmerek roční. *Scleranthus annuus*. Jähriger Knäuel.

Chmerek roční je nejrozšířenější plevel polní. Nať jeho se vaří v octě a slouží k utišení bolesti zubů. V Ha-liči a v Prusku žije na kořenech chmerku červec polský, který dává pěkné červené barvivo — »německou košenillu«.

101. Chrastavec polní. *Scabiosa arvensis*. Witwenblume.

Chrastavec polní roste hojně místy na polích, mezích, poloukách. Kvete od července do září světle fialově neb načervenalé. V době té se sbírá pro domácí potřebu. Odvar působí při zánětech měchýře a ledvin.

*** 102. Chrpa polní. *Centaurea cyanus*. Kornblume.**

Chrpa polní je známou plevelí polní mezi obilím, hlavně žitem. Také na rumišťích a úhorech ráda se objevuje. Do Evropy zavlečena byla válkami křižáckými z Malé Asie. Kvete modře v červnu a v červenci a v tu dobu sbírá se pouze květ pro lékárny. Flores Cyani.

Odvaru užívá se jako obkladu při zánětech očních. Dává se 10 gr sušeného květu na $\frac{1}{4}$ litru odvaru, ve kterém se čisté pláténko smočí a přikládá hlavně na noc na oči. Při žloutence dobře nám pomáhá. Tu spaříme 10 gr květu na koflík thé a pijeme jej třikrát denně.

Chrpa polní.

A. dolejší list; B. svršek rostliny; C. úbor, lůžko, zákrov; Kv. květy vnitřní, Kvn. květy vnější, D. květ vnější, koruna, chmýří, E. květ vnitřní, semeník, kalich, trubka, čnělka, nitky tyčinek, koruna, tyčinky srostlé v trubku, blizna, F. plod: nažka, chloupky.

103. Chřest. *Asparagus officinalis*. Spargel.

Chřest roste u nás místy planě, ale za to dostí se pěstuje v zahradách a jest znamenitou rannou zeleninou. Zplaňuje rád na suchých lukách a na vinicích. V Evropě počal se chřest pěstovati teprve ve století

XVI. racionelně. Do té doby se užívalo v kuchyních pazoušků chřestu planého. — Nejlepší chřest u nás jest chřest pěstovaný v okolí Ivančic na Moravě. Nejlepší chřest v Evropě rodí okolí Paříže. Zde v Argenteuilu jest 600 ha, ve St. Denis 380 ha špargloven. Chřest zde vypěstovaný má jemné aroma a dužninu růžovou. Nakládá se do krabic a sklenic a pak se pasteurisuje zalitý slanou vodou. Přílišné požívání chřestu zavinuje u žen krvácení ústrojí malé pánve a dodává moči zvláštního zápachu, který připomíná fialky. Jinak je chřest živnou zeleninou a obsahuje mnoho bílkovin, pak obzvláštní látku — aspargin.

104. Jablečník obecný. *Marrubium vulgare*. Andorn.

Jablečník obecný roste na návsích, u cest, plotů, na mezích a stráních v celých Čechách, ale hlavně nejvíce v okolí Prahy, na Jičínsku, při Ploučnici řece, na Teplicku a Žatecku. Na Moravě roste v jižní části, jinde zřídka. Kvete bíle od července do září. Patří mezi rostliny pyskaté.

Rozemnutý list zapáchá jablky a odtud jméno jeho jablečník. Chutná hořce a užívá se ho v domácím léčení jako dobrého prostředku proti souchotinám a jiným plicním nemocem. Ve Slezsku pěstuje se v zahrádkách jako rostlina léčivá. Obsahuje hořký marrubiin a tříslovinu. Staří Řekové si velice této rostliny vážili a jmenovali ji »Praison«.

105. Jabloň. *Pirus malus*. Apfelbaum.

Jabloň roste planě po celé Evropě v lesích a na stráních. Ovoce její je trpké a kyselé, které jmenujeme pouchňaty. Jabloň pěstována jest odedávna jako strom

ovocný a stálým šlechtěním docílilo se mnoho jemných druhů, které nám dávají chutná jablka. Již bible vypravuje o ráji, Adamovi, chtivé Evě a nešťastných jablkách, pro které i my zavržení a přišli jsme o radosti rajske vinou pramáteře Evy.

Jablka pojídají se čerstvá, pečená, dušená, zavařená i sušená. Sušená jablka obsahují 1½% bílkoviny, 61% uhlohydrátů, 1½% soli, 27¾% vody, 5% buničiny a 3½% kyselin ovocných, hlavně jablečné. Jeden starý lékař tvrdil, že v jeho obvodu, kde pěstovalo se mnoho jabloní, nenašel za celou svoji praxi dlouholetou ani jednoho případu kaménků žlučových a zákalu oka. Připisoval to pojídání jablek a pití ovocného moštu. Jiný lékař tvrdil, že pozoroval u nemocných, kteří trpěli nemocemi ledvinovými, ihned zlepšení, požívali-li jablka a pili-li víno jablečné. Mezi lidem francouzským rozšířeno jest pořekadlo, že ten, »který jí na noc jablko, připravuje lékaře o výdělek.« Odvar ze sušených slupek jablečných je zdravým nápojem a nahradí čaj.

Jablka lze dobře zavařovati v páře, a k tomu se nám výborně hodí sklenice, jež uvedl do obchodu J. Weck v Oetfingen v Badensku.

U nás nejlepší jablka daří se kolem Litoměřic. Pojídání jablek syrových odstraňuje zácpu. Dušená jablka jdou dobře k duhu chorým lidem a jsou lehce stravitelná. Šťáva z jablek je občerstvujícím nápojem nemocným horečkou. Nutno ji však smísiti s obyčejnou sódovkou. Jablka čistí krev a činí ji zdravou. Kyselina jablečná (oxyjantarová), která je v jablkách, je rozšířena hojně v rostlinstvu volná i vázaná draslíkem neb vápníkem. Jest přítomna ve všech plodech kyselých a zakyslých; v trnkách, třešních, slívách, borůvkách, angreštu, ryvízu, jahodách, hroznech, jeřabinách a j. v.

*** 106. Jahodník. *Fragaria vesca*. Walderbeere.**

Jahodník roste hojně na pasekách a lesních stráních, místy roste v pahorcích a i na mezích. Kvete bíle v květnu a červnu. V tu dobu se sbírají a suší listy pro lékárny, kde označují je nápisem »Folia Fragariae«.

Odvar z listů účinkuje při průjmu a úplavici. U žen staví krvotok. Účinek zvýšíme přidáním šalvěže. Červený, zralý plod účinkuje mírně projímavě a odstraňuje tuhou stolicí. Červené jahody doporučuje se jísti chorým, kteří jsou stíženi nemocemi jaterními, ledvinovými a kaménky močovými. Děti, které pojídají jahody, nemají nikdy škrkavek, ale za to je stihne někdy kopřivka. Studený odvar působí při počínající zimnici a mírní pot. Při bolestech ledvin účinkuje velmi dobře. Šťáva z jahod mírní horečku. Také dna léčí se pojídáním jahod s mlékem a cukrem. Thé ze sušených lístků v máji trhaných léčí kašel, katarh plicní a záduchu.

Z červených jahod se připravuje víno, šťáva, marmeláda, likér, zavářejí se do cukru, neb sterilisují se v páře. V zahradách pěstují se druhy jahodníku s ovocem velkým, chutným, ale které nijak aromem svým nemůže se rovnati jahodám lesním. Tak zvané »trávnice« nesou i na pasekách plody dosti veliké.

*** 107. Jalapa.**

Jalapa či povijnice je domovem v Mexiku a odtud přiváží se k nám její kořen, který jmenujeme jalapovým. V obchodě přichází celý, nařezaný, neb na kottouče skrácený. Zapáchá protivně, ostře a hnusně chutná. Žene na stolicí a užívá se ho jako projímadla. Jalapa náleží do rodu svlačcovitých rostlin a je příbuznou naší povijnice nachové (*Calystegia purpurea*), kte-

rou sázíme v zahradách pro okrasu. I naše povijnice pochází z Ameriky.

*** 108. Jalovec chvojka. *Juniperus sabina*. Sadebaum.**

Jalovec chvojka je znám jako chvojka klášterská. Pochází ze Sibíře a vyskytuje se planě i v Alpách a v Pyrenejích. U nás sází se v sadech pro ozdobu. Patří mezi rostliny jehličnaté.

Celá rostlina proniknuta jest nepříjemně páchnoucí pryskyřicí a obsahuje látky jedovaté. V měsíci březnu a dubnu sbírají se mladé části větviček pro lékárny, kde je jmenují »Summitates Sabinae«. Zde připravují z nich známou tinkturu chvojkovou.

Odvar z větviček přivoditi může potrat u žen těhotných.

*** 109. Jalovec obecný. *Juniperus communis*. Wachholder.**

Jalovec obecný roste hojně jako keř v našich lesích, na vřesovištích, suchých pahorcích a lesních stráních.

V únoru a říjnu sbírá se dřevo jalovcové, dobře vyztřelé. Lékárníci je nazývají »Lignum Juniperi«. V září a říjnu sbírají se plody jalovcové — Fructus Juniperi.

Zrnka jalovcová jsou oblíbeným domácím desinfekčním prostředkem. Odstraňují zápach z úst, podráždí žaludek a působí na ledviny. Ženou na moč. Žvýkati se jich nesmí mnoho. Odvar z rozdrcených bobulí účinkuje při vodnatelnosti, chronickém slizotoku močovým, při ochrnutí měchýře, rheumatických bolestech, při pakostnici. Různým nemocem snadno předejdeme, užíváme-li na jaře a na podzim 1—2 lžičky jalovcové šťávy denně.

Obklad z rozdrcených jalovčinek mírní kostižer. Kousáním bobulí zaháníme migrénu. Jalovčinky nakládáme po domácku do lihu a tím docilujeme tresti jalovcové, které nutno užívatí opatrně. Bobulí jalovcových užívá se k nakládání masa a dřevem topí se v udirnách, aby šunky dostaly zvláštní chuť.

Thé z mladých větviček dle Kneippa léčí vodnatelnost. Odvar z nádorů na vrcholcích větví, které způsobila drobná moucha bejломorka jalovcová, léčí i silný kašel.

Z plodů jalovcových destilací s vodou dociluje se asi 0-9% jalovcové silice. Nezralé bobule mají méně silice a proto k destilaci nutno vzíti dobře vyzrálé, nejlépe modravé, které jsou na keři druhým rokem. Větší dávka silice jalovcové je jedovatá. V lékařství užívá se jí jako dieuretikum a slouží též k výrobě borovičky.

Jalovcový olej, který prodává se v lékárnách, jest silice terpentinová, která byla predestilována přes dřevo jalovcové, aby přijala jeho vůni. Silici jalovcové se nijak nevyrovná.

Bobule jalovcové obsahují 2% silice, 40% cukru, pryskyřici, pektin, kyselinu jablečnou, juniperin, vosk. Silice je bezbarvá. Z bobulí někde dělají mast proti rheumatickým bolestem, dále povidla. Místy dávají sládcí bobule do piva.

Prášek z bobulí staví průjem. Rozkousané bobule požitě příjemně dráždí sliznici a zažívací ústrojí. Při bolení hlavy dáváme si je jako obklad s octem a rozmělněnou kůrkou chlebovou.

Ptactvo si v zimě rádo na bobulích jalovcových pochutnává. Jsou to hlavně kvičaly a brávníci.

110. **Jalovec virginický. *Juniperus virginiana*.**

Jalovec virginický přivezen byl k nám ze severní Ameriky a dosti se zde sází. Má jemné dřevo červenohnědé, vonné a lehké. Slouží k výrobě tužek (Bleistift-cedr) a doutníkových krabic.

111. **Jarmanka. *Astrantia major*. Grosse Silberdolde.**

Jarmanka patří do řádu rostlin okoličnatých. Roste v lesích lupenatých, na lukách lesních a v křovinách. Má bílé neb narůžovělé kvítky, které se rozvíjejí od července do září.

Pro domácí léčbu má význam její oddenek, který chutná pepřně hořce a jehož odvaru užívá se proti zácpě. Ve zvěrolékařství tohoto oddenku hojně se používá. Sbírá se v březnu, dubnu, v září a říjnu.

112. **Jasan ztepilý. *Fraxinus excelsior*. Hochesche.**

Jasan ztepilý roste v našich lesích ojediněle, sází se do stromořadí a při stavení. Všeobecně rozšířena je pověra, že do stavení, u kterého jasan stojí, blesk neudeří. Jasan kvete v dubnu a v květnu a pak teprve na něm vyraší listy.

Jasan dává výborné dříví na práce truhlářské, kořářské i soustružnické; místy dobytek se krmit listím jasanovým, hlavně ovce a kozy. Kůra obsahuje velmi mnoho taninu a proto hodí se k vydělávání kůže.

Kůra z mladých větviček se sbírá v srpnu a v září pro domácí potřebu. Odvar její s čemeřicí černou a kůrou tamaryškovou účinkuje při ztvrdnutí sleziny a jater.

* 113. **Jaterník. *Hepatica nobilis*. Lederblümchen.**

Jaterník roste na pasekách a jest jedna z nejranějších květin. Kvete koncem března a v dubnu pěkným, modravým květem. Lístky květin obsahují anthokyan, který má tu vlastnost, že mění paprsky světelné v tepelné. Proto jaterník kvete v době, kdy ještě bývá citelné chladno. Pro lékárny sbírá se list v květnu, červen a červenci. »Folia Hepaticae nobilis«.

Odvar mírní jaterní nemoci a odtud i jméno jeho.

114. **Javor cukrový. *Acer nigrum*.**

Javor cukrový, také černý nazvaný, u nás se nedaří v hojnější míře. Jest domovem v severní Americe. Na jaře, nařízne-li se kůra, roní se ze stromu míza, která má značné procento cukru. Proto kmeny se v době té navrtávají, míza se zachycuje a vyrábí se z ní jemný cukr. Jeden strom dá za den až 8 litrů šťávy.

115. **Javor mléčný. *Acer platanooides*. Spitzahorn.**

Javor mléčný roste u nás místy v lesích ojediněle a sází se ve stromořadích. V Čechách vyskytuje se několik druhů javoru mléčného, jako javor nachový, vlnoplodý, tatarský. Babyka a klen jsou s javorem úzce příbuzní.

Z naříznutých větví roní se sladká šťáva na jaře a možno ji zavářeti na syrup. Jeden strom dá za den 6 litrů šťávy.

Šťáva z kleny bývá v dubnu zachycována a slouží jako prostředek k zhoustnutí vlasů a k zamezení vypadávání vlasů.

116. Ječmen setý. *Hordeum sativum*. Gerste.

Ječmen setý pochází ze subtropického pásma Přední Asie. Ku svému zdatu žádá dosti tepla a proto seje se u nás jen v polohách příznivějších. Pronikl až do Skandinávie. V Evropě daří se 65% vší sklizně světové. Ječmen byl od dáвна lidstvem pěstován v Asii, v Egyptě i v Evropě. Ve zbytcích kolových staveb švýcarských byl nalezen. Dlouhým pěstováním vzniklo mnoho druhů ječmene. Za nejlepší ječmen pokládá se ve střední Evropě hanácký, jehož zvláště sládcí si váží.

Ječmen dává nám mouku, děláme z něho krupici, kroupy a vaříme pivo. Odvaru z rozdrceného ječmene užíváme při horečce a tuberkulose. Silné průjmy stavíme jíškou z ječmenové mouky připravenou. Sladový odvar účinkuje při krticích. Také játrům a slezině jde k duhu. Při osypkách a jiných dětských nemocech dáváme dětem odvar ječmene rozmělněného a smíšeného s heřmánkem. Vyrážka po něm brzy se objeví na povrchu kůže a tím se další léčení usnadní. Silný odvar z ječmene přivádí porušenou stolicí do pořádku a čistí krev. Při nemocech ledvinových pijeme odvar ječmene smíšeného s pelyňkem. Moč se po něm tmavě zbarví a jest to důkazem, že škodliviny opouštějí tělo.

Dáme-li do ječného odvaru 100 gr octa a 120 gr medu, vše uvaříme a pijeme po malých dávkách, máme výtečný prostředek proti nervové horečce.

117. Jedle bělokorá. *Abies alba*. Edeltanne.

Jedle bělokorá je v našich hornatějších lesích obvyklým stromem. Jest rozšířená po celé Evropě. Silných mrazů ale nesnese, poněvadž proti zimě jest choulostivá. Kvete koncem dubna a v květnu. Užitek dává

podobný jako borovice. Z kmenů prostých suků vyrábějí se také ozvučné desky na housle a piana.

K domácím prostředkům léčivým patří jedlové šišky, které sbíráme v srpnu a v září ještě zelené, rozkrájíme je a vaříme asi hodinu. Na to odvar scedíme, osladíme medem a opět vaříme asi hodinu, až voda se úplně vyvařila. Tím docílili jsme výtažku jedlového, který mírně jsa užíván, zahání větry, čistí žaludek a střeva. Při nemocích prsních je velmi osvědčený, neboť rozpouští hlen a sílí plíce. Vaříme-li jedlové šišky se solí neb kamencem a vdechujeme páry pomocí kornoutu, tu zaháníme tím způsobem angínu a prospějeme i plícím, o které se tuberkulosa pokouší. Častějším opakováním, mléčnou stravou, procházkami v čistém vzduchu možno počínající tuberkulosu vyléčiti. Nemáme-li jedlových šišek po ruce, stačí mladé jedlové či smrkové větévky, a k nim přidáme kromě kamence ještě pryskyřici, která z kmenů poraněných vyprýštíla.

118. Jedle kanadská. *Abies canadensis*.

Jedle kanadská sází se u nás hlavně v sadech pro okrasu. Pochází ze severní Ameriky. Zde dobývají z ní »kanadského balšámu« a proto jí také říkají balšámová jedle. Šišťice má pouze 1½—2 cm dlouhé a složené jen z několika šupin.

119. Jedovaté rostliny.

Jedovaté rostliny jsou v květeně československé silně zastoupeny. Obsahují zásadité látky dusíkaté či alkaloidy. Malá část je hmotná, ale většinou tvoří látky těkavé. V ruce lékařově jsou jedovaté rostliny a léky z nich vyrobené spásou lidstva, ale v ruce zločinného

člověka prudkými jedy. Některé rostliny jsou jedem proniknuty celé, jiné mají jedovaté kořeny, hlízy, lodyhu, listy, květy a hlavně semeno. Květy jedovatých rostlin voní až omámivě. Rozeznáváme jedovaté rostliny narkotické, projímavé, prudce jedovaté, méně jedovaté a podezřelé.

Narkoticky působí všechny druhy lilku, brambory, mák.

Projímavými jsou svlačce, pryskyřníky a druhy prysců.

Prudce jedovatými jsou:

Blin, durman, rulík zlomocný, rozpuk, bolehlav, kozi pysk, ocún, škumpa, aron blamatý, vrání oko. Nejvíce jedu je uloženo v kořenech a plodech.

Mák, locika jedovatá a pryšce roní jedovaté mléko. Kořeny jedovaté mají: Oměj šalamounek, čemeřice zelená a černá, tolita lékařská. Lýkovec má jedovatou kůru a bobule, chvojka klášterská mladé větvičky a listy, čičorečka pestrá lodyhu a listy, mandloň semena.

Méně jedovatými jsou pryskyřníky, blatouch, saskanka bílá, orlíček, krabilice māmivá, farmanka, pupěčník, lilek černý, potměchuť, tabák, náprstníky, konítrud, řepčík královský, konopí, d'áblik, bažanky. Tyto rostliny obsahují jed ve všech částech.

Kořeny neb cibule mají jedovaté: kopytník, posed černý, narcis žlutý, brambořík. Jedovaté mléko má klejicha hedvábná, locika planá.

Čilimník odvislý má jedovatý kořen a semena, chebdi listy a kořen, tis větvičky a listy.

Podezřelými jsou: Vlašťovičník, rozchodník ostrý, fialka vonná, svlačec rolní, všivec lesní a bahenní, oleandr. (Lodyhy a listy.)

Oddenky a cibule podezřelě mají: Kosatec žlutý a sibiřský, narcis bílý.

Plody a semena mají podezřelě tyto rostliny: Brslen, klokoč, břečťan, střemcha, zimoléz obecný, koukol.

Všeobecně je známo, že rostliny, které rostou v krajinách hornatých, mají více jedovatých látek než rostliny, jež rostou v rovinách.

Podnebí má nesmírný vliv na tvoření jedů v rostlinách. Čím vyšší teplota roční v krajině, tím více má tato jedovatých bylin, které obsahují velmi prudké jedy. V tropických krajích setkáváme se s rostlinami, jejichž pouhá již vůně omamuje. Na Jávě, na příklad, jest strom *Antiaris toxaria* Leschen., jehož mizou divoši napouštějí své šípy. Jed na šipu působí u zasažených zvířat prudké křeče a rychlou smrt. Ve Východní Indii roste *Strychna nux vomica* L., která je nesmírně jedovatá rostlina.

Při používání rostlin jedovatých musíme býti velice opatrnými a raději svěřme se ruce lékaře zkušeného, který nejlépe nám poradí. Jedovaté látky z těchto rostlin účinkují na srdce, nervy, krev i svaly, průběh je rychlý a často osudný. Proto ruce nezkušené s jedovatými rostlinami zahrávati si nemají, neboť dobro, které tyto přinášejí, snadno zvrhnouti se může v kruté zlo.

*** 120. Jehlice trnitá či babí hněv. *Ononis spinosa*. Weiberkrieg. Hauhechel.**

Jehlice trnitá roste na paloucích, suchých stráních, u cest, hlavně v severních Čechách, po celé Moravě a Slezsku. V horských krajinách se jí příliš nedaří. Náleží do řádu rostlin motýlokvetých a kvete od června do září pěkně růžově. Celá rostlina, hlavně kořen, chutná

sladkohořce a lze kořen dostati v lékárnách pod jménem »*Radix Ononidis spinosae*«. Sbírá se v březnu, dubnu a říjnu.

Jehlice trnitá známá jest mezi lidem pod jménem babí hněv neb mužská láska. Dříve měl právo muž, který dopadl ženu při nevěře, ztrestati ji metlami jehlice trnité.

Odvar z kořene účinkuje při nemocech ledvinových a močových kaméncích. Pomáhá silnějšímu vyměšování moči, kterou škodliviny z těla odcházejí.

Proti pisku a močovému kameni je dobrým tento osvědčený domácí prostředek:

Usušený kořen babiho hněvu rozmělníme na prášek, polijeme dobrým vínem a necháme uschnouti. Proceduru tuto opakujeme třikráte. Po čtvrté polijeme prášek odvarem z červených jahod a přidáme 1 gr kyseliny sirové. Vše dobře zamícháme, usušíme a prášek uschováme v krabici neprodyšně. Nejlépe se k tomu hodí nádoba skleněná se širokým hrdlem a zátkou skleněnou. Před obědem vezmeme 4 gr prášku, 15 gr žitné kořalky a ze čtvrt kg hrachoru teplý odvar. Vše smícháme a užijeme několik lžic před jídlem. Po jídle rovněž zapijeme přípravkem a vůbec užíváme jej dle okolností. Tímto prostředkem vyléčí se člověk i při nemoci zastaralé a není třeba ani bolestné operace.

Chorý dostane nejdříve horkost, pak úzkost a bolestí kolem nádoru. Po dvou hodinách moč jeho jest hustší, sedmého dne objevuje se písek a devátého bývá zdrav. Ovšem, u každého člověka průběh není stejným, neboť řídí se zastaralostí choroby. Užívání delší naznačeného přípravku z kořene jehlice trnité vede skorem vždy k uzdravení. K operaci se odhodláme v případech nejtěžších.

Při kamenu močovém u koní zvěrolékař rovněž používá kořenu jehlice trnité.

121. Jelení jazyk. *Scolopendrium vulgare*. Zungenforn.

Jelení jazyk roste spoře po střední Evropě. V Čechách nachází se u Nových Zámků, České Lípy, Dobřemice a u Kolína zdivočelý. Na Moravě je v Macošce a na Býčí skále dosti hojný. Kvete v červenci a v srpnu a patří mezi kaprad'ovité rostliny. Pro svůj pěkný list sází se pro ozdobu v sadech a zahradách.

Odvar mírní bolesti na prsou, bolesti slezinné a měchýřové. V Uhrách užívá se ho hojně při nemocech plicních a pije se denně po koflíku 3—4krát. Také při ztvrdlých játrech účinkuje velmi dobře.

122. Jerlín či sofora japonská. *Sophora japonica*. Japan. Sophore.

Jerlín či sofora japonská jest vysokokmenný strom, který tu a tam sází se ojedinelé pro ozdobu. Vlast jeho je v Číně a Japonsku. Zde v době květu se květ sbírá a připravuje se z něho žluté a zelené barvivo. Všecky části stromu působí průjem a při poranění šláva ze stromu mohla by i životu býti nebezpečnou.

V Praze jest jerlín na Karlově náměstí a ve Vysočanech nachází se v zámeckém parku.

123. Jeřáb obecný. *Sorbus aucuparia*. Eberesche.

Jeřáb obecný roste v lesích hornatějších krajin a o jeho rozšíření starají se hlavně kvičaly, které na jeřabinách si pochutnávají a semena pak trusem svým roznašejí po lese. Jeřáb sází se při silnicích v takových

Jitrocel prostřední.

B kvítek: listen, koruna, tyčinky, blizna, kalich. *C* řez květem: semeník, kalich, koruna, nitky, prašník, blizna, čnělka; *D* plod: kalich, tobolek, čepička; *E* čepička, semeno, přívěs, tobolek, kalich.

místech, kde ovocnému stromovi se již nedaří. Kvete v květnu a červnu. Na severu dělají z jeřabin ocet a připravují výborný likér žaludeční — jeřabinku.

Plody sbírají se na podzim, kdy řádně uzrály. Po-vidla z nich připravená a oslazená účinkují dobře při slabém žaludku a špatném trávení.

Usušíme-li jeřabiny a smícháme se semenem pe-

tržele, pastynáku a ředkve, pak vše na prášek utřeme, máme prostředek proti pisku močovému.

Jeřabiny svařené s kořenem petržele účinkují proti vodnatelnosti. Zmrzlé jeřabiny se pojídají.

124. Jeřáb sladký. *Pirus aucuparia dulcis*. Kraetzl.

Jeřáb sladký liší se od jeřábu obecného tím, že plody jeho mají chuť sladkou a odtud i jméno jeho. Nalezen byl asi před 100 lety pastevci na Moravě a sice v Jeseníkách, kde rostl mezi jeřáby obecnými. Salašníci na červených jeřabinách si pochutnávali nejdříve u Ostružné. Stromy přeneseny byly do zahrad a rouby z nich vzatými šlechtěny jeřáby obecné. Dnes sází se jeřáb sladký jako strom okrasný v sadech a stro-mořadích a zaslouží většího ještě rozšíření. Povidel z jeho jeřabin připravených váží si každá hospodyňka.

125. Jílek mámivý. *Matonoha*. *Lolium temulentum*. Taumellolch. Tollgerste.

Jílek mámivý jest plevelnou rostlinou v obilí. Nejraději bývá v ovse a žitě. Mimo obilí vyskytuje se zřídka. Kvete v červnu a v červenci. Ve svých obilkách, které nepříjemně zapáchají, obsahuje prudký jed »loliin« a vedle něho omamující látku »temulentin«. Oboje u člověka působí prudké zvracení a ochrnutí jazyka. Člověk ztrácí řeč. Vepřům a kravám neškodí.

Nyní se již v lékařství jílku mámivého neužívá, ale ve zvěrolékařství v některých případech nemoci dobytčích dosud se k tomuto prostředku sáhne.

* 126. Jitrocel kopinatý. *Plantago lanceolata*. Wegetritt.

Jitrocel kopinatý má úzké a dlouhé listy. Roste hojně na suchých lukách, na mezích, u cest, na příko-

Jméli bílé.

A mladé jméli, ano zapustilo kořinky do větvičky; B větvička květná; C větev plodná; D chumáček květů prašných: obal, tyčinky; E jeden kvítek prašný: obal, na něm přirostlé tyčinky; F řez květem pestikovým: obal, semeník.

pech a na polích hlavně v řídkém jeteli. V květnu, červnu, červenci a v srpnu sbírá se nať pro lékárny, kde jmenuje se »Herba Plantaginis«.

* 127. Jitrocel větší. *Plantago major*.

Jitrocel větší roste hojně u cest, na polích i lukách. Má listy kratší než jitrocel kopinatý, ale za to širší a

pěkně zaokrouhlené. Kvete od května až do podzímku a sbírá se jeho nať pro lékárny. *Herba Plantaginis*.

Jitrocel jest rostlinou čistě evropskou a zavlečen byl i do Ameriky, kde Indiáni jmenují jej »šlěpěji bělochů«.

Uzralé klasy dávají se zpěvavému ptactvu do kleci, zejména kanárkům, kteří si na seménkách dobře pochutnávají.

Čerstvá šťáva z nati vymačkaná hojí řezné rány a vnitřně užita hojí neduhy plicní a čistí krev. Kdo plivá krev z plic, ten uživej často šťávy jitrocelové medem slazené. Nejlépe tak učiníme na lačný žaludek a po požití asi hodinu jídla se vystříháme. Tuberkulosou stížení najdou ve šťávě jitrocelové neb v odvaru jitrocelovém úlevy a po případě i uzdravení, není-li nemoc příliš pokročilou. Čtvrt litru šťávy jitrocelové s medem mírní závrť. Po delším užívání šťávy jitrocelové mizí i dna. Náčinky v odvaru jitrocele smočené přikládáme na vředy, boláky, pohmožděniný a popáleniny. Pro případnou potřebu sušíme nať buď celou neb listy na místě vzdušném bez přístupu paprsků slunečních. Výtažek pro případnou potřebu připravujeme si ze sušených listů jitrocelových pomocí líhu. Léku užíváme as 15 kapek na cukru a zapijeme vodou.

*** 128. Jméli bílé. *Viscum album*. Mistel.**

Jméli bílé jest cizopasnou rostlinou a dobře se mu daří na stromech jehličnatých i listnatých. Kvete žlutavě a kvítky jsou v klubkách po 3—5. Kvete již v březnu a v dubnu. Miluje vyšší polohy. Z ovocných stromů objevuje se na jabloních. Také rádo na lípách se zahostí, podobně na topolu černém a akátu.

Staří národové jměli si velice vážili. V bájesloví řeckém mluví se o jméli, neboť Persefone větévkou jméli otevřela brány podsvětí. Aeneáš s větévkou jméli vstupuje do bran podsvětí. Keltové a staří Germáni rostliny této vysoce si vážili. Plinius vypravuje, že Keltové kovali náboženské slavnosti pod dubem, na kterém bylo jméli nalezeno. Po skončených obřadech kněz zlatým srpem uřízl všecko jméli, které sloužilo pak k účelům pověřčivým i lékařským. V čarodějství hrálo jméli roli nemalou. V Anglii o vánocích každá rodina zavěšuje v příbytku svém větévku jméli a věří, že přináší štěstí do domu. Ve Skotsku pod jméliím libá se celá rodina i přátelé o vánocích. Políbkou říká se zde políbek míru a lásky. Nordičtí národové připravovali dříve z jméli zvláštní nápoj, jehož užíváno bylo za všeobecný protijed při otravách.

U nás jest jméli dosti rozšířeno, ale marně bychom je hledali na buku, bříze a platanu. Kvete v březnu a dubnu. V lednu, únoru, listopadu a v prosinci sbírají se pro lékárny mladé větvičky, jež označují se latinsky »Stipites Visci albi«. Po domácíku vaří se z něho lep na ptáky, hlavně kvičaly a brávníky. Téhož možno užití i na mouchy, neboť dlouho neusychá.

Z listů možno připraviti odvar, který zastavuje krvotok u žen, mírní křeče svalové, závrať, zádušný kašel a padoucnici. Odvar z roztlučených plodů vyhání cizopasníky z těla.

129. Kafr.

Kafr není ovšem rostlinou, ale je původu rostlinného. Pochází ze silice obsažené ve vavřinovité rostlině *Cinnam camphora*, která roste v Japonsku, Číně a Končinčině. Rozpouští se v lihu, étheru, chloroformu, oleji

a málo jen ve vodě. Na vzduchu se vypaří a zmizí úplně. Malé dávky kafru povzbuzují trávení, avšak větší trávení porušují. Podobně se stává při častějším užívání kafru. Kromě toho dostavuje se krkání a říhání. Dýchání i oběh krve se zrychluje, tlak krevní stoupá, pocení a močení se zvyšuje. Velká dávka kafru způsobuje zánět žaludku, střev, silné duševní podráždění, poruchy dýchací, křeče a konečně v bezvědomí smrt.

Vnitřně předpisuje lékař kafr jako lék vzpružující při otravách omamujícími jedy. Někomu napadne se jíti se světa i pomocí kafru. Takovému zoufalcí dáváme jako protijed víno, ocet, kyselinu vinnou a šťavelovou. Protijedu nutno opatrně užítí, zvláště kyselin vinné a šťavelové, které se podávají úplně rozpuštěné.

Při otravách silnými jedy podává se kafr rozpuštěný v oleji (*Oleum camphoratum*). Lékaři vsřikují kafr pod kůži při nehodách narkosy neb při těžkých horečných chorobách, když nemocný člověk je velmi skleslý. — Zevně slouží jako mazání při bolestivých kloubech, nervech a .j. Velmi dobrý je proti cizopasníkům v hlavě dítěte. Dává se na špatně se hojící vředy, do dutiny kazícího se zubu při silných bolestech a pomocí kafru možno i desinifikovati obydlí při nemocech nakažlivých. Celá řada přípravků lékárnických obsahuje kafr, jako oční vodičky, flastr diachylový, mazání. Známý opodeldok obsahuje kafr. Kaťrový líh (*Spiritus camphoratus*) obsahuje 1 díl kafru a 9 částí líhu. Kaťrový olej je roztok 1 části kafru ve třech částech olivového oleje. Tento olej vtírá se do kůže, kape i do ucha a mírní bolesti.

Camphora monobromata ve vodě se nerozpouští. Užívá se proti migréně, padoucnici, neuralgii, třeštění

opilců, avšak při dalším užívání působí nápadně zhubnutí. Vnitřně předpisuje se dávka $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ gr.

Kyselina kafrová (*Acidum camphoricum*) tvoří krystalky ve vodě rozpustné a užívá se jí vnitřně. Ve zvěrolékařství je velmi důležitá.

130. Kakaovník. *Thoebroma. Cacaobaum.*

Kakaovník je stromem tropických krajů a má i veliký význam pro nás. Dosahuje výše 6—12 m a je domovem v Mexiku, Guyaně a na Antillách. — Nejlepší druhy daří se ve výši 300—500 m nad mořem. Jižní a Střední Amerika uvede nejvíce plodů kakaových do obchodu. Nyní pěstuje se kakaovník na celé zeměkouli mezi oběma obratníky. V době sucha nutno plantáže zavlažovati.

Plody mají tvar okurek 15—20 cm dlouhých a jsou uvnitř plny semen. Zrají po celý rok. Vyloupaná semena se suší a zasílají na místa spotřeby, kde se upravuje z nich výživné kakao. Také je nechávají po otrhání plodů a vyloupání na hromadách zakvasiti a pak se suší. Tím pozбудou přitřpklé chuti a klíčivosti. Nyní třídí se na sítěch, zbavují slupek a prachu. Na to praží se v bubnech až dostaví se žádoucí aroma. Lisováním za tepla neb vyvařováním s vodou získává se jemné máslo kakaové, které se skládá z glyceridů kyselin olejové, stearové a theobromové. Másla je v semenech 50% a proto je slabý žaludek nesnese. Přidává se škrob, koření a cukr. Pro obchod se drtí semena v horkém hmoždíři neb lisují se horkými válci, načež ztvrdlé kakao se míchá s moučkou škrobovou, cukrem, kořením a dává obchodní kakao. Z tohoto se vyrábí různými přísadami čokoláda. — K výrobě čokolády mleté

kakao se mísí s vanilkou, skořicí či hřebíčkem a upravují se z ní pomocí lisu tabulky různé velikosti. Nejhorší kakao jest z rozemletých slupek. Vylisuje-li se část tuku z jader před mletím, dostaneme pak z nich kakao zdravotní.

Kakao v mléce zavařené je velmi živným pokrmem a děti si na něm rády pochutnávají. U chorých působí tišivě na nervy a sílí organismus. Vlastnost tato pochází od tuku, těkavého oleje, přísad, theobrominu, kofeinu, bílkovin a uhlohydrátů. Lékařsky bývá kakao předepisováno s islandským mechem a se sorlepem.

Chemický rozbor kakaa jest následovní: Vody 5·23%, bílkovin 13·26%, alkaloidů 0·84%, tuku 50·44%. bezdusič. výtažku 21·08%, dřevoviny 6·40%, popele 2·75%.

Častější požívání kakaa u menších dětí působí zácpu a proto dle toho dlužno se řídit.

131. Kakost luční. *Geranium pratense*. Storchschnabel.

Kakost luční roste na lukách, u potoků, pod křovinami a v sadech selských. Kvete od června do srpna a má květy fialově modré. Pro domácí lékařství sbírá se list i květ.

Odvar z něho léčí břišní nádory. Oteklé nohy obalujeme kakostem se solí utřeným. Slabší odvar neb nálev mírní duševní rozrušení a nespavost. V tom případě pijeme denně třikrát po koflíku.

* 132. Kalabarské boby. *Physostigma venenosum* Balf. Kalabarbohnen.

Kalabarske boby jsou plodem oplétavého keře *Physostigma venenosum* Balf., který náleží mezi rostliny

Kakost luční.

motýlokvěté. Semena jeho jsou 2—4 cm dlouhá a jsou známá pod jménem kalabarských bobů. Obsahují prudký jed physostigmin, jehož se u nás užívá k léčení tetanu, neuralgie a epilepsie.

*** 133. Kamala. Glandulae Rottlerae.**

Pode jménem kamala přicházejí do lékáren setřené chlupy s plodů prýscovitého stromu *Mallotus philippinensis* (*Rottlera tinctoria*), který roste v jižní a jihovýchodní Asii. Plody tohoto stromu obalují se vlnatým porostem, který se stírá a zasílá do obchodu. Jsou to vlastně rostlinné žlázy a chlupy, které v horké vodě se rozpouštějí a barví ji do žluta. Obsahují tři čtvrtiny pryskyřice a vyrábí se z nich rottlerin, jehož se užívá jako výborného léku proti tasemnicím u žen i dětí.

134. Kamejka lékařská či vrabí símě. *Lithospermum officinale*. Steinsame.

Kamejka lékařská čili vrabí símě roste na výslunných pahorcích, keřnatých stráních lesních a místy i při lese na suchých lukách. Jest dosti hojná v teplejších polohách Čech i Moravy. U nás vyskytuje se v západním Polabí, u Teplic a Žatce, na Moravě jižní a střední a pak kol Těšína je velmi hojná. Pro domácí potřebu sbírá se nať i semeno. Sušená nať je známá pod jménem »český čaj« a místy nahradí i čaj z ciziny k nám dovážený. Miluje půdu vápnitou. Kvete v květnu, červnu a v červenci, a v tu dobu se sbírá.

Rozdrcené a svařené semeno dává nám svým odvarem prostředek proti močovému kameni. Nutno jej pít v dávkách malých. Z prášku dělají se pilulky, které se obalují plavuní.

135. Kamejka rolní. *Lithospermum arvense*. Steinsame.

Kamejka rolní je všeobecně rozšířenou plevelní rostlinou na polích. Roste také u cest, na úhorech a mezích. Kořen obsahuje v mladé kůžičce pěkné, červené barvivo, jímž se barví máslo i likéry. Laponské dívky uží-

Kamejka lékařská:

A dolejšek byliny; B hořejšek; C plody: tvrdky v kalichu, D řez květem; K ko-
runa, kalich, tyčinky, čnělka, semeníky.

vají kořene kamejky rolní jako ličidla. Tak i na chlad-
ném severu nepatrná rostlinka přináší útěchu stárnou-
cím dívkám.

136. Kamzičník obecný. *Doronicum pardalianches*. Gemschurz.

Kamzičník obecný roste v horských lesích jižní a
střední Evropy. U nás nacházel se v Krušných horách.

ale poslední dobou vymizel. Hlízovitý oddenek obsahuje prudký jed a proto se ho užívá k trávení šelem. I v lékařství se ho upotřebuje.

137. Kapara obecná. *Capparis spinosa*.

Kapara obecná je keř asi 1 m vysoký, který odívá se květem v červenci a v srpnu. Plod je hruštičkovitá bobule. Je domovem na skalnatých stráních jižní Evropy. Nerozvitá poupata se zde sbírají, nakládají do octa a jako »kaprlata« přicházejí do obchodu. Pro svoje jemné aroma hodí se k přípravě chutných omáček. V zdejším kraji pěstuje se kapara obecná ve skleníku. Nahrazuje se u nás poupaty blatouchu bahenního. (*Caltha palustris*.)

* 138. Kaprad' samec. *Aspidium Filix mas*. Wurmfaru.

Kaprad' samec je obyčejnou kapradinou našich lesů. Má rád místa vlhká a stinná, leč někde volí i místa slunečná. V červenci, srpnu, září a v říjnu sbírá se a suší oddenek, který lékárníci jmenují »Rhizoma Filicis maris«.

Odvar z oddenku kapradě samce vyhání škrkavky z útroby dětí, ba i tasemníci. Vydutnější je prášek z kořene dobře očištěného. Tohoto používají dospělí. Před požitím nutno pojíst kousek slanečka, aby tasemnice sjela do nižších částí střev a na to užití prášku kaprad'ového s odvarem senesového listí. V lékárnách z prášku dělají se pro případnou potřebu pilulky. Radno jest, zeptati se lékaře na věc, neboť prášek z oddenku kapradě samce dráždí střeva. Z kořene vyrábí se výtečný lék »Distol« zvaný, proti motolici jaterní u dobytka.

**139. Karbinec obecný či vlčí noha. *Lycopus europeus*.
Wolfsfuss.**

Karbinec obecný roste hojně v příkopech a u potoků. Šťáva z jeho listů obsahuje tříslovinu a možno ji užiti k barvení plátna na černohnědo.

140. Kardamony. *Cardamomum*.

Kardamony jsou plody několika druhů zázvorovitých rostlin asijských. Jsou to třípouzdré tobolky kožnatým míškem potažené. V obchodu vyskytují se kardamony malabarské, vejčité kulovité, žluté a voní i chutnají ostře aromaticky.

Kardamony ceylonské jsou 3½ cm dlouhé, srpovitě prohnuté, chuti a vůně méně aromatické.

Užívá se jich jako koření při výrobě perníku, marcipánu, likérů. V lékařství mají také význam. Přidávají se v prášku jako přísada k projímadlům.

141. Karfiol. *Brassica oleracea botrytis*. Blumenkohl.

Karfiol se pěstuje v zahradách a je velmi chutnou zeleninou. Čítá se vůbec k nejjemnějším zeleninám. V těle napomáhá k odměšování šťav zažívacích. Obsahuje 2·3% bílkovin, 5·3% cukru, 0·9% tuku, 0·8% solí a 90·1% vody.

Pro potřebu na zimu se karfiol suší, nakládá do octa a soli, neb se v lahvích sterilisuje ve slané vodě.

*** 142. Kaštan divoký, maď'al, jirovec. *Aesculus hippocastanum*. Rosskastanie.**

Kaštan divoký sází se v parcích a stromořadích pro ozdobu. Kvete v květnu a červnu a silně meduje. V se-

verním Řecku roste planě. Do střední Evropy přivezen byl r. 1588 Clusiem z Cařihradu a ve Vídni zasazen.

Vepřový dobytek plody rád žere a v Turecku se jimi krmí koně. Kůra kaštanová má hojně třísloviny a proto možno z ní připravit lék proti horečce a nemocem žaludečním. Účinek zesílíme přidáním kůry vrbové.

V září, říjnu a listopadu sbírají se plody pro lékárny. Slují lékárnicky »Semen Hippocastani«.

Odvar z roztlučených plodů, oslazený medem, vyhání cizopasníky z těla. Zalijeme-li květiny vychladlým odvarem, vylezou všechny žížaly na povrch květináče a možno je sebrati. Odvar kůry mladé mírní horečku.

143. Kaštan jedlý. *Castanea vesca* Gärt. Edelkastanie.

Kaštan jedlý tvoří v jižní Evropě celé lesy. U nás menší lesíky tvoří pod Krušnými horami u Chomutova a v Nasavrkách u Chrudimi. Na jižní Moravě najdeme jej u Hodonína, Mikulova a Břeclavi.

Poskytuje nám jedlé plody, které zvláště o vánocích jsou dětmi ceněny. V zimě na ulicích měst prodávají se kaštany pečené jako pochoutka malým i velkým. Obsahují mnoho škroboviny, tuku a cukru a jsou proto živné.

144. Kávovník. *Coffea arabica*.

Kávovník je domovem v Habeši v krajích Enarea a Caffa. Odtud rozšířil se do Arabie, po celé jižní Asii a tropické Americe. Podnebí jemu vhodné nesmí klesnouti pod 8° C, ale nesmí býti také horké. Nejlépe se mu daří v horských polohách střední výše, kde strom zůstává dlouho plodným a zrna mají jemnější aroma. Vlhké nížiny dodávají obchodu zboží méně cenné. Bouře a větry mu nesvědčí. Zvětralá láva a pralesní země mu

jde nejlépe k duhu. Jeden strom dá ročně průměrem 1 kg zrní a nese užitek 10—20 let. Nejvíce kávy produkuje Brazílie a sice 73% veškeré sklizně. Nejlepší káva je arabská a ceylonská. Liberský kávovník (*Coffea liberica*) je velmi plodný, ale nemá té ceny jako předchozí. Nejhorší zboží prodává se v obchodě pode jménem »triage«. Zrna kávová obsahují coffeinu 0·5—2·5%, třísloviny 5·8—5·9%, cukru 4—9%, tuku 10—14%, vody 9·5—14%, popelu 3·8—5·3%. Coffein působí jemně dráždivě a při pražení vznikají aromatické sloučeniny, hlavně coffeol, který dodává kávě vůně příjemné.

Káva u nás nahrazuje se různými náhražkami. Máme kávu líkovou z pražených a semletých fiků, manokovou z hlíz šáchoru jedlého (*Cyperus exculentus*). Nyní vyrábí se náhražka kávová z rozenleté pražené řepy cukrové, čekanky, žaludů i kaštanů.

Datlová káva je vyrobena z pražených zrn datlových (*Phoenix dactylifera*). Carobová káva je připravena ze zkažených plodů »svatojanského chleba«. »Cingo« káva jest z »*Cassia occidentalis*«, »Austria« ze semene podzemnice olejné (*Arachis hypogaea*); dále přichází v úvahu káva »Sija«, žitná a sladová káva (Kathreinova a Kneippova káva).

Černá káva povzbuzuje činnost nervů, prospívá při různých otravách, ale častější používání její vzbuzuje třesení nervů. Děti mají se této kávy varovati, jelikož pro ně nejlepší káva jest zrnková (žitná) a pak kakac.

145. Kdoule. *Pirus cydonia*. Quitte.

Kdoule sází se tu a tam, ale zřídka. Za to hojněji misty se vyskytuje zdivočelá. Pochází z Východní Indie a u Řeků byla znamením plodnosti. Byla zasvěcena bo-

hyni lásky Afrodité a řecké nevěsty, než překročily práh ložnice o svatbě, pojídaly kdoule.

V říjnu a listopadu sbírá se semeno, jehož slupky ve vodě rosolovají. Odvar z něho odstraňuje rozpukavou kůži a hojí rozpraskané rty.

**146. Kerblík setý. *Anthriscus cerefolium* Hoffm.
Gartenkerbel.**

Kerblík setý roste v okolí Prahy, v západním Polabí, v horách Krušných a u Krumlova i Budějovic. Nejraději volí si křoviny, ploty a kamenité stráně. Kvete bíle v květnu a červnu.

Místy seje se v zahrádkách jako rostlina lékařská i kuchyňská. Čerstvé vonné listy dávají se do polévek a plodů užívá se jako koření. Odvar z usušené nati účinkuje při zánětu ledvin.

**147. Klejicha americká neb hedvábná. *Asclepias syriaca*.
Seidenpflanze.**

Klejicha americká, jak již název uvádí, jest u nás hostem. Sází se v zahradách. U Hustopeče na Moravě vyskytuje se zplanělá. Vonné květy rozvíjejí se od června do srpna. Nalomíme-li některou část rostliny, řine se z rány lepkavé, jedovaté mléko. Semena jsou ověnčena rostlinnou vlnou, která se sbírá a vycpávají se jí podušky a pokrývky. Možno ji také s vlnou a bavlnou spřádati a tkáti z ní látky.

**148. Klejicha lékařská, tolita lékař. *Cynanchum vine-*
toxicum. Hundswürger.**

Klejicha lékařská roste na keřnatých stráních, mezi kamením, v houštinách a v řidších lesích. Kvete v létě.

Kořen obsahuje bílé mléko a užívalo se ho pro vrhnutí při otravách a spolknutí cizího tělesa. Také při uštknutí zmijí se prostředku toho užívalo, rovněž tak při vodnatelnosti.

149. Klen. *Acer pseudoplatanus*. Bergahorn.

Klen roste v horských lesích a sází se pro pěkný svůj vzhled a dobré dřevo i ve stromořadích. V měsíci dubnu, před rozvitím listů a květů, je strom plný mízy a z nalomených větví takřka prýští potůčkem. Jeden strom za den dá až 6 – 8 litrů mízy. Užívá se jí jako prostředku, který povzbuzuje vzrůst vlasů. Kvašením možno z mízy přidáním cukru docílit dobrého vína. Čerstvá šťáva se pije jako prostředek krev počišťující a životní mízy vzpružující.

150. Klíčky obilné.

Za války světové mlynáři byli nuceni klíčky obilné odvádět na výrobu oleje. Jelikož obsahují značné množství životodárných prvků, vyrábí se z nich v poslední době syrup, jehož se užívá s výsledkem při léčení cukrovky a ochablosti tělesné. Účinek tohoto prostředku jest osvědčený a nelze jej podceňovati.

* 151. Kmín luční. *Carum carvi*. Kümmel.

Kmín luční roste u nás na drahách, lukách, pastvištích, mezích i stráních. Patří mezi rostliny okolíčnaté. Seje se i na polích a v zahradách. Za tím účelem volí se kmín, který pochází z Holandska. Koncem června a v červenci sbírá se semeno. Fructus Carvi.

Pěstuje-li se kmín na semeno, seje se strojem do obilí na jaře a sklízí se teprve druhým rokem. Řádky

jsou 30—40 cm od sebe vzdáleny a vzrostlé rostlinky nutno kypřiti motyčkami neb vhodně upraveným pluhem. Pleje se aspoň dvakráte a kde je hustší setba, nutno jednotiti. V Čechách pěstuje se kmín málo, za to na Moravě hojněji. Značné množství kmínu přiváží se k nám z Holandska a ze Saska. Mnoho kmínu pěstuje se v Hanoversku, Westfálsku, Lothrinsku a v Rusku.

Kmín obsahuje ve všech částech, zvláště v semenech, silici kmínovou. Luční kmín obsahuje 3%, velkozrný až 9% silice.

Silice kmínová, lat. *Oleum carvi*, užívá se po kapkách na cukr a přidává se do mazání k rozhánění bolestí. V lékárnách vyrábí se též z kmínu voda kmínová (*Aqua carminativa*) jako lék žaludeční, pak líh kmínový (*Spiritus carvi*) ze 20 částí lihu, 30 vody a 5 kmínové silice. Užívá se vnitřně a zevně k mazání.

Kmínová silice dobývá se destilací semene kmínu s vodou. Obdržíme jí ze 100 kg kmínu 3—5 kg. Jest to olej prchavý, bezbarvý neb zažloutlý, páchne kmínem a chutná palčivě hořce. V lihu snadno se rozpouští a slouží k úpravě kmínky. Účinkuje znamenitě při kolice u dětí. Teplem prchá z ní uhlovodík ($C_{10}H_{16}$), zvaný carven, a pak kyslíkový carvol ($C_{10}H_{16}O$). Destilací plev kmínových získá se cenná »plevka«. Má ale již jinou vůni a chuť než silice vyrobená ze semene.

Kmín s vínem svařený léčí řezavku. Odvar mírní břišní bolesti u dítek podobně jako silice.

152. Kmín vodní či halucha vodní. *Phellandrium aquaticum*. *Wasserfenchel*.

Kmín vodní či halucha vodní je rostlinou dvouletou. Nejraději roste ve vodách příkopů a rybníků. Kvete bílým květem v červenci a v srpnu. Semena páchnou ne-

libě a užívalo se jich dříve v nemocech plicních jako dobrého prostředku. Nyní užívá ho jen zvěrolékař.

153. Kokain. Cocainum.

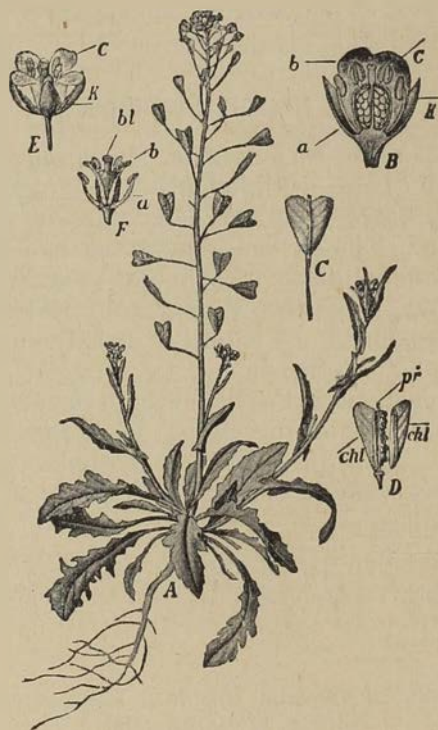
Kokain není ovšem rostlinou, ale je původu rostlinného. Vyrábí se z listů jihoamerické koky (Erythroxylon Coca). Domorodci listy koky upravují pomocí popela a vápna. Tím účinná součást se uvolňuje a pak slouží listy na obtížných pochodech k zahánění hladu, žízně a únavy. V továrnách na výrobu léčiv připravuje se z nich kokain, který slouží k dočasnému umrtvení nervů při operacích menších. K tomu užívá se cocainum hydrochloricum, jenž na sliznici jsa nanešen, vyvolává až 1/2 hodiny trvající bezcitnost při dotyku, proti tepelným paprskům i při bolestech. Při operacích zubních je někdy nezbytný. Použitím kokainu můžeme tahati zuby bez bolesti.

Vnitřně podán podporuje dýchání, urychluje dech a tím i oběh krve. Ve zvěrolékařství se rovněž s výsledkem užívá.

154. Kokoška či pastuší tobolka. Capsella bursa pastoris. Hirtentäschel.

Kokoška roste na polích, u cest, na pustých místech, ba i jako plevelná rostlina mezi obilím. Semeno obsahuje až 20% oleje. Kvete od února do podzimu pěkně bíle.

Kneipp doporučuje odvar proti zimnici, nemocem sleziny a jater a rovněž při špatném trávení. Spařená kokoška, která dříve byla usušena, účinkuje při krvácení nosním, chrlení krve, slizotoku a bolestech měchýře.

Kokoška pospolitá.

A rostlina; *B* řez květem: kalich, *C* koruna, *a* kratší, *b* delší tyčinky, *c* šešulinka, *D* plod: předhrádka se semeny, chlopně, *E* květ: kalich, koruna; *F* květ bez kalicha a bez koruny, *a* kratší, *b* delší tyčinky, blizna.

Plná lžice kokošky dává se na jeden koflík odvaru při ztrátě krve silným krvotokem u žen způsobené. Účinek brzy se dostaví. Smícháme-li kokošku s jmelím, docílíme silnějších účinků.

*** 155. Komonice lékařská. *Melilotus officinalis*.
Steinklee.**

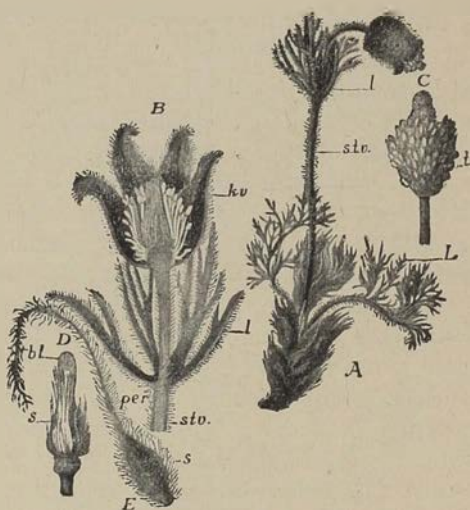
Komonice lékařská roste hojně u cest, na mezích a stráních a seje se také jako rostlina pícní a včelařská, neboť silně meduje. Kvete v červnu, červenci a v srpnu zlatožlutě. V tu dobu pro lékárny se sbírá květ. Flores Meliloti. V měsíci srpnu se pro potřebu továren na výrobu léčiv suší nať. Herba Meliloti. Sušená komonice lékařská velmi příjemně voní, kterážto vůně pochází od těkavého oleje »kumarinu«, jímž celá rostlina je proniknuta. Chemická značka kumarinu jest $C_9H_6O_2$. Jest obsažen také v routě, tomce vonné a v mařince vonné.

Mezi lidem známá jest komonice lékařská jako »úbytní koření«. Náplast' z rozetřené komonice mírní otoky v obličejí a jinde. Sušená dává se do šatů, neboť zapuzuje hmyz. Někteří kuřáci přimíchávají si sušené listy její do tabáku, aby měl lepší vůni. V Anglii slouží jako pícnina dobytka velmi dobře a v posledním čase zavádí se i u nás a pěstuje se podobně jako vojtěška.

156. Koniklec horský. *Pulsatilla alpina*. Kuhschelle.

Koniklec horský roste na travnatých stráních a lukách na Šumavě a v Krkonoších. Patří mezi rostliny pryskyřníkovité a kvete v květnu a v červnu pěkně bíle. Sbírá se pro domácí potřebu celá rostlinka. Možno též sbírat koniklec luční (*Pulsatilla pratensis*), který obsahuje tytéž látky léčivé jako koniklec horský. Koniklec luční roste hojně na lukách, travnatých kopcích a stráních. Miluje půdu vápenitou.

Obě rostliny obsahují ostře jedovatý anemonin, jehož užívá se proti dně a rheumatismu. Dobývá se destilací pomocí vody. Rozemnuté rostliny dráždí oči až k slzám.

Koniklec horský.

A celá rostlina: stvol, listena, listy; B řez květem: květ, listeny, stvol; C tyčinky *t* a pestíky; D pestíky: blizna, semeník; E plod: semeník, períčkovitý přívěs.

157. Konopáč či sadec. *Eupatorium cannabinum*. Wasserdost. Kunigundenkraut.

Konopáč je rostlinou složnokvětou a roste hojně pod křovím, na lesních stráních a mýtinách vlhčích, na lukách při potocích. Kvete v červenci a v srpnu brunátně neb bíle. Listy jeho chutnají hořce a voní příjemně.

Pro domácí potřebu v únoru a březnu sbírá se kořen a v době květu celá rostlina. Šťáva z čerstvé rostliny vymačkaná zahání škrkavky a léčí svrab. Místa svrabem navštívená dobře šťavou natřeme a dbáme, aby všelka se do kůže vstřebala. Lépe jest utřít rostlinku

celou neb její jemnější části se sádlem a touto mastí chorá místa natíráti. Odvar z kořene je velmi hořkým. Čistí krev a usnadňuje močení.

Staří lesníci vypravují, že postřelení jeleni a srnci požírají konopáč, aby z ran se brzy vyhojili. Lodyh možno užití jako lodyh konopí.

* 158. Konopí. *Cannabis sativa*. Hanf.

Konopí seje se u nás v teplejších polohách pro semeno i pevná vlákna. Všeobecně je známo, že zahradě, ve které je sázeno konopí, motýlové se vyhýbají. V měsíci srpnu a září sklízí se semeno pro účely lékárnické. Semen Cannabis.

Konopí přivezeno bylo k nám z Orientu. Domov jeho dlužno hledati ve Východní Indii, odtud rozšířilo se přes Persii do Egypta a z této země do jižní Evropy. Planě roste v hojném množství na Krymu a pod Kavkazem. V Rusku se mnoho pěstuje a z vláken jeho dělají se dratve, provazy a lodní lana. Semeno je známé u nás jako semeno pro ptáky. Obsahuje až 30% oleje. — V Orientu připravuje se z mladých pupenů a listů opojný »hašiš« a »molak«, který se kouří neb pojídá jako pamlsek. V malých dávkách hašiš utiňuje bolesti a rozveseluje mysl. Nemírné užívání ale otupí ducha a zničí nervy. V tropických krajinách obsahuje konopí kannabin, který je podoben pryskyřici. V Číně se pěstuje konopí, které má mnoho narkotických látek.

Již starořecký Herodot zmiňuje se o konopí a praví, že je rostlinou léčivou. Rozdrcené a svařené semeno přikládáme na ztvrdlé žlázy, které změkčuje a usnadňuje zhojení. Při vytrvalých vředech podporuje rychlejší zhnisání a provalení.

Konopí seté.

A květy prašné; B květy pestikové; C květy prašné zvětšené: okvěti, tyčinky
D květ pestikový; okvěti, blízny; E plod: okvěti, nažka.

159. Konitrud lékařský. *Gratiola officinalis*. Gnadenkraut.

Konitrud lékařský roste na vlhkých lukách a v nánosech potočních a říčních. Hojně vyskytuje se v Polabí, při Ploučnici, u Jičína a Boleslavi, u Žatce a Teplic. Na Moravě roste při Dyji a dolní Moravě. — Kveté v červnu, červenci a počátkem srpna bělavozlutým neb

načervenalým květem. Patří mezi rostliny jedovaté. Má chuť palčivě hořkou. Je bylinou z řádu krtičníkovitých.

Nálev a odvar účinkují při chronických nemocech jaterních, při chorobách jater a sleziny, zácpě, srdeční vadě a melancholii. Dříve užívalo se i oddenku jako projímadla.

*** 160. Konvalinka. *Convallaria majalis*. Maiglöckchen.**

Konvalinka jest u nás dosti hojná. Roste v listnatých lesích a hájích, v křovinách a na okrajích pasek. V zahradách dosti se sází. Kvete bíle v květnu. Pro účely lékárnické v tu dobu se sbírá pouze květ. Flores *Convallariae majalis*. V červnu sbírá se opět nať. Herba *Convallariae majalis*.

Usušené kvítky, rozemnuté na prášek, nutí ku kýchání. Odvar z rozdrceného kořene a plodů mírní záchvaty padoucnice. Pro případnou potřebu děláme si z usušeného kořene prášek. Odporně hořkou chuť mírníme cukrem neb medem.

161. Kopr zahradní. *Anethum graveolens*. Dill.

Kopr zahradní jest rostlinou okoličnatou a jest původu jihoevropského. U nás seje se v zahradách a v teplejších polohách i na polích pro kuchyňskou potřebu. Slouží k úpravě omáček, při nakládání okurek a zeli. — Semenno kopru obsahuje $\frac{1}{2}\%$ silice, která ale k parfumování lihovin se nehodí.

**162. Kopretina bílá. *Chrysanthemum leucanthemum*.
Massliebe.**

Kopretina bílá roste hojně na lukách, mezích, u cest, úhorech, pasekách a i v jetelištích. Účelu lékařského

nemá, ale slouží zamilovaným lidem k zjištění lásky milence neb milenky, léčí tudíž chorá srdce a proto i kopretinu uvádím mezi rostliny léčebné. Dívky otrhávají jeden listek květu za druhým, myslí na milence svého, říkajíce: »Má mne rád, nemá mne rád.« Vyjde-li »má«, je srdéčko i mysl upokojena, nevyjde-li, nutno hledati náhradu jinde, aby chorá hlava i srdce bylo uzdraveno.

**163. Koprník štětínolistý. *Meum athamanticum* Jacq.
Bärenwurz.**

Koprník štětínolistý roste na mezích a horských lukách v Jizerských horách a v Rudohoří. Jinde marně bychom jej hledali. Na Moravě dosud se nevyskytl, ani ve Slezsku. Náleží do řádu okolíčnatých a kvete v květnu a červnu pěkně bíle. Sbírají se vonné kořeny v březnu a dubnu, nakládají se do lihu neb žitné kořalky a slouží jako žaludeční lék.

164. Koprník úzkolistý. *Meum mutellina* Gärtn. Madaun.

Koprník úzkolistý roste na horních lukách a stráních v Šumavě, Orlických horách, Sněžníku králickém a v Jeseníkách. Zde je znám pod jménem »keprnikl« a kořene jeho užívá se podobně jako kořene koprníku štětínolistého. Kvete v červnu a v červenci bíle neb narůžověle.

*** 165. Kopřiva dvoudomá. *Urtica dioica*. Brennessel.**

Kopřiva dvoudomá roste hojně u plotů, v křovinách, lesích, stráních, na rumišťích a pustých místech. Pro účely lékařské v červenci a v srpnu sbírá se nať kopřivová. Herba Urticae. Na Rusi seje se jako průmyslová rostlina kopřiva konopná (*Urtica cannabina*).

Má pevné vlákno, které spřádá se v látky podobné hedvábným.

U nás léčivost kopřivy je dosti známá. Z mladých listů upravuje se zdravý salát i špenát. Čerstvé listy přikládáme na údy stížené rheumatismem. Odvar ze sušených kopřiv počišťuje krev a pomáhá při zašle-mování dýchadel. Odvar z kořene sílí prsa, čistí plíce i žaludek. Krvácíme-li z nosu, srkáme chladný odvar kopřivový do dutiny nosní. Naložíme-li kopřivu a ná-tržník do oleje olivového neb bavlníkového, máme asi po dvou měsících prostředek proti holohlavosti. Jsou-li kořínky vlasové zachované, za krátko hlava vlasem obrostle. Při silném rheumatismu prospívá šlehání těla kopřivami. Vyrážku kožní zahání požívání salátu z mla-dých kopřiv.

166. Kopytník. *Asarum europeum*. Haselwurz.

Kopytník roste hojně v lesích, na pasekách a v sta-rých parcích. Kvete v dubnu a v květnu. V únoru sbírá se kořen. Obsahuje těkavý olej asarin a od něho páchne poněkud kafrem a chutná odporně.

Odvar z kořene kopytníku podněcuje dávení. Usu-šený na prášek nutí ku kýchání. Zvěrolékař v někte-rých nemocech dobytčích rád k němu sáhne. V Rusku dává se do líhu a tento výtažek přidává se pijákům do piva i lihových nápojů, aby se jim zošklivily.

Kneipp odporučuje odvar kopytníku těm, kteří trpí bolením hlavy. Kdo má slabý zrak, tomu doporučuje také vymývatí si oči slabším odvarem kopytníku.

* 167. Koryandr setý. *Coriandrum sativum*. Coriander.

Koryandr setý jest jednoletá bylina, která pochází z jižní Evropy a pěstuje se u nás pro semeno. Kvete

bíle v červnu a červenci. Semeno pro účely lékařské sbírá se v srpnu a v září. Fructus Coriandri. Jest to bylina okoličnatá.

Celá rostlina páchne štěnicemi. Květy libě voní. Semena koryandru užívá se jako »cicvárových semínek« k vypuzení škrkavek z těla dítek. Cukráři je obalují cukrem, aby dítky snáze je vzíti mohly. Nahrazují úplně semena pelyňku cicvárového (*Artemisia contra*). Ze semene tlačí se jemný olej prchavý, který má hustotu 0·8—0·859 a je vůně příjemné, chuti kořenité. Slouží k aromatisování likérů a cukrovinek.

168. Kořen granátový.

Kořen granátový slouží odedávna k vypuzení tasemnice, když již všechny ostatní prostředky selhaly. Utlučte se řádně, svaří a vpravuje se do žaludku pátradlem, aby se vrhnutí zabránilo.

Kořen granátový je kořen stromu neb keře granátového či marhaníku, který je domovem v severní Africe. U nás pěstuje se v květináčích neb ve sklenících. Zahradníci jej jmenují latinsky *Punica Granatum*, Němci jej nazývají *Granatenbaum*.

169. Kosatec bledý. *Iris pallida*. *Schwertlilie*.

Kosatec bledý má okvěti bledě fialové, libovonné. Jest domovem v jižní Evropě a podobá se kosatci německému.

170. Kosatec florentinský. *Iris Florentina*.

Kosatec florentinský má okvěti slabě namodralé neb zcela bílé. Jest domovem v severní Africe a v jižní

Evropě. Vonný oddenek jeho dává známý »fialkový kořen«, který byl vyhlášeným lékem a užíván proti chorobám plicním jako thé. Také se z něho připravuje prášek k čištění zubů a míchá se do šňupavého tabáku, aby mu dal příjemnou vůni. V Orientu potírají si oddenkem líce, jelikož šťáva z něho působí na kůži ruměncem.

171. Kosatec německý. *Iris germanica*.

Kosatec německý roste v jižní a západní Evropě planě na skalách a kamenitých stráních. Má květy fialově modré, které se rozvíjejí v květnu. V horké vodě pouštějí modrou barvu a možno ji barvití vlnu, hedvábí a plátno.

172. Kosatec žlutý. *Iris pseudacorus*.

Kosatec žlutý roste u nás při mírně tekoucích řekách, u rybníků a potoků. Kvete v červnu a v červenci.

Květy polité octem a usušené na slunci dávají žluté barvivo na kůži a papír.

Oddenku užívalo se dříve v lékařství a sbírá se v březnu a dubnu.

Ze všech oddenků těchto kosatců, hlavně ale z kosatce bílého a florentinského, připravuje se tak zvaný »fialkový olej«, jehož způsob výroby dosud zůstal utajen. Ziskává se destilací pomocí vodní páry. Kořen fialkový dodává obchodu hlavně Toskánsko v Itálii, Malá Asie a Maroko. Dává se dítkám žvýkati při vyhlézání zoubků.

Fialkový olej jest barvy hrachové, silného a příjemného zápachu. Za studena máslovatí kastrovou svojí součástí v bleďožlutých šupinkách se vylučující.

Oleje fialkového užívá se při prsních chorobách, dává se do pilulek a prášků, tabáku a prášků zubních.

*** 173. Kostival lékařský. *Symphytum officinale*.
Beinwell.**

Kostival lékařský roste v příkopech, u potoků a na vlhkých lukách. Kvete od května do září a místy se seje jako dobrá pícnina pro dobytek, která v druhém roce dá čtyři seče výborného krmiva. Květ je barvy fialově nachové.

Pro lékařské účely sbírá se v březnu, dubnu a květnu kořen kostivalu. Radix Symphyti. Obsahuje mnoho slizu a třísloviny. Odvar sílí plíce a čistí žaludek. Odvádí šlemy z trubic a z plic. Mast připravená utřením kořene se sádlem hojí zlámaniny. Úd nutno vpraviti do normální polohy, utáhnouti řádně, ale před tím přiložit na zlámaminu hadřík natřený mastí kostivalovou. Obklad se obnovuje a když úd počíná svědět, je to znamením, že rána se hojí příznivě. Jsou-li ale kosti rozdrčené, nutno povolati lékaře, aby úlomky odstranil a úd narovnal.

Kořene kostivalového užívá se též k barvení na červeno.

Na Islandsku pochutnávají si na něm tamní obyvatelé zrovna tak jako my na salátu.

174. Koukol polní. *Agrostemna githago*. Kornraden.

Koukol jest všeobecně rozšířenou plevelovou rostlinou. Nejraději bývá mezi žitem. Kvete v červenci.

V semenech je obsažen prudký jed githagin, který člověku i zvířatům je nebezpečným.

*** 175. Kozalec. *Artemisia dracunculus*. Estragon.**

Kozalec či estragon pěstuje se pro kořenitou svoji vůni v zahradách. Je chutí podoben anýzu a dává se do

octa i jídel jako koření. V jižním Rusku a v Sibiři hojně se pěstuje, vydrží mnoho let a vyhání zde vysoké loddyhy. Z estragonu vyrábí se silice estragonová, která jest velmi jemná. Vyrábí se destilací neb i lisováním. Do obchodu přichází jemný estragonový ocet a hořčice estragonová. Ocet připravíme si z octa vinného, ponoříme-li do něho snítky kozalce, necháme státi delší dobu na slunci, pak slijeme ocet v lahve a uschováme pro případnou potřebu. Lékárnickým podnikům dodává se usušená nať kozalcová bez dřevitých součástí a sbírá se v měsíci červnu a červenci.

176. Kozí brada luční. *Tragopogon pratensis*. Bocksbart.

Kozí brada luční roste na lukách, trávnicích, mezích a u cest. Kvete v květnu a červnu. Má dužnatý, vřetenovitý kořen, který obsahuje hořké mléko. Dříve se ho užívalo v lékařství. Mladé listy a pupeny se požívají jako salát.

177. Kozinec sladkolistý. *Astragalus glycyphyllus*. Traganth.

Kozinec sladkolistý roste na pokrajích lesů, na mezích i v křovinách. Z vytrvalého oddenku vyhání každým rokem nová rostlina. Náleží mezi rostliny motýlokvěté a dává dobrou píci dobytku.

Kořen je chuti sladké. Kořene i listů užívalo se v lékařství, nyní jen při nemocech dobytčích.

178. Kozí noha. *Aegopodium podagria*. Geissfuss.

Kozí noha roste u potoků a řek ve vlhkém křoví. Mladých pupenů a řapíků listových, jemně usekaných, možno požívat jako salátu.

179. Koží pysk. *Aethusa cynapium*. Hundspeterselie.

Koží pysk roste na rumišťích, rolich a některých lukách. Lodyha jeho je ojiněná. Náleží mezi rostliny okoličnaté a obsahuje prudký jed. Rozemnuté listy nepříjemné páchnou. Požití působí dávení, závrať, ba i smrt.

180. Kozlíček jarní. *Valerianella olitor* Poll. Feldsalat.

Kozlíček jarní roste na travnatých stráních, lukách, polích i zahradách, u cest a pod křovinami. Namodralé kvítky se rozvíjejí v dubnu a v květnu. Mladé listy na jaře se otrhávají a připravuje se z nich chutný salát.

*** 181. Kozlík lékařský. *Valeriana officinalis*. Baldrian.**

Kozlík lékařský roste na vlhkých lukách, u potoků, v křovinách, na lesních stráních, v příkopech. Kvete od června do srpna květem bílým neb načervenalým. Sbíráme jeho oddenek — *Rhizoma Valerianae*. Tento jest nejlépe sbírat v září a říjnu. Pro lékárny je nejlepší oddenek kozlíku úzkolistého (*Valeriana angustifolia*). Tato odrůda roste na lesnatých stráních a má hojně látek léčivých. Chová značné množství terpenů ve své silici, které z něho destilací nabudeme asi $\frac{1}{2}$ —1%.

Odvar kořene léčí křeče svalové, vrhnutí, mírní a tiší nervové záchvaty. Větší dávka škodí zažívacímu ústrojí. Také záchvaty padoucnice zmírňuje. Pro delší potřebu připravujeme si výtažek pomocí lihu. Na dávku postačí 10—15 kapek. Kočky rády se po něm válejí, neboť výpar kozlíku lékařského je jim příjemný.

Odvar kozlíku lékařského, anjeliky a senných strusek zahání následky kousnutí vzteklým psem. Mírní

také bolesti hlavy. Při hypochondrii pije se třikrát denně lžice odvaru v koflíku vody. Při bolestech zubů vydatně pomáhá.

**182. Krabilice mámivá. *Chaerophyllum temulum*.
Taumelkerbel.**

Krabilice mámivá roste hojně u zdí, plotů a v křovinách. Kvete v květnu, červnu a červenci. Kořeny i listy působí závrať a dávení.

Její družka, krabilice bulvatá (*Chaerophyllum bulbosum*), kvete v červnu, červenci a v srpnu. Roste v okolí Prahy, u Budějovic, Třeboně a na Moravě. Miluje polohy teplejší. Někde pěstuje se pro zdužnatělý kořen. V Čechách pěstovala se hojně před zavedením bramborů. —

183. Krtičník hlíznatý. *Scrofularia nodosa*. Braunwurz.

Krtičník hlíznatý roste na pokrajích vod a v křovinách. Páchne nepříjemně. Oddenku a listů užívalo se a dosud v některých krajinách užívá proti krticím. Odtud i jeho jméno. Také na vředy se osvědčil velmi dobře. Sbírá se v červnu a v červenci.

184. Křídlatec trojlistý. *Ptelea trifoliata*. Lederbaum.

Křídlatec trojlistý je keř neb nižší stromek a pochází ze severní Ameriky. U nás sází se pro okrasu v sadech. Hořce chutnající nažky dávají sládcům do piva. V Americe užívá se jich k vypuzení škrkavek z těla dětského.

185. Kručinka barvířská. *Genista tinctoria*. Ginster.

Kručinka barvířská je rostlinou motýlokvětou a objevuje se na suchých lukách, které jsou písečné. Dříve

užívalo se jí v lékařství. Listy i květy dávají žluté barvivo.

Močí-li se lodyhy ve vodě, můžeme získati vlákna podobná lněným.

*** 186. Krušina obecná. *Rhamnus frangula*. Faulbaum.**

Krušina roste ve vlhkých lesích a křovinách a je místy velmi hojná. Patří mezi byliny řešetlákovité. Kvete v červnu a červenci a současně s bílým květem zrají plody. Pro lékárny v měsíci březnu sbírá se jen kůra. *Cortex Rhamni Frangulae*. Nejlépe se loupe po dešti z mladých větviček. Zvláště ceněny jsou delší a svinuté kusy kůry, pokud možno tenké. Pro domácí lékařství sbírají se bobule, listy i plody. Všecky části, hlavně kůra, obsahují žlutý rhamnoxanthin a projímadlo avornin.

Účinky svými rovná se krušina obecná řešetláku počistivému. Odvar z ní usnadňuje močení, sílí ledviny a způsobuje pravidelnou menstruaci žen. Osladíme-li odvar a vypijeme krátce před ulehnutím, přivádí tělo do silného potu. Obyčejný lišej zahání se odvarem krušiny, pelyňku, máty a šalvěje. Při jaterních a ledvinových nemocech prospívá silnější odvar kůry krušinové. Při zácpě působí dobře a sliznici střevní nedráždí.

187. Křen. *Armoracia rusticana*. Meerrettig.

Křen roste planě v jihovýchodní Evropě. U nás pěstuje se na polích a v zahradách. Místy zplaňuje. Nejlepší křen daří se v Čechách u Malína, na Moravě u Bzence, Ivančic, Znojma a j. Kvete v červnu a červenci.

Křen obsahuje hlavně v kořeni dráždivý étherický olej, který prchá již při strouhání. — Šťáva vytlačená z čerstvého kořene neb výtažek lihový pomáhají při žaludečních křečích. Sestrouhaný křen s cukrem zahání chrapot i dosti silný. Listů čerstvých užívá se jako obkladů horkost mírnících. Rozstrouhaný křen, přiložený v podobě placek na tělo, odvádí při vnitřních zápalech krev k povrchu těla a zjednává úlevy. Při chrlení krve přikládají se křenové obklady na lýtka. Léčí také rheumatismus. Kapky křenové zahánějí mdlobu.

188. Kuklík obecný. Geum urbanum. Nelkenwurz. Benediktenkraut.

Kuklík obecný je velmi hojný na lukách, u plotů, v hájích a u potoků. Kvete žlutavě od června do srpna. V březnu a dubnu sbíráme kořen jeho, který voní příjemně, asi jako hřebíčkové koření. Dříve se užíval při horečce a v nemocech žaludečních. Sládcí jej dávají do piva. Odvar mírní krvotok, zimnici, úplavici a průjem. Účinkuje silně a proto nutno jej užíti opatrně.

189. Kyčelnice cibulkatá. Dentaria bulbifera. Zahnwurz.

Kyčelnice cibulkatá jest u nás dosti hojnou. Nejraději roste ve vlhkých lesích a stráních porostlých křovinami. Velmi ráda má taková místa, kde tlí dosti bukového listí.

Oddenek její je hořký a užívá se ho v některých krajinách proti průjmu. Kvete v dubnu a květnu. Oddenek sbírá se v březnu a v dubnu.

190. Kýchavice bílá. Veratrum album. Nieswurz. Germer.

Kýchavice bílá roste na lukách v horách Jizerských, Orlických, v Jeseníku, Bezkydech. Na Šumavě je řídká.

Místy pěstuje se i v zahradách. Celá rostlina, hlavně kořen, je proniknuta silným jedem veratrinem, který účinkuje dobře při nemocech nervových. Kořen rozemnutý na prášek nutí k silnému kýchání a odtud i jméno kýchavice.

Kýchavice bílá patří mezi rostliny ocúnovité a kvete v červenci a v srpnu květem zelenavým.

191. Kyvor lékařský. *Asplenium ceterach*. Milzfarn.

Kyvor lékařský je u nás vzácnou kapradinou a byl pozorován na Řípu a u hradu Střekova, blíže Ústí nad Labem. Takto je domovem v jižní Evropě. Oddenku jeho užívá se proti vodnatelnosti. Žene také silně na moč.

192. Laskavec srstnatý. *Amarantus retroflexus*. Amarant.

Laskavec srstnatý přišel ve století XVIII. z Ameriky do Evropy. Roste na vinicích, u cest, na mezích a po krajích sadů. U Prahy, Litoměřic a u Lysé nad Labem zřídka se vyskytne. Kvete v červnu, v červenci a v tu dobu se sbírá celá lodyha.

Odvar laskavce s trochou stolního oleje zahání vyrážky v obličeji.

193. Len luční. *Linum catharticum*. Flachs.

Len luční roste na písčitých lukách, prùhonech, mezích a stráních. Kvete bíle v červnu a v červenci. Pro domácí potřebu suší se celá bylina. Má slane hořkou chuť a její odvar vyhání škrkavky z těla dítek.

* 194. Len setý. *Linum usitatissimum*. Lein.

Len setý seje se hojně na Šumavě, Českomoravské vysočině, v Krkonoších i v Rudohoří. Má rád chladnější

podnebí s častými srážkami. Kvete modře od června do srpna. Do podniků, které vyrábějí přípravky pro lékárny, dodává se jeho semeno. Semen Lini. Sklízí se v červenci a v srpnu.

Len je starou rostlinou kulturní. Domov jeho dlužno hledati mezi zálivem Perským, mořem Chvalinským a Černým, kde dosud planě roste. Španělský obchodník Ibrahim Ibn-Jakub vypráví, že ve století X. Slované již pěstovali len a tkali plátna. Šátečky jemně tkané sloužily místo peněz v obchodě. U Čechů dalo se tak ještě za Boleslava I., jak nás dějiny učí. O tom praví Ibrahim Ibn-Jakub:

»V končinách Bojmy tkají lehké šátečky, které se k ničemu nehodí . . . Jimi oni obchod vedou a účtují mezi sebou, za ně kupuje se pšenice, i mouka, i koně, i zlato, i stříbro a jiné věci všeliké.«

Poněvadž šátečky těmi se platilo, vzniklo odtud slovo plátno.

Lněné semeno známé jest mezi lidem jako símě. Teplé obklady z něho prospívají při hnisavých vředech a vymknutinách. Rozhánějí otok a mírní bolesti. Úd ovšem při vymknutí nutno dáti do původní polohy. Odvar z rozmělněného semene léčí chrapot, zašlemování trubic, plic, hostec a dnu. Odvar s medem staví chrlení krve z plic pocházející. Účinek se zesílí přidáním květu bezového, plicníku, divizny a přesličky. Ze semen tlačí se olej, jehož chovají až 30%. Tento požitý po kapkách na cukr léčí průjem a úplavici.

Odvar z rozdrceného semene lněného má mnoho slizu a mírní vředy žaludeční, rozhání opuchliny a léčí záněty dásní. Vařený s krystalovým cukrem kand. mírní i silný kašel. Suchá kůže mytá v odvaru rozmělněného semene v mléce činí suchou kůži vláčnější.

Lněný olej vařený s burelem a klejtem slouží k výrobě barev a fermeží. V lékařství užívá se ho k výrobě náplastí a mastí. Jest to lidový lék při spáleninách a opařeninách. Pomocí oleje lněného připravuje se sirný balsám (*Oleum lini sulphuratum*) a sice dává se na 6 částí oleje jedna část sirného květu. Je to hmota vazká a dává se na omrzliny, nádory a užívá se jí proti cizopasníkům.

195. Lentišek. *Pistacia lenticus*.

Lentišek náleží do řádu škumpovitých. Daří se mu dobře v jižní Evropě. Jest to keř neb menší strom.

Z naříznuté kůry prýští se pryskyřice, zvaná »mastix«. Vyniká jemnou vůní. Tvoří se v chodbách lýkových jako vonný balsám.

196. Lékořice. *Glycyrrhiza glabra*. Süssholz.

Lékořice pěstuje se hojně v Řecku, Španělsku, Itálii, Uhrách a i na Moravě se jí daří. Místy zdivočuje. Lid jí říká sladké dřevo pro sladký a dužnatý oddenek. Do obchodu přichází v celých otepích. Je to rostlina motýlokvětá a v červnu kvete pěkně modře.

Oddenek obsahuje lékořinu čili glycyrrhizin, ze které se dělá známý pendrek, který je lékem proti kašli u dětí. Vytlačená šťáva léčí zašlemované trubice a katarh plicní. Všeobecně známý jest odvar proti kašli z lékořice, rozinek, fíků. Vše se vaří a osladí kandisovým cukrem.

Odvar lékořice mírně dráždí, podporuje činnost sliznic a zlepšuje chuť k jídlu. Je součástí prsního thé. Chemická značka glycyrrhizinu jest $C_{24}H_{36}O_9$.

*** 197. Levandule klasnatá. *Lavandula spica*. Levandel.**

Levandule klasnatá roste planě v jižní Evropě. U nás možno ji pěstovati v poloze teplejší. Seje se do pařeniště a sazeničky v květnu, kdy již mrazy přestávají, vysazují se na záhon. Kvete v červenci a v srpnu a v tu dobu sbírají se pouze květy. Flores *Lavandulae*. Suší se na mírném teple bez paprsků slunečních.

Celá rostlina, hlavně stonky a květy, proniknuta jest vonným olejem prchavým, který se z ní těží překapáváním s vodou slanou. Olej levandulový vyrábí se v jižní Francii a v Anglii. Květy poskytnou 1—1·4%, v Anglii docela 1·8—2% oleje levandulového. Z listí a stonků obdržíme olej horší jakosti. Olej levandulový jest buď bezbarvý neb zažloutlý, hustoty 0·87.

Olej levandulový, požitý po kapkách, léčí migrénu, nervosu, rheumatismus, hypochondrii a hysterii. Dáváme 4—6 kapek na jednu dávku. Pro domácí potřebu připravuje se olej máčením květu levandulového v oleji olivovém asi po 3—4 neděle. Zahání také počínající šílenství.

Hospodyňky dávají květ levandulový v sáčkách mezi prádlo, aby příjemně vonělo. Tím zahání se také škodný hmyz.

*** 198. Libeček lékařský. *Levisticum officinale*. Liebstöckel.**

Libeček lékařský roste planě v jižní Evropě. U nás pěstuje se v zahrádkách pro domácí potřebu. Kvete bleďožlutě v měsíci červenci a v srpnu. Má vonné listy a mléčnatý kořen. V nemocech dobytčích dosti se ho užívá. Na Šumavě, v Rudohoří a v Krkonoších jest výtečným domácím prostředkem proti vodnatelnosti. Také

lékárny rády sbíraný kořen v měsíci dubnu kupují. *Radix Levistici*.

Kořen nakládá se do líhu a po 3—4 nedělích slouží jako výtečné mazání proti nervové slabosti. Údy se jím potírají dvakrát denně. Vnitřně užíváme třikrát za den po plné lžici silného odvaru. Tento účinkuje znamenitě též při vodnatelnosti různého druhu.

199. Lilek černý či psí víno. *Solanum nigrum*. *Nachtschatten*. *Hühnertod*.

Lilek černý roste u nás na rumišťích, v zahradách a u cest. Sází se ku zdím jako rostlina, která slouží k zakrytí nevzhledných míst. Černé bobule obsahují prudký jed solanin, jímž drůbež může se otrávit. Avšak ptáci někteří požírají jej beze škody.

200. Lilie bílá. *Lilium candidum*. *Lilie*.

Lilie bílá roste planě v jižní Evropě, na stepích v Turkestaně, v Asii vůbec a v sev. Africe. Ne bez příčiny zaujímá po růži prvé místo mezi květinami. Od dávných dob byla u lidu velmi oblíbená. Svědčí o tom básně assyrské, perské, písně Šalamounovy a písmo svaté vůbec. U Řeků byla lilie bílá velmi vážená a bájilo se, že vypučela z mléka, které na zem skanulo, když bohyně Héra kojila Heraklea. Závistivá Afrodita nepřála takovou krásu lilii a proto vložila do květu žluté prašníky a ošklivou čnělku. V křesťanství stala se lilie bílá znakem čistoty a nevinnosti. Obrazy sv. Alfonse, Josefa a Filomeny jsou ozdobeny liliemi.

Původní domov lilie bílé dlužno hledati až na vysokých Himalajích v Asii a odtud rozšířila se až k nám.

Kvěť, listí i cibule lilie bílé platí odedávna za prostředky bolest utišující. Naložené listí lilie bílé do oleje olivového neb bavníkového dá nám nejlepší prostředek na spáleniny. Ještě dnes žádným lepším předstižen nebyl. Uvařená cibule na kaši slouží za obklad na vyraženiny. R. 1765 vynalezena byla liliová voda, které se užívá ku zjemnění pleti. Čerstvé listy liliové se destilují za sucha. Voda liliová dodává kůži mladistvé svěžesti a bělosti.

V Anglii semeno lilie žluté, která roste v poříčí Nilu, je nejlepší náhražkou kávy zrnkové. Šťávy z ní užívá se proti píhám v obličeji. Z květu jejího vyrábí se krásná barva oranžová pro malíře. Na Amuru, kolem jezera Bajkalského a na Kamčatce vyrůstá lilie, která dává »sarrannu«, t. j. výživnou látku, která se tam pojídá zrovna tak, jako u nás brambory. V popelu pečená cibule nahrazuje chléb. Usušená a roztlučená dává krupici a mouku.

201. Limba. *Pinus cembra*. Zirkelkiefer.

Limba roste v Alpách, na Urále a u nás jest to strom dosti vzácný. Najdeme ji jen na vrcholu Boubína, Schöningru, u sv. Tomáše na Šumavě, u hradu Lipnice nedaleko Německého Brodu a j. Kvete v květnu.

Semena její mají příjemnou chuť a proto se pojídají. V jižní Evropě tlačí se z nich olej. Na Sibiři se hojně sbírají. V Itálii prodávají je pod jménem »pinioli«.

* 202. Lípa malolistá. *Tilia parvifolia*. Winterlinde.

Lípa malolistá roste v lesích a sází se jako okrasný strom v parcích a stromořadích. Kvete začátkem července a plody obsahují až 58% oleje. Silně meduje. V době květu sbíráme květ pro lékárny. Flores Tiliae.

*** 203. Lípa velkolistá. *Tilia grandifolia*. Sommerlinde.**

Lípa velkolistá roste a sází se všude tam, kde se pěstuje lípa malolistá. Kvete o 14 dní dříve než lípa malolistá. V době květu se tento sbírá. Flores *Tiliae*.

Místy dosahují lípy obrovského rozměru a stáří úctyhodného. Veliké lípy jsou v Osobovech a v Želvici u Nepomuku. V Kamenici nad Lipou je lípa přes 600 let stará, dle níž i město pojmenováno. V koruně její upravena byla docela i tančírna. V Zámostí u Hluboké má lípa v obvodu kmenu přes 5 m, v Sudslavicích u Vimperka docela 12 m. V Jičíně je alej obrovských lip (2 km dlouhá), kterou zříditi dal Albrecht z Waldštejna, a čítá 1200 stromů.

Odvar z květů je starým a osvědčeným prostředkem proti kašli a zašlemování plicnímu. Odlevuje na prsou. Účinek zvýšíme dávkou bezového květu. Tím tělo přiváděno jest do silného potu a škodliviny z něho unikají. Dřevo lipové hodí se na jemné práce truhlářské a soustružnické. Uhlí z něho slouží ku kreslení a řádně jsouc rozmělněno, odstraňuje zápach z úst. Dříve zasypávaly se jím i řezné rány, aby dříve se zhojily.

S cukrem smíšený prášek uhlí lipového užívá se při bledničce, vyrážkách kožních a vředu žaludečním.

Odvar květu lipového slazený kandisem silí žaludek dětí.

Včelaři si obou druhů lip váží velice, protože silně medují.

204. Líska. *Corylus avellana*. Hasel.

Líska jest všeobecně rostoucím keřem našim v hornatějších polohách. Ušlechtilé druhy lísky sázejí se v zahradách a dávají chutné oříšky. Nejlepší lískové oříšky přivážejí se z jihu. Obsahují mnoho oleje a síce

až 60%. V našich krajích nahrazují plně mandle a slouží cukrářům při výrobě cukrovinek a jemného pečiva.

*** 205. Lišejník islandský. *Cetraria islandica*. Islandisches Moos.**

Lišejník islandský nachází se místy v našich lesích dosti hojně. Sbírá se v měsíci červnu, červenci, srpnu a září. Nejraději si volí místa vřesovitá v horských lesích jehličnatých. Vlastně sluje puklérka islandská, ale u nás známá jest pode jménem lišejníku islandského. Sbírá se pouze stélka jeho. Lichen islandicus. Chutná hořce. Barvy je šedé, olivové neb nahnědlé. Mívá plody až 1 cm v průměru.

Lišejník islandský je hlavní součástí prsního thé. Obsahuje rosolovitou látku basorin a hořkou kyselinu cetrarovou. Pro žaludeční choroby připravujeme si silný odvar ve vodě. Pro nemocné chorobami plicními musíme odvar déle vařit, abychom získali hojně látky rosolovité.

206. Lobelka modrá. *Lobelia erinoides* var. *arurea* Hort. Lobelie.

Lobelka modrá pochází z jižní Afriky. Sází se u nás do květináčů a na obruby záhonů. Jihoafrický druh *Lobelia inflata* obsahuje jedovatou látku lobelin a lobelacrin. Užívá se jich při záduše a zádušném kašli.

Všecky druhy lobelek silně medují a jsou včelaři chváleny jako rostliny medonosné.

207. Locika jedovatá. *Lactuca virosa*. Lattich.

Locika jedovatá roste hojně na jihu. U nás pěstuje se místy v zahradách. Z nalomené lodyhy řine se bílé

mléko, které na vzduchu tuhne. Někde se pěstovala i na polích a byla hojně v lékařství užívána. Dnes význam její byl zatlačen jinými bylinami a upadá znenáhla v zapomnutí. Náleží k rostlinám narkotickým. Ztuhlá šťáva sluje lactuarium.

**208. Locika zahradní; salát hlávkový. *Lactuca sativa*.
Garten-Lattich.**

Locika zahradní je známá jako salát hlávkový, který jest jemnou a chutnou zeleninou jarní, letní i podzimní.

Salát hlávkový obsahuje 9·39% snadno stravitelného kyslíčniku železitého a z toho vyplývá, že má značný význam pro obnovu krve. Lidem chudokrevným prospívá velice. Vápna obsahuje 26·47% a o něco méně kys. fosforečné, tudíž látek, jichž je nevyhnutelně potřeba ku stavbě kostry tělesné.

209. Lomikámen zrnatý. *Saxifraga granulata*. Steinbrech.

Lomikámen zrnatý roste hojně na suchých stráních, lesních lukách, pahorcích. Listí jeho užívají Kalmuci jako čaje a také se prodává pod jménem mongolského thé.

*** 210. Lopucha menší. *Lappa minor*. Klette.**

Lopucha menší roste všude po celé vlasti československé. Známa je pod jménem »žebráckých knoflíků« neb »hořkého lupene«. Kvete v červenci a v srpnu různými či bílými květy.

*** 211. Lopucha pavučinatá. *Lappa tomentosa*.**

Lopucha pavučinatá roste na rumišťích, u cest a na návsích. Květ má nachový.

*** 212. Lopucha větší. *Lappa major*.**

Lopucha větší roste u Prahy, v Brdech, v Polabí, Krušných horách, v Plzeňsku a u Krumlova.

Všecky tyto tři lopuchy mají léčivý kořen, který se sbírá pro lékárny v měsíci březnu, dubnu a v září. *Radix Bardanae*. Chutná nepříjemně a odporně páchne.

Odvar prospívá při nemocech žaludečních, zvláště při vředech. Kdo trpí špatným trávením, tomu jde odvar k duhu velmi dobře. Musí pít třikrát denně po koflíku. Otevřené rány vymýváme vlažným odvarem. Na tyto hotovíme si masť, kterou utřeme ze sádla nesoleného a čerstvě vytlačené šťávy z kořene řapíků lopuchových listů. Masť tuto přikládáme třikrát denně. Naložíme-li lopuchový kořen do oleje olivového a láhev vystavíme na 3—4 neděle účinkům paprsků slunečních, máme výborný prostředek pro vzrůst vousů a vlasů. Slabé vlasové kořínky silí a brzy holá hlava obrosté bujným vlasem, nejsou-li ovšem zárodky vlasové již zničeny. Odvar horký z kořene lopuchy přivádí tělo do silného potu. Při lišejí a svrabu prospívá obklad smočený v silnějším odvaru.

*** 213. Lýkovec. *Daphne mezereum*. Seidelbast.**

Lýkovec roste v horských lesích a sází se pro ozdobu i v zahrádkách. Kvete brzy na jaře a má květ broskvově nachový. Voni omámivě a silně meduje. Všecky jeho části jsou silně jedovaté, neboť obsahují prudký jed daphnin. Pro účely lékařské v měsíci únoru, březnu a počátkem dubna sbírá se kůra lýkovcová, která se loupe v úzkých prouzcích. Sluje »*Cortex Daphne mezerei*«. Kůru dlužno loupati před rozvitím květů.

Lýkovec lékařský.

A větvička květná; *B* větvička s listy a plody; *C* řez květem: pestík, tyčinky, okvěti; *D* tyčinky: nitka, prašník; *E* pestík: semeník, blízna; *F* řez plodem: dužina, pecka.

Bobule jsou rovněž silně jedovaté pro člověka, ale drozdi a červenky je požírají bez následků jakýchkoliv.

Odvar z kůry a prášek z ní připravený účinkuje při syfilistických nemocech kožních i kostních a při bolestech kloubových. Nakládá se také do octa a vytahuje puchýře.

Bobule lýkovcové žvýkají se při ochrnutí jazyka.

Nutno však býti opatrným, neb požití více bobulí přivodí dávení, zánět střev a i smrt.

V březnu a dubnu sbírá se mladé listí pro domácí potřebu. Masť z něho připravená hojí vředy. Nutno ji utřítí se sádlem a přidati medu. Ze zralých bobulí vyrábí se pěkná barva oranžová.

*** 214. Maceška polní. *Viola tricolor*. Stiefmütterchen.**

Maceška polní jest jedno- i dvouletou květinou a někdy vyskytuje se v množství velikém na polích, hlavně mezi drobným jetelem, úhorech, rumišťích a lesních stráních. Kvete od dubna do října pěkným trojbarvým květem.

V měsíci květnu, červnu a červenci sbírá se nať pro lékárny. Herba *Violae tricoloris*. Nať možno jen tenkrát sušiti, nejsou-li květy plně rozvité. Odvar z ní čistí krev a zahání kožní vyrážky u dětí. Připraví se ze špetky sušené nati a desetiiny litru mléka. Pije se ráno a večer. Pihy v obličejí zahání šťáva vytlačená z čerstvé rostliny.

Listy macešky polní sbírají se také zvláště a slouží k léčení vyrážek kožních u kojenců, jimž přidává se odvar do koupelí. V lékárnách jmenují je »Herba jacea sen *violae tricoloris*«.

215. a) Máčka polní. *Eryngium campestre*. Männertreu.

Máčka polní roste na suchých trávnících, mezích a u cest v teplejších polohách. Miluje kraje rovinaté a mírné pahorky. V Čechách roste kolem Prahy, Lito-
měřic, u Jičína, Teplic a Žatce, u Budějovic, Děčína a u Plzně. Na Moravě je hojná v jižní její části. V horách

neroste. Kvete v červenci a v srpnu květem bílým a trochu šedě naběhlým.

✓ Kořen její jest jedlý a užívá se ho v nemocech ledvinových. Sbírá se v dubnu a květnu. Na Moravě říkají rostlině »mužská láska«. Dříve měla slávu velikou a patřila k »pateru koření«. Výhonků máčky polní možno používatí jako salátu.

215. b) Mák setý. *Papaver somniferum*. Mohn.

Mák setý pěstuje se u nás v různých odrůdách na polích. Známe chutný mák červený, jehož zrněčka mají barvu hnědočervenou a který je velmi chutný; dále mák modrý a bílý. K nám dostal se z Orientu, kde dosud hojně se pěstuje a sice hlavně v Persii, Indii, Číně a v Malé Asii. Z nezralých makovic sbírá se vyřinuvší se z ran šťáva, která na vzduchu tuhne. Z ní připravuje se opium a morfium. Asi 50 makovic dá jeden gram opia, které nazývá se v lékárnách laudanum neb meconium. Do obchodu přichází v podobě koulí zaobalených do makových listů, aby se neslepovaly a posypaných semeny šřovíku.

Z opia připravuje se prášek, který chová 10—12% morfia, dále obsahuje narkotin, thebain, narcein, papaverin, protopin a j. alkaloidy. Opium staví a užívá se ho vnitřně jako prášku, dále ve způsobu masti, náplasti. Léčí průjem, bolesti různé a přivádí spánek. Vnitřně se podává od dávky jedné stotiny gramu. Při padoucnici podává se dle léčby Flechsigovy s brómem.

V lékárně jsou tyto přípravky běžné: Výtažek opiový — Extractum opii a tinktura opiová — Tinctura opii simplex, Tinctura opii erocata. Opium tvoří sou-

část známého doverského prášku. V Indii a Číně se kouří a kuřáci upadají ve spánek s libými sny. Časté kouření opia rozrušuje nervy a ničí organismus vůbec. V Indii používá se opia jako prostředku povzbuzujícího a zahánějícího tělesnou ochablost i duševní malátnost.

Morfium připravuje se z opia a jest to alkaloid opiový — $C_{17}H_{19}NO_3$. Krystaluje v jehlicích bezbarvých a průsvitných. Ve vodě se rozpouští. Morfia užívá se v lékařství ve způsobě soli jako prostředku narkotického.

Dávka tří tisícín až jedné stotiny gramu zmenšuje citlivost, dráždivost a tiší bolesti. Dávka jedné stotiny až tři desetin gramu přivádí spánek. Větší přivozuje ve spánku smrt. Morfium jest jeden z nejlepších léků vůbec. Ve vodě a lihu se rozpouští a dává roztok hořké chuti. Po velkých dávkách morfia nastává bezvědomí, tepna se zvolňuje, teplota těla klesá, zorničky se zúží, kůže bledne a smrt nastává v krátkosti. Někdy ochrnou plíce a tělo sebou křečovitě škube.

Otrava morfiem léčí se odstraněním jedu ze žaludku dávidly neb vypumpováním. Nověji osvědčil se roztok manganistanu draselnatého, jehož vlivem mění se morfium v látku neškodnou. Pro vzpružení dává se otrávenému černá káva, studenou vodou se polévá a zavádí se umělé dýchání. Upotřebení morfia v lékařství je velmi rozsáhlé. K zmírnění bolesti vstříkuje se pod kůži. Za morfiové injekce není dosud náhrady. V některých místech bují morfinismus, t. j. vstřikování morfia pod kůži, což přivádí zkázu nervové soustavy.

V některých krajinách matky vaří dětem pro spaní mák neb makovice. Děti ovšem usnou, ale má to nesporný vliv na rozvoj jejich duševní. Při silném odvaru usnouti mohou na věky. Toto utišování dětí ze zdravotního stanoviska nelze dosti odsouditi.

*** 216. Mák vlčí. *Papaver rhoeas*. Klatschmohn.**

Vlčí mák roste na polích jako rostlina plevelná mezi obilím. Také se pěstuje pro ozdobu v různých druzích v zahradách. Byl k nám zavlečen z Orientu. Kvete nachově v květnu, červnu a červenci. V tu dobu se sbírá jeho květ. Flores *Papaveris Rhoeados*. Lístky květní jsou součástíou prsního thé. Odvar 30—40 květů, t. j. lístků květních z tolika květů, v půl litru vody působí dobře při křečích způsobených klystýrem. Užívá se jej též jako obkladu.

*** 217. Malinník. *Rubus idaeus*. Himbeere.**

Malinník roste všude v lesních pasekách, řidších lesích, na stráních a okrajích lesních. Kvete od května do července. V měsíci červenci a srpnu sbírají se dobře vyzrálé maliny. Fructus *Rubi idaei*.

Čerstvé maliny jsou lékem proti zimnici. Z chutných plodů tlačíme šťávu malinovou, kterou sladíme cukrem, zaváříme a ukládáme pro potřebu do sklenic. Malinová šťáva s vodou mírní horkost v těle a způsobuje slabý a bezbolestný průjem. Šťáva prolisovaná zavařuje se s cukrem na jemná povidla, kterých si každá hospodyňka váží.

Maliny obsahují 4% cukru, 1/2% solí, 7% dřeviny, 1% kyselin ovocných, hlavně jablečné, a 87% vody.

218. Mandle setá. *Madia sativa*.

Mandle setá, také madi neb melosa zvaná, jest jednoletá americká rostlina, která v Americe pěstuje se pro plody své, které tvoří nažky. Nažky mandie seté obsahují až 30% chutného oleje, který úplně nahra-

zuje olej olivový. Horší jakost tohoto oleje slouží jako olej strojní k mazání.

219. Mandloň obecná neb mandlovník. *Amygdalus communis*. Mandelbaum.

Mandloň obecná je domovem v severní Africe a Asii a odtud rozšířila se do jižní Evropy. U nás pěstuje se ve sklenících a místy i venku. Tak je tomu u Litoměřic a na Znojemsku, kde se sází mandloň v zahradách a na vinicích.

Plody jsou chutné mandle, jichž každá hospodyňka potřebuje. Také v lékařství se používají, zvláště oleje, který z plodů se lisuje. Mandlový olej doporučuje Kneipp proti hučení v uších; stačí dle něho nakapatí oleje do ucha, aby choroba se zmírnila.

V Praze v zahradě seminářské pod Petřínem jsou mohutné mandloně, které plodností všeobecně překvapují. Dokavad je plod měkký a skořápka nevyvinutá, kupují je cukráři na zavařování.

Mandle obsahují dusíkatou sloučeninu amygdalin v množství 1—2%. Jiný druh mandloně je mandloň hořká (*Amygdalus amara*), který má plody proniknuté prudkým jedem psotinou či kyanovodíkem, jehož obsahují 25—35%. Řadí se mezi glykosidy, t. j. látky, které účinkem zředěných kyselin, enzymu, ano i zahřátím s vodou mění se v cukr a jinou látku, u amygdalinu v benzoldehyd a velmi jedovatý kyanovodík. Proto možno se hořkými mandlemi i otrávit. Tento rozklad za přítomnosti vody vyvolává enzym, t. j. neorganizované rozpuštěné kvasidlo, které sluje emulsin. Čistý amygdalin je bílý, šupinatý, krystalický, bez vody, chuti mírně hořké a snadno se rozpouští.

Hořké mandle v koláči mohou způsobiti kopřivku u dětí. Na slezinu působí konejšivě. Pečením a vařením jedovatost se ztrácí.

Velmi sladké plody dává mandloň sladký (*Amygdalus dulcis*). Nejlepší sladké mandle rodí se v okolí Valencie ve Španělech.

O vánocích přichází u nás na stůl mandle ve skořápce a děti si na nich znamenitě pochutnávají.

220. Maniok. Manihot Plum. Mandioca. Yuca.

Maniok náleží do rodu rostlin pryšcovitých. Nesnáší chladnějšího podnebí a změny teploty, žádá vlhkého vzduchu a silné vrstvy plodné půdy. Sladký maniok je méně choulostivý. Daří se mu nejlépe v rovníkové Americe, tropické Africe a jižní Asii, hlavně v Indii.

Kořeny váží až 10 kg a oplývají škrobem. Dělá se z nich mouka a z této peče se podobným způsobem chléb jako u nás. Škrob připravený z kořenů manioku je znám u nás pode jménem »cassave«, nebo jako »tapioca« v podobě sága.

221. Manna.

Manna je původu rostlinného. Vytéká z řezu učiněném na jasanu manovém (*Fraxinus ornus*), který je domovem v jižní Evropě. U nás sází se místy v sadech. Na Niklasberku u Krumlova odedávna roste několik stromů, které zde i květy nasazují.

V Itálii z něho dobývají léčivé manny, která jest ztuhlou na vzduchu mízou jasanu manového. Tvoří větší neb menší drobtý barvy bílé neb nažloutlé. Ve vodě se rozpouští. Manna nachází se také na tamarýsku sinajském, na dubech v Kurdistaně, na blahovič-

niku v Australii a na modříních briançonských. Živočišného původu je manna z blahovičniku (eukalyptů) a syrská trehela z bělotrnu.

Manna obsahuje manit a působí projímavě.

222. Marhaník. *Punica granatum*. Granatenbaum.

Marhaník neb strom granátový roste v severní Africe a v jižní Evropě. Plody jeho podobají se jablkům a mají uvnitř mnoho jader. Dužnina se pojídá. Jest to známé granátové jablko, které rodí se i v Bosně a Hercegovině. Také v Dalmacii se pěstuje. U nás chová se ve sklenicích a přes léto vydrží na volné prostoře.

Kořen granátový je známým léčivým prostředkem od dávných časů a slouží k vypuzení tasemnice tenkrát, když již ostatní prostředky selhaly. Utluče se, pokud možno čerstvý, svaří se a aby vrhnutí se zabránilo, vpravuje se pátrádlem do žaludku.

* 223. Marjánka neb majoránka. *Origanum majorana*. Majoran.

Marjánka neb majoránka roste planě v severní Africe a v jižní Evropě. V našich zahradách se seje jako jemné koření do polévek i omáček. V měsíci červenci a srpnu suší se nať majoránky. Herba Majoranae.

Majoránka seje se na plno na záhony, hustší setba se protrhá neb sazeničky přesazují se na místo volnější. Nejlépe jest pěstovati majoránku na obrubách záhonů. Roste všude a v každé půdě. Semeno jest 2 až 3 roky klíčivé.

Majoránka proniknuta je prchavým olejem, který se z ní dobývá. Je barvy žlutavozelené neb nahnědlé, hustoty 0·87—0·89, pronikavého zápachu, ostré chuti.

— Skládá se z cymolu $C_{10}H_{14}$, carvacrolu a thymolu $C_{10}H_{18}O$, linalolu $C_{10}H_{18}O$ a terpinolu $C_{10}H_{17}OH$.

Ženy dávají si obklady z majoránky na ztvrdlá prsa. Utřením s máslem připravuje se masť proti silnému bolení břicha, která se mírným tlakem vtírá do pokožky. Rovněž při silné rýmě účinkuje vydatně. — Výtažek z čerstvé bylinky prospívá při křečích různého druhu, časté běhavce a oteklých žlázách.

224. Mařinka barvířská. *Asperula tinctoria*. Färberröthe. Krapp.

Mařinka barvířská roste ve světlých a suchých hájích, po kraji lesů a v křovinách v okolí Prahy, středním a západním Polabí, v poříčí Ploučnice, u Jičína, Boleslavi, Teplic a Žatce. Kvete v červnu a v červenci. Na Moravě je hojná v jižní části země.

V oddenku obsahuje červené barvivo, jímž možno barvití plátno i kůži.

*** 225. Mařinka vonná. *Asperula odorata*. Waldmeister.**

Mařinka vonná roste hojně v stinných lesích, na pasekách a stráních lesních. Kvete bělavě v květnu a červnu. V měsíci dubnu, květnu a červnu sbírá se a suší nať pro lékárny. Herba *Asperulae odoratae*.

Celá rostlina je proniknuta těkavým olejem »kumarinem« — $C_9H_6O_2$. Jest to vonná sloučenina ústrojná, která je obsažena též v komonici lékařské, tomce vonné, vstavači a v kůře višně mahalebky. V Orientě se dobývá kumarin z bobů tonky (*Dipterix odorata*) a Orientálci jej velmi milují. Dobytek se vyhýbá rostlinám, které obsahují kumarin.

Mařinka vonná byla za války náruživými kuřáky vyhledávána jako náhražka tabáku. Odvar její místy nahrazuje čaj. Čistí krev a přivádí do ní nové látky. Obklad z čerstvé rostlinky zahání otoky a uspiší zhnisání. Kneipp doporučuje odvar proti zácpě a vodnatelnosti. Také proti žloutence a močovému kameni se osvědčuje.

Při vodnatelnosti pijeme denně 4 koflíky odvaru mařinkového. Zdravý nápoj si připravíme, necháme-li hrst mařinky ležeti půl hodiny v láhvi bílého neb jablečného vína, které osladíme cukrem. Tím obdržíme jemně a příjemně páchnoucí nápoj.

226. Máta lesní. *Mentha silvestris*. Minze.

Máta lesní roste v mnoha druzích na březích potoků, a řek, u rybníků, v příkopech, ve vlhkých křovinách a v lese u potoků. Kvete v létě. Místy užívá se ji podobně jako máty kadeřavé a peprné.

* 227. Máta peprná. *Mentha piperita*. Pfefferminze.

Máta peprná roste na jihu divoce a u nás seje se přímo na záhon, neb do pařeniště a pak se sazeničky přesazují v době, kdy není již obavy před nočními mrazy. Sází se do řádek 30—40 cm vzdálených a sazeničky od sebe na 10—15 cm. Lid říká jí »větrové koření«. V Německu a v Anglii pěstuje se ve velkém a lisuje se z ní těkavý olej a sice ze zelených listů a stonků. Olej mátový je bezbarvý, někdy světle žlutý, kořenítě palčivé chuti, hustoty 0.89. Hlavními součástkami tohoto oleje jest menthon, menthen, carvon, linavol, menthol, jehož je v oleji peprnomátovém, který byl vyroben ve Francii, 44—46%. Menthol se vylučuje

chladem z oleje a slouží v lékařství, voňavkářství, cukrářství a při výrobě likérů.

Menthol je kafr máty peprné. Chemická značka jeho jest $C_{10}H_{19}OH$. V Číně pěstuje se máta rolní (*Mentha arvensis*), která dává až 50% mentholu. Týž jest rozpustný v líhu, étheru, chloroformu a j. Ničí zárodky choroboplodné lépe než kyselina karbolová. Chladí a pak hřeje na kůži. Znecitlivuje a tím se vysvětluje jeho účinek při nervových nemocech. Užívá se ho proti bolení hlavy, migréně, rheumatických bolestech, mírným zánětům a k zevnímu natírání. Vnitřně je předepisován proti bolestem žaludečním, kolice, průjmu a při rozkladných pochodech bakteriologických. Pro lékárny sbírají se listy máty peprné v červenci a v srpnu. *Folia Menthae piperitae*.

V domácím lékařství užívá se odvaru z máty peprné k navrácení chuti k jídlu a při zkaženém žaludku. Ductinu ústní desinfikuje a odstraňuje zápach z úst. Odvar v octě zahání chrlení krve, odvar v mléce bolesti břišní. Naložena jsouc do oleje olivového, tiší nám nervové bolesti a křeče. V tom případě užíváme ji po kapkách. Při křečích svalových tímto olejem natíráme mírně údy. Odvar z máty peprné, šalvěje a pelyňku léčí lišej na těle. Olej z máty peprné slouží k výrobě »větrových pokroutek« a větrové kořalky. Kneipp radí, aby se dával obklad z listů při bolení hlavy na čelo. Nastane ihned ulehčení. Spařené listy dává thé proti žaludečnímu nachlazení a tiší vrhnutí. Olej z máty peprné s cukrovými kuličkami posiluje srdce. S teplou vodou smíchaná máta peprná na kaši a přiložená na prsa, zdržuje vylučování mléka. Při dávení u dětí dáváme jim teplý obkladek smočený v odvaru máty peprné na břicho.

Vedle máty peprné pěstuje se u nás m á t a k a d e ř a v á (*Mentha crispa*). Listy její sbírají se pro potřebu lékáren v červenci a v srpnu. *Folia Menthae crispae*. Účinky má podobné jako máta peprná. Kromě těchto mát pěstuje se též máta zahradní (*Mentha sativa*) a máta okrouhlolistá (*Mentha rotundifolia*).

*** 228. Mateřídouška. *Thymus Serpyllum*. Quendel.**

Mateřídouška roste hojně na mezích, stráních, suchých pasekách a u cest a silnic. V červnu, červenci a v srpnu sbírá se nať mateřídoušky pro lékárny. *Herba Serpylli*.

Mateřídouška silně meduje a proto je včelaři oblíbenou rostlinou. Na pohoří Hymetském, jižně od Athén, roste úžasné množství mateřídoušky a med zdejší je všeobecně vážený a dopravovaný na trhy anglické, kam zasílá se v cínových koněvkách.

Mateřídouška obsahuje vonný olej (*Oleum Serpylli*), který vyrábí se překapováním kvetoucích větévek s vodou. Olej mateřídouškový jest řídký, barvy žlutavé až červenohnědé, hustoty 0.87. Užívá se ho v lékařství, voňavkářství a k přípravě likérů. Lékaři upotřebují tohoto oleje proti kolice.

Matky přidávají mateřídoušku svým miláčkům do koupelí, aby jim tělíčko sílilo. Nakládá se též po domácku do oleje olivového neb bavlníkového a pak máme po několika nedělích výtažek proti ochromeným údům při mrtvici. Údy nutno tímto olejem řádně natírat. Také při hostci dobře prospívá. Obklad přikládá se na opuchliny a otekliny.

229. Mečík střechovitý. *Gladiolus imbricatus*. Siegwurz.

Mečík roste na vlhkých lesních lukách tu a tam ojedinele neb v menších shlucích. Roste u Chlumce a Nového Bydžova. Na východ roste až k Opočnu a Vysokému Mýtu. Na Moravě a ve Slezsku v Bezkydách je dosti hojný.

Květe v červnu a červenci. Sbírá se v květnu, červnu a v červenci.

Mečík odstraňuje nepříjemný zápach z úst a bolest zubů. Výtažek z něho dává se do různých pastilek, které mají za účel dech zpříjemniti.

*** 230. Med. Honig.**

Med není ovšem rostlinou, ale souborem těch nejcennějších látek rostlinných. Má nesmírný význam v lékařství i jako cenná potravina. Med již v dávnověku býval potravou a lékem národů nejstarších a pokud dějiny sahají, činí se zmínka již o medu. Plinius vypravuje o starci jménem Vedius Pollio, který byl přes 100 roků stár a dosud úplně byl zdrav a čilý, že podiv vzbuzoval. Císař Augustus dal si ho zavolati a tázal se ho, čím si zachoval tak dlouho život a zdraví. A stařec odpověděl: »Uvnitř medem a zevnitř olejem.«

Spotřeba medu dnes jest nevelká proti spotřebě medu u národů dřívějších. Také kuchyně starověká byla sladší než dnešní kořenná. Největší újmy doznal med rozšířením cukru řepového a třtinového. Tím svedeni bychom byli k poznání, že cukr jest lépe stravitelným než med. Jsme ale na omylu. Včelky vyssály nektar z květních kalíšků a vykonaly na něm již proměnu, kterou cukr požitý teprve v našem žaludku vykonati musí, t. j. přeměnění jej na stravitelný cukr hroz-

nový. Med této přeměny nepotřebuje a přechází ihned v krev. Cukr má nesmírnou důležitost pro lidský organismus. Také škrobovitě látky, než přejdou v krev, zmčniti se musí v cukr hroznový. Chléb, zemáky, zelenina a luštěniny děkují za svoji výživnost jedině škrobu; z toho možno posouditi, jak mnoho cukru tělo lidské potřebuje. Tři čtvrtiny potravy lidské jest med, který nahradí cukr třtinový, řepový i látky škrobovitě. Předkové naši užívali k oslazení kávy, čaje i pečiva medu. Med přidáváme do čajů a odvarů různých, jinak nepřijemných léčiv. Téměř veškeré léky jsou připraveny z listů, květů, plodů neb kořenů rostlin, ze kterých včely běrou šťávu mednou. Proto naši předkové mnohou nemoc pomoci medu vyléčili bez všelikých okázalých přípravků. Avšak i moderní lékaři uznávají vysokou výživnou hodnotu medu a nepodceňují i jeho význam v léčbě. V lékárnách používá se medu k úpravě různých léčiv, hlavně mastí antiseptických, které hnilobu odstraňují. Z medu a žitné mouky připravená mast hojí výborně vředy, neboť nechrání je jen od vlivu povětrnosti, ale přímo urychluje léčbu. Karbolová kyselina 10% a 20% jodoform dají s medem velmi dobré přípravky, jejichž přednost spočívá v tom, že účinkují postupně, jak se rozpouštějí a mast při obnovení obvazku dá se vodou lehce smýti. Balsamická síla a účinek medu jest nejenom jako vnitřní lék při rozličných, zvláště prsních nemocech, nýbrž i při vnější léčbě proslulá.

Zvláště se doporučuje med při zevním poranění a poskytuje lepší pomoc než všechny náplastě dohromaďy. Rána medem se vyplní, obváže čistým plátenkem v medu smočeným a zaváže opět suchým šatem. Je-li rána veliká, obnovuje se obvaz po 4—6 hodinách. Po druhé neb třetí náplasti není potřebí již dalšího obnovování.

To ovšem řečeno o ranách ve svaích, pokud není kost poraněna. Při medové náplasti není možno, aby nastaly příznaky otravy, jako u jodu a kyseliny karbolové se děje.

Med doporučoval se při chudokrevnosti, průjmu, úplavici, vysílení, při chřípce s horkým mlékem, při zá-
nětu krku, nachlazení, spálenině, při bolestech zubů,
záškrtu, omrzlinách, vředech a pod. Dr. Paulich v Arca-
chonu radí místo tuku rybího dávatí dva díly čerstvého
másla a s dílem medu a zapíti to aromatickým thé.

Leč medu ve středověku užívalo se i k hrozným tres-
tům. Tělo odsouzence natřeno bylo medem a vydáno
všanc včelám, vosám, čmelům a sršním. Medu užíváno
bylo při obětích ve chrámech a k balsamování mrtvol.
Tělo Alexandra Velikého uschováno bylo v medu.

Chov včel utěšeně se zmáhá a hlavně v Krajině,
Italii, Švýcařích a v Americe kvete. Med se často v ob-
chodě falšuje, že přidává se k němu glukosy, gelatiny,
gumy, sádry, písku, křídý a pod.

Čistý med poznáme, potře-me-li jím sklo; čistý med
vyhraní, talšovaný zůstane stále tekutým. Je-li med po-
rušen kaštany, moukou, škrobem, postačí několik ka-
pek tinktury jodové, která přísady zbarví modře.

Glukosu poznáme, smísí-me-li 15—20 gr podezře-
lého medu s trochou destilované vody a přidáme-li ná-
prstek čistého lihu. Je-li med falšován a zatřepeme-li
jím, zkalí se. Písek, sádra a podobné přímíseniny usadí
se na dně.

Také včelaři pomáhají si k množství medu tím, že
krmí silně včely cukrem neb sirupem. V okolí včelím
nasijí hojnost květin aromatických a včelky snášejí do
úlů cukr aromatisovaný vůkolními květinami.

Ku konci pojednání o medu dlužno ještě připomenouti, že ve starověku dáván byl darem med v plástech. Ve starém Egyptě, Řecku i v Římě byl součástí jídel; v Athénách byl součástí ragoútů; v Lacedemonu byl obsažen v prvním jídle, v Římě rovněž, ale ve druhém se zjevil taktéž. Ve Francii ve století XIII. podáván byl jako desert. Římští zápasníci požívali medu před rozhodnými zápasy. Ve XIV. století při hostinách ve Francii nabízel jej hostitel se slovy:

»Hle, med, kéž Bůh vám dá zdraví!«

Demokrit dosáhl stáří 109 roků, Anakreon 115 let. Oba připisovali své stáří požívání medu. Slavný lékař Hippokrates radil med těm, kteří dlouhého života dožít se chtěli.

Uvažme, že med je cennou živinou i lékem a pojídejme hojně jídla s medem neb pomocí medu připravená. Dětem se doporučuje nejdůtklivěji. Krajíc domácího chleba namazaný medem jest nejen pochoutkou, ale i silnou a vydatnou stravou.

231. Medvědice lékařská čili tolokněnka. *Arctostaphylos officinalis*. Bärentraube.

Medvědice lékařská patří ku květeně severnější a náleží do řádu rostlin vřesovitých. Roste na lesnatých, vřesovitých kopcích v poříčí Ploučnice, severního Labe a v českém Středohoří. Ve Slezsku roste jen na několika místech. Kvete v květnu a červnu bíle neb narůžověle. V dubnu až červenci sbírají se listy medvědice lékařské pro potřebu lékáren. *Folia Uvae Ursi*.

Listy její jsou podobné listům brusnice, obsahují mnoho třísloviny a možno jich užítí k barvení na černo. Laponci pojídají moučnaté peckovice.

Odvar piji slabé ženy před porodem, neboť sílí dělohu. Silný odvar zahání choroby měchýře močového, odstraňuje kámen i písek močový a účinkuje při výtoku semene mužského při spánku. Také pomáhá proti běhavce. Při rozšířených ledvinách dobře se osvědčuje. Dává se 8—15 gr listí na půl litru vody a užívá se ho přes den po menších dávkách.

* 232. **Melissa lékařská. Meduňka. *Melissa officinalis*. Melisse.**

Melissa lékařská čili meduňka je domovem v jižní Evropě, kde planě roste. U nás pěstuje se v zahradách jako rostlina lékařská a včelařská, neboť silně za doby květu meduje. Kvete bíle v červenci a v srpnu. Pro lékárný sbírají se listy v červnu, červenci a v srpnu. Folia *Melissae*. Trhají se před rozkvětem úplným a suší se ve stínu.

Z listů se lisuje olej jemný (*Oleum melissae*), připravuje se líh karmelitánský (*aqua aromatica spirituosa melissae*), voda melissová (*aqua melissae*). — Destilací s vodou získává se melissový olej bezbarvý neb žlutavý, hustoty 0·85—0·92. Tají v sobě aldehyd terpenový citral — $C_{10}H_{16}O$. Užívá se ho hojně v lékařství a k aromatisování likérů.

Vonné listy melissové dávají se v lékárnách do thé pro utišení a zesílení nervů. Odvar z nich účinkuje při bledničce, křečích, bolestivém močení a průjmu. Silný odvar působí dávení a užívá se ho při otravách k vyprázdnění žaludku. Naložíme-li melissu, šalvěj, pelyněk a květy parnasie do vína a necháme v uzavřené láhvi na slunci, máme po 3—4 nedělích lék proti padoucnici. Mladší lidé mohou se jím vyléčiti, neboť čas-

tějším užíváním záchvaty se mírní, až pominou časem úplně. Slabší odvar podporuje větry.

233. Merlík bílý. *Chenopodium album*. Gänsefuss.

Merlík bílý roste hojně jako plevel na rumišťích, polích a u cest. Mladých listů možno upotřebiti jako špenátu a semen jako jahel. Ve východní Indii pěstuje se za tím účelem na poli. Kvete v létě. Podobně možno použití merlíku červeného (*Chenopodium rubrum*), který roste na týchž místech jako merlík bílý.

234. Merlík všedobr. *Chenopodium bonus Henricus*. Guter Heinrich.

Merlík všedobr roste na rumišťích, návsích a vůbec u přibytků lidských. Kvete od května do září.

V domácím lékařství užívá se listů na rány. Mladých možno upotřebiti jako špenátu. Za tím účelem ho v Anglii pěstují v zahradách a na polích.

Merlík vonný (*Chenopodium ambrosioides*) páchne ve všech svých částech pronikavě. Pochází z Mexika a do Evropy odtud byl přivezen jako rostlina léčivá. Jmenovala se »jezuitské thé«. U nás pěstuje se pouze v zahradách a nikdy nezplaňuje.

235. Meruzalka černá. *Ribes nigrum*. Gichtbeere.

Meruzalka černá roste planě ve středním Polabí, u Jičína a Boleslavi, Teplic a Žatce, u Budějovic a Třeboně. Na Moravě se vyskytuje u Olomouce, Tovačová, Bzenec; ve Slezsku u Vidnavy.

Roste mezi křovinami u potoků a vůbec na místech vlhkých. Také se tu a tam sází. Nejhojněji se vyskytuje u nás na Jičínsku. Kvete v dubnu a květnu.

Sbírají se mladé větévky a listy a to v květnu, červnu a v červenci. Černé bobule páchnou štěnicemi. Odvar z větévek prospívá při oteklých mandlích, kašli a zahlenování dýchadel. Odvar z listů pomáhá při bolestivém močení. Čerstvá šťáva z větviček a listů účinkuje proti dně, pakostnici a kaménkům močovým.

236. Meruzalka červená. Viz »Rybíz«.

* 237. Měsíček zahradní. *Calendula officinalis*. Ringelblume.

Měsíček zahradní roste planě v jižní Evropě a přestuje se u nás jako rostlina okrasná i lékařská v zahradách. Místy vyskytuje se i v přírodě zplanělý. Jest to nejobyčejnější květina venkovských zahrádek a kvete oranžově od června do listopadu. V tu dobu sbírá se pouze květ pro lékárny a domácí potřebu. Flores *Calendulae*.

Kneipp doporučuje svařiti květy v mléce a tímto odvarem natíratí lišeje kožní a zatvrdlé žlázy. Také při krticích, zácpě a zlaté žíle se tento odvar osvědčil. Utřením květů čerstvých neb sušených s máslem připravuje se dobrá mast na vředy a oči slzavé. V očích trochu pálí, ale toť věc neškodná, která po chvíli pomine sama.

Chrlení krve staví odvar měsíčku, čekanky, přesličky, fenyklu a mochny v mléce.

Nati užívá se k barvení másla a lístků květních k falšování šafránu.

238. Modřín evropský. *Pinus larix*. Lärche.

Modřín evropský je hojný v Alpách, Rusku, Karpatech a v Jeseníkách. U nás zřídka tvoří celé lesy a

zaveden zde byl teprve koncem XVIII. století. Modřín dává pevné dřevo, které řadíme již mezi tvrdá dřeva. Hodí se na stavby vodní i pozemní, ku stavbě lodí a hotoví se z něho roury k vodovodům. Kůra dává výborné tříslo s hojností taninu. Z pryskyřice jeho vyrábí se známý benátský terpentín.

**239. Mochna husí, stříbrník. *Potentilla anserina*.
Silberkraut.**

Mochna husí roste u cest, na mezích a v průlhonech. Kvete od května do července. Sbíráme její listy i kořen a sice listy v době květu, kořen před rozkvětem.

Kneipp radí thé z listů a květů proti křečím žaludečním a záduše. Při epidemii cholery dobře účinkuje odvar kořene a listů v mléce. Pije se ráno, v poledne a večer. Účinek zvýšíme přidáním fenyklu. Teplý obklad z mochny na břicho účinkuje při cholerině, choleře, úplavici, kolice i průjmu. Usušený kořen rozmělněný na prášek účinkuje při bolestech zubů a dásní. Také horečku mírní.

*** 240. Mochna — nátržník. *Potentilla tormentilla*. Blutwurz. Ruhrkraut.**

Mochna nátržník, zvaná krátce nátržníkem, roste na suchých lukách lesních, vřesovištích, mýtinách, rašeliniskách a u cest lesních. Kvete žlutě od června do září. Pro lékárny sbíráme oddenek nátržníkový (*Rhiroma Tormentillae*) v březnu, dubnu a v září. Patří mezi různokvěté rostliny.

Kořen nakládá se do kořalky proti bolestem bříchům a průjmu. Odvar ve víně červeném mírní kašel, chrlení krve, krvotok, staví průjem, sílí prsa a plíce,

uzdravuje játra a zahání žloutenku. Odvar z celé rostliny léčí boule, nádory a vředy. Nutno jej užiti jako obkladu. Proti úplavici pořizuje se výtažek z kořene v lihu a chorý bere ráno a večer 8—15 kapek. V lékárnách připravují z prášku pilulky.

Starý kořen mochny nátržníku ve tmě světlkuje. Mladý chutná hoře a za čerstva voní po růžích. Obsahuje mnoho třísloviny a v koželužství se ho užívá k barvení kůží na červeno. Za tím účelem se sbírá brzy na jaře, než rostlina rozkvete.

**241. Mochna rozlézavá, pětilístek. *Potentilla reptans*.
Kriechendes Fingerkraut.**

Mochna rozlézavá roste na průhonech, vlhkých lukách, u plotů a příkopů. Kvete od června do zaří také žlutým květem.

Má podobné účinky jako mochna nátržník.

242. Moruše černá. *Morus nigra*. *Maulbeerbaum*.

Moruše černá má svoji domovinu v Asii a u nás sází se pro chutné plody, barvy červenavě černé, chuti sladce kyselé. Plody pojídají se čerstvé, naložené neb se z nich vaří syrup. Šlávou barví se víno. Také jemná marmeláda se z plodů připravuje.

Kůra moruše černé je velmi hořká a užívá se ji rozmělněné k vyhnání tasemnice. Tento prostředek jest velmi osvědčený a v Řecku všeobecně používáný. — Krmíme-li listím moruše černé housenky bource morušového, dávají nám pak zámotky prostřední jakosti.

243. Mošnička. Viz »Kokoška«.

244. Mrkev. *Daucus carota*. Möhre.

Mrkev vyskytuje se v přírodě planá ve značném množství. Roste na lukách, mezích a úhorech a jest těžko vyhubitelnou plevelí. Kořen má slabý, tuhý a nedělitelný. Dlouholetým pěstováním kořen zdužnatěl, sesládl a slouží za potravu lidem i zvířatům. V Anglii mrkví krmí se koně. Také sušením a pražením připravuje se z ní náhražka kávová.

Kořen mrkve pěstované obsahuje 1·3% bílkovin, 61% cukru, 8·4% škroboviny, 0·2% tuku, 1% soli a 83% vody.

Šťáva vytlačená z mrkve vyháni dětem z těla škrkavky. Při stloukání smetany dává se do belíku a barví máslo pěkně do žluta. Na čerstvém másle pečená slouží k obkladům na rány. Obklad ze syrové mrkve dává se na krk při nemocech krčních.

245. Muškátový ořech.

Muškatové ořechy přivážejí se k nám z jihu. Rozdrcený ořech na prášek se syrovým vejcem smíchaný staví průjem. Upražený muškátový ořech zahání chrlení krve.

246. Mydlice lékařská. *Saponaria officinalis*. Seifenkraut.

Mydlice lékařská roste nejraději v pobřežních křovinách a sází se také pro ozdobu v zahrádkách. Kvete od července do září a jest velmi rozšířenou rostlinou, která náleží mezi silenkovité rostliny.

Kořen její obsahuje jedovatý saponin a proto myši se ho vystříhají. Dříve býval vyhlášeným lékem a dnes zatlačen byl jinými prostředky. V Itálii a Řecku užívá se

kořene ku praní, protože rozemnutý silně pění ve vodě. U nás užívá se kořene mydlice lékařské ku praní látek, které by mýdlem mohly býti poškozeny, hlavně jemné druhy hedvábí.

247. Myrrha.

Myrrha je u nás hostem z Orientu, odkudž se vyváží. Rozpustíme-li výtažek myrrhový ve vodě, máme dobrý prostředek na rozpraskané rty a ruce.

248. Myrta obecná. *Myrtus communis*. Myrte.

Myrta obecná je velmi rozšířená na jihu Evropy, kde tvoří celá houští, roste zde na stráních a pustých místech a tvoří křoviny na mezích.

Ve starověku byla myrta zasvěcena bohyni Venuši, která vynořila se z mořské pěny a skryla se pod keřem myrtovým. Odtud vyvinul se zvyk, že nevěsty své svaatební vínky upravují si z myrty.

Květy myrtové se sbírají a vyrábí se z nich »myrtová voda« k udržení krásy tělesné.

* 249. Námel či svatojanské žito. *Claviceps purpurea* Tull.

Námel či svatojanské žito vyskytuje se v žitných klesech v podobě zduřelých a černých zrn, která obsahují látku sírovitou. Námel sluje též paličkovice nachová. V červenci sbírají se zrna námelu pro lékárny a sluji *Secale cornutum* (*Fungus secalis cornuti*).

Námel obsahuje jed ergotin i jiné alkaloidy. R. 1870 v Hanoversku zemřelo 71, ve Westfálsku ze 120 lidí 115 po požití pečiva, ve kterém byla i mouka z námelu. Ergotin je tak prudkým jedem, že k usmrcení člověka stačí

pouze 0-01% námelu v mouce přimíseného. R. 1908 řádila choroba z požití námelu v Uhrách u Velkého Varadína a v Bulharsku. Jeví se hlavně bolestnými křečemi v celém těle, sevřením cév a světlostí údů, která vzniká nedostatečným krevním oběhem, ba přímo zastavením oběhu krve k některé končetině.

Objeví-li se námel hojnější měrou, nutno jej sbírat, aby mouka se nestala jedovatou. Námel jest cizopasnou houbou, která usídí se v pletivu semeníků a přeměňuje zrna ve hmotu tvarohovitou, ze které prýští červenavá tekutina. Ta jest velmi sladká, hmyz ji líže a tím přispívá k rozšíření nákazy.

Požití námelu v době těhotenství přivádí potrat.

Ergotin obsažen jest, jak již podotknuto, v námelu. Kromě ergotinu jsou v něm ještě jiné alkaloidy, a sice cornutin, ergotinin, ecbolin a j. Z vodního výtažku odstraní se vše, co se sráží, octanem olovnatým. Potom z usazeniny se vyloučí chloridem rtuťnatým ecbolin a z filtrátu po nasycení rtuť sirovodíkem ergotin pomocí kyseliny fosfomolybdenové. Od této oddělí se pak uhličitánem barnatým a roztok se odpaří do sucha. Ergotin tvoří pak hmotu bezbarvou, hnědou, slabě hořké chuti, ve vodě a lihu se rozpouští, v étheru nikoliv. Snadno se rozkládá a je málo prozkoumán.

Ergotin v námelu účinkuje na srdce, seslabuje výkon zaživacích orgánů a když nastanou křeče, nutno třením a klidem je mírniti. Dobře působí teplé koupele.

Za dřívějších dob otravy námelem vyskytly se často epidemicky. Byly pozorovány dva druhy těchto otrav a sice ergotinismus křečovitý (*Erg. convulsivus*) a snětivý (*Erg. gangraenosus*), který končí smrtí.

Obilí před setbou nutno řádně kaliti, abychom zničili zárodky paličkovice nachové. Nejlépe se k tomu hodí

Námel.

roztok skalice modré a sice 2—3%. Také dřevěný popel a louh z něho vyrobený koná zde platné služby. Strniště nutno spálit, pole hluboko zorat, siti obilí mořené a kosití úplně zralé.

Omrzliny údů léčíme mytím mýdlem ergotinovým.

*** 250. Náprstník červený. *Digitalis purpurea*. Purpurrother Fingerhut.**

Náprstník červený roste v Rudohoří, za Děčinským Sněžníkem ku saským hranicím a pak u Kunžvartu, blíže Mariánských Lázní. Na jižní Moravě a ve Slezsku je hojný (u Bilka). Náprstník červený sází se dosti v zahradách pro ozdobu a pěstuje se jako rostlina lékařská.

Kvete v červnu, červenci a srpnu. V tu dobu sbírá se list pro lékárny. *Folia Digitalis purpurea*.

Náprstník červený obsahuje jed »digitalin« a »digitatorin«. Přípravku užívá se k zmírnění oběhu krve, ku snížení činnosti nervové a ústrojí pohlavních. V lékařství užívá se náprstníku červeného od r. 1775 a prvně zaveden byl v užívání Witheringem v Birminghamu.

Listí náprstníku předpisuje lékař při vadách srdce a jeho chorobách. Jako lék podává se nálev listů (*infusum foliorum digitalis*), dále tinktura a digitalin. Přes rok listy nelze přechovávat.

Digitalin účinkuje na bloudivý nerv, který činnost srdce ovládá, tím způsobem, že jej dráždí a ochrňuje. Za světové války způsobovali si jím vojáci srdeční vadu, aby se vyhnuli službě válečné. Neopatrné dávky neb delší podávání působí známky otravy nejdříve od žaludku, pak od střev, srdce a mozku. Užívá se ho jako léku močopudného a při zánětu plic. U zvířat užívá se digitalinu při horečce.

Kromě digitalinu a digitorinu obsahuje náprstník ještě digitonin a digitatein.

Užití náprstníku červeného jest nejlépe svěřiti ruce lékaře zkušeného.

251. Náprstník hlínožlutý. *Digitalis ambigua* Murr. Fingerhut.

Náprstník hlínožlutý roste na kamenitých stráních a pasekách ve vyšších horských polohách. Kvete v létě špinavě žlutým květem.

Listy otrhávají se před úplným rozkvětem a slouží za domácí prostředek v nemocech nervových. Mají méně látek jed. než náprstník červený a proto lze jich použití, ovšem opatrně, i v domácnosti.

Náprstník červený.

A (nahore) řez květem: listen, kalich, čnělka, tyčinky; B hrozen květů: listen, kalich, tobolek, čnělky zbytek; C koruna, semeník.

252. Netřesk. *Sempervivum tectorum*. Hauswurz.

Netřesk roste na zdech, střeších i skalách. Kvete v červenci a v srpnu květem špinavě růžovým. Pro domácí potřebu sbírají se pouze listy v červnu a v červenci.

Čerstvá šťáva z listů vytlačena je proti průjmu a napomáhá k lepšímu vyměšování moči. Potřeme-li šťávou tou bradavice a kuří oka, zbavíme se jich brzy. Nejlépe jest je řádně vypařiti a pak natřiti rozmělněnými a na kaši utřenými listy. Kaše natře se na plátenko, které se na kuří oko přiloží, ponechá 3—4 dni, vypaří v horké vodě a pak se snadno sloupne. Ústní vředy a vřidky léčí odvar netřesku. Hnisavá víčka oční se jím vymývají. Na místní záněty dáváme obklady z plátna, smočeného ve šťávě z čerstvé rostliny. Šťávou tou také vystřikujeme ucho, ve kterém se nám podebírá. Zanícené klouby obkládáme listy netřesku, nebo je natíráme mastí utřenou z listů, másla a trochu mouky. Bodnutí hmyzu zmírníme, natřeme-li místo, kam nás včela neb vosa bodla, rozříznutým netřeskem. Podobným způsobem zaháníme otekliny vůbec.

Netřesk rád se nám zahnízdí na starých střeších doškových. Lid věří, že chrání stavení před bleskem a proto milerád mu místa na střeše popřeje.

253. Netvařec křovitý. *Amorpha frutiosa*. Bastard — Indigo.

Netvařec křovitý je domovem v severní Americe a odtud zavítal až k nám. Jest to keř až 3 m vysoký. Náleží mezi rostliny motýlokvěté.

Z listů a mladých větví možno dobývati modrého barviva, které v dnešní době zatlačeno bylo indigem.

Sází se v parcích pro ozdobu.

254. Netýkavka. *Impatiens noli tangere*. Springkraut.

Netýkavka roste hojně v stinných lesích, vlhkých houštinách a u vod. Kvete v červenci a v srpnu.

Nať dává pěkné žluté barvivo, jímž barví se vlna na žluto.

*** 255. Ocún jesenní. *Colchicum autumnale*. Leichtblume.**

Ocún jesenní čili naháč roste na horských lukách ve vyšších polohách. V některých krajinách jižních Čech vůbec chybí. Kvete bíle v září a říjnu a plod dozrává v květnu a červnu. Pro lékárny sbírá se semeno před úplným uzráním v květnu i červnu. Sluje »Semen Colchici.«

Semena obsahují prudký jed colchicin a proto dobytek se mu vyhýbá. Hlízy obsahují 0·066%, semena 0·2—0·3% colchicinu, jímž léčí se dna, vodnatelnost a hostec. V Anglii padělá se jím pivo. Ze semen upravují se léky proti rheumatismu a nemocem ledvinovým.

Odvar z rozmělněného semene sílí kůži a vyměšuje moč. Prášek ze semene zahání tasemnici, kterou jinak nelze z těla odstraniti. Také nemoci venerické se jím léčí. Výtažek ze semen rozdrcených (líhový) prospívá při dně, rheumatismu, vodnatelnosti a chorobách ledvinových.

Ve Francii a Belgii se ho rovněž užívá proti pakostnici a rheumatismu. Očištěné cibulky ocúnové se suší, tlukou na prášek a dávají lék proti padoucnici. Dává se malá lžička do skleničky vody neb dobré žitné kořalky.

256. Okurka. *Cucumis sativus*. Gurke.

Okurky původně se pěstovaly pod Himalajemi a to v dobách velmi dávných. V sanskrtě sluje okurka »sukasa«.

U nás pěstují se okurky v zahradách a na polích.

Připravuje se z nich chutný salát, nakládají se do láhvi, sudů i soli. Zelené okurky možno dlouho uchovati čerstvé, potřebe-li je rozpuštěným parafinem a zavěsíme ve studenu. Parafin nedopouští vzduchu přístupu a okurka vydrží delší dobu čerstvá.

Okurky nakládají se do lihu také, překapují se a dávají okurkovou třešť. Z této vyrábí se pomáda, která činí pleť jemnou a hebkou. Odvar ze slupek okurkových účinkuje dobře při opuchlém břichu.

257. Oleandr. *Nerium oleander*. Oleander. Rosenlorbeer.

Oleandr roste planě na březích potoků a řek po celé jižní Evropě. U nás zdomácněl na verandách a v pokojích. Kvete v červenci a v srpnu.

Oleandr byl v lékařství hojně užíván. Obsahuje ve své šťávě prudce jedovatou látku, hořké chuti, které venkované užívají na masti proti lišejům. Ve Francii rozemletou kůrou oleandrovou tráví se potkani. Pobyt ve stínu oleandru v čase dopoledním za plného květu působí bolení hlavy, závrať, dávení a mdloby.

258. Oliva. *Olea*. Ölbaum.

Oliva je nevzhledný, rozsochatý strom, který dosahuje výše 2—12 m. Listy jeho jsou kožovité, neopařené a mívá plody 3—4 cm dlouhé, obyčejně zelené. Oliva roste také divoce (*Oleaster*) a ta tvoří nízké, trnité keře. Užívá se jí také k zřizování živých plotů v jižní Evropě. Zde roste na skalách a místech pustých. Někde divoká oliva byla očkovaná na formu kultivovanou. Té se nabývá setbou semen olivy pěstované

neb rozmnožuje se, podobně jako vrba, řízky. Původně oliva rostla v Orientu, ale dnes daří se jí všude tam, kde roste fík, hlavně v krajích kolem Středozemního moře. Nejvíce oliv urodí se v Itálii, kde je na 18 mil. stromů olivových. Po Itálii pěstuje se oliva nejvíce ve Španělsku, Francii, Alžiru, Maltě, Egyptu, Syrii, Kap-sku, Kalifornii, Střední Americe, Západní Indii, jižní Brazílii, Paraguay, Číně, Japonsku a jižní Australii.

Oliva pěstuje se pro výborný olej olivový, který z plodů zralých se lisuje. Nejlepší olej olivový dává jižní Francie a sice krajina provencalská, zvláště okolí města Aix a Marseille. Olej tento jmenuje se provánský, nesprávně brabancový. Olej v jižních krajinách nahra-zuje máslo i petrolej. Pokrmy upravují se na oleji oli-vovém; zvláště ryby v přímořských městech.

Oliva vytrvá celá staletí. Pod horou Olivetskou v Palestině rostou olivy, jejichž stáří se udává na 2000 let. Mají v objemu 5—6 m a vyhánějí větve i z ko-řenů, čímž život si prodlužují.

Roční těžba oleje olivového odhaduje se na několik milionů hl. U nás olej olivový má význam v kuchařství i v lékařství. Slouží hlavně k úpravě různých mazání, mastí, výtažků atd.

259. Olše lepkavá. *Alnus glutinosa*. Schwarzerle.

Olše lepkavá roste na březích vod, v bažinách a ve vlhkých místech. Miluje taková místa, kde jiným stro-mům se nedaří. Dřevo její se hodí k vodním stavbám a na špatnější práce truhlářské.

Listí její jest léčivé. Odvarem zaháníme lišej v obli-čeji. K přípravě odvaru bëreme listí čerstvé neb sušené.

*** 260. Oman pravý. *Inula helenium*. Alant.**

Oman pravý roste v hornatějších krajinách. Jest vlastně rostlinou severní Evropy a u nás pěstuje se v zahrádkách. Má velké, žluté koruny a kvete v červenci a v srpnu. Zdivočelý oman roste na paloučích a u cest. Oman pravý má dužnatý kořen příjemné vůně a chuti hořce palčivé. Tento kořen sbírá se pro lékárny pod lat. názvem »*Radix Enulae*«. Nejvhodnější dobou pro sběr jest březen, září a říjen. Suší se při mírném teple.

Odvaru kořene užívá se proti neduhům plicním a žaludečním. Kořen obsahuje uhlohydrát inulín, který je podobného složení jako škrob. Inulín vyskytuje se také v buněčné štávě v kořenech a hlízách jiřinky, pampelišky a topinamburu. Inulín jest zásobní látkou pro vzrůst rostlin, tak asi, jako škrob v bramboru neb cukr v řepě.

261. Oměj šalamounek. *Aconitum napellus*. Eisenhut.

Oměj šalamounek roste v hornatých našich krajinách. Najdeme jej v Krkonoších, Krušných horách, Šumavě, Jeseníkách a Bezkydech. Miluje výslunné stráně. Kvete modře v červenci a v srpnu. Ve venkovských zahrádkách je oblíbenou rostlinou, která však je prudce jedovatá, neboť ve všech částech proniknuta jest jodem aconitinem ($C_{33}H_{43}NO_{12}$). Nejvíce jest ho obsaženo v hlízách. Pod jménem »aconitin« přichází do obchodu směs různých druhů alkaloidů (aconitin, pseudaconitin, myoconitin, lycaconitin). K usmrcení člověka stačí 3 až 4 tisíciny gr aconitinu. Vyrábí se v Německu, ve Francii a v Anglii. Jim otravují se vnadidla na dravou zvěř.

I jiné druhy omějů obsahují aconitin, hlavně oměj žlutý či vlčí mor (*Aconitum lycoctonum*), dále oměj modrý (*Ac. variegatum*), tenkolistý (*Ac. anthora*) a pravý (*Ac. Stoerkianum*).

Jedovatost omějů zkoumal prvně Antonín Störk, který zemřel jako ředitel nemocnice ve Vídni a jako lékař získal si neocenitelných zásluh o poznání vlivu aconitinu na zdraví lidské.

Spařený oměj šalounek léčí bolesti nervové, které způsobeny jsou nachlazením. Proti dně a reumatismu je prostředkem výborným. Užití svěříme vždy lékaři.

262. Orlíček obecný. *Aquilegia vulgaris*. *Ackelei*.

Orlíček roste na vápenitých pasekách lesních v míře dosti hojně. Miluje však nižší polohy a vyskytuje se i v řidších lesích listnatých. Sází se i v zahrádkách pro ozdobu. Kvete v květnu a červnu.

Mladých jeho výhonků možno požívat jako chřestu.

263. Orsej jarní. *Ranunculus Ficaria*. *Feigwurz*.

Orsej jarní roste hojně v stinných lesích, houštích i v sadech. Také na lukách a v příkopech vlhkých jej najdeme. Kvete žlutě již v dubnu. Odvarem vymýváme si oči, chceme-li jich uchrániti různých chorob. Při zánětech očních dobře se osvědčuje.

Mathioli o něm píše, »že má zvláštní moc a vlastnost oduřelé zlaté žíly hojiti a uzdravovati, kdyby čerstvé listi jeho a kořen ztluka, přikládal neb práškem tím zasejpal«.

* 264. Ořešák královský. *Juglans regia*. *Wallnussbaum*.

Ořešák královský sází se u nás dosti často. Dobře se mu daří na Slovensku, v Italii, v Rumunsku a na

poloostrově Balkánském. Z těchto zemi přiváží se k nám mnoho jemných ořechů. V měsíci červnu sbírá se pro lékárny i domácí potřebu list ořešáku královského. *Folia Juglandis*. V srpnu, září a říjnu sbírají se zelené slupky ze zralých ořechů. *Pericarpium Juglandis*. — *Cortex nucum juglandis*.

Ořešák královský je domovem v Persii a v Malé Asii, kde tvoří celé menší lesy. V Řecku roste planě. Na Krymu jsou obrovské ořešáky, které každým rokem rodi spousty ořechů. Jediný velikán dá až 10.000 ořechů.

Odvar z listů léčí krtice. Obkladek v odvaru smočený přikládáme na hlizy, boule, vředy a oteklé žlázy. Otevřené rány jim vymýváme. Odvar ze zelených slupek vyháňá škrkavky z těl dítek, pomáhá zahlenovaným plicím a i při kostižeru koná platné služby. Listy dávají se svařiti i dětem krtičnatým do koupele.

Odvar proti kostižeru se zesílí přidáním ovesné slámy, bobulí jalovce, přesličky, šalvěje a jitrocele. Jim vymýváme choré místo a přikládáme naň obklad v odvaru smočený.

Jádra mají až 50% oleje. Olejem ořechovým natíráme šedivějící vlas. Nezralé plody zavářejí se do cukru a nakládají se do lihu. Tak dávají dobrou ořechovku, která napomáhá trávení. Z nezralých slupek připravuje se barvivo na vlasy. Olej ořechový léčí ztvrdlé mandle.

265. Osladič obecný. *Polypodium vulgare*. Engelsüss.

Osladič obecný roste v horských našich lesích nejraději na skalách. Jeho oddenek je dosud hledaným prostředkem v domácím lékařství, neboť z něho vařilo

se thé proti plicním chorobám. Syrový oddenek chutná sladce a je i hochy vyhledáván jako pochoutka po celé léto, ba i na jaře.

V našich lesích roste osladič bukovinný, doubravní a vápenný dle místa, jež volí si ku svému vzrůstu.

266. **Ostropes. Onopordon acanthium. Eselsdistel.**

Ostropes čili trubil je rostlinou bodlákovitou a daří se mu u nás na kamenitých stráních a kopcích, u cest, na rumišťích a v plotech. Kvete od července do podzimu. Květ jeho je světle nachový, zřídka bílý. Venkované léčí řezné rány šťavou z něho vytlačenou. Mladé kořeny se vykopávají a spolu s pupeny a lůžky květními se pojídají jako salát.

267. **Ostropestřec. Carduus Marianus. Mariendistel.**

Ostropestřec sází se u nás v zahrádkách pro ozdobu. Náleží mezi rostliny bodlákovité a domovem je v jižní Evropě. Místy objevuje se i zplanělý. Kvete v červenci a v srpnu květem nachovým.

Nažky obsahují mnoho oleje a užívá se jich někde proti žloutence a slezinovému nemocem. Místy mladých listů se užívá k přípravě salátu.

268. **Osyka. Populus tremula. Espe. Zitterpappel.**

Osyka roste u nás dosti hojně a místy roste ve větším množství pohromadě. V březnu a dubnu kvete. Zvláštnosti jest, že v květech není sladkých šťáv a proto opylení obstarává vítr.

Pro potřebu případnou sbírá se kůra z mladých větvíček a připravuje se z ní výtažek proti příjici.

Ovoce sušené obsahuje:

Druh ovoce	Složení v %						
	bílkoviny	tuk	uhlohydráty	soli	voda	buničina	kys. ovocné
švestky	4 $\frac{1}{4}$	—	63	1 $\frac{1}{4}$	29 $\frac{1}{4}$	1 $\frac{1}{3}$	2 $\frac{3}{4}$
hrušky	2	—	59	1 $\frac{3}{4}$	29 $\frac{1}{2}$	7	3 $\frac{1}{4}$
jablka	1 $\frac{1}{2}$	—	61	1 $\frac{1}{2}$	27 $\frac{3}{4}$	5	3 $\frac{1}{2}$
„ čerstvá	—	—	13	—	84	1	2
třešně	2	1 $\frac{1}{4}$	46	1 $\frac{1}{2}$	50	1 $\frac{1}{2}$	—
fíky	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	54	3	35	4	1
datle	1 $\frac{1}{4}$	1 $\frac{1}{3}$	70	1 $\frac{1}{4}$	20 $\frac{1}{4}$	6 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{4}$
hrozinky	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	62	1	32	2	—

Z přehledu vidíme, že některé druhy ovoce jsou velice výživné, ba že svoji výživností předčí i maso samotné.

Odpaříme-li z ovoce vodu, dostaneme ovoce sušené, které lze na dlouho uchovati zdravé. Zato však je nesešnělnější stravitelným a proto před upotřebením je máčíme, dusíme neb vaříme. Ovoce sušené postrádá jemně vůně ovoce čerstvého, ale je nicméně velmi cennou potravinou a nikoli jídlem luxusním.

Hrozinek užívá naše hospodyňka jako přídavku ku krmím sladkým, za to však více se pojídají datle, které jsou velmi živné.

Jižní ovoce je dnes velmi drahé a nemůže zdomácněti v našich rodinách. Avšak máme domácí ovoce, jablka, hrušky, švestky a třešně a bylo by záhodno, aby požívání tohoto ovoce se rozšířilo měrou větší. Moderní chuť dnešního člověka nese se za masem a pivem a tu někdy na ovoce nezbyde peněz, ba člověk, který oddá se pivu a masu, mívá ovoce v ošklivosti.

Příroda nám ve všech krajích rukou štědrá předkládá spoustu jemného ovoce a v něm připravila člověku ty nejjemnější šťávy, které mají blahodárný vliv na celý lidský organismus. Dovozem se nám dostává i v zimě ovoce čerstvého, pomorančů a citronů, výtečných pro zdravé i nemocné.

Při kolikách od kamének močových zdá se míti citron příznivý účinek a lze jich v mírné dávce zkusiti. Požívání většího množství citronů denně má v zápětí chudokrevnost. I kůry citronové a pomerančové užívá se jako koření.

Jablka však jsou potravinou cennější. Jistý lékař tvrdil, že v jablkovém kraji, kde praksi provozoval, ani jediného případu žlučových kamének neb zákalu oka neměl. Přičítal to hojnému požívání jablek a pití ovocného moštu. Slavný pařížský lékař připisoval požívání jablek, že se u Pařížanů zlepšilo zažívání a řidčeji játra onemocněvala. Mezi lidem jde pověst, že »ten, který před spaním jablko jí, připravuje lékaře o výdělek.«

Jablko slouží nám za potravu syrové, dušené i pečené. Takto upravená jsou zvláště nemocným pochoutkou. Děti velmi rády jablka jedí a nesmíme jim v tom zbraňovati.

Chloubou hospodyněk je ovoce zavařené, ale pro příliš velikou spotřebu cukru tento způsob je mnohé rodině nedosažitelným. Proto možno ovoce uchovati vařením v páře ve sklenicích Weckových.

Podporujme pěstování stromů ovocných a snažme se v tom směru dobýt si uznání těch, kteří po nás přijdou a budou těžiti z našeho přičinění. Jiní pro nás stromy sázeli, sázejme i my a tak památka naše uchová se ještě v době, kdy tělo v prach a popel se změnilo.

273. Pampeliška. Viz »Smetanka«.

274. Paprika. *Capsicum annuum*. Beißbeere.

Paprika pochází z jižní Ameriky a v Evropě zdomácněla. Mnoho papriky se daří v Uhrách a na Balkáně. U nás pěstuje se za okny neb ve sklenících. Rozemleté její plody dávají známé koření k úpravě omáček a k nakládání ovoce. Lusky papriky obsahují ostře palčivou látku capsicín.

275. Pastynák. *Pastinaca sativa*. Die Pastinake.

Pastynák roste na lukách, u cest a příkopů. Pro dužnatý a aromatický kořen pěstuje se i v zahradách. Polévkám dodává jemné příchuti a je všeobecně váženou rostlinou kuchyňskou a místy má i význam v domácím léčení, neboť moč dobře odměšuje. Někde se seje na polích jako pícnina.

276. Pavie žlutá. *Pavia lutea* Poir. Gelbe Pavia.

Pavie žlutá je strom náležející do řádu jirovcovitých. Kořen a kůra její obsahují mnoho saponinu a proto se jich užívá rozemletých při praní.

Jest domovem v Americe, sází se i u nás v sadech pro ozdobu.

277. Pelyněk obecný. *Artemisia vulgaris*. Beifuss.

Pelyněk obecný jest rostlina vytrvalá a vyhání lodyhu až 1 m vysokou. Roste na místech suchých, vypráhlých, v plotech a j. Kvete v srpnu a září. Mezi lidem je známý pod jménem »černobýl«, poněvadž se mu připisovala moc kouzelná a sloužil v čarodějství.

Kvetoucích větévek upotřebuje se také v kuchyni. Nálev horký na sušený kořen a nať pelyňku obecného mírní záchvaty padoucnice. Také při silné kolice pomáhá.

Lidé pověreční před sv. Janem Křtitelem bylinou tou se opásali, nosili z ní věnce na hlavách proti nemocem a kouzlům celého roku. Také neštěstí věnec z pelyňku ob. či černobýlu spletený od člověka odvracel. (Mathioli.)

* 278. Pelyněk pravý. *Artemisia absinthium*. Wermuth.

Pelyněk pravý roste na návsích, u cest, na skalnatých stráních, na planinách a místy i u zdí. Kvete světle žlutě v červenci a v srpnu. Pro lékárny sbírá se nať v červnu, červenci a v srpnu a sice bez částí dřevnatých. Herba Absinthii.

Pelyněk pravý obsahuje ve všech svých částech absinthiin, který má chuť hořkou. Listy pelyňku, jsouce rozemnuty, silně páchnou. V jižních zemích roste místy planě a také jej pěstují pro lékárny na polích. Kneipp doporučuje thé pelyňkové proti nemocem žaludečním a jaterním.

Mladé výhonky nakládají se do jihu a dávají výborné kapky žaludeční, kterých běřeme 10—15 na cukr. Odvar podporuje trávení, usnadňuje stolicí, prospívá ženám při nepravidelné menstruaci, je důležitý při chřipce, vyhání

hlísty z těla a léčí nemoci močové. Víno pelyňkové prospívá při tanci sv. Víta a chorobách jaterních. Pelyněk v mléce svařený léčí koliku. Odvarem ve vodě medem oslazeným vymýváme rakovinu. Odstraňuje zápach z úst a kvašení v žaludku.

Odvar pelyňku, šalvěje a jitrocele užívá se vnitřně při kostižeru. Zevně na bolest přikládáme obklady z vařené přesličky, ale dříve vše řádně čistým odvarem přesličkovým vymyjeme.

Odvar pelyňku a šalvěje tiší nervové bolesti. Užíváme-li odvaru pelyňkového po lžici se solí, prospívá nám to při dávení krve ze žaludku.

Pelyněk je jeden z nejlepších léků a proto neměl by v žádné rodině scházeti.

Ve Francii vyrábí se z něho silný likér absinth. Také ve Švýcařích je velmi oblíbenou lihovinou. Pití absinthu rozmohlo se ve Francii od r. 1847. Tehdy Francouzové obsadili v Africe Alžír, kde řádila mezi vojskem zimnice. Proto byl vojínům dáván absinth s vodou jako protilék. Zvyk tento po válce přenesli do vlasti a zde stal se národním hříchem. Pijáci absinthu dostávají křečovitě záchvaty podobné padoucníci.

Absinth připravuje se jako *«extrait d' absinth z různých druhů alpských pelyňků, hlavně Artemisia rustellina, spicata, rupestris a j.* Ze Švýcar vyváží se ročně 90.000 hl absinthu. I mírné pití absinthu ničí tělesné ústrojí a účinkuje na ducha lidského. Vytrvalé pití vyvolává chorobu t. zv. absinthismus. Jihoslované pomocí pelyňku ze starých vín vyrábějí hořké víno pelyňkové neb pelenáč zvané. (Karlovice Srijmské.) Mírnější likér prospívá zaživacímu ústrojí. Dělá se jako výtažek z 31 gr pelyň-

kového listí, 125 gr velkozrnného, 125 gr malozrnného fenyklu, 250 gr anýzu, 31 gr badianu, 31 gr koriandru, 8 gr kořene anjelikového, 16 gr sladkého dřeva, 8 gr listí máty peprné, 16 gr heřmánku a 8 gr jalovcových bobulí. Vše se naloží na 3—4 neděle do dobré žitné kořalky neb líhu a vystaví se láhev účinkům paprsků slunečních. Nejlépe za oknem.

Pelyněk obsahuje silici pelyňkovou, která se dobývá z listí destillací. Upotřebuje se jí k aromatisování likérů a starých koňaků.

* 279. Pelyněk tatarský. *Artemisia pontica*.

Pelyněk tatarský, také pontický zvaný (*Artemisia pontica*) roste hojně kolem Černého moře a i u nás v teplejších polohách daří se mu dosti dobře. Roste na písčitých stráních, travnatých kopcích, mezích a lesních okrajích kolem Prahy, ve středním a západním Polabí, na Teplicku a v jižní Moravě.

Sbírají se z něho pouze květy nerozvité v červenci a v srpnu. Flores Cinae. Také zralé semeno se sbírá. Obalená poupata květní neb semeno v cukru známá jsou jako »cicvárová seménka« k vypuzení škrkavek z těla dítek. Obsahují santonin vedle příbuzného artemisinu. Současně s lékem podává se projímadlo. Nejnověji místo drogy předpisuje se santonin. Dětem stačí dávka $\frac{1}{2}$ —4 gr jednou denně a sice ráno na lačný žaludek. Věc nutno opakovati 2—3krátě po sobě a dítko zbaví se tak rázem škrkavek.

Větší dávky způsobují dávení, bolení hlavy, křeče, bezvědomí, ba i smrt. Při větší dávce dítko vidí vše žluté.

280. **Pepř.**

Pepř je dítkem horkého pásu a dováží se k nám jako koření i léčivo. Rozeznáváme pepř černý a bílý. Vydatnější je pepř černý.

Požitý pepř usnadňuje trávení a zažívání pokrmů. Odvar v octě zahání bolesti zubů. Lépe účinkuje výtažek v octě. Nakapeme jej na vatku a vložíme do vykotlaného zubu. Bolest ustane téměř okamžitě.

* 281. **Petrklíč. *Primula officinalis*. Schlüsselblume.**

Petrklíč náleží mezi jarní rostlinky. Roste na lesních lukách, pasekách, v křovinách a na bahniskách. Místy roste v řidších lesích. V dubnu sbírají se pouze zlatožluté květy. Flores *Primulae*.

Odvar z květů mírní bolesti zubů, dnu, hostec kioubní, tanec sv. Víta a dobře odměšuje moč. Čerstvá šťáva, z květů a listů vytlačená, mírní bolesti prsní. Také při vnitřních zánětech koná dobré služby. Někde mladé listy petrklíče upravují jako chutný salát.

Lékaři předpisují thé petrklíčové těm, kteří trpí slabostí nervů, závratí a migrénou. Proti nespavosti také účinkuje blahodárně.

* 282. **Petržel. *Petroselinum sativum*. Petersilie.**

Petržel seje se v zahradě jako zelenina kořenová. Dodává jemné chuti polévkám i omáčkám. Pro lékárny dobývá se kořen v březnu a dubnu. Radix *Petroselini*. Také čerstvé nati se užívá.

Planě roste jen v Macedonii a v Thesalii. Nejlepší listy dává petržel kadeřavá. (*Petroselinum sat. crispum.*)

Obklad z čerstvých listů léčí ztvrdlé žlázy. Při pobodání včelami neb vosami prospívá ránu natřítí šťavou z kořene vymačkanou. Při očních zánětech vymýváme si oči odvarem petrželovým. V lékárnách ze semene vyrábí se voda petrželová proti vodnatelnosti. Odvar usnadňuje močení a zahání řezavku. Odvar z kořene čistí krev. Pijeme jej třikrát denně po šálku.

283. Pcháč rolní. *Serratula arvensis*. Kratzdistel.

Pcháč rolní roste hromadně v lesních pasekách, na polích, hlavně v obilí jako rostlina plevelná. Kvete v červenci a v srpnu. Dříve užívalo se rostliny této v lékařství, nyní již sláva její pominula.

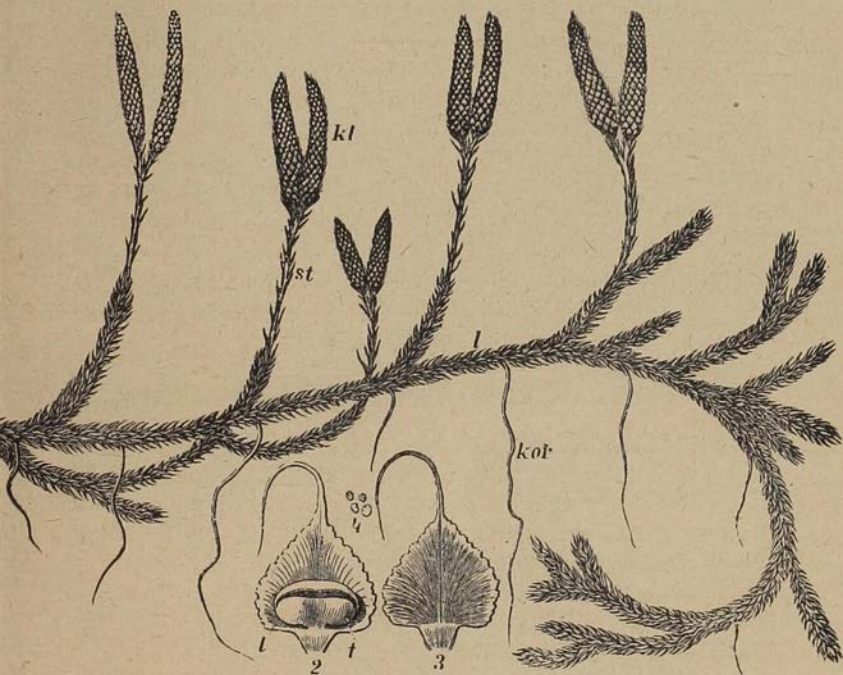
284. Pilát lékařský. *Anchusa officinalis*. Ochsenzunge.

Pilát lékařský patří mezi rostliny drsnolisté. Roste porůznu na suchých lukách, mezích a při cestách po vší vlasti. Na severní Moravě chybí. Kvete nachově fialově neb modře od května do září a je rostlinou, která poskytuje včelkám dobré pastvy.

Celá rostlina obsahuje sliznaté látky a užívá se jí jako prostředku rozrušenou mysl tišícího. Květ náležel mezi vyhlášené prostředky, které srdce posilovaly.

* 285. Pískavice či řecké seno. *Trigonella foenum graecum*. Bockshornklee.

Pískavice je původem svým z jižní Evropy a pěstuje se na polích jako pícešina i rostlina lékařská. Místy zpla-

Plavuň obecná.

1. Lodyha s kořínky, se stopkami a klasy; 2. lístek s tobolkou; 3. lístek se strany vnější; 4. výtrusy.

ňuje. V Čechách byla pozorována pouze u Bečova a v Českém Středohoří. Na Moravě jižní je dosti hojná. Kvete žlutavobílým květem v červnu a červenci. Náleží mezi rostliny motýlokvěté a listy svými podobá se jeteli. Pro domácí potřebu suší se celá rostlinka, ale pro lékárny sbírá se v srpnu pouze semeno. Semen Foeni graeci.

Semeno rozdrťí se na prášek a odvaru dle Kneippa užívá se v nemocech krčních. Kašička z tohoto prášku hojí vředy a rány. Prášek z řeckého sena či pískavice dostaneme v každé lékárně. Obklad z kaše pískavičné hojí rakovinu prsu. Semeno nutno řádně s máslem utřít. Bere se k tomu také sádlo neškvařené, trochu včelího vosku. Vše se může připravovati na ohni. Místo semen možno vzít i listy. Tuhy nesmí být soleny. Masť tato pomáhá také, máme-li »červa« v prstě.

*** 286. Pivoňka obecná. *Paonia officinalis*. Pfingstrose.**

Pivoňka obecná sází se v zahradách pro ozdobu a volně roste v Čechách pouze pod Zlatnickou horou a na Černém vrchu u Mostu. Kvete v květnu a červnu a v tu dobu sbíráme a sušíme květ. Flores Paeoniae. Jinak pro domácí potřebu sbírá se kořen i semeno.

Štáva z čerstvých květů mírně rozrušení nervové a léčí tanec sv. Víta. Sušenými plátky květními venkované podkuřují opuchliny. Odvar ze semene a kořene mírní záchvaty padoucnice, křeče a dnu. Kořen dobývá se na jaře a možno z něho učiniti výtazek pomocí líhu nebo jej na prášek rozetřít a uschovati pro potřebu. Odvar ze semene léčí pokaženou menstruaci u žen.

287. Plamének přímý. *Clematis recta*. Waldrebe.

Plamének přímý roste v teplejších polohách. V Čechách nachází se v Polabí, v povodí řeky Ohře a Bělé;

na Moravě vyskytuje se na jihu. Nejraději roste v houštinách, na pokrajích lesů a keřnatých stráních. Kvete bíle v červnu a v červenci.

Listy obsahují ostrou látku, která na kůži způsobuje zapáleniny a puchýře.

288. Platan. *Platanus*. Platane.

U nás sází se platan západní (*Platanus occidentalis*), který pochází z Ameriky, nejvíce pro okrasu, neboť má krásný ztepilý vzrůst a pěkný list. Také platan východní (*Platanus orientalis*) hojně v sadech se vysazuje. Pochází z Asie a u starých národů byl oblíbeným stromem.

Listy a mladé větévky bývají porostlé jemnými, rezavými chloupky, které nárazem neb větrem se ulamují a způsobiti mohou nepříjemné záněty oční i sliznice v dutině ústní.

Platany dávají dobré dřevo na různé práce truhlářské i soustružnické.

* 289. Plavuň. *Lycopodium clavatum*. Bärlapp.

Plavuň je dosti hojná v lesích vyšších poloh. Miluje více místa zastíněná. V červenci a v srpnu sbíráme šištice, sušíme je a vytrásáme z nich výtrusy. »Sporae Lycopodii« neb »Semen Lycopodii.«

Plavuňového prášku užívá se v ohněstrůjství a v lékařství. Matky zasypávají jím zpruzeniny na tělech svých dětí. Pilulky obalují se práškem plavuňovým, aby k sobě nelnuly. Při divadlech slouží k znázornění blesků a dociluje se jím pěkných a bezpečných světelných efektů.

* 290. **Plicník lékařský. *Pulmonaria officinalis*. Lungenkraut.**

Plicník lékařský roste ve vlhkých a stinných lesích a na pasekách. Kvete červeně neb fialově v dubnu a květnu. V tu dobu sbírá a suší se na plicníku lékařského. *Herba Pulmonariae officinalis*.

V Anglii se pojidají mladé listy jako chutný salát.

Odvar prospívá při nemocech plicních, uvolňuje hlen v dýchadlech, napravuje špatný dech a zahání kašel. Také zastavuje plivání krve a prospívá i tomu, jemuž objevuje se krev v moči. V tomto případě, aby výsledek byl jistějším, smísí se s kopřivou a přesličkou. Chorý se musí vystříhati lihovin a věcí kyselých.

Při krčních nemocech je odvar plicníku lékařského dobrým kloktadlem. Na venkově uchovává se pevná víra, že plicník lékařský zachovává plíce zdravé a chrání je před rozkladem. Proto dává se i dobytku do píce a jde mu opravdu k duhu.

291. **Ploštičník smrdutý. *Cimicifuga foetida*. Wanzenkraut.**

Ploštičník smrdutý roste na skalnatých stráních na některých místech Moravy, hlavně u Znojma, v údolí Sloupském, v okolí Macochy a Adamova. U nás v Čechách dosud nalezen nebyl. Kvete v červenci a v srpnu květy nazelenalými.

Rostlina páchne nelibě, trhá se a suší. Práškem zasypávají se místa, kde štěnice se zdržují přes den. Štěnice buď zajdou neb se vystěhují. Podobně působí i sušená na ploštičníku smrdutého.

Marébil *Pisum sativum* L.

Podběl.

A. hrozen květův; B šupinatý oddenek s kořínkem; C řez květem: blizna, čnělka, nitky, semeník se semeny.

marébil *Pisum sativum* L.

A. Rath; Léčivé rostliny.

* 292. **Podběl obecný. *Tussilago farfara*, Huflattich.**

Podběl obecný roste v příkopech, u cest, na rolích a u potoků. Je rostlinou dosti hojně rozšířenou. Kvete žlutě v březnu a v dubnu. Sbírá se pro potřebu domácí i lékáren listí podbělové v květnu a červnu. *Folia Farfarae*.

Z listů vaří se thé proti kašli. Kneipp doporučuje přikládati čerstvé listy na prsa lidem tuberkulosním. Čerstvé listy se přikládají také na rány, neboť odnímají tělu horkost.

Odvar z listů čistí plíce a krev, zahání kašel a napravuje špatný dech. Zádachou stížení najdou v něm úlevy. Odvar podběle s jitrocelem prospívá při krticích. Při záduše zesiluje se odvar přidáním třezalky a puškvorce. Není-li těchto po ruce, svaříme pelyněk s mátou peprnou.

293. **Podražec obecný. *Aristolochia clematitis*, Osterluzei.**

Podražec obecný roste hojně u plotů, cest, na březích u potoků, na vinicích. Roste v krajině kolem Prahy, Polabí, na Jičínsku, Teplicku, Žatecku a Boleslavsku. V jižní a střední Moravě je dosti hojný. Kvete v květnu a červnu.

Oddenek býval vyhlášeným lékem proti dně. Nyní se ho užívá jen ve zvěrolékařství.

294. **Pohanka. *Polygonum fagopyrum*, Haidekorn, Buchweizen.**

Pohanka roste planě v Mandžursku a v XV. století dostala se přes Rusko do Evropy. Roku 1241 přinesli ji Tataři na Moravu, kde místy roste planě pod jménem »tatarky.« U nás seje se v polohách písčitých. Silně me-

Popenec.

A bylina, uprostřed mezi lodyhami nažka; *B* dva kvítky: pysk dolejší, blizna, pysk hořejší, 2 tyčinky delší, 2 tyčinky kratší. Vlevo v rohu řez květem.

duje a dává včelařům hojný užitek. Mnoho pohanky seje se na Valašsku.

Z pohanky upravují se chutná a živná jídla. Obklady z mouky pohankové účinkují při ztvrdlinách a podebraninách. Nutno je předem zahřáti.

295. Pomorančovník. *Citrus aurantium*. Orangenbaum.

Pomorančovník roste planě v tropické Asii. U nás pěstujeme jej ve sklenicích a v pokojích. Sází se hojně v Itálii, Řecku, Španělsku a v Malé Asii.

Ovoce obsahuje mnoho sladké šťávy, chuti příjemné a občerstvující. Nemocným lidem dobře jde k duhu.

Pomorančová kůra obalená v cukru prodává se u cukrářů a má vliv na tvoření se šťáv žaludečních. V lékárnách připravuje se z ní hořká tinktura (*Tinctura amara*, *Magentinktur*). Pomorančová kůra sluje odbornicky »*Cortex Fructus aurantiorum*.«

Kromě slupek pomorančových běře se k úpravě hořké tinktury zeměžluč, kořen hořcový, listy hořkého jetele, a sice všeho po 2 částkách, sody 1 část a 100 částí skořicové vody. Hořká tinktura je jeden z nejlepších léků žaludečních.

Požívání pomorančů čerstvých nelze vřeleji doporučiti, zvláště dětem, neboť obsahují mnoho cukru hroznového, který je lehce stravitelný a přechází snadno v krev, nenamáhaje žaludku.

296. Popenec. *Glechoma hederacea*. Gundelrebe. **Gundermann.**

Popenec roste na lukách, v křovinách, na mezích, u cest a silnic, v plotech a na sadech. Kvete světle fialově skoro po celé léto. Nať sbírá se v květnu a červnu. Z Evropy přestěhoval se popenec do Ameriky.

Kneipp radí thé z čerstvého neb sušeného popence proti obtížím prsním, zimnici a nemocem ústrojí močového. Obklady z popence léčí pakostnici. Bolení hlavy

Potměchuť.

A větvíčka s květy a plody: kvítek, koruna, čnělka, prašník; D řez květem: semeník, koruna, nitky, prašníky, čnělka, blizna.

zahání se potíráním čela a spánků šfavou z čerstvé rostliny vytlačenou.

Odvarem z popence, pampelišky, plicníku, listů vlašského ořechu a lopuchy zaháníme krtice. Proti plicním nemocem požíváme špenát z listů popence připravených. Někde dává se popenec do polévek.

297. Posed černý. *Bryonia alba*. Zaunrübe.

Posed černý roste nejraději v křovinách a plotech. Patří mezi rostliny tykvicovité a kvete od června do září běložlutě. Dužnatý jeho kořen obsahuje nepříjemně páchnoucí látku bryonin, jehož se dříve užívalo jako vydatného projímadla. Bryonin jest látka jedovatá a jest obsažen i v černých bobulích, které působí zvracení. Nyní se prostředků těchto užívá jen ve zvěrolékařství.

* 298. Potměchuť. *Solanum dulcamara*, Bittersüss.

Potměchuť roste ve vlhkých křovinách, u potoků a v příkopech. Kvete fialově od června do srpna. Pro lékárny sbírají se pouze stonky. *Caules Dulcamarae*. Stonky dlužno sbírat v březnu a dubnu, než objeví se lístky ve větším počtu. Stonky nesmí být starší 2—3 let. Také v říjnu možno je sbírat.

Bobule potměchutí jsou červené a obsahují vedle dulcamarinu také solanin. Dulcamarin chutná nejdříve hořce a pak sladce. Odvaru užívá se proti chorobám plicním a kožním vyrážkám. Rovněž při pakostnici koná dobré služby.

299. Potočnice lékařská či řeřicha potoční. *Nasturtium officinale*. Brunnenkresse.

Potočnice lékařská či řeřicha potoční roste u potoků a řek. Pokládá se za nejzdravější zeleninu. V Německu a ve Francii se pěstuje vůbec a mladých lístků užívá se na jaře k přípravě chutného a zdravého salátu. Semen užívá se jako hořčice.

300. Prášek hmyzí.

Prášek hmyzí, který v obchodech se prodává, je původu rostlinného. Rozeznáváme prášek perský a dalmatský.

Perský prášek skládá se z rozemletých květů kopretiny růžové či řimbaby kavkazské (*Pyrethrum roseum*) a z květů *Pyrethrum caucasicum*.

Dalmatský prášek dávají květy *Pyrethrum cinerariae folium*, která roste v Dalmacii, na Černé Hoře a v Hercegovině na slunných a kamenitých místech. Divoce rostoucí rostlina má větší účinky než pěstovaná. Vůně její zahání, ba přímo usmrcuje mouchy. Voní po heřmánku a o účinkující látce nevíme ničeho. Perského prášku užívá se u člověka a zvířat proti cizopasníkům kůže a hlístům a to vnitřně i zevně jako nálevu i tinktury.

*** 301. Prha chlumní či arnika. *Arnica montana*. Wohlverlei. *Johannisblume*.**

Prha chlumní roste na horských lukách a na pasekách. Vábí nás krásným pomorančovým květem v měsíci červnu, červenci a srpnu. V květnu sbírají se listy. Folia *Arnicae*. V březnu, dubnu, květnu a v červnu sbírá se od-
denek. *Rhizoma Arnicae*.

V Čechách roste tato léčivá rostlina v Brdech, Jizerských horách, na Šumavě, v Krkonoších, na Sněžníku Králickém, v okolí Budějovic, v poříčí Sázavy a Chrudimky. Na Moravě vyskytuje se jen na málo místech, ale ve Slezsku je dosti hojná.

Prášek z usušeného květu nutí ku kýchání a ve Švédsku dává se do tabáku. Kořen a květ dává se do líhu a pak máme výborný desinfekční prostředek na rány otevřené. Odvar posiluje nervy a urychluje oběh krevní. Odměšuje pot a moč. Dávky nesmíme dělati silné, abychom si neuškodili. Dvě až tři kapky výtažku ve skleničce vody zahánějí chraplavost. Také na pohmožděnině se výtažek přikládá. Do líhu nakládáme květy a kořen

v poměru: 1 : 10, t. j. jeden gram drogy a 10 gr líhu. Získanou tinkturu zředíme na obklady vodou v poměru 1 : 3.

302. Proso. *Panicum miliaceum*. Hirse. Fennich.

Proso seje se jako obilnina v teplejších krajinách. V Itálii pekou z prosa chléb, zvaný »pane di miglio«. V Rumunsku vyrábí se z něho opojný nápoj »braha« a krmí se jím drůbež, hlavně kuřata.

Proso dává nám známé jáhly k úpravě různých krmí. Výživná a zdravá je kaše jahelná.

Odvar z prosa jde k duhu slabým plicím. Plané nešto-více léčíme obklady teplými z prosa vařeného. Choré místo dlužno před obkladem umýti vodou z jáhel a nutno držeti se na loži, by nevzniklo nachlazení.

* 303. Proskurník lékařský či ibišek. *Althaea officinalis*. Eibisch.

Proskurník lékařský neb ibišek roste na sianých lukách u Poděbrad zdivočile. Kromě toho nachází se ještě u Neratovic a Zaječic. Na jihu Moravy jest dosti hojný. Ve Slezsku zdivočelý se nevyskytuje. Proskurník sází se výhradně v zahradách jako rostlina ozdobná a lékařská. V červenci a srpnu odívá se květy bleděružovými. V tu dobu sbírá se květ. Flores *Althaeae*. Listy sbírají se v červnu a červenci, Folia *Althaeae*. Kořen pak v měsíci březnu, dubnu neb na podzim v říjnu a listopadu. Radix *Althaeae*. Kořeny sbírají se jen u rostlin dvou neb tříletých.

Kořen ibiškový obsahuje jemně aromatický hlen. Velice příjemný je odvar z kořene při bolestech v krku,

neboť je dobrým kloktadlem. Podrážděná sliznice pokryje se hlenem z odvaru a tím mírní bolesti. Při nastouzení pijeme odvar taktéž. Květy a listí účinkují jemněji, kořen silněji. Při řezavce a průjmu odvar kořene nám dobře poslouží.

Kořen proskurníku lékařského obsahuje mnoho asparaginu, slizu, škrobu a cukru. V lékárnách z něho připravují sirup proti kašli a jiným chorobám. Také »pasta gumová« se z něho dělá. Léčivost jeho znali již staří Řekové a Římané.

Vedle proskurníku s květy bledě růžovými máme odrůdy s květy červenými, žlutými, bílými i jinak zbarvenými. Léčivé jsou všechny, ale nejlepší s květy bledě růžovými. Červenými květy barví se též víno na červenou.

Proskurník možno u nás se zdarem pěstovati jako rostlinu lékařskou. Seje se na záhon v květnu neb červnu, neb dříve do pařeniště. Když sazeničky mají 2 až 3 listy, sází se na záhon do řad 1 m od sebe vzdálených a sazeničky as 15 cm daleko od sebe. Množí se též dělením trsů neb řízků.

Jiný způsob pěstování je ten, že v květnu se semeno vyseje na plno na záhon v zahradě a druhým rokem se sazenice rozsazují na jiné záhony k tomu určené a sice do vzdálenosti 40 cm od sebe a v řadách 40—50 cm vzdálených. Prvým rokem klidí se listí a květ, druhým kořeny.

304. Proskurník pižmový či ibišek. *Hibiscus abelmoschus*.

Proskurník pižmový či ibišek jest jednoletá rostlina, které se daří jen v Egyptě a ve Východní Indii. Semeno její zavání pižmem a proto se ho upotřebuje ve voňavkářství.

305. Pryskyřník prudký. *Ranunculus acer*. Hahnenfuss.

Pryskyřník prudký roste velmi hojně na lukách a stráních. Kvete od května a jest jedovatou rostlinou. V malé dávce působí projímavě. V nezralých semenech obsahuje olej štiplavě odporé chuti. Sušením jedovatost se ztrácí. Dobytek pryskyřník nerad žere a i chorý člověk se mu vyhýbá. Vytlačená šťáva z čerstvě utržené rostliny vytlačená působí na kůži puchýře či »pryskejře« a odtud i jméno pryskyřník.

306. Pryskyřice. Harz.

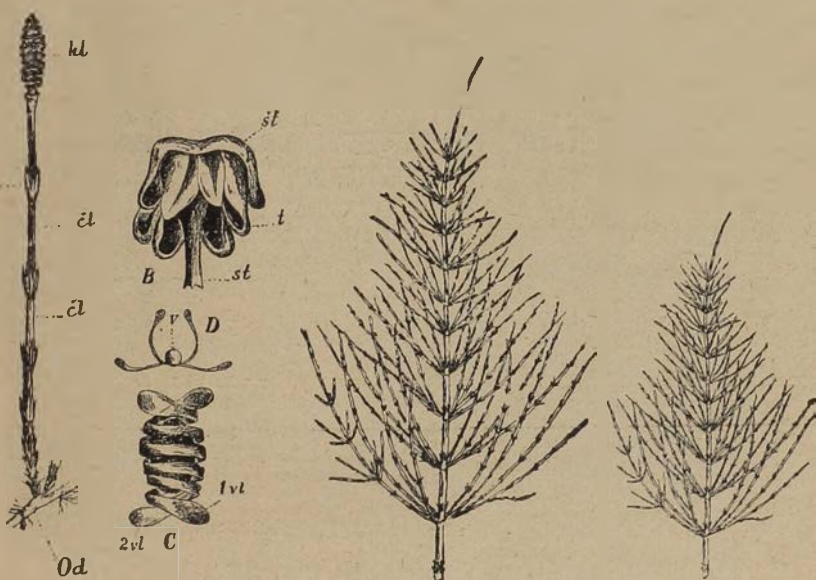
Pryskyřice je ztuhlou mízou stromů jehličnatých. Obsahuje coniferin a léčivost její je známa ode dávna. Váříme-li pryskyřici s jedlovými šiškami a kamencem, a páry vdechujeme, můžeme vyléčiti tuberkulosu i u lidí přes 25 let starých. Chorý musí požívatí stravy mléčné, varovati se kyselých věcí a líhových nápojů, pohybovati se na vzduchu čistém, lesním, otužovati se koupelemi vzdušnými, slunečními i říčními.

307. Pryšec chvojka. *Euphorbia cyparissias*. Cypressen-wolfsmilch.

Pryšec chvojka či hadí mlíčí roste na písčinách, návrších, náspech železničních, mezích, u silnic a na hube-
ných loukách. Kvete v dubnu a v květnu a silně meduje. Z nalomené lodyhy řine se jedovaté bílé mléko, které obsahuje kaučuk.

Za dřívější doby hojně rostlina ta v různých chorobách byla vyhledávána, ale dnes se jí již nepoužívá. Pouze v horké vodě vypařeně bradavice se jí potírají, aby sešly.

Pryšec je nebezpečnou rostlinou hrachu, neboť na něm žije rez — prášilka pryšcová (*Aecidium euphorbiae*),

Přeslička polní.

A celá rostlina zmenš., oddenek, článek, pochva listu, klas; *B* štítek a pod ním tobolek, stopka; *C* výtrus, kolem něho jsou dvě vlákna otočena; *D* výtrus o vlákních rozvinutých; *E* letní lodyha přesličky.

která na hrachu vytváří známou rez hrachovou (*Uromyces pisi*). Tato mnohdy zničí celé plochy hrachu a nadělá škod velikých. Proto hospodáři neměli by trpěti poblíže svých polí pryšec chvojku či hadí mlíčí.

308. Pryšec křížmolistý neb skočec menší. *Euphorbia lathyris*.

Pryše křížmolistý přišel k nám z jihu, sází se v zahradách a místy zplaňuje. Kvete v červnu, červenci a srpnu.

Olejnátá jeho semena chutnají palčivě a místy se jich užívá jako prostředku počišťujícího. Ze semen možno tlačiti olej.

* 309. **Přeslička polní. *Equisetum arvense*. Kannenkraut. Schlachtelhalm.**

Přeslička polní roste na polích, zvláště v bramborách, na pastvinách, písčitých pozemcích a v lesích. Také na bažinách se objevuje.

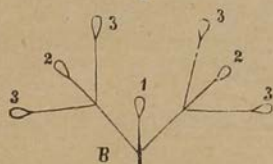
V červnu, červenci a v srpnu sbírá se nať přesličková *Herba Equiseti*. Přesliček je mnoho druhů, na př. přeslička zimní, prodloužená, peřestá, luční, bahenní a j. Léčivé jsou všechny, ale nejlepší je přeslička polní. Obsahuje mnoho křemíku a proto hospodyňky čistí přesličkou cínové a plechové nádoby.

Kneipp doporučuje odvar přesličky pro vyčištění žaludku a proti chorobám měchýře močového. V tom případě užijeme sedací lázně, ve které je odvar přesličky, a odvaru také užíváme vnitřně. Staví nám také chrlení krve a nosní krvácení. Obklad přesličkový léčí lišej a vředy. Na nádory různého druhu dáváme teplý obklad z přesličky. Bolavá místa v ústech jím vyplachujeme a při nosních polypech srkáme jej do nosu. Silné krvácení nosní staví odvar přesličky, kopřivy, trnky a petrklíče. Nutno jej srkati do nosu studený.

Otylost léčí odvar přesličky, trnky, čekanky a pelyňku.

Dlouho trvající periodu spraví 1—2 koflíky odvaru přesličkového denně. Tento nesmí se pít ve velkých dávkách, neboť obsahuje mnoho kyseliny křemičité.

Za zmínku stojí, že na oddenku přesličky vyvinují se hlízky, na kterých si zvláště vepří pochutnávají.

Ptačinec obecný.

B nástín vidlanu.

310. Pšenice. *Triticum vulgare*. Weizen.

Pšenice je starou rostlinou kulturní a v Číně i v Egyptě pěstovala se odedávna. Původem svým jest z Malé Asie a z vysočiny Iránské. Pšenice vyžaduje velmi úrodné půdy a vyšší teploty během léta, zároveň s případnými srážkami. Snese i chladnější podnebí a snáší dobře klimatické poměry mírného pásma. Nejlépe se jí daří na půdě stepní v Uhrách a v Rusku. Ve Francii je pšenice hlavní obilninou. Mnoho se jí urodí na Balkáně, v Turecku, v západní Sibiři, údolích mandžurských, v sev. Číně. Evropané přinesli ji do Ameriky a dnes tento díl světa produkuje ji nesmírně mnoho. Hlavními středisky pěstování pšenice jest Kanada, Unie severoamerická a Argentina. Ze vší světové produkce připadá na Evropu 55%.

Pšenice dává nám jemnou mouku na různá pečiva a je jednou z našich hlavních živin. Vyrábí se z ní pěkný pšeničný škrob, místy dělá se z ní i líh. Naši předkové vařili z pšenice výborná »bílá piva«. Otruby pšeničné mají význam v lékařství. Viz »Otruby«.

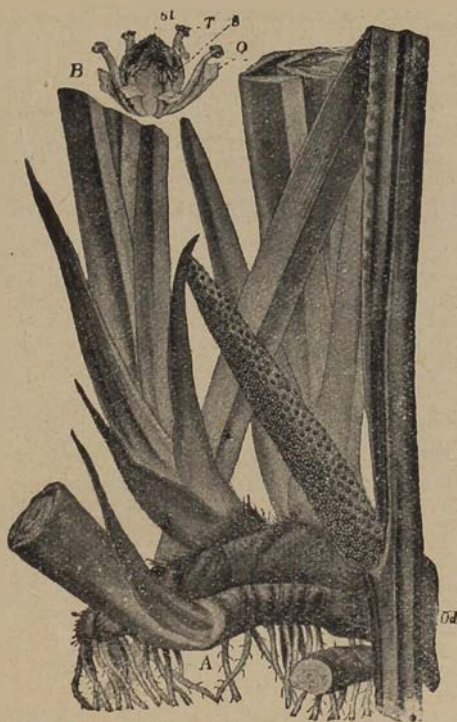
311. Ptačinec obecný. *Stellaria media* Vill. Vogel-miere.

Ptačinec obecní či žabinec je všeobecnou plevelí na polích. Roste také na pusté vlhké půdě. Kvete od jara až do zimy. Nejvíce ptačince jest kolem Prahy.

Odvar účinkuje při chorých plicích, které zbavuje hlenu. Účinek zesílíme, přidáme-li jitrocele. Na rány přiložený dobře prospívá.

* 312. Pupava bílá. *Carlina acaulis*. Eberwurz. Wetterdistel.

Pupava bílá roste hojně u Trmic, blíže Ústí nad Labem, u Hradce Králové a u Písku. Ráda se uvelebí na

Puškvorec obecný.

A oddenek s listy a palicí květů; *B* květ: okvěti, semeník, tyčinky, blizna.

stráních, mezích, průhonech a pasekách. Kvete žlutě od července do října. V září a říjnu sbíráme kořen její. *Radix Carlinae*.

V dřívějších dobách pěstovala se hojně v klášteřích a byla proslaveným lékem. V Pyrenejích užívá se dužnatého kořene s lůžkem květním jako salátu. Odvar z kořene čistí žaludek a spravuje zažívací pochod. Šťáva

z čerstvého kořene vytlačená odměšuje moč a vyhání červy z těla. Odvar v octě zahání bolesti zubů a natíráním pokožky zahání vyrážky kožní druhu různého. Silnějšího účinku docílíme svařením kořene pupavy bílé v dobrém víně.

313. Pupečník. *Hydrocotyle vulgaris*. Wassernabel.

Pupečník roste na vlhkých lukách lesních, na okrajích tůní a rybníků ve východním Polabí, v poříčí Ploučnice, v horách Krušných a na rovině budějovicko-třeboňské. Na Moravě dosud se nenašel. Ve Slezsku jen u Osoblahy.

Pupečník je rostlina jedovatá a palčivě chutnající listy přikládají se na rány. Patří mezi rostliny okoličnaté a má květ bílý neb načervenalý.

314. Pustoryl obecný či planý jasmín. *Philadelphus coronarius*. Pfeiffenstrauch.

Pustoryl obecný nazývá se všeobecně planým jasmínem. Je to keř, který dosahuje výšky 2—3 m a sází se pro příjemnou vůni v zahradách. Kvete v květnu a červnu. Místy roste planě.

Vůně květů je tak silná, že až omamuje a působí bolení hlavy. Vyrábí se z nich jemná voňavka jasmínová. Dříve užívalo se jasmínu v lékařství pro sesílení čidel.

* 315. Puškvorec. *Acorus calamus*. Kalmus.

Puškvorec přinesen byl do Evropy z Východní Indie a z Číny. R. 1574 zasazen byl ponejprv botanikem Clusiem v botanické zahradě ve Vídni a odtud rozšířil se po celé střední Evropě. O šíření této rostliny starali se hlavně mnichové při klášteřích.

U nás puškvorec nevyvine plodů, poněvadž dle prof. Casparyho schází zde hmyz, který by květy oplodnil. Prof. Ludwig zase věc vysvětluje v ten smysl, že všechny rostliny v Evropě pocházejí od jedné a téže matky, t. j. od rostliny, kterou Clusius do Vídně přinesl a proto prý nejsou schopny květy řádného oplození.

Léčivý jest oddenek puškvorcový, který sbíráme v březnu, dubnu, v říjnu a v listopadu. Rhizoma Calami aromatici. Za tím účelem taháme jej ze dna rybníčního pomocí háků. Oddenky se řádně očistí a suší při mírném teple.

Cukráři jej obalují do cukru a slouží za pochoutku. Spravuje nám žaludek. Prášek z kořene léčí zimnici a napravuje špatné zažívání. Odvar vylučuje silněji moč a prospívá dětem krtičnatým. Křeče svalové léčí odvar puškvorce a mochny husí, kozlíku lékařského a fenyklu. Svaly nutno odvarem čistým natírat. Mandlový olej při tom také prospívá. Výtažek puškvorcový v lihu zahání bolest zubů. Za tím účelem smočíme bavlnku v odvaru a vsuneme ji do vykotlaného zubu. Účinkuje dobře.

*** 316. Pýr plazivý. *Agropyrum repens*. (*Triticum repens*.)
Quecke.**

Pýr plazivý je všude rozmnožená plevel obilní, které lid říká místy pýřavka, neb krátce pejr. Jinak roste na suchých místech, pahorcích, v křovinách a u cest. Kveté v červnu a červenci. Pro továrny na léčivé přípravky v březnu, dubnu, v září a říjnu se sbírá oddenek pýru, který řádně se vypere, zbaví zemin a usuší. Jeden kg suchého pýru platí se asi 2 Kč. Lékárnický název pýru jest »Rhizoma graminis«.

Odvar z pýru mírní zácpu střevní, odvádí ve značné míře moč a účinkuje při prsních nemocech. Za světové
A. Rath: Léčivé rostliny.

války učené hlavy vynášly, že možno z pýru vařit pivo. Vařilo se, ale tomu, kdo ho pil, příliš zdrávo nebylo.

317. Rašelinník. *Sphagnum*.

Rašelinník je mech velmi hojný na Šumavě a v Krkonoších. Místy vyskytuje se i na rovinách. Rašelinník má tu vlastnost, že každým rokem část rostlinky zahyne a klesá na dno bahnisk. Během dlouhých let nahromadí se mnoho kořínků a částí mechových, které tvoří značné vrstvy na některých místech. Jest to známá rašelina, která se dobývá a již se topí v domácnostech i průmyslových závodech. Zanechává mnoho popela, ale dává teplo příjemné.

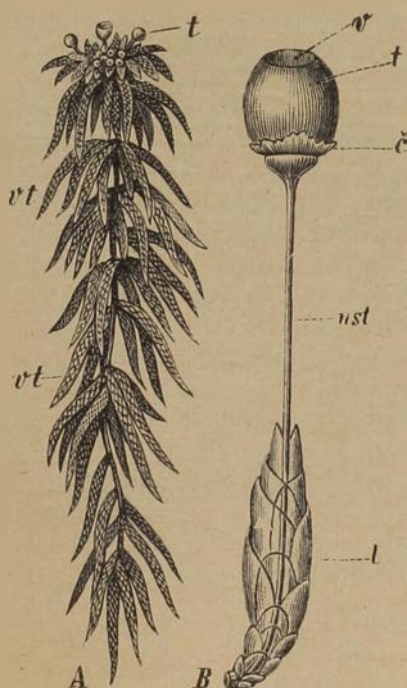
Rašeliny užívá se ku stlání pod dobytek, k balení předmětů a j. Rašelinovité koupele léčí i zastaralý reumatismus. V té věci jsou známé naše lázně rašelinovité v Letinech u Blovic.

Rašeliniska šumavská zásobují vodou letního času potoky, řeky a proto mají veliký význam národohospodářský.

318. Reseda. *Reseda odorata*. Reseda.

Reseda je domovem v severní Africe a odtud asi před 150 roky přinesena byla do Evropy a záhy zdomácněla za okny i na záhonech. Kvete až do zimy. Sbírají se vonné květy a suší se ve stínu na místě vzdušném. Reseda seje se u nás v mnoha druzích, jako reseda malá a velkokvětá, červená, zlatožlutá a j. v.

Svaříme-li květy resedové a ric. oleje přidáme, vypudíme tasemnice z těla. Sušené květy dávají se do prádla a vůní svojí zapuzují různé škůdce z říše hmyzu, podobně asi jako levandule. Z květů připravuje se jemná voňavka, které se nejvíce vyrábí ve Francii.

Rašelinník ostrolistý.

A celá rostlina, větvíčky prevíslé, toboľky; B plod, víčko, toboľka, zbytek čepičky, nepravý šrět, listy.

319. Réva vinná. *Vitis vinifera*. Weinstock. Weinrebe.

Réva vinná roste divoce pod Kavkazem a v pralesťch tropických. Planě roste také ve Francii a na Balkáně, kde dává jen bobule nechutné, které slouží za potravu ptactvu. V Čechách daří se vinné révě u Mělníka a Lito-
měřic. Zakladatelem zdejšího vinařství byl slavný Karei

IV. Na jižní Moravě, hlavně na Pálavských kopcích u Mikulova, urodí se daleko více vína než v Čechách.

Vinná réva žádá k uzrání značného množství tepla na delší dobu v podzimu rozděleného. Rychlé změny teploty jí škodí. Čím dále k severu révu sázíme, tím méně má cukru, ale zato více aroma. Jižní vína jsou velmi sladká, ale mají méně vonných látek v sobě. Nejlepší víno daří se na půdě sopečné kol Vesuvu a Etny. Nejvíce vína produkuje Francie a sice 40% vší sklizně světové.

Spálíme-li dřevo vinné révy a uhlí třeme s medem, máme dobrý prostředek čistící na zuby.

Zralé hrozny jsou dobrým léčebným prostředkem k odtučnění neb i přímo k ztučnění. Šťáva hroznová obsahuje 16% cukru a $\frac{3}{4}$ % kyselin ovocných. Cukr jest zde připraven přímo k přechodu do krve a z toho vidíme, že hrozny jsou ovocem velmi výživným a zdravým. Popel z hroznů je bohatý na kyselinu fosforečnou, sloučeniny vápenaté, hořečnaté a draselnaté. Účinek šťávy jeví se v ledvinách odměšováním moči, ve střevech úsilnější práci s převodem potravy v krev, způsobuje trávení a zvyšuje chuť k jídlu. Pro přítomnost kyselin působí jemně projímavě. U lidí chudokrevných, krtičnatých a u rekonvalescentů užívá se této léčby, ale i při vydatné stravě masité. U lidí plnokrevných účinkují hrozny při zácpě, haemorrhoidech, hypochondrii, chronických katarrech dýchadel a p. za přiměřeného pohybu a diety patřičné.

K léčbě běrou se hrozny, které jsou na cukr chudší, ale na kyselinu bohatší, s určitým množstvím solí hořečnatých, draselnatých a sodnatých. Denní dávka pohybuje se od $\frac{1}{2}$ do 1, až 3 i 6 kg hroznů. Střediska hroznové léčby jsou města Bozano, a Meran v Tyrolsku, Dürkheim, Bingen a Geisenheim v Porýní. Bex na Ženevském jezeře a Montreaux ve Francii.

Po požití hroznů nutno zuby řádně očistiti pomocí vody a špetky dvojuhličitanu sodnatého.

Sušené bobule hroznů slují hrozinky. Velké hrozinky slují sultánky a cibely, malé korintky.

Destilací vína získáváme cognac (koňak). Jméno má od města Cognacu ve Francii, kde prvně byl vyráběn. Mladý cognac nemá chuti ani vůně, což získává teprve ležením. K výrobě jeho hodí se i vína vadná a ovocná. Z matolin a vinných kvasnic vyrábí se destilací známá kořalka a mazání »Francovka«. Cognac napodobuje se líhem brom., essencemi a barví se barvami dehtovými, které jsou zdraví lidskému škodné.

Přidáním žloutků vyrábí se velmi živný cognac vaječný. Za tím účelem dovážejí se tekuté žloutky až z Číny do Evropy.

Cognac slouží zemdleným k vzpružení sil a přidává se do čaje. Zesláblým lidem prospívá malá dávka denně.

320. Reveň lékařská. *Rheum officinale*. *Rhabarber*.

Reveň známe dvojí, a sice reveň čeřitou (*Rheum undulatum*) a reveň dlanitou (*Rheum palmatum*).

Reveň čeřitá roste planě v Číně, Mongolsku a Sibiři. Odtud přinesena byla do Evropy jako rostlina lékařská. Ve Francii a v Anglii se reveň čeřitá mnoho pěstuje pro kořen léčivý, který má účinky projímavé. Do obchodu přichází jako »francouzská rabarbor«.

Řapíky a mladé listy možno pojídati jako chutnou zeleninu.

Reveň dlanitá přichází do obchodu jako reveň anglická, neboť se v Anglii nejvíce pěstuje. Ve starověku patřila reveň k nejlepším prostředkům počistivým.

Kromě těchto dvou revení známá jest ještě reveň lékařská (*Rheum officinale*), která byla r. 1867 obje-

vena Daubrym v Tibetu, odkudž její kořen přichází do obchodu. Má rovněž účinky projímavé, ale silnější, než reveň čeřitá a dlanitá.

Význam reveň pro lékařství znal již řecký lékař Dioscorides.

U nás pěstujeme reveň pro ozdobu v zahradách a sadech. Místy se již sází jako rostlina lékařská i kuchyňská. Tlusté řapíky listové jsou nám náhradou za jablka v době, kdy žádného ovoce ještě není. Hospodyňky vaří z nich jemné kompoty a slouží k plnění závinů. Chutí a aromem nijak od jablek se neliší.

Reveň slouží nám jako projímadlo, ale není radno často ji brát, protože po ní nastává zácpa a konečně organismus si na reveň zvykne. Lépe působiti na stolicí dietou, masáží a tělocvikem.

Prášek z rebarbory, na špičku nože vzatý, sílí žaludek.

321. Rmen barvířský. *Anthemis tinctoria*. Hundskamille.

Rmen barvířský roste nejraději na kamenitých stráních a mezích, na okrajích lesních, v světlých křovinách a na ladem ležících pozemcích. Všude je velmi rozšířený. Kvete v létě a sází se i do zahrad jako rostlina ozdobná.

Rmen tento sluje proto barvířský, že z květů jeho možno dobývati dobré žluté barvivo.

* 322. Rmen římský. *Anthemis nobilis*.

Rmen římský pěstuje se v zahrádkách a užívá se ho podobně, jako heřmánku. Má velmi příjemnou vůni. Lodyhy jeho jsou 15—20 cm vysoké. Květy mají lístky okvěti bílé, uvnitř na terči žluté. Sbírají se v červnu, červenci a v srpnu. Flores Chamomillae romanae.

323. Rmen smradlavý. *Anthemis cotula*.

Rmen smradlavý je 20—50 cm vysokou rostlinou a květné jeho lůžko je plné, čímž liší se od heřmánku, který má lůžko duté. Roste na rumištích, návsích, polích a u cest, hlavně tam, kde půda je močůvkou prosáklá.

Rozemnutý páchne nepříjemně starým sýrem a chutná palčivě hořce. Dříve se ho užívalo v lékařství místo heřmánku. Včelaři si jím natírají ruce, aby je včely při práci nebodaly. Také myši nemohou zápach jeho snést. Hospodáři místy dávají jej do děr, aby se tito nevítaní hosté vystěhovali ze stodol a sýpek.

324. Rojovník bahenní. *Ledum palustre*. Sumpšporst.

Rojovník bahenní je keř někdy i 1 m vysoký. Kvete v květnu a červnu. Roste v rašelinitých lesích severních, v hornatější části Čech, ve vysoké Šumavě, na rovině Budějovicko-Třeboňské, na lindřicho-hradecku, v Jeseňíku a Bezkydách.

Listy v mládí příjemně voní a chutnají hořce. Odvar z listů zapuzuje cizopasníky. Sládcí dávají je do piva, aby mu dodali hořké chuti a opojnosti. Přísada však je zdraví lidskému škodlivá a působí silné bolení hlavy.

* 325. Rosnička okrouhlolistá. *Drosera rotundifolia*. Sonnenthau.

Rosnička okrouhlolistá roste v rašeleniskách a na mokřích písčinách. V Čechách roste v Krušných horách, na Šumavě, na Moravě v hornatějších polohách a v předhořích. Kvete bíle. V červnu, červenci a srpnu sbírá se nať. Herba Rorellae.

Rosnička je známá tím, že náleží mezi rostliny hmyzožravé. Sedne-li hmyz na list rosníčky, přilepí se,

list se podráždí a začne se kol lapeného hmyzu sbalovat. Žlásky vylučují pak pepsinovitou tekutinu, která účinkuje podobně jako šťávy žaludeční. Pomocí této tekutiny vyluhují se z těla hmyzu výživné látky a rostlina je stravuje.

Na Moravě lid rostlině této říká rosička a na Rožnovsku se jí užívá při zánětech očních. Odvar z rosníčky vyluhuje u starších lidí vápno ze žil a proto výborně účinkuje při skornatění tepen.

U starých Čechů byla tato rostlina podivná velice váženou bylinou lékařskou. Odvar z ní užíval se proti součotinám, kašli, horečkách, při chorobách srdečních, žaludkových a jaterních. Lepšího prstonárodního léku nad rosníčku nemáme. Sběr dnes je chráněn zákonem, aby nejceennější tato naše květinka nebyla vyhubena.

326. *Routa obecná. Ruta graveolens. Gartenraute.*

Routa obecná roste planě kolem Středozemního moře. U nás roste zplanělá na stráních a vinicích u Žernosek a Štětí. Pěstuje se v zahradách. Má květ žlutý. Mladé rostlinky koncem května přesazují se do řad na záhony asi 40 cm od sebe vzdálených. V Německu kolem Erfurtu mnoho routy pěstuje se na polích a dává značný výnos. V květnu a červnu sbíráme nať. — *Herba Rutae.*

Celá rostlina proniknuta je balsamickým olejem prchavým, který se ze sušené routy dobývá destilací. Nať obsahuje tohoto oleje 0,25 %, semeno 1 %. Již Římané znali výrobu oleje z routy a užívali jí jako koření, které podporovalo chuť k jídlu a zažívání. Oleje užívalo se u Římanů jako protijedu při otravě bohlavem, později jako ochrany proti nemocem nakažlivým.

Kneipp doporučuje routu obecnou při obtížném dýchání a tlukotu srdce.

Rozchodník velký.

B květ: kalich, koruna, tyčinka, pestíky; C řez květem: kalich, koruna, pestíky.

Odvar zahání píchání v hlavě, účinkuje při závratí, křečích a špatné menstruaci u žen. Při tlukotu srdečním a rozedmě plic koná velmi platné služby. Pro případnou potřebu děláme si výtažek routy v líhu, jehož užíváme po kapkách.

V Itálii chléb máslem mazaný posypávají iemně ušekanými listy routy k posílnění žaludku.

Nať routy obecné možno vedle líhu nakládati i do octa a vína a pomocí jich pořizovati výtažek pro potřebu.

327. Rozchodník ostrý. *Sedum acre*. Mauerpfeiffer.

Rozchodník ostrý sluje mezi lidem tučný mužik a roste na skalách, zdích, mezích, u cest, na kamenitých stráních a zbořeníštích. Kvete žlutě v červenci a v srpnu a v té době se sbírá nať.

Šťáva z čerstvé rostliny vytlačená působí i puchýře. Má chuť ostrou a peprnou. Odtud jméno »ostrý.«

Odvar léčí spáleniny, místa sněživá na těle a rakovité boláky. Používá se ho zevně k mytí i obkladům. Proti střídavé zimnici účinkuje plná lžice rozchodníku ostrého do koflíku vody.

328. Rozchodník skalní. *Sedum rupestre*.

Rozchodník skalní roste na suchých a kamenitých stráních, na zdech a okrajích lesů. Kvete v červenci a srpnu.

Někde listy jeho dávají se do polévek.

329. Rozchodník velký. *Sedum telephium*. Fetthenne.

Rozchodník velký roste v lesích na skalách, na zdech a suchých stráních. Sbírá se nať i s květy v měsíci srpnu a září.

Rozmělněné listy, které na kaši utřeme, přikládáme na kuří oka a rány. Mohou se také pojídati jako salát.

Studený odvar zchlazuje tělo při horečce a zmírňuje ji. Vytlačená šťáva z čerstvé byliny slouží jako mazání při oparu, strupech na hlavě a spáleninách. Proti padoucnici účinkuje thé z 30 gr sušeného rozchodníku na ½ litru vody. Pije se každé tři hodiny koflík.

Rozpuk jízlivý.

A oddenek s pochvami listův a s lodyhami; B list; C větevka květná i plodná;
D nažka.

* 330. Rozmarýna lékařská. *Rosmarinus officinalis*.
Rosmarin.

Rozmarýna lékařská roste planě v jižní Evropě, hlavně v Itálii a v Řecku. Sází se také do květináčů a pěstuje se za okny. Větévek jejích užívá se při různých

slavnostech. Při svatbách nechybí skorem nikdy. Rozmarýna jest vedle růže oblíbenou bylinou milenců. Národní naše písně často zmiňují se o rozmarýně, růži a routě.

V době květu, v červenci a v srpnu, sbírá a suší se celá rostlinka. Herba Rosmarini. Z nati tlačí se prchavý olej rozmarýnový, jehož užívá se k přípravě voňavek a k parfumování různých věcí.

Kneipp radí píti odvar z listů rozmarýnových, který podporuje trávení a čistí zažívací orgány. Odvar ve víně prospívá při srdeční vadě a zahání různé kožní vyrážky. Spálená rozmarýna na popel dává prostředek k čištění zubů. Rozmarýnové víno účinkuje při vodnatelnosti. Listí přidává se do koupelí, které sílí tělo. Naloží-li se do oleje olivového, máme po 3—4 nedělích domácí olej rozmarýnový, kterého se užívá jako mazadla při anglické nemoci u dětí. Výbornou rozmarýnovou mast na oteklé klouby připravíme si takto:

Utře se dohromady 80 gr vepřového sádla, 40 gr skopového loje, 10 gr včelího vosku, 5 gr muškátového másla, 5 gr jalovcového oleje. Vše se dá rozehtátí a za stálého míchání přidá se dle potřeby oleje rozmarýnového. Mastí tou natíráme klouby dva- až třikráte denně.

331. Rozpuk jízlivý. *Cicuta virosa*. *Wasserschierling*.

Rozpuk jízlivý náleží mezi rostliny okoličnaté a je prudce jedovatým. Kvete bílým drobným kvítkem v červenci a v srpnu. Květ jeho voní omámivě a láká hmyz. Kořen je přehrádkovaný, dužnatý a obsahuje bleděžluté mléko. Nejjedovatější je před úplným rozkvětem. Myším semeno jeho neškodí.

V malých dávkách mírní bolesti a křeče, ve velkých usmrčuje. Šťávou vytlačenou z rostliny před rozkvětem možno trávit škodnou.

Rulík zlomocný.

A větvíčka s květy a plody; B řez květem: kalich, semeníky, nitky, koruna, blizna, čnělka; C plod: bobule sedící v kalichu.

*** 332. Rozrazil lékařský. *Veronica officinalis*. Ehrenpreis.**

Rozrazil lékařský sluje lidovým jménem přítržník a roste zvláště na Šumavě a v Krkonoších velmi hojně. Nejraději má místo sušší v lesích, na vřesovištích a po krajích lesů. V červnu, červenci a v srpnu sbírá se nať. Herba Veronicae. Kvete pěkným květem modravým v červnu až v srpnu.

Čerstvé listí rozrazilu lékařského přikládá se na rány. Šťáva z rostlinky léčí spáleniny. Odvar mírní zahlenování plicní a sílí plíce. Odvar rozrazilu lékařského, divizny a anýzu léčí chrapot a tíži na prsou. Dlužno jej sladit medem. Migrénu zahání odvar rozrazilu lékařského a po něm užijeme několik kapek oleje levandulového na cukr.

Denní pití odvaru zahání a léčí tuberkulosu plicní. Nutno jej pít vždy na lačný žaludek. Při tom dýcháme páry z vařících se jedlových šišek, větviček, pryskyřice a kamence. Pak nutno požívat stravy mléčné, varovat se lihovin a věcí kyselých a pobývat často na čistém lesním vzduchu. Sluneční koupele rovněž pomáhají, ale nesmíme pobývat na slunci příliš prudkém.

*** 333. Rulík zlomocný. *Atropa belladonna*, *Tollkirsche*, *Wolfsbeere*.**

Rulík zlomocný je rostlinou jedovatou a mnoho zla již způsobil. Odtud i jeho jméno. Roste na pasekách horských lesů. Kvete v červnu, v červenci a v srpnu. Květ je barvy špinavě fialové. V tu dobu se sbírá a suší jeho listí. *Folia Beladonnae*. V září a říjnu vyrývá se a suší jeho kořeny. *Radix Beladonnae*.

Všecky části rostliny obsahují atropin. Pomocí atropinu lékař rozpoznává choroby vnitřního oka. Kápneme-li atropin do očí, rozšiřuje zornice. Vedle atropinu obsahuje částečně rulík i hyoscyamin.

Bobule jeho jsou černé a pro člověka prudkým jedem, ale ptáci, hlavně kosové a drozdi, žerou je bez následků a trusem svým přispívají k rozmnožování rulíku zlomocného.

Italky připravují si z bobulí zralých líčidlo a vstříkují si trochu šťávy do očí, aby dostaly oči výraz ohnivý. Odtud je jméno jeho *bella donna*, t. j. krásná paní.

Užíváme-li atropinu v chorobách očních dle lékařovy rady, musíme býti velmi opatrnými, aby se slzami nedostal se do nosu. Odtud může býti buď vstřebán nebo stékat do hltanu a způsobiti otravu.

Vně i zevně užívá se atropinu při nervových nemocech, padoucnici, při nemocech ústrojí močového a při kolice. Užívání předpisuje jenom lékař.

334. Ruj. *Rhus cotinus*. Perückenbaum.

Ruj jest keřem neb menším stromem a sází se u nás v sadech pro ozdobu. U Znojma roste zplanělý. Pochází z jižní Evropy. Kvete v červnu a v červenci.

Ruj ve dřevě i v kůře obsahuje výborné žluté barvivo, kterým se barví vlna, hedvábní i kůže. I dřevo jeho je cenné na různé práce truhlářské i soustružnické.

335. Ruměnice hadincovitá. *Onosma echioides*. Lotwurz.

Ruměnice hadincovitá náleží mezi rostliny drsnolisté. Roste na suchých stráních a písčinách u Velehradu, mezi Čejčí a Hodonínem, u Kyjova. Kvete od května do srpna.

Kořen její obsahuje krásné červené barvivo.

* 336. Růže stolistá. *Rosa centifolia*. Rose.

Růže stolistá měla původní svůj domov v Persii, odtud zavítala do Italie a z Italie šířila se do všech zemí evropských. Staří národové měli růže v úctě a Řekové i Římané vážili si růží nesmírně. Římské bájesloví vypravuje, že první růže vyrostla, když Venuše vynořila se z mořské pěny. Řekové opět bájí, že první růže byla úplně bílá a když Afrodite stíhala nezbedného Adonise, zranila se trny do krve o růže a krví bílé květy potřísn-

nila. Odtud květy dostaly barvu červenou a vydechovaly libou vůni.

Římané spotřebovali velice mnoho růží. Byly pěstovány ve zvláštních zahradách, zvaných rosariích či růžovnách. Věnci růžovými zdobili se hosté, když zasedali k hostinám, věnci zdobili se kněží, senátorové i cesarové. Kleopatra dala při návštěvě Antoniově vystlati hodovní síň do výšky 70 cm růžemi. Nero koupil růží za našich 700.000 K a dal jimi pokrýti hladinu jezírka Lucrinského. Při hostině Neronově otáčel se strop a otvory sypaly se růže na hodovníky i zápasníky.

Dnes nejvíce růží se pěstuje v Bulharsku v okolí Kazanlyku. Zde z květů růžových dobude se ročně 1.000 kg růžového oleje, který se většinou spotřebuje v Orientu. U nás prodává se olej růžový znečištěný olejem pelargoniovým.

Nejlepší olej v Bulharsku poskytuje růže muškátová a t. zv. damašková. Květy trhají se z rána, když ještě nejsou plně rozvité. Na 1 kg růžové silice potřebí jest 3.000 kg květů. Růžová silice je kapalina nazelenalá, pronikavé vůně, hustoty 0.86 a tuhne při teplotě 10° C. Před válkou stál 1 kg růžové silice 1000 až 1500 K.

U nás vyrobíme si jemný růžový olej naložením za rosy natrhaných květů do oleje olivového, který vonné látky v sebe přijme. Olej po několika nedělích smísíme s vodou a obdržíme vodu růžovou, neboť voda rozpustí všechny olej. Na to růžovou vodu dáme na ploché nádoby do studena a růžový olej vylučuje se na povrchu v podobě šupinek a kapek jako kafr růžový.

Růží máme dnes veliké množství a kvetou u nás venku dvakrát za léto. Pro lékárny sbírá a suší se květ v červnu, červenci a v srpnu. Flores Rosae centifoliae.

Květy mísí se s lípovým květem a bezovým květem. Odvar slouží v nemocech plicních a k vypuzení škodlivin z těla potem. Místy sušených lístků květních se používá k nakuřování.

*** 337. Růže šípková. *Rosa canina*. Hundsrose.**

Růže šípková roste planě na mezích, stráních, pasekách a místech pustých i v křovinách. Kvete v červnu a na podzim krásí se krásnými, červenými šípký. Tyto sbírají se v září a říjnu, zbavují peciček a suší. Prodávají se pak do lékáren pod jménem *Pericarpium Cynosbati*. V tutéž dobu k účelům lékařským se sbírá semeno šípkové. *Semen Cynosbati*. *Semena* dlužno sušiti na vzduchu a nikoli horkem. Odvar ze šípků prospívá při nemocech ledvinových a měchýřových, při bolestech dýchadel. Usušené slupky svařujeme také při nemocech břišních. Odvar z rozdrcených semen žene na moč, odstraňuje písek z moči a mírní bolesti při močovém kameni. Dříve se užívalo odvaru z kořene při uštknutí hadím.

Na šípek můžeme dobře očkovat i roubovat různé druhy růží a pěstiti tak růže vysokokmenné.

338. Rybíz či meruzalka červená. *Ribes rubrum*. Johannisbeere.

a) Rybíz je všeobecně rozšířeným zahradním keřem po celé střední Evropě. Kvete v dubnu a květnu. Místy zplaňuje. Tak zplanělý rybíz najdeme u Budějovic a Třeboně, na Moravě při jižním toku řeky Moravy.

Rybíz má chutné zakyslé ovoce, které zavařuje se na jemnou marmeládu neb vyrábí se z něho šťáva rybízová i víno, které je velmi zdravé. Šťáva rybízová na-

A. Rath: Léčivé rostliny.

hradí úplně malinovou a v nemoci koná platné služby, neboť mírní horečku.

Poupata rybízu před rozvitím se trhají, utrou se s máslem a dávají dobrou mast na vředy.

b) Příbuzný rybízu či meruzalce červené je rybíz černý, který nazýváme také meruzalkou černou. (*Ribes nigrum*. Gichtbeere). Meruzalka černá roste planě ve středním Polabí, u Jičína, u Boleslavi, Teplic a Žatce, u Budějovic i Třeboně. Na Moravě vyskytuje se u Olomouce, Bzence, Tovačova; ve Slezsku u Vidnavy. Rybíz černý sází se také pro jedlé bobule v zahradách.

Nejraději roste u potoků a mezi křovinami ve vlhku. Kvete v dubnu a v květnu. Bobule jeho zapáchají po štěnicích.

Sbírají se mladé větévky a listy. Odvar z nich prospívá při oteklých mandlích, kašli a zahlenování dýchadel. Odvar pouze z listů pomáhá při bolestivém močení. Čerstvá šťáva z větviček a listů účinkuje při dně, pakostnici a kamencích močových.

339. Rýt barvířský. *Reseda luteola*. Färber-Wau.

Rýt barvířský roste ve středních Čechách, v nížině Polabské, na Jičínsku, Boleslavsku, Teplicku i Žatecku; na jižní Moravě je hojný. Roste na rumišťích a březích. Rostlinky kvetou až druhým rokem v červnu, červenci, v srpnu a září.

Obsahuje ve všech částech trvale žluté barvivo — luteolin. V Anglii pěstuje se na polích jako rostlina barvířská.

340. Rýže pravá. *Oryza sativa*. Reis-guecke.

Rýže pravá seje se od dávných dob jako vydatná a výživná obilnina. Již staří Indové a Egypťané znali a pěstovali.

Řebříček obecný.

A dolejšek rostliny, vpravo chocholík květův; B kvítek paprskový, trubka z nitek; C koruna, čnělka, kvítek nálevkovitý, semeník, nálevkovitá koruna, trubka nitek, čnělka, blizna; D nažka. Vlevo nahoře úbor květův: zákrov, květy vnitřní, květy paprskové.

stovali rýži. Za dnešní doby nejvíce rýže pěstuje se v Číně a Japonsku, dále na ostrovech asijských, v Koreji. Japonská rýže platí v Asii za nejlepší. Prostému dělníku čínskému stačí denně několik hrstí rýže k nasycení.

V Evropě daří se rýže v Itálii, Španělsku a na poloostrově Balkánském. Mnoho rýže urodí Egypt, Alžír.

Tunis a Maroko. Pěstování rýže ujal se i v Americe hojnou měrou.

Z rýže vyrábí se škrob rýžový, opojné nápoje; ze slámy dělají se košťata, kartáče a pletou se klobouky.

Odvar rýže působí mírně na tuhou stolicí a je jedním z nevinných projímavých prostředků.

*** 341. Řebříček obecný. *Achillea millefolium*. Schafgarbe.**

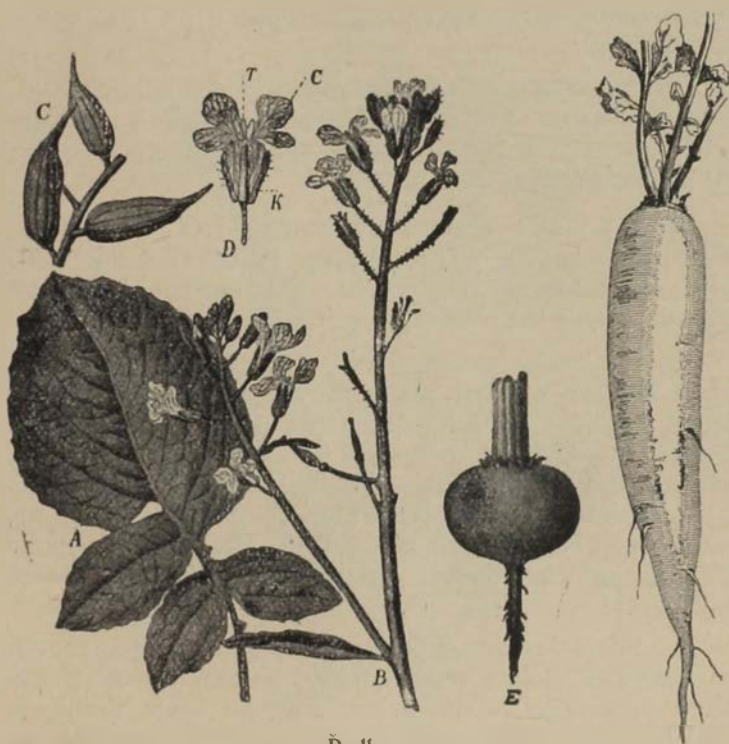
Řebříček obecný roste na lukách, pastvinách, na polích v obilí jako plevel, u cest při lese, na pasekách a j. Jest všude velmi rozšířenou rostlinou. Kvete bíle neb růžově od června do října a v tu dobu sbírá se jeho květ. Flores Millefolii. V červenci, srpnu a září sbírá se jeho nať. Herba Millefolii.

Odvar z květů účinkuje při vnitřních zápalech a pije se zchladlý. Čistí nám krev a proto lidé slabí měli by pít denně koflík tohoto odvaru. Otevřené rány vymýváme odvarem z nati řebříčkové. Obklad z ní přikládáme na rány. Horký obklad hojí vředy.

Thé z květů účinkuje proti kašli, listí a stonky při ženských nemocech, zlaté žíle, kolice, bledniče a ochablosti nervové. Na půl litru vody dáváme na thé 15—20 gr řebříčku a denně pije se třikráte po koflíku. Řebříček náleží mezi nejlepší léky domácí i oficielní.

342. Ředkev černá. *Raphanus sativus vulgaris*. Gartenrettig.

Ředkev černá seje se hojně v zahradách a je zdravým pokrmem. Místy najde se i zdivočelá. Kvete od června do srpna. Léčivý jest pouze její kořen. Ředkev černou požívají lidé, kterým větry působí obtíže. Odvaru z černé neloupané ředkve užívá se proti venerickým nemocem. Působí dobře na vyměšování moči. Zašlemo-

Ředkev.

A list; *B* květná lodyha; *C* šešule; *D* květ: kalich, koruna, tyčinky;
E ředkvička, *F* ředkev černá.

vaným plicím pomůžeme vodou z ředkve, kterou jsme rozkrájeli na kolečka, posypali cukrem a nechali ležeti asi hodinu. Cukr vylouží z nakrájené ředkve látky léčivé. Tekutina tato rozpouští hlen i při nemocech zastaralých. Nepálí a působí účinně.

Vytlačená šťáva z ředkve, čerstvě oslazená medem;

působí proti zánětu průdušek, záduše a při močových kamencích.

Pro případnou potřebu můžeme si udělati z ředkve výtažek líhový, kterého se užívá denně po 5—10 kapkách na cukr. Také při otoku žaludku tento výtažek působí blahodárně.

Brzy na jaře zásobují zahradníci trh ředkvičkou. (*Raphanus sativus radícula*). Jest to velmi jemná zelenina, kterou máme požívat i s kůžičkou, neboť tato obsahuje v sobě dosti látek důležitých pro zdraví lidské.

Ředkvi máme mnoho druhů. Známý semenářský obchod Vaňkův v Praze na Václavském náměstí uvádí ve svém ceníku 20 druhů ředkviček a 12 druhů ředkví. Všecky tyto druhy pocházejí z Číny, kde se ředkve mnoho pěstuje. Zde daří se i ředkvi olejné (*Raphanus sativus oleiferus*), která má kořen tuhý a dřevnatý, ale zato semena obsahují mnoho oleje. Ten se pálí, čmoud se zahycuje v podobě sazí a z těchto vyrábí se výborná čínská tuš.

V Německu připravují z různých druhů ředkví a ředkviček známý prostředek »Cholosan« proti žlučovým kaménkům. V lékárnách platí se velmi draho, je nad to ceny pochybné, a v naší zahradě můžeme jej míti úplně zadarmo.

343. Řepeň obecná. *Xanthium strumarium*. Spitzklette.

Řepeň obecná je starou lékařskou rostlinou, kterou znal již Dioscorides. U nás roste na pustých místech, návsích, při cestách, u vod, hlavně v severní polovině Čech, v jižní Moravě i ve Slezsku. Z kořene vyháší lodyhu až 80 cm vysokou. Kvete v létě květy neúhlednými barvy zelenavé. Listy její podobají se javorovým.

Řepka

B hořejšek rostliny, šešulka, poupata; *C* kvítek shora; *D* tyčinky a pestík, *a* kratší, *b* delší tyčinky, semeník, blízna, *E* plod, přehrádka se semeny, chlopně; *F* šešulka, stopka.

Štávy z čerstvé rostliny užívalo se druhdy proti krticím a lišejí v obličejí.

Kořen i listy obsahují výborně žluté barvivo, které znali již Římané a barvili si jím vlasy na žluto.

344. Řepka. *Brassica napus oleifera*. Raps.

Řepka olejná seje se u nás jako rostlina průmyslová. Ze semene tlačí se výborný olej, který slouží nám jako svítivo, mazadlo a i k výrobě umělých tuků. Pokrutiny řepkové dobytek rád žere a tuční po nich. Semena řepky olejné obsahují až 50% oleje.

Přečištěný olej řepkový nachází užítí i v lékařství k přípravě různých mastí. Při květu silně meduje a proto je včelaři oblíbenou rostlinou.

345. Řepka hlavatá. *Phyteuma orbiculare*. Waldrapunzel. Teufelkrallen.

Řepka hlavatá náleží do řádu zvonkovitých rostlin. Roste ve vyšších polohách na lukách lesních a místech rašelinovitých, hlavně v širším okolí Prahy, v Brdech, v povodí Ploučnice, na Jičínsku a Boleslavsku, ve středním Polabí, na Sázavsku a při Berounce vyskytuje se jen tu a tam ojediněle. Kvete v květnu a červnu, na horách později. Má květy temně modré.

Na jaře listy její se sbírají a upravuje se z nich chutný salát.

346. Řepka klasnatá. *Phyteuma spicatum*.

Řepka klasnatá je sestrou řepky hlavaté a liší se od ní tím, že má květy zelenavě bleďožluté, které se rozvíjejí v květnu a červnu. Roste ve stinných lesích a lukách lesních. Kořen i listy její jsou jedlé a připravuje se z nich salát.

347. Řepík lékařský. *Agrimonia eupatoria*. Odermennig.

Řepík lékařský náleží do řádu rostlin růžokvětých. Roste na různých místech. Nejraději má suché kopce,

trávníky a meze. Lodyha jest asi 3—6 dm vysoká. Kvete od června do srpna pěkně žlutě. Celá rostlina páchne po jablkách, je-li rozemnutá. Dle toho ji nejlépe poznáme.

Řepík lékařský v některých krajinách slouží jako lék proti nemocem plicním, hlavně počínající tuberkulose.

Celá rostlina proniknuta je žlutým, trvalým barvivem, které možno z ní dobývati.

348. Řeřicha hořká. *Cardamine amara*. Schaumkraut.

Řeřicha hořká roste nejraději u lesních a lučních potoků a kvete bíle v květnu a červnu. Listy její chutnají palčivě hořce a možno jich požívati jako listů potočnice, s kterou se často zaměňuje.

Ve vyšších polohách květ řeřichy hořké místo barvy bílé má barvu růžovou. Tu propůjčuje jí anthokyan, který paprsky světelné mění v tepelné. Odvaru v pivě užívá se někde proti vodnatelnosti.

349. Řeřicha zahradní. *Lepidium sativum*. Gartenkresse.

Řeřicha zahradní pěstuje se místy v zahradách pro hořce chutnající listy, jichž užívá se v kuchyních. Ze semen možno tlačití olej. Místy najdeme ji zplanělou, zvláště na rumišťích. Kvete bíle v červnu a červenci. K nám přišla z Egypta, kde rostla planě v obilí.

350. Řeřišnice potoční. Viz — Potočnice lékařská.

* 351. Řešetlák počistivý. *Rhamnus cathartica*. Kreuzdorn. Pugir—Wegdorn.

Řešetlák počistivý roste na keřnatých stráních a v hájích. Jest velmi rozšířeným listnatým keřem. Starší větve jeho jsou ozbrojeny trny. Zelenavými kvítky odívá

se v květnu a červnu. Silně meduje. Zralé bobule jeho jsou úplně černé a prodávají se do lékáren. Fructus Rhamni catharticae. Sbírají se v září a říjnu. Z plodů řešetláku počistivého vaří se výborné projímadlo řešetlákový sirup. Na půl kg bobulí nutno dáti 1 kg cukru.

Ze zelených, nezralých bobulí možno dobývat barvy žluté k barvení kůže, papíru a plátna.

Vylisovaná šťáva ze zralých bobulí s příměskem kamence dává krásnou šfavnatou zeleň.

Někde plodům řešetláku počistivého říkají psí jahody. Kneipp radí sirup řešetlákový proti tvrdé stolici. Po požití 1—2 lžic tohoto prostředku dostavuje se již řídká stolice.

Také kůra řešetláku je léčivá. Vůbec všechny části keře obsahují léčivý frangulin ($C_{20}H_{20}O_{10}$), nejvíce ovšem zralé plody.

352. Řimbaba či matečník. *Chrysanthemum parthenium*. Mutterkraut.

Řimbaba náleží mezi rostliny složnokvěté. Domov její jest v Asii a odtud zavítala k nám. Roste zplaněle po vší Evropě. Dříve byla horlivě pěstována v zahradách jako rostlina lékařská. Dosud druhy plnokvěté sázejí se pro okrasu. Kvete v červnu a červenci na obvodě bíle, v terči žlutě.

Rozemnuté její listy i květy voní po heřmánku. Dříve se jí užívalo proti zimnici, křečím a jiným nemocem. Rozemnuté listy přikládají se na rány a vředy.

353. Salát zahradní. Viz »Locika zahradní«.

354. Santalové dřevo.

Santalové dřevo přiváží se do Evropy z jižní Asie, hlavně z Indie. V barvířství hraje roli značnou. Plod po-

dobá se vlašskému ořechu a prášek z něho léčí pokažený oběh krevní. Prodává se v lékárnách.

355. Sasanka bílá, *Anemone nemorosa*. Windröschen.

Sasanka bílá je zvěstovatelkou jara a roste na lesních lukách, pasekách, stráních a v řidším lese. Kvete brzy na jaře a je rozšířená po celé skoro zeměkouli.

Celá rostlina obsahuje jed anemonin. Místy lid vytlačuje šťávu z čerstvé rostliny, která vyvolává na kůži puchýře.

V únoru a v březnu sbírá se kořen sasanky bílé. Odvar neb prášek z něho léčí příjici i padoucnici.

V Krkonoších roste sasanka narcisokvětá. (*Anemone narcissiflora*), která pěstuje se v parcích na skalních partiích. Podobně sasanka lesní (*Anemone silvestris*), zahradní (*Anemone coronaria*) a j.

356. Satoryje neb čibr, *Satureja hortensis*. Bohnenkraut.

Satoryje pěstuje se u nás výhradně v zahradách. Kvete od července do října. Sbírá se a suší nať. Planě roste v jižní Evropě, v Kraňsku a na ostrovech moře Jaderského.

Satoryji zná každá hospodyňka, neboť jí užívá k přípravě jídel a k nakládání masa.

Odvar mírní bolení břicha a závrať. Prospívá lidem, kteří mají slabý žaludek a rádi pokrmy zvracejí. Výtažek lihový pomáhá při bolestech zubů.

357. Sedmikrása, *Bellis perennis*. Gänseblume.

Sedmikrása roste všude skorem a kvete velmi brzy na jaře. Odvaru ze sedmikrásy užívalo se dříve při léčení souchotin. Plně druhy sedmikrás sázejí se pro ozdobu v zahradách.

358. Seno luční. Heu.

Seno luční je směs velikého počtu různých bylinek a proto má známé vlastnosti léčivé. Drobné úlomky jmenujeme struskami a v nich jsou ty nejlepší látky. Užíváme jich jako koupele a obkladů. Při zastaralé rýmě a bolestech na prsou vydatně tyto koupele účinkují. Nejlépe řádně v nich nohy napařiti a ulehnutí do postele. Při otravách krve rezem dáváme na postižené místo tak dlouho obklady teplé ze senných strusek, až škrubavé bolesti pominou. Rovněž tak přikládáme je při bodnutí hmyzem. Při otravě rezem ptejme se vždy o radu lékaře zkušeného, neboť zanedbáním vhodné chvíle k operaci můžeme přijíti o úd, ba i o život.

359. Senesové listí.

Senesové listí přiváží se k nám z jihu a slouží jako projímadlo při silných zácpách. Na odvar běříme 18 gr hořké soli, 5 gr máty peprné a 10 gr senesového listí.

360. Semenec. Viz »Konopí«.

361. Silenka francouzská. *Silene gallica*. Klebnelke.

Silenka francouzská roste mezi obilím, hlavně pak mezi lnem. V Čechách nachází se ve východním Polabí, Orlických horách, v poříčí Ploučnice a na Jindřichohradecku. Na Moravě vyskytuje se v severnější části země.

Kvete v létě.

Květiny této za dřívějších dob užívalo se proti hrdému uštknutí.

362. Silenka nadmutá. *Silene inflata*. Taubenkropf.

Silenka roste na suchých lukách a travnatých stráních. Kvete v létě. Kořen její obsahuje saponin a proto se ho užívalo v lékařství. Listy její dávají chutný salát, jehož se někde užívá při různých jídlech. Mladá silenka nadmutá dává nejjemnější špenát, který se upravuje podobně jako obyčejný špenát zahradní.

363. Skočec. *Ricinus communis*. Wunderbaum. Springkraut.

Skočec je domovem v horké Asii a odtud převezen byl do Evropy. U nás sází se místy v zahradách jako keř ozdobný. Také v kořenáčích se pěstuje. Semena jeho obsahují značné množství oleje, který se z nich lisuje. Před lisováním nutno ale semena trhatí nezralá ještě a řádně je usušiti. Necháme-li semena dozrati, vypadnou na zem, jsouce odmršťována daleko od keře.

Ricinový olej je dobrým projímadlem a bere se s trochou mléka neb thě heřmánkovým. V Itálii podává se ricinový olej při počínajícím průjmu.

Ricinového oleje užívá se vůbec tam, kde střevo jest již podrážděno a jde-li o účinek rychlý i jistý. Tak podává se při zánětu žluté žíly, v šestinedělí, při ochuravění jater a pod.

Oleje ricinového nesmí se použiti při léčení tasemnice kapraďovým oddenkem. Zdá se, že olejem rozpouští se jedovaté součásti kapradí a tvoří se zvláště prudké jedy, čímž nastává otrava. V tom případě místo ric. oleje použijeme senesového listí.

364. Skořice.

Skořice je známé koření horkého pásma. Jest to oloupaná kůra skořicovníku, jemuž daří se nejlépe na ostrovech asijských mezi Asií a Australií.

Svařená skořice ve víně žene do potu. Svařená skořice s muškátovým ořechem ve víně mírní silnou periodu.

365. Slanorožec bylinný, *Salicornia herbacea*. Glas-schmalz.

Slanorožec bylinný roste na slaných půdách v jižní Moravě, hlavně u Čejče a Hustopeče. Hojně se vyskytuje při moři neb jezerech se slanou vodou.

Ve Francii ze sušeného slanorožce dobývá se soda. Na severu mladé větévky se pojídají jako salát.

*** 366. Sléz divoký. *Malva silvestris*. Malve.**

Sléz divoký roste na návších, u plotů, zdí a u silnic. Patří do řádu slézovitých a kvete modře v červenci, srpnu a září. V tu dobu pro potřebu lékařenskou sbírá se květ. Flores *Malvae silvestris*. V červnu až srpnu sbírá se nať slézu divokého. Herba *Malvae silvestris*.

Celá rostlinka obsahuje mnoho slizu a proto jejího odvaru užívá se při prsních nemocech. Také moč dobře odměšuje.

367. Sléz okrouhlolistý. *Malva rotundifolia*. Malve, Kasseppappel.

Sléz okrouhlolistý roste na týchž místech jako sléz divoký. Lid mu říká »syreček« dle tvaru jeho plodů.

V lékařství má týž význam jako sléz divoký.

*** 368. Sléz zahradní. *Althaea rosea* (var. *nigra*). Stockrose, Pappelrose.**

Sléz zahradní jmenuje se jinak růžový, také římský čili topolovka růžová, pochází z Orientu a u nás sází se hojně v zahradách pro ozdobu. V Anglii zahradníci vy-

pěstovali krásné druhy slézu zahradního s květy plnými. V červenci a v srpnu sbírají se květy odrůdy temně nachové. *Flores Malvae arboreae*. V Turecku pěstuje se tento druh na polích a květy jeho barví se víno.

Odvar květu slézu zahradního léčí nemoci prsní i krční. Odměšuje hlen z plic.

Odvar slézu tohoto, divizny, řebříčku a třezalky je dobrým kloktadlem při difterii.

Thé připravené z květu prospívá při zánětu krku, dásní a průdušek. Na koflík čaje dá se 5 gr květu a jím se řádně kloktá. Při ušních bolestech vede se pára do ucha pomocí trychtýře. Na 2 litry vody dává se 30 gr květu. Na opuchliny a vředy dává se stejný díl slézu, heřmánku, komonice lékařské, kopřivy a levandule. Vše se svaří a přiloží jako obklad.

Lidový název slézu zahradního čili topolovky růžové je »paple«.

369. Slezinník. *Chrysosplenium alternifolium*. Milzkraut.

Slezinník roste hojně na mokřinách, při potocích a řekách. Kvete v březnu, dubnu i v květnu.

Listy jeho pojídají se jako salát. Dříve léčil slezinník nemoci slezinové a odtud i jeho jméno.

370. Slunečnice obecná. *Helianthus annuus*. Sonnenrose.

Slunečnice obecná pochází z jižní a střední Ameriky. Jméno své dostala od toho, že terč květní stále obrací vstříc paprskům slunečním. U nás pěstuje se pouze pro ozdobu, ale v Rusku seje se jako rostlina olejnatá, neboť ze semen jejích tlačí se výborný olej slunečnicový, jehož používá se k maštění jídel i k svícení. Lodyhami se topí a listy se vykrmuje dobytek.

Semeno slunečnice je výbornou potravinou pro drůbež. Slepice jsou po něm velmi nosné, ale nutno je naučiti na neznámou jim dosud potravu.

*** 371. Smetanka čili pampeliška. *Taraxacum officinale*. Löwenzahn.**

Smetanka či pampeliška roste na sušších pažitech, lukách, mezích, stráních i kopcích a to místy ve značném množství. Dobytek ji rád žere a krávy po této šfavnaté píci dobře dojí. Smetanka kvete žlutě v květnu a v červnu nejvíce. V měsíci dubnu sbíráme její listí. *Folia Taraxaci*. V září a říjnu dobývá se opět kořen. *Radix Taraxaci*.

Z nalomeného listu neb stonku květného řine se bílé mléko, které je léčivé. Zahání píhy v obličejí a vyrážku na kůži. Musíme ale dbáti, aby mléko nepřišlo v rání někde ve styk s krví, jelikož by nám způsobilo zhoršení.

Odvar z kořene léčí játra, zácpu, žloutenku, krtice a vodnatelnost. Při bolestech žlučových dáváme 15 gr kořene na koflík odvaru. Ve Francii z mladých listů se dělá jemný salát a týž mastí se olejem olivovým.

372. Smokvoň obecný. Viz — »Fík«.

373. Smrk obecný. *Pinus abies*. Fichte.

Smrk obecný je známý lesní strom, který u nás roste do výše asi 14 m; nad tuto výši mění se v kleč či kosodřevinu. Prudké mrazy mu nesvědčí. Před válkou sázel se v lesích výhradně smrk, neboť dává tento strom brzy užitek. Lesy smrkové však jsou tmavé a výhradně sázení smrku dalo vznik úžasnému šíření bekyně smrkové čili mnišky, která zničila ohromné plochy krásných lesů.

Smrk spokojí se půdou horší jakosti, poněvadž má kořeny na povrchu a může si brát potravu ze svrchních vrstev země. Proto roste i v krajích hornatých, chudých na půdu. Časté bouře však mu nesvědčí.

Smrk dává nám dobré dřevo na různé práce. Ze dřeva vyrábí se denní naše potřeby, a to od sirky až po lože. Dřevem topíme.

Ztuhlá míza smrková, která vyprýštěla z poraněného stromu, je velmi cennou věcí, neboť vyrábějí se z ní různé druhy smoly, kalafuna, olej terpentínový atd.

Vaříme-li pryskyřici smrkovou s kamencem neb solí, větvičkami jedlovými neb jed. šiškami rozkrájenými, a páry vdechujeme pomocí papírového kornoutu, léčíme choré tuberkulosní plíce. Smrk a ostatní stromy jehličnaté i listnaté, ba i jiné rostlinstvo v lese nahromaděné, vydechuje póry listů svých kyslík. Proto v lese je zdravý vzduch a lékaři posílají choré plicními nemocemi do krajů lesnatých, aby zde pookřáli a ozdravení našli.

374. Sporýš lékařský. *Verbena officinalis*, Eisenhut.

Sporýš lékařský roste na návších, u silnic, cest a příkopů a je v Čechách velmi rozšířený. Kvete bleděfialově od června do září. Někde mu říkají železník. Pro domácí potřebu sbíráme listí i květ.

Odvar z listí léčí průjem. Kapky pomocí octa připravené léčí nemoci jaterní a ledvinové. Také účinkují při žloutence u dospívajících děvčat. Mírní bolesti zubů a bolení hlavy.

Octové kapky připravíme si naložením listí, květů i kořene sporýše lékařského do dobrého vinného octa. Vše necháme na teplém místě asi 14 dní a občas láhvi zatřepeme, aby látky léčivé se vyloužily. Na to tekutinu opatrně slijeme do čisté láhve, zazátkujeme, opatříme nápisem a uložíme do domácí lékárničky.

Odvar sporýše účinkuje také při zimnici.

Za dřívějších dob hrál sporýš lékařský velikou roli v čarodějství. Věřilo se o něm, že šťáva z čerstvé rostliny v určitou dobu utržené, činí tělo nezranitelným. Proto šťavou tou natírali se válečníci před bojem a odtud vzniklo jméno »železník.«

375. Srpek barvířský. *Serratula tinctoria*. Scharte.

Srpek barvířský náleží mezi rostliny složnokvěté. Roste na lesních lukách, mýtinách a ve světlých lesích. Květ jeho jest fialový a rozvíjí se v měsících letních.

Celá rostlina, hlavně listy, obsahují výborné žluté barvivo.

376. Srstka či angrešt. *Ribes grossularia*. Stachelbeere.

Srstka či angrešt roste zplaněle na mezích a stráních, ba i místy na pasekách se objevuje. Někde tvoří celé živé ploty. V zahradách pěstují se výborné druhy srstky s ovocem velikým a chutným. V Anglii vypěstovali mnoho druhů angreštu a dnes se jich počítá skorem na 1000. Velkozávod Maurerův v Jeně sám jich pěstuje na 500 a jen 150 druhů uvádí ve svém ceníku.

Zralé plody srstky jsou pochoutkou dětem i dospělým. Z nezralých plodů vaří se výborná povidla. Ze zralého ovoce vyrábí se výtečné víno angreštové, které jen chemickým rozbořením se liší od vína přírodního.

377. Starček obecný. *Senecio vulgaris*. Kreuzkraut.

Starček obecný roste na rolích, záhonech, cestách, rumišťích a místy vyskytuje se jako rostlina plevelná. Kvete od dubna do října.

Starček prospívá při nemocech prsních a močových a zvláště lidé tuberkulosní měli by jej užívatí. V ústech ničí bakterie a zapuzuje nepříjemný zápach z úst. Silnější odvar vyhátní škrkavky z těla. Napravuje žloutenku, nemoci jaterní a špatnou krev. Za tím účelem nutno vytlačiti šťávu z rostliny čerstvé, která se přechistí a denně užívá po 50—80 gr.

Utřeme-li starček s listy břechanovými a máslem, máme mast na spáleniny, které se velmi rychle hojí.

378. Stoříšek či klinopád. *Clinopodium vulgare*. Bettluss.

Stoříšek roste na stráních a v řidších lesních houštích. Náleží mezi rostliny pyskaté. Kvete v létě pěkně nachově.

Mezi lidem sluje »nátechovým kořením« a je v různých chorobách osvědčeným prostředkem léčivým.

379. Stračka polní. *Delphinium consolida*. Rittersporn.

Lid nazývá stračku polní »kozí bradkou« neb »rytířskými ostruhami«. Roste jako plevelná rostlina na polích mezi obilím. Kvete v červenci a v srpnu. Sbírá a suší se celá rostlinka. Semena obsahují jed delfinin. Delfinin ($C_{23}H_{23}NO_2$) je látka bezbarvá, hořká, ve vodě těžko rozpustná a účinkuje prudce na kůži. Dříve studenti zavěšovali kytici stračky polní do bytu, aby oči silily a oni mohli v noci studovati. Odvar účinkuje proti bílému toku u žen. Vezmeme 5 gr stračky a spaříme ji vodou horkou na jeden šálek thé. Pije se třikrát denně. Nutno současně vymývatí se kamencem neb lysolem případně zředěným.

380. Střemcha. *Prunus padus*. Traubenkirsche.

Střemcha je všeobecně rozšířeným keřem, který roste na mezích, v lesích a místy i na pasekách a skalách.

Kvete v květnu a červnu a její květ má příjemnou vůni. — Pro domácí potřebu sbírá se a suší květ. Odvar z květu čistí krev. Lepší než květ jest kůra z mladých větévek.

Šťavou ze zralých plodů barví se vína a likéry. V severních krajinách pálí se z nich kořalka.

381. Světlice či planý šafrán, *Carthamus tinctorius*. Färber-Saflor.

Světlice čili planý šafrán, také saflor zvaná, pochází z Persie a jest u nás rozšířena v zahrádkách jako rostlina okrasná. Květy její nahrazují šafrán pravý. Kvete v červenci a v srpnu.

Na jižní Moravě a u Žatce pěstuje se světlice jako rostlina průmyslová, neboť její květy dávají krásnou žlutočervenou barvu. Také v Americe tato rostlina se pěstuje pro její barvivo.

Pro domácí potřebu suší se celá rostlina i s hlízami. Odvar mírní bolesti, utiňuje křeče, budí menstruaci a vyvolává porodní bolesti. Na šálek dává se čtvrt až 1 gr a denně pije se po šálku.

382. Světlík lékařský, *Euphrasia officinalis*. Augentrost.

Světlík lékařský vyrůstá po senách na lukách ve značném množství. Silně meduje a proto je vítanou rostlinou pro včelaře. Světlík náleží mezi rostliny cizopasně. Kvete od července do září.

Pro domácí lékařství suší se a sbírá celá rostlinka.

Čistým odvarem vymýváme zanícené oči, jímž i obklad smočený v odvaru dobře prospívá. Prášek ze světlíku odstraňuje špatné trávení a obtíže žaudeční. Účinek se zesílí přidáním květu měsíčku a medu. Pro žaludek

připravujeme z něho výborné kapky žaludeční pomoci líhu.

Kneipp radí thé z listů světlíku lékařského k posílení žaludku.

383. Svidina řecká. *Periploca graeca*. Griechische Schlinge.

Svidina řecká pochází z Malé Asie a Řecka. Jest to keř vysoký až 10 m a popínavý. Proto hodí se k zakrytí zdí a besídek. Květ její příjemně voní. U nás přes zimu vydrží.

Mladé větvičky mají jedovaté bílé mléko, kterým v Malé Asii otravují šelmy.

Pod kvetoucími keři svidiny řecké neradno dlouho pobývat, jelikož vůně její je tak omamující, že rozbolí od toho i hlava.

384. Svízel syřišťový. *Galium verum*. Labkraut.

Svízel syřišťový je u nás velmi hojný. Roste na mezích, v křovinách, na stráních a na pasekách. Kvete v létě.

Syřišťový název dostal od toho, že možno jím mléko srážeti. Květy obsahují dobré žluté barvivo.

385. Šafrán pravý. *Crocus sativus*. Safran.

Šafrán pravý je domovem v západní Asii a v Kašmíru, kde hojně se pěstuje. Za křížových válek dostal se do Evropy a pěstován byl nejdříve jako rostlina okrasná. Na jižní Moravě místy se pěstuje. Uhry vyrobí ročně dosti značné množství šafránu.

Obchodní šafrán jsou pouhé sušené blizny šafránu pravého. Ten porušuje se věcmi méně cennými, jako květy světlíce, měsíčku a sušenými vlákny libového masa.

Šafrán dává pěkné žluté barvivo. Utřeme-li šafrán s medem a česnekem, dostaneme výbornou masť proti rheumatismu.

**386. Šater stejnovrcholný. *Gypsophila fastigiata*.
Gypskraut.**

Šater stejnovrcholný náleží do řádu rostlin silenkovitých. Roste v písčných lesích v okolí Bělé, Slaného, mezi Roudnicí a Terezínem; na Moravě u Hodonína, Strážnice, Sokolnice, u Uherského Hradiště; ve Slezsku roste u Trenčína. Kvete od června do srpna.

Šater stejnovrcholný je užíván ve Španělsku s dobrým výsledkem při praní. Kořen jeho se rozkrájí a přidává do vařící se vody k prádlu.

*** 387. Šalvěj lékařská. *Salvia officinalis*. Salbei.**

Šalvěj lékařská roste planě kolem moře Středozemního, kde roste na skalnatých stráních. Kvete modře v červnu a červenci a silně meduje. V květnu a červnu sbírá se list šalvějový. *Folia Salviae officinalis*. Květ jest bezcenným.

Divoce rostou u nás různé druhy šalvěje, a sice šalvěj lesní, lepkavá, přeslenatá, uherská, rakouská, muškateľová a j.

Šalvěj muškateľová (*Salvia sclarea*) voní muškátem, a na jihu dává se do vína. Kvašena s cukrem a kvasnicemi dává »Clary vine«.

Šalvěj lékařská obsahuje v listech prchavý olej, který se z nich dobývá destilací s vodou. Chutná nasládlé hořce, příjemně voní a stahuje. Barvy je zelenavě žlutavé.

Šalvěj jest jedním z nejlepších léků domácích i oficiálních. Lékárna nám lepších nedá. Usušené listy utřené na prášek jsou výborným prostředkem čistícím na zuby, které po něm krásně zbělí. Odvarem z listů kloktáme

a posilujeme dásně. Slazený odvar medem sílí zažívací orgány. Účinkuje blahodárně při vředech žaludečních, chorobách jaterních i ledvinových. Mírní silný kašel. V tom případě musíme vzít na nohy horkou lázeň ze senných strusek, lehnouti si do postele a vypít odvar šalvěje, slazený cukrem. Vředy na těle snáze se hojí, užíváme-li prášku neb pilulek šalvějových. Rány zastaralé vymýváme čistým odvarem jeho. Šalvěj a pelyněk, svařeny jsouce dohromady, zahánějí pocení a nervové bolesti. Proti chrapotu užíváme každé dvě hodiny menší šálek odvaru. Jest dobrým kloktadlem, protože obsahuje dosti taninu. Výtažek máty peprné a šalvěje v oleji olivovém mírní tlukot srdeční. Hnisavé rány nutno desinfikovati silnějším odvarem šalvějovým. Při zašlemování v krku výborně působí.

388. Šalvěj luční. *Salvia pratensis*. *Salbei*.

Šalvěj luční roste na lukách, trávnících, stráních, u cest v severní polovině Čech, na jižní a střední Moravě a u Těšína.

Odvaru z listů užívá se v domácím lékařství v nemocech nervových a proti křečím. Listy přidávají sládcí do piva.

389. Šanta kočičí. *Nepeta cataria*. *Katzenminze*.

Šanta kočičí roste na návsích, u plotů, zdí, rumišť a na okrajích lesů. Kvete v červnu a červenci a ráda se zaměňuje s melissou či meduňkou pro její pronikavou vůni. Pěstuje se místy i v zahrádkách za týmž účelem, jako melissa. Ve voňavkářství se jí místy užívá.

390. Šedivka černá. *Ballota nigra*. *Die Ballote*.

Šedivka černá náleží do řádu pyskatých. Roste v plotech a na rumišťích při příbytcích lidských. Kvete celé

léto. Rozemneme-li listy její mezi prsty, zapáchá odporně a má chuť hořkou. Silně meduje a včelaři je oblíbenou rostlinou medodárnou.

Odvaru jejího užívalo se dříve proti pakostnici.

391. Šišák obecný. *Scutellaria galericulata*. Helmkraut.

Šišák obecný roste ve vlhkých křovinách, u potoků, na březích vod a v příkopech. Kvete v červnu a v červenci. Náleží do řádu pyskatých a má květ fialově modrý.

Rozemneme-li listy šišáku obecného, páchnou česnekem, chutná slaně a hořce.

V domácím lékařství užívalo se rostliny té proti horečce.

* 392. Škumpa jedovatá. *Rhus toxicodendron*. Giftsumach.

Škumpa jedovatá jest keř, který pochází ze severní Ameriky. U nás sází se v sadech pro ozdobu. U Mladé Boleslavi roste úplně volně zplanělý. Kvete v květnu a červnu drobnými bělavými kvítky.

Škumpa jedovatá ve všech svých částech obsahuje žlutavé, na vzduchu tuhnoucí, jedovaté mléko. Přijde-li nám na kůži, působí vyrážku červenou. Za horkých dnů letních výpary její jsou tak silné, že delší pobývání v bezprostřední blízkosti keře působí závrť a bolení hlavy dosti prudké.

Pro lékárny sbírají se pouze listy škumpy jedovaté a to v květnu a červnu. Listy trhejme v rukavicích, neboť pouhé dotknutí holou rukou mívá nepříjemné následky.

393. Škumpa ocetná. *Rhus typhina*. Essigbaum.

Škumpa ocetná pochází rovněž ze severní Ameriky a sází se u nás v sadech. U Znojma na Moravě vyskytuje se zplanělá.

Červené její plody dávají se do octa, aby zesílil. Listy v Americe slouží k vydělávání jemných koží. Tentýž užitek dává škumpa jirchářská (*Rhus coriaria*, Gerber-Sumach), která daří se v již. Evropě a v Malé Asii. V Rusku pomocí mladých větviček a listů škumpy jirchářské vydělává se safian a korduan.

394. Špenát. *Spinacia oleracea*. Spinat.

Domovinou špenátu jest Persie a odtud dostal se ve století XV. přes Arabii a severní Afriku do Španěl.

Chemické složení špenátu jest následovní:

Draslík 27·29, sodík 58·16, vápno 19·58, kysličník železitý 5·52, kys. fosf. 16·89, kys. sírová 11·32, kys. křem. 7·45, chlór 10·22. Z toho vidíme, že špenát má mnoho draslíku, sodíku, vápna a železa lehce stravitelného.

Špenát jest rannou zeleninou. Sejeme u nás špenát zimní (*Spinacia spinosa*) a špenát letní (*Spinacia inermis*).

Chudokrevným lidem nelze vřeleji doporučiti požívání špenátu, neboť špenát dodává jejich krvi potřebné železo. Nahradí nám úplně různá železitá vína a chemické přípravky.

395. Štěrbák či endivie. *Cichorium endivia*. Die Endivie.

Štěrbák je velmi chutnou zeleninou, která se upravuje různým způsobem. Pochází z Východní Indie a seje se pro chutné listy. Kvete v červenci a v srpnu.

396. Štětka planá. *Dipsacus silvestris*. Kardendistel.

Štětka planá roste na pustých místech, suchých mezích a stráních, náspech železničních tratí a j. Kvete v létě.

Kořene jejího dříve užívalo se v lékařství. Dnes sláva

její pobledla, ale vodou z listnatých nádržek někde si lidé vymývají oči.

Uschlými štětkami upravují se na strojích v továrnách Strakonických turecké čepice — fezy. Sbírají se v září a říjnu.

397a. Šťovík obecný. *Rumex acetosa*. Sauerampfer.

Šťovík obecný roste na pastvinách, polích, lukách a jetelištích. Zde bývá zvláště hojný. Šťovík obecný obsahuje kyselinu šťavelovou a mladé listy se pojídají jako salát. Dobývá se z něho kyselina šťavelová. Z kořene připravuje se barvivo žluté, z listů a lodyhy červené.

Šťáva vytlačená z čerstvé rostliny je léčivá. Smícháme-li ji s čerstvým nesoleným sádlem, dáme na oheň vše rozehřátí a stále při tom mícháme, obdržíme masť, která zahání lišej v obličejí. Prostředek tento jest levný a účinný.

397b. Šťovík tupolistý. *Rumex obtusifolius*.

Šťovík tupolistý, neb »sladký lupen« mezi lidem zvaný, roste hojně v příkopech, na zahrádkách, u cest, na návsích a j. Kvete v červenci a v srpnu. Pro domácí potřebu sbírá se kořen a semeno.

Celá rostlina, hlavně kořen a semeno, obsahuje mnoho tříslovin a proto odvar léčí i nejsilnější průjmy, které jsou často krvavé. Semeno rozmělníme a přidáváme dětem do pokrmů.

Podobný účinek má i šť o v í k k a d e ř a v ý. *Rumex crispus*.

398. Švestka. *Prunus domestica*. Pflaume.

Švestka je všeobecně rozšířeným stromem ovocným. Rodí výborné ovoce, jehož váží si každá hospodyňka.

Vaří z něho chutná povidla, syrové ovoce zavařuje různým způsobem. V továrnách bývají švestky zbaveny slupek, sušeny a přicházejí do obchodu jako »prynelky«.

Nejlepší švestky jsou švestky bosenské, ač i u nás máme výborné druhy švestek. Jako národní odkaz po velikém vládcí Karlu IV. máme zde velmi sladké švestky, rukou jeho vypěstované — karlátky. Ze švestek v českém Středohoří a na Moravě i na Slovensku pálí se výtečná slivovice.

Odvar ze sušených švestek působí mírně projímavě. Ze švestek připravují se po domácku různé druhy likérů.

399. Tabák. *Nicotiana rustica*. Tabak.

Tabák je rostlina původu tropického, která se přizpůsobila rozličnému podnebí, ale vlhké horké podnebí svědčí jí nejlépe. Jenom zde mohou listy vyvoditi žádoucí aroma. Tabák miluje půdu hlubší, poněkud písčitou, avšak půdy humusem bohaté svědčí mu nejlépe. Všechny druhy tabáku pocházejí z tropické Ameriky.

Nejvíce tabáku vrhne na světový trh severní Amerika a sice 34% vší sklizně světové. Po ní přijde Indie s 23%, Rusko s 8%, Uhry s 5%, osady holandské s 4½%, Japonsko s 3½%, Německo s 3%. Bразilie s 3%, Turecko s 18% sklizně světové.

Tabák přinesl kněz Romano Pane, průvodce Kolumbův, jako dar císaři Karlu V. r. 1518. Ve Francii počal se pěstovati r. 1560, Jeanem Nicotem jako rostlina léčivá. Odtud obdržel latinské své pojmenování. Potom teprve se počal kouřit a šňupat.

Velmi jemný je tabák virginský, bosenský a turecký.

Tabák pěstuje se také jako rostlina okrasná. Obsahuje ve všech částech prudký jed nicotin, který působí velice

zhoubně na zdraví mládeže. Kouření u nedospělých mívá osudné následky a přivádí v zápětí tuberkulosu. Proto v pokročilých státech zakázáno je mládeži kouření vůbec.

Tučným lidem však kouření se doporučuje, neboť odnímá chuť k jídlu.

400. **Tamaryšek. *Tamarix germanica*. Deutsche Tamariske.**

Tamaryšek sází se pro ozdobu. Volně roste v Beskydách a ve Slezsku. Miluje křemenité břehy potoků a řek. V Čechách najdeme jej pouze u Krumlova a Německého Brodu.

Kůra a kořen chutná hořce. Kůra sbírá se v měsíci červnu z mladých větviček.

Kůra tamaryšková s černou čemeřicí a kůrou jasanovou činkuje dobře při ztvrdlé slezině.

401. **Thuje východní čili zerav. *Thuje orientalis*. Lebensbaum.**

Thuje východní čili zerav, sází se v parcích, v sadech a na hřbitovech. Turecké hřbitovy jsou jediným sadem mohutných thují. Jest domovem v Číně a Japonsku. Dříví její bylo dříve velmi ceněno.

402. **Thuje západní. *Thuja occidentalis*.**

Thuje západní pochází z Ameriky, kde tvoří celé háje. Do Francie přivezena byla kol r. 1566. U nás sází se jako smuteční keř neb strom na hřbitovech pod nepravým jménem cypřiše. Kvete v dubnu a květnu.

Odvar z mladých větvíek thuje východní i západní vyhání červy z těla. Dříve těšily se tyto stromy značné pozornosti lékařů.

403. Tis obecný neb červený. *Taxus baccata*. Eibe.

Tis obecný neb červený pomalu v Čechách vymírá. Dříve byly zde celé rozsáhlé lesy tisové, ale dnes tis zatlačen byl smrkem a jedlí. Jen skrovný zůstatek dáv-
ných lesů zůstal nám v pralese Boubínském, kde zříme poslední tisy v zápase s přírodou i člověkem.

Tis roste velmi zvolna. Za sto let měří jeho průměr pouze 20 cm. Dosahuje však obrovského stáří 2000 let. Na Moravě za zdí hradu Pernštýnského u Nového Města je tis, jehož stáří se udává na 1000 roků.

Dnes tis sází se tu a tam pro ozdobu. Bobule jeho jsou jedlé a sbírají se v srpnu a v září.

Bobulí se užívá jako projímadla. Chutnají mdle sladce. Mladé větévky a jehlice jsou jedovaté.

404. Toliže bahenní. *Parnassia palustris*. Studenten- röschen. Sümpferherzblatt.

Toliže bahenní roste v horských krajinách na vlhkých lukách a vyznačuje se na delším stonku pěkným bílým květem. Kvete v srpnu a v září. V tu dobu sbírá se květ, list i hlízy. Vše chutná hořce.

V některých krajinách Šumavy horské užívá se od-
varu proti padoucnici. Účinek se zesílí přidáním kozlíku lékařského, jmelí, kořene a semene pivoňky.

405. Tolita lékařská. *Vincetoxicum officinale*. Schwal- benwurz.

Tolita lékařská roste na keřnatých a kamenitých strá-
ních, v houštinách i světlých horských lesích. Kvete
v létě pěkně žlutě.

Kořen obsahuje bílé mléko, které nepříjemně páchne
a chutná nejdříve sladce, potom palčivě hořce. Dříve
sloužil jako prostředek pro vrhnutí při různých otravách.

Rovněž prostředku toho bylo používáno při vodnatelnosti a uštknutí zmijí.

406. Tomka vonná. *Anthoxanthum odoratum*, Ruchgras.

Tomka vonná roste na suchých lukách, zvláště lesních. Kvete v červnu a červenci. Dodává senu zvláštní vůně, která pochází od kumarinu, který v celé rostlině je obsažen. Dobytek tomku vonnou samotnou nerad žere, neboť kumarin mu ji zprotivuje.

V senných struskách tomka vonná nám výborně prospívá.

*** 407. Topol černý. *Populus nigra*, Schvarzpappel.**

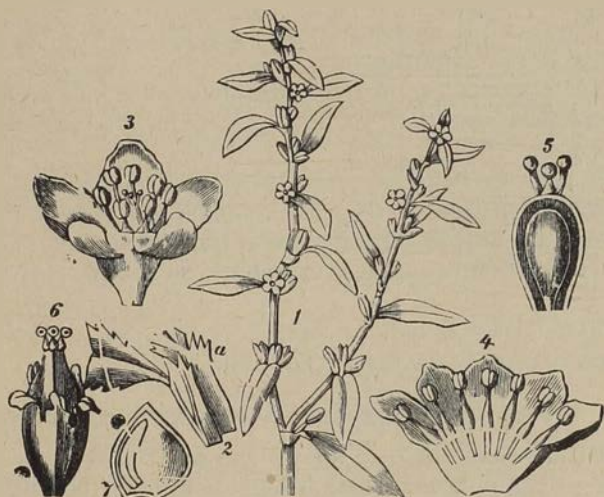
Topol černý sází se při potocích a řekách, roste na okrajích velikých lesů a sází se místy i u cest. Kvete v dubnu. Dřevo jeho jest měkké a hodí se jen k palivu. V únoru, březnu a v dubnu sbírají se pro lékárny poupata topolová. V tutéž dobu sbírají se poupata topolu balšámového, který pochází ze severní Ameriky. (*Populus balsamifera*). Při těchto poupatech nutno dbáti, aby nebyla rozkvetlá a měla hojně pryskyřice na sobě. Lékárníci tato poupata jmenují *Gemmae Populi*.

V lékárnách připravuje se z lepkavé látky na poupatech masť a pomáda k vzrůstu vlasů.

Utřeme-li tato poupata se sádlem neb máslem, s trochou včelího vosku a jemnou hlinou, obdržíme masť, kterou natíráme zvrtnuté a vymknuté končetiny. Z dříví topolového vyrábí se úly a sirky.

**408. Trahok obecný či peltrám. *Anacyclus officinarum*
Feuerkraut.**

Trahok obecný náleží mezi rostliny složnokvěté a seje se v některých krajinách jako rostlina léčivá. Kvete

Truskavec.

1. část kvetoucí rostliny v přír. velikosti; 2. spodek listu s botkou *a*; 3. květ; 4. rozevřené okvěti s tyčinkami, 5. pestík po délce proříznutý; 6. plod; 7. semeno proříznuté.

v červnu a v červenci Je podobný rmenu, ale má nažky opatřené křídly.

U nás pěstuje se v zahrádkách pro okrasu a z domácích prostředků byl vyřazen. V září dobývají se pro lékárny kořeny, které obsahují pyrethrin a známé jsou pod jménem »bertrámového kořene«, který účinkuje v nemocích plicních a žaludečních.

* 409. Trnka. *Prunus spinosa*. Schlehe.

Trnka roste divoce na mezích, kde tvoří celé křoviny, u cest, na pahorcích a stráních i v pasekách. Kvete v dubnu a květnu. V tu dobu se sbírá její květ, nechá se

zavadnouti a při mírném ohni se dosuší. V lékárně sluje
»Flores Pruni spinosae.«

Květ trnkový je mírným projímadlem a sílí žaludek. Při silnějších zácpách vaříme květ déle a odvar pijeme studený.

Na podzim obalena jest trnka modročernými, sivě ojínnými trnkami. Trnky nakládají se do silné kořalky neb líhu a výtažek obsahuje pak mnoho taninu. Slouží k stavění silného průjmu a osvědčuje se též při krvotoku u žen.

Odvar trnek a dubové kůry léčí úplavici.
Zmrzlé trnky mohou se pojídati.

*** 410. Truskavec. *Polygonum aviculare*. Vogelknöterich.**

Truskavec jmenuje se též rdesno ptačí a patří do řádu rostlin rdesnovitých. Roste všude v hojném počtu. Nejraději bývá při polích, na pastvištích a u cest. Kvete od června až do zimy. V měsíci červenci, srpnu a v září suší se celá rostlinka a prodává se do lékáren, kde sluje »Herba Polygoni avicularis.«

Kneipp doporučuje odvar truskavcový v nemocech ledvinových a měchýře močového.

Odvar ve víně mírní chrlení krve. Pije se každou hodinu po lžici. Při silnějším chrlení nutno píti celý šálek odvaru. Při močových kamencích koná také dobré služby. Teplý odvar ve vodě prospívá při nemocech jaterních, žaludečních a při kolice. Horký odvar ve víně s kořenem šťovíku účinkuje při úplavici. Odstraňuje také vředy žaludeční a střevní.

**411. Třemdava bílá. *Dictamnus albus*. Escherwurz.
Spechtwurz.**

Třemdava bílá náleží mezi rostliny routovité. Jest vytrvalou rostlinou, která vyhání lodyhy až 1 m vysoké.

Kvete v květnu a červnu pěkně bíle. Vydává v té době omamující vůni skořicovou a za parných dnů letních možno prchavý olej, který z květů uniká, i zapáliti.

Třemdava bílá roste ve středních Čechách, v Polabí, na stráních hor Krušných, v poříčí Berounky. Na jihu Moravy jest dosti rozšířenou rostlinou.

Roste na keřnatých stráních, v křovinách i v lesích. Místy pěstuje se v zahrádkách pro ozdobu.

Kořen její dobývá se v dubnu a v květnu a slouží k posílení žaludku.

412. Třezalka tečkovaná, *Hypericum perforatum*. Johanniskraut.

Třezalka bývala vyhlášenou rostlinou lékařskou a připisovala se jí moc přímo zázračná. Nejvíce působila tato bylina, byla-li trhána večer před sv. Janem Křtitelem. Proto jí také lid říká »koření svatojanské.«

Třezalka roste na vlhčích polích, úhorech, v jeteřích, mýtinách, na mezích a stráních. Kvete od června do září. Sbíráme v tu dobu celou rostlinku, než žlutavý květ úplně rozvíje. Listy třezalky zdají se býti jehlou propíchnuty.

Kneipp doporučuje třezalkový odvar při chorobách jaterních a při bolení hlavy.

Odvar prospívá dětem, které v noci samovolně močí do postele. Mírní návaly krve k hlavě, tiší nervosu a rozptyluje v těle sraženiny krevní. Na podlitiny krevní dáváme náčinky, které jsme smočili v odvaru třezalkovém.

Třezalku nakládáme do líhu a dává nám výborné kapky třezalkové, které konají dobré služby na cestách při náhlé nevolnosti. Mírní počínající šilenství. Dáváme 25 kapek do osminky litru vody.

Odvar třezalky a řebříčku napravuje špatný oběh krve. Odvar třezalky, řebříčku, trnky, přesličky a jalovce léčí játra.

Odvar třezalky, routy s kozlíkem lékařským, třikrát denně po šálku užitý, mírní bolesti břišní.

413. Tučnice obecná. *Pinguicula vulgaris*. Fettkraut.

Tučnice obecná náleží do řádu bylin bublinatkovitých a jest rostlinou hmyzožravou. Roste na bahnitých lukách a rašeliniskách v severních Čechách, v horské Šumavě, u Krumlova a na Moravě v Jeseníkách. Kvete v květnu a červnu.

Rozsekaná rostlina přikládá se na rány a boláky. Sbírá se v době květu a čerstvé možno užití kdykoliv. V Alpách léčí tučnicí obecnou bolavá vemená krav. Ve Švédsku přidávají ji do mléka, aby mělo lepší chuť.

414. Turan obecný. *Erigeron acer*. Berufkraut.

Turan obecný roste hojně na místech písčitých, pastvinách, suchých kopcích a j. Kvete od června do září. Koruna jeho je červenavě žlutá. Turan obecný má chuť palčivě hořkou a užívá se ho dosud někde při chorobách plicních a žaludečních.

415. Tužebník obecný. *Spiraea filipendula*. Filipendelwurz.

Tužebník obecný roste v křovinách u potoků a na vlhkých lukách. Kvete v červnu a červenci a voní mandlemi.

Kořen jeho obsahuje mnoho látek škrobnatých a příjemně voní. Dříve užívalo se ho v lékařství. Dnes v době květu sbírá se pouze květ a uschovává pro domácí potřebu.

Odvar z květu přivádí tělo do silného potu. Z květů možno vyráběti vonnou vodičku.

* 416. **Tykev obecná. Cucurbita pepo. Kürbis.**

Tykev obecná neb turek pěstuje se v zahradách. Pochází z jižní Ameriky a pěstuje se pro plody, které někdy dosahují velikých rozměrů a váhy. Kvete v červenci a srpnu. Ze zralých plodů vybírá se semeno, a sice v září a říjnu, a prodává se do lékáren. Semen Cucurbitae.

Z jader tykve obecné možno tlačit jemný olej.

Jádra však mají také vlastnosti léčivé. Vložíme-li 10 neb 12 jader do $\frac{1}{10}$ litru vody a třese se tak dlouho, až utvoří se šlem, který plátnem přecedíme, dostaneme prostředek, který léčí oční záněty. Do tekutiny ponoříme čisté plátno, které přikládáme na zanícené oči. Jest to dobrý prostředek lidový.

Svaříme-li osminu kg jader tykvvých dobře rozdrcených s kořenem kapradí a trochou šťávy brusinkové, máme výborný lék k vypuzení tasemnice.

417. **Tykvice pukavá. Momordica elaterium. Spritzgurke.**

Tykvice pukavá pochází z jižní Afriky. V Přímoří roste planě. U nás sází se ku krytí besídek v zahradách a pro podivné plody své za okny. Do r. 1884 vyskytovala se zplanělá u Puclic nedaleko Opočna.

Šťáva z plodů působí mírně projímavě.

* 418. **Tymián. Thymus vulgaris. Thymian.**

Tymián seje se u nás v zahradách jako kuchyňské koření. Rozeznáváme tymián letní a zimní. Kvete červenavě v květnu a červnu a silně meduje.

V červnu a červenci sbírá se pro lékárny nař. Herba Thymi. Nař obsahuje 0.6% těkavého oleje, který se z ní destilací dobývá. Odvar dává se dětem slabým do koupelí, aby sílily.

419. Úročník lékařský. Anthyllis vulneraria. Wundkraut.

Úročník lékařský jmenuje se jinak bolhoj, jelikož se dával dříve na rány. Dnes se se na písčitých půdách jako dobrá pícnina.

Z listů možno dobývat žluté barvivo, z korun květních modré.

420. Užanka lékařská či myšinec. Cynoglossum officinale. Hundszunge.

Užanka lékařská roste všude po vlasti naší kromě Šumavy, jižních Čech a Českomoravské vysočiny. Na Moravě roste uprostřed země a na jihu. Kvete v červnu a červenci špinavě krvavým květem.

Jméno myšinec dostala od toho, že celá rostlinka zapáchá myšinou. Léčí plicní choroby.

421. Užanka úzkolistá. Cynoglossum linifolium. Lanzettblättrige Hundszunge.

Užanka úzkolistá je sestrou užanky lékařské. Sbírá se a suší celá rostlina, která se zastrkává do myších děr. Zakrátko nám vypudí myši domácí i krysy ze stavení.

*** 422. Vachta třílistá. Menyanthes trifoliata. Fieberklee. Bitterklee.**

Vachta třílistá sluje také hořký jetel. Roste na bařinatých lukách a rašeliniskách. U nás jest velmi rozšířenou

Vavřín.

roślinou. Kvete v květnu a v červnu růžově. V tu dobu sbírá se a suší listí pro lékárny. Folia Trifolij Fibrini.

Sládcí dávají hořké listy vachty třílisté do piva.

Vachta třílistá je výborným prostředkem léčivým v různých chorobách. Odvaru užívá se při slabém trávení a chorém žaludku. Jeví-li slabší účinek, přidá se zeměžluč a pelyněk. Odvar nutno osladiti medem, neboť slabším lidem se protiví.

Štáva z čerstvé rostliny vytlačená mírní horečku, prospívá při břišní vodnatelnosti a nemocech močových. Také při zimnici koná dobré služby. Napravuje pokažený pochod zaživací.

Listy obsahují hořký lék menyanthin.

423. Vavřín bobkový. *Laurus nobilis*. Lorbeer.

Vavřín bobkový roste na jihu. Věnce vavřínové za doby slávy říše římské věncily hlavy vládců a jimi odměňováni byli vítězové ve válkách. Ve středověku dostávali mladí doktoři na znamení své hodnosti větvíčku vavřínovou. Těmto doktorům říkalo se bakaláři.

Nejrozšířenější je vavřín v Řecku na Parnassu, kde tvoří celé háje. Staří Řekové měli jej také ve vážnosti a věnci z něho spletenými vyznamenávali vítěze ve hrách olympijských, básníky a vojevůdce. K nám přiváží se vavřín pod jménem bobkového listí a slouží kuchaře při různých příležitostech jako koření.

Z plodů vavřínu tlačí se olej. Přidáme-li k němu ibišek, máme výtečné mazání, které mírní a zahání rheumatické bolesti.

Odvar z roztlučených bobulí vavřínových ve víně zahání hryzení břišní a koliku.

Vikev setá.

a lodyha s listy a květy, *b* palisty, *c* lístek, *d* květ v celku, *e* pavéza, *f* křídla, *g* člunek, *h* tyčinky, *i* kalich, *k* lusk, *l* semena.

424. Vikev obilní. *Vicia segetalis*. Wicke.

Vikev přišla k nám z Italie a je všeobecně rozšířenou píceinou v celé střední Evropě. Někde přidávají mouku

a tento se rozdělá medem, máme prostředek výborný k změkčení ztvrdlých žláz. Užívá se ho jako obkladu.

*** 425. Višeň obecná, *Prunus cerasus*, Weichsel.**

Višeň obecná sází se v stromořadích a poskytuje chutného, zakyslého ovoce, jehož kuchařka si váží velice. Kvete v květnu.

Pro lékárny sbírají se stopky višňové v červenci a v srpnu. *Stipites Cerasorum*.

Odvar z listů, roztlučných pecek a stopek slouží k odstranění kašle, bledničky a močového kamene.

*** 426. Vítod hořký. *Polygale amara*, Kreuzblume.**

Vítod hořký roste v rovinách Polabských, v dolním poříčí Berounky, v Pošumaví a kolem Plzně. Květ má sytě modrý a rozvíjí se v květnu a červnu. Na Moravě je hojný v povodí řeky Dyje. V dubnu, květnu a červnu sbírá se jeho kořen. *Radix Polygalae amarae*. V tutéž dobu suší se i nař vítodu hořkého. *Herba Polygalae amarae*.

Odvar vítodu hořkého léčí nemoci žaludeční a plicní.

*** 427. Vlašťovičník, *Chelidonium majus*, Schellkraut.**

Vlašťovičník roste na rumišťích, u cest, na zdech a skalách. Je všude rozšířenou rostlinou. Kvete žlutě od dubna do září. Pro potřebu lékáren sbírá se v dubnu, květnu, červnu a červenci nař vlašťovičníku. *Herba Chelidonii*.

Vlašťovičník nepříjemně páchne a obsahuje alkaloid z vikve do chleba. Kvete v květnu, červnu a červenci.² Celá rostlina obsahuje léčivý vicin.

Sbírá a suší se celá rostlina. Spálí-li se na popel

Vlaštovičník.

A celá rostlina; B tyčinky, čnělka, blizna; C plod: přehrádka se semeny, po stranách dvě chlopně, stopka.

chelidonin, který se z něho připravuje. Má ostrou chuť. Nalomíme-li nať vlaštovičníku, tu tryská z ní mléčná šťáva barvy šafránové. Vypaříme-li bradavice v horké vodě řádně a natřeme je pak šťavou z čerstvé rostliny, tu po několikerém opakování nám bradavice úplně zmizí.

**428. Vlčí bob, vičenec, škrkavičník. *Lupinus luteus*.
Wolfsbohne.**

Vlčí bob pěstuje se u nás ve směsce žita ozimného a vlčího bobu na půdách písčnatých. Na Moravě roste zplanělý. Nejvíce vlčího bobu se pěstuje u Hořovic, Králové Hradce a Jindřichova Hradce.

Vlčí bob je domovem v jižní Evropě. Ve svých semenech obsahuje alkaloid lupinin, který je mírným jedem.

Odvar z rozmělněného vlčího bobu vyhání škrkavky z těla dítek.

**429. Vodnice. *Brassica campestris rapa*. Wasserrübe.
Stöppelrübe.**

Vodnice seje se u nás v zahradách jako zelenina, na polích pak jako pícnina, která ještě naroste po žních do zimy.

Vodnice slouží nám k úpravě různých jídel. Zahání větry. Obsahuje 1·2% bílkoviny, 2·1% cukru, 5·1% škrobu, 0·6% solí, 91% vody. Odtud i její jméno vodnice.

430. Vraní oko. *Paris quadrifolia*. Einbeere.

Vraní oko roste u nás v lesích i na pasekách, zvláště horských. Nejednou již neopatrné děti, zvláště městské, otrávilily se bobulemi vraních ok. Obsahují prudký jed strichnin, jímž hajní tráví vrány, psy i jinou škodnou zvěř. Pravá vraní oka přivázejí se k nám z již. zemí.

431. Vrtič. *Tanacetum vulgare*. Rainfarn.

Vrtič náleží mezi rostliny složnokvěté. Roste u cest, na mezích i v pasekách. Kvete od července do října.

Vrtič rozemnutý nepříjemně páchne a hořce chutná.

Odvar z vrtiče vypuzuje škrkavky z těla a mírní žaludeční obtíže. Sládcí dávají jej do piva.

Z vrtiče možno dobývati krásnou barvu zelenou.

Vraní oko.

A dolejšek rostliny, *B* hořejší díl s listy a květem, *C* řez květem, *D* bobule nad okvětim.

432. Vrba bílá. *Salix alba*. Silberweide.

Vrba bílá roste jako keř u cest a vod. Místy dosahuje velikosti stromu. Mladá kůra vrby bílé obsahuje vedle taninu také salicin. Jest to hořká látka, která nahraňuje chinin v horečce.

Odvarem kůry vrbové, dubové a kaštanové (z jem-

ných větévek) mírníme horečku. Odvar nutno podávati úplně zchladlý.

433. Vrba pětimužná. *Salix pentandra*.

Vrba pětimužná kvete v květnu a červnu. Roste na lesních bažinách, rašeliniskách a u vod.

Odvar z větévek mírní horečku podobně jako odvar vrby bílé. Rozmělněných listů používá se místo chininu. Listy voní po mandlích a proto vrbě pětimužné říkáme také mandlovka.

434. Vřes. *Erica vulgaris*. Besenheide.

Vřesů roste u nás druhů několik a nejrozšířenější je vřes obecný. Roste na mýtinách, pustých místech při lese a stráních lesních. V řidším lese sosnovém bývá hojným. Kvete od července do října a silně meduje. Za květu sbírá se a suší celá rostlina.

Odvar čistí krev a odstraňuje kožní vyrážky. Dosud je málo ceněným lékem domácím. S mateřídouškou a heřmánkem léčí dnu.

Suchý vřes váže se do ozdobných zimních kytic.

* 435. Vstavač obecný. *Orchis morio*. Knabenkraut.

Vstavač obecný jest rostlinou pyskatou. Daří se mu dobře na lukách sušších, stráních a návrších. Kvete v květnu a červnu nachově.

Hlízy se sbírají a prodávají do lékáren a zde vyrábí se z nich výživný prostředek — »salep« pro malé děti, souchotináře a neduživce.

Také z jiných druhů vstavačů možno hlízy sbírat. Tyto se spaří a usuší. Takto upravené prodávají se u drogistů jako »tubera salep«. Nejvíce salepu vyrobí se v již-

ních zemích, hlavně ze vstavače šírolistého (*Orchis latifolia*) a plamatého (*Orchis maculata*). Oba tyto druhy ale jsou i u nás velmi rozšířenými rostlinami.

*** 436. Všedobr horní. *Imperatoria ostruthium*. Meister-wurz.**

Všedobr horní náleží mezi rostliny okoličnaté a roste na horských lukách při lidských příbytcích. V Čechách je hojný na Šumavě, v Rudohoří a v Krkonoších. Na Moravě vyskytuje se u Jihlavy a ve Slezsku pěstuje se v zahradách. Kvete v červnu a v červenci pěkně bíle.

Všedobr horní má oddenek mléčný a vůně aromatické. Sbírá se a suší v březnu a říjnu. Rhizoma *Imperatoriae*.

Kořene všedobru horního užívá se podobně jako kořene anjeliky lékařské, hlavně ale při křečích, zimnici, záduše a nepravidelné čmýře.

437. Všivec lesní. *Pedicularis silvatica*. Läusekraut.

Všivec lesní roste na vlhkých lesních lukách, bařinách a stráních lesních. Kvete v květnu a červnu.

Silný odvar ničí vši v hlavě, ba i u dobytka mezi srstí. Aby účinek byl větší, možno všivec smíchat s pelýnkem.

*** 438. Ysop lékařský. *Hyssopus officinalis*. Ysop.**

Ysop lékařský jest jižní rostlinou. Roste planě kolem moře Středozemního, hlavně v Kraňsku a na ostrovech moře Jaderského. U nás pěstuje se jako kuchyňská rostlina v zahrádkách. Kvete v srpnu a v září. Za největšího květu sbírá se listí ysopové, které obsahuje mnoho silice, která se z něho získává destilací s vodou.

Ysopová silice je bezbarvá neb zažloutlá, chuti ostré a zvláštní vůně. Hustota její je 0'88—0'98 a v líhu se snadno rozpouští.

Oleum Hysopi se předpisuje při chronickém katarrhu plicním, asthmě a tuberkulose.

Odvar ysopu lékařského účinkuje při chorobách plicních.

439. Zázvor. Ingwer.

Zázvor spolu s hřebíčkem a novým kořením dováží se do Evropy z ostrovů asijských, hlavně z Molluk a Filipin.

Víno zázvorové s kmínem svažené mírní bolesti žaludeční a břišní. Při ochrnutí jazyka žvýká se kousek zázvoru. Podporuje nám trávení a proto koná zázvor dobré služby v pokrmech.

440. Zederach hladký. Melia Azederah.

Zederach hladký pěstuje se jako keř kolem moře Středozemního. I u nás místy se pěstuje.

Odvar kůry z jeho kořenů vyhání hlísty z těla.

441. Zelenina.

My Čechové s oblibou pojídáme jídla moučná a masitá a při tom zapomínáme na veliký význam zeleniny pro zdraví lidské. Nyní můžeme zeleninu upravit zcela jinak, než tomu bylo za války. Zelenina přináší nám do potravin časté změny, povzbuzuje chuť k jídlu a dodává krvi naší nezbytné látky, hlavně železo ve formě stravitelné.

Špenát dobře můžeme spojit s pokrmem moučným neb masitým. Doporučuje se pro svoji bohatost železa chudokrevným a oslabeným lidem. I mladé kopřivy mají též obsah a možno je upravit podobně. Hlávkový salát

se doporučuje pro svůj bohatý obsah bílkovin, železa, tuku i uhlohydrátů. Chřest působí dobře na moč a na ledviny, celer na nervy, tuřín a kedlubny povzbuzují chuť k jídlu, karotka vzpružuje oběh krve. Okurky odlučují hleny a osvěžují, rajská jablíčka působí léčivě na játra a slezinu. Česnek, pažitka a cibule povzbuzují oběh krve, ředkev, rebarbora i ředkvička obsahují železo. Má tedy zelenina v naší výživě důležité poslání a je mimo to potravinou dobrou, lehkou, snadno stravitelnou a živnou. Její cena arci, jako cena mouky, masa, drůbeže, zvěřiny, tuku, ovoce, prostě všeho, je nám vysoká, někdy až příliš. Ale počítejme na příklad jen chleba s nějakým jedlým tukem k večeři a uvidíme, že aspoň v zájmu zdraví můžeme stravu střídati a hlavně večeře obstarávat zeleninou buď s nepatrnou masovou přílohou pro ty, kdož bez masa nedovedou jísti, nebo aspoň bez přílohy.

Kdo má vhodný kousek půdy, zřídí si jistě pro svoji potřebu i potěšení zahrádku a při trochu péči opatří si zeleninu pro sebe na celý rok. K tomu stačí plocha 1—2 arů.

Pro potřebu na zimu zeleninu ukládáme do písku ve sklepě, nebo ji sušíme řádně a uložíme na suchém a vzdušném místě.

442. Zelí. *Brassica oleracea capitata*. Kopíkraut.

Zelí pěstuje se u nás v zahradách i na polích a sází se druhy ranné i pozdní. Ranné zelí slouží k rychlé spotřebě za čerstva, pozdní nakládá se do sudů a kádí. Ranné druhy zelí jsou: Erfurtské, kodaňské, vídeňské, berlínské, svatojanské, jakubské. Pozdní neb podzimní druhy jsou: Ulmské, brunšvické, Wredeho, hollandské, bydžovské, magdeburské, králohradecké, křimické, klatovské a j.

Naložené zelí svojí kyselinou ničí bakterie v ústech a krku a chrání děti, které syrové zelí požívají, od záškrtu. Zelné listy přikládají se na chorá místa při pakostnici. Při vnitřních zápalech mírní horkost obklad ze zelí, kdežto vnitřní horkost mírní voda zelná. Chmurná nálada po opičce zahání se kyselým zelím.

443. Zemědým. *Fumaria officinalis*. Erdrauch.

Zemědým je nepatrná bylinka asi 10—30 cm dlouhá, která objevuje se jako plevel na polích někdy ve značném množství. Kvete od května až do zimy květem bledě nachovým. Náleží mezi rostliny dymnivkovité.

Lid užívá nati zemědýmu jako obkladu na kožní vyrážky.

* 444. Zeměžluč. *Erythrae centaurium*. Tausendguldenkraut.

Zeměžluč roste na lesních pasekách, lukách, při cestách vozových a na průsekách. Kvete růžově v červenci, v srpnu a v září. Pro potřebu lékáren sbírá se v červnu, červenci a v srpnu její nať. *Herba Centaurii minoris*.

Zeměžluč je jeden z nejlepších léků domácích i oficielních. Hodnotou svojí řadí se k pelyňku a šalvěji.

Odvar zeměžluči posiluje žaludek a napravuje zažívací pochod. Prospívá játrům a ledvinám. Účinek zvyšuje se vachtou třilistou a pelyňkem. Odvar zeměžluči spolu s rozdrceným hrachem léčí strupy v hlavě u dětí. Silnější odvar samotné zeměžluči vyhání škrkavky. Výtažku lihového užíváme jako kapek při chrlení krve. Odvar zeměžluči a šalvěje zahání kašel. Odvar zeměžluči a dubové kůry zapuzuje pálení žáhy. Při chudokrevnosti prospívá odvar zeměžluči a špenátu.

445. Zimolez černý. *Lonicera nigra*. Schwarze Heckenkirsche.

Zimolez černý roste v horských lesích a na stráních Šumavy, Krušných hor, Jizerských hor, Krkonoš, Orlických hor, Jeseníků, Bezkyd i Karpat. Někde sází se pro ozdobu v sadech.

Bobule jeho působí dávení. Není-li jiného prostředku po ruce, užije se jich také. Lépe však sáhnouti k jinému léku.

446. Zimostráz obecný. *Buxus sempervirens*. Buxbaum.

Zimostráz obecný je u nás keřem, ač i stromy zimostrázové najdeme tu a tam. Jako strom dorůstá 4—9 m výšky. Veliké stromy zimostrázové nacházíme u moře Černého.

Kůra obsahuje alkaloid buxin.

Dříví zimostrázové jest nejhustší ze všech druhů dřeva a vyrábí se z něho jemné věci soustružnické a nástroje hudební, jako klarinety, flétny, pikoly. Dřevorytci ku svým pracím užívají nejraději dřevo zimostrázové. Jest štípatelné všemi směry.

447. Zlatobýl kanadský. *Solidago canadensis*. Goldrute.

Zlatobýl kanadský náleží mezi rostliny složnokvěté a má květy žluté, drobné. Kvete v létě.

U nás roste pouze u Litoměřic, Bíliny, Karlových Varů a Teplic. Přišel k nám z Ameriky.

Odvaru jeho v Americe i u nás užívá se proti hadímu uštknutí.

448. Zlatobýl obecný. *Solidago virga aurea*.

Zlatobýl obecný vyhání lodyhy až 1 m vysoké a má pěkné žluté kvítky. Roste u nás hojně v lesích, na pasekách a stráních, hlavně ve vyšších polohách.

Sází se místy i v zahradách pro ozdobu. Dříve užívalo se odvaru z něho při nemocech měchýře močového. Z květů možno vyráběti žluté barvivo.

**449. Zvonek hadincovitý. *Campanula cervicaria*.
Glockenblume.**

Zvonek hadincovitý roste na lesních lukách, v hájích, na keřnatých stráních a pasekách v horách Krušných, u Karlových Varů, v Brdech, ve východním Polabí, na Českomoravské vysočině, ve střední a východní Moravě. Kvete v létě světlemodře.

Nařízneme-li kořen, roní se z něho mléko, které tuhne a má podobu i vlastnosti jantaru.

Listů možno používat při krčních zánětech.

450. Žabinec. Viz — Ptačinec.

451. Žanovec. *Polutea arborescens*. Blasenstrauch.

Žanovec je keř, který sází se pro ozdobu v sadech a zahradách. Náleží mezi motýlokvěté rostliny, kvete v červnu a červenci a silně meduje. Listí žanovce má účinky projímavé a užívalo se ho dříve místo listí senesového. Hořká semena způsobují dávení.

Dřevo hodí se na jemné práce soustružnické.

452. Žindava evropská. *Sanicula europea*. Heildolde.

Žindava evropská roste na různých místech naší vlasti ve stinných lesích hornatějších poloh. Kvete v květnu a červnu pěkně bělavě.

Listy její chutnají palčivě hořce. Oddenek přikládá se na rány a místy dosud se tak děje. Má chuť hořkou a mírně pálí na jazyku.

453. Žito. Secale cereale. Korn.

Žito je domovem v suché oblasti pásu subtropického a to v horách. Kolébka jeho je na vysočině Iránské. Snáší však i podnebí chladnější i půdu dosti špatnou. U nás je jednou z nejdůležitějších obilnin. Seje se na jaře i na podzim. Podzimní setba však převládá. Nejvíce žito pěstuje Rusko a sice 47 procent vší světové sklizně. — Evropa sama vytěží 95 proc. žita; jest tedy žito obilninou čistě evropskou.

Ze žita pálí se výborná žitná kořalka. Otruby žitné slouží nám tak jako pšeničné k horkým obkladům. Vyrábí se z něho líh i škrob. Z mouky peče se živný chléb.

Vytlačená šťáva ze zeleného žita prospívá při žalu-dečním otoku. Utřeme-li mladé žito s nesoleným sádlem, máme dobrou mast na bolavé nohy.

X 454. Žlufucha orličkolistá. Thalictrum aquilegiaefolium. Wiesenraute.

Žlufucha orličkolistá roste v horských lesích nejraději u potoků a na skalách. Místy pěstuje se i v zahradách pro ozdobu. Kvítky její jsou bílé neb fialové. Kvete v červnu a červenci a silně meduje. Listy obsahují žluté barvivo, kterým možno barvití vlnu.

X 455. Žminda prutovitá. Blitum virgatum. Erdbeerspinat.

Žminda prutovitá přišla k nám z jižní Evropy. Místy pěstuje se v zahradách pro jedlé listy, pupeny i plody.

Červenými plody líčí se venkovanky ve Valašsku,

SEZNAM NEMOCÍ.

Slovo k čtenáři!

V seznamu nemocí uvedl jsem hlavní i podřízenější nemoci a lidový způsob léčby. Prostředky uvedené jsou staré a vyzkoušené. Užívá se jich v různých krajích země české, hlavně na Šumavě. Jest to dílo dlouhých let a studií na trnité dráze učitelské. Přispěli k němu zkušenostmi svými staří lesníci, hajní, ženy kořenářky i dobří lékaři. Mnohé převzato z vážných spisů domácích i cizích. Také některý osvědčený prostředek ze starých herbářů zde jest uveden. Část uvedena jest z vlastních poznání a zkušeností.

Část II. je doplňkem části I., t. j. »Seznamu léčivých bylin.« Za dnešní doby uplatňuje se zásada přirozené léčby a tu léčba prostředky bylinnými je nejvýš na místě. Vážní lékaři zabývají se dnes problémem tímto a tu zvláště nutno se zmíniti o p. dru. Hühneovi, který měl na sjezdu českých botaniků ve dnech 28.—31. října r. 1921 v Praze konaném přednášku o »Léčivých rostlinách a jejich významu v lékařství přirozeném.« Věc budila všude zajímavostí svojí rozruch všeobecný. Současné dílko sleduje ten cíl, aby věda byla zpopularisována a lid v snazších případech dovedl si sám pomoci. Tím nijak vážnosti stavu lékařskému neujímá. Vždyť mnozí z lékařů rádi a s výsledkem užívají léků bylinných. Mám po ruce recept jednoho dobrého lékaře. Předpisuje v něm mazání proti rheumatismu a píše tam: »Folia salviae, Folia urticae

à 10 gr, Spir. 200 gr, Mentholi 5 gr, Olei menthae pip., Ol. carvi, Ol. rosmarini, Ol. salviae.« Po česku tudíž: »Listy šalvějové, listy kopřivové po 10 gr, lihu 200 gr, mentholu 5 gr, olej z máty peprné, olej kmínový, olej rozmarýnový a šalvějový.« Mazání toto je výtečné a jde recept z ruky do ruky. Synové Aeskulapovi dávají nám tudíž v lékárně jenom to, co poskytuje všemocný lékař — Příroda. A tak je tomu i při jiných prostředcích.

Hlavním cílem jest zde povznést zdraví lidu československého a ukázati, že i stát náš postaviti se může v tomto oboru na vlastní nohy a při širším vzdělání školním i lidovém, aby lid mohl skutečně cenné drogy sbírat, do lékáren prodávati a i sám jich užiti ku blahu svému vlastnímu. Tyto rostliny uvedeny jsou v seznamu s hvězdičkou a zároveň sděleny adresy závodů drogy odebírajících.

Kladu dílo toto do rukou českých žen, neboť jenom ruce žen povolány jsou k tomu, aby úlevy a zdraví chorým přinášely a tak staraly se o zdatný dorost československého národa, který přejme jednou vládu věcí našich do svých rukou. Ruce tyto musí býti opravdu zdatné, lid statečný na těle i na duchu. Jen takový odolá nárazům zloby nepřátel. Zdraví je náš nejcennější poklad. Vážme si jej! Proto dílo věnováno jest »Všem trpícím.«

Radkovice, 16. listopadu 1921.

A n t. R a t l.

1. Angina.

✓ Angina jest zánět v krku. U některého člověka má průběh mírný, u jiného je nemocí dosti těžkou. V lidové mluvě jmenuje se angina »spadlými mandlemi.«

Předzvěstí anginy jest nevolnost, horečka mírná, avšak dosti silná u lidí mladších, nechuf k jídlu a těžké polykání, spojené se značnými bolestmi. Mandle zduří a objevují se na nich bolestivé vřídky.

Léčení záleží v koupeli pokud možno teplé, uložení do postele a řádné pocení. Kloktáme odvarem divizny neb dubové kůry. Doporučuje se pojídati citrony a dýchatí pomocí trychtýře plechového neb papírového páry z vařících se šišek jedlových, když přidali jsme do hrnku soli neb kamence.

Tuhých jídel nemocný se vystříhej! Dáváme mu polévky vlažné a syté. Za nápoj horkost mírnící slouží šťáva citronová neb malinová.

2. Anglická nemoc.

✓ Anglická nemoc neboli křivice, také rhachitis zvaná, je těžké onemocnění kostí, které má vznik již ve věku dětském a nastává tehdy, nedostává-li se dětem v potravě vápna, které je hlavní součástí kostí. Špatně vyvinuté kosti tvar i polohu svoji změní, často se znetvoří a

jsou příčinou tělesných vad. V mládí lze nemoci čeliti, avšak v pozdním věku jest veškerá pomoc marnou.

Dbejme, aby děti v mládí neměly potravu jednostejnou. Potrava budiž hlavně mléčná a rostlinná. Má-li dítě kosti měkké, přidávejme mu do jídla na špičku nože rozmělněných na prášek račích ok. Tím kostře dodáme potřebného vápna. Při vadách znatelných obraťme se na zkušeného lékaře, který vhodné léčení zajistě zařídí. Pomocí přímidel mnohé dítě zkrivené údy, ba i záda dostalo do polohy normální.

Velmi dobrým prostředkem lidovým jest natírání těla masťí připravenou z utřených zrněk jalovcových, kmínu, trochu mýdla benátského, kousku nového másla a rumu. Touto masťí třeme tělo dvakráte denně.

Děti koupáme v koupeli, do které jsme přidali sušeného listí rozmarýnového. Taková koupel je velmi posilující. Chorá místa natíráme olejem rozmarýnovým. Jinou masť připravíme si z 80 gr vepřového sádla převařeného, ze 40 gr skopového loje, pak přidáme 10 gr čistého včelího vosku a 10 gr jalovcového oleje. Tuky rozehtíváme na teple a když se nám rozpustí, tu za stálého míchání přidáváme olej jalovcový. Touto masťí tělo choré natíráme dvakráte denně.

Chorému dítěti prospívá přidatj do koupele 100 gr puškvorce svařeného. Také natírání výtažkem puškvorcovým prospívá. Tu na 100 gr puškvorce nalejeme 1 l. silné kořalky neb lihu a necháme státi na slunci 14 dní až tři neděle.

3. Běhavka.

✓ Běhavka projevuje se častým nucením na stolicí. Jest to onemocnění střevní a vzniká hlavně po nachlazení.

Znamenitě účinkuje proti běhavce odvar neb výtažek z majoránky. Také odvar medvědice dobře prospívá. Požijeme-li kaši z bobové mouky, máme po běhavce.

4. Bělokrevnost. (Leukaemia.)

Bělokrevnost je těžkou chorobou a zakládá se na změnách krve. Léčbu nutno přenechati pouze lékaři.

5. Bělotos.

Bělotos objevuje se u žen následkem katarhu dělohy neb pochvy. Tato nemoc navštěvuje dívky a ženy chudokrevné, skrofulosní a vůbec osoby slabé. Zdravá žena ji nezná.

Zde je nutno posílit celý organismus tělesný výživou stravou, masáží a tělocvikem. Pobyt v lesním vzduchu při mléčné stravě dobře prospívá.

Nemocná koupe se často. Nejvhodnější jsou koupele sedací, připravené z odvaru dubové kůry. Děloha se vystřikuje odvarem divizny, roztokem kamence neb lysolu. Užívati dáváme čerstvě vytlačenou šťávu z jitrocele neb popence. Znamenitě prospívá thé z 5 gr stračky polní na jeden koflík. Tohoto odvaru užívá se třikráte denně. Odvar z chebdí také dobře prospívá.

6. Blednička.

Blednička nejčastěji trápí děvčata a příčina její vězí ve špatně složené krvi. Často se zaměňuje s chudokrevností.

Úkolem lékaře jest, aby tělo posílil a krvi dodal potřebného železa. Strava budiž lehká a výživná. Hlavně mléko a ovoce zde účinkuje. Velmi blahodárné účinky má zde špenát pro svoje množství snadno stravitelného

železa. Pobyt na slunci a mírné pochody dobře se osvědčují. Někteří lékaři při bledničce užívají kefiru, neboť někteří nemocní lépe kefir snesou, než mléko čerstvé.

Jako lidový prostředek dobře se osvědčuje podávání prášku ze spáleného dříví lipového s cukrem a slabší odvar z listů melisy. Na lačný žaludek prospívá podatí as dvě lžíce šťávy vytlačené z rozstrouhané černé ředkve a sice neoloupané.

Léčení bledničky jest nejlépe svěřiti lékařů, neboť zde mohou nastati různé komplikace, na př. zastavení menstruace a j. Za dřívějších dob léčili lékaři bledničku odnímáním vodnaté krve, což dělo se proseknutím tepny.

Dobře při bledničce prospívá pití odvaru z listů a pecek višňových, rozdrcených.

7. Bodnutí hmyzem.

Následky bodnutí hmyzem zaháníme potřením rány šťávou citronovou, jitrocelovou a obkladem teplým ze senných strusek. Také kápnutí čpavku na místo postižené se osvědčuje. Žahadlo ovšem nutno vytáhnouti.

8. Boláky rakovité a snětivé.

Tyto boláky objevují se na různých místech těla. Vymýváme je odvarem rozchodníku skalního a přikládáme po vymytí ještě náčinky smočené v témž odvaru.

10. Bolavé nohy.

U žen a starších osob vyskytují se často nohy bolavé hlavně následkem rozšíření žil. Nastává hnisání, jemuž brániti nesmíme. Bolesti vymýváme odvarem devětsilu a přikládáme obklady smočené ve šťávě jitrocelové.

9. Bolení hlavy.

Bolení hlavy mívá různé příčiny. Nejčastěji těsný límec u krku způsobuje stísnění žil a následkem toho špatný oběh krve. Ta se v hlavě zastavuje a působí bolest hlavy. Rozčilením, přepínáním duševním i tělesným, zácpou a horečkou rovněž bolesti hlavy vznikají. Hlavní věcí je odstraniti závalu nemoci a máme pomoheno. Lékaři používají při léčení antipyrinu. Tento bolest na chvíli utiší, ale neodstraní. Mnohé jiné léky bolest hlavy odstraňující jsou nebezpečny srdci a proto se jich varujeme.

Studené náčinky na hlavu konají zde nejlepší služby. Do vody možno přidati trochu octa. Kdo často trpí bolením hlavy, tomu pomáhá denní užívání 5—10 bobulí jalovcových. Také se šnupe proti tomu prášek kosatcový neb prášek z čemeřice zelené; odvar šípku a přesličky, sporýše a koniklece lučního dobře pomáhá. Natíráme-li spánky šťavou z čerstvého popence, máme brzy po bolesti. Odvar ze semene hořčice bílé koná nám platné služby. Pochází-li bolesti hlavy od žaludku, tu nutno žaludek zvracením vyčistiti. Zde nám pomůže odvar bezové kůry neb dávivý kořen. Je-li příčina v zácpě střev, pomůže klystýr neb olej ricinový.

Při častém bolení hlavy prospívá nám sklenice čerstvé vody na lačný žaludek. Do jídla přimísíme roztlučené semeno hořčice bílé. Na hlavu dáváme teplý obklad ze čtvrt l. jalovcových bobulí politých vinným octem a zahřátých. Natírání spánků odvarem sporýše koná platné služby.

11. Bolení v krku.

Při bolení v krku kloktáme odvarem šalvěje, který osladíme medem. Je-li případ vážnější, přidáme čistého

líhu. Dobře pomáhá nerozředěná šťáva citronová, odvar lněného semene a ibišku.

12. Bolení žaludku.

Bolení žaludku zahání nám dávka dvojuhlčitanu sodnatého na špičku nože, neb 15 kapek výtažku pelyňkového v líhu.

13. Bolavé žlázy.

Bolavé žlázy léčíme obkladem z odvaru měsíčkových květů. Jest to starý osvědčený prostředek.

14. Bolesti břišní.

Břišní bolesti vyskytují se při nemocech střevních, zánětech pobřišnice, žaludku atd. Také při nemocech mozkových často nastávají. Rovněž při různém otrávení.

Radikálního léku proti bolestem břišním není. Hlavní lék jest zde zdržení se jídla čili půst. Teplý obkladek na břicho a horká koupel nohou přináší úlevu. Pochází-li bolesti břišní od koliky, tu máme hned několik prostředků:

- a) vavřínové bobule rozlučeme a se sklínkou vína se vypijí.
- b) 30 gr žluté pomorančové kůry suché se svaří s 30 gr hřebíčku ve čtvrt l. bílého neb červeného vína. Lépe jest užiti červeného vína mělnického, neboť toto má dosti taninu, který účinkuje na střeva svíravě. Odvar pije se v malých dávkách.
- c) Kozlík lékařský, a sice pouze nať, svaříme s květy heřmánkovými.
- d) Odvar máty peprné v mléce, odvar satoryje ve vodě.
- e) Mast z majoránky čerstvé neb sušené, připravená s máslem. Tato mast vtírá se jemně do kůže na břicho a účinkuje při silném bolení břicha.

Trpí-li malé děti bolením břicha, tu dáváme jim píti odvar fenyklu, heřmánku a natíráme břicho odvarem neb výtažkem kmínovým. Dobře poslouží také kmínová kořalka při natírání. Varujme se natírati dítěti pupíček. Způsobili bychom mu bolest ještě větší. U dospělých prospívá odvar třezalky, řebříčku, routy a kozlíku lékař. Vezmeme každého po špetce a odvaru užíváme třikráte denně po koflíku.

15. Bolesti hrtanu.

Při bolestech v hrtanu účinkují dobře vdechované páry z vařícího se listí ostružinového.

16. Bolesti kloubů.

Bolesti kloubů hojí dobře octový výtažek z kůry lýkovcové. Klouby natírají se tímto výtažkem. Při bolestech kloubových znamenitě účinkuje voda ze studánky »Kloubovky« u Kotouně na Strakonicku. Lid vodu tu zná odedávna a užívá jí jako obkladů.

17. Bolesti nervové.

Bolesti nervové vznikají následkem oslabení nervů. Objevují se nejvíce v rodinách, kde se hojně a dobře jí. U lidí, kteří přespříliš oddávají se pudům pohlavním, rovněž se vyskytuje. Dobře zařízená životospráva odstraní nám nervové bolesti, které lékaři pojmenovali »neúrazení« a »hypochondrii«. Tato poslední souvisí se slabostí duševní.

Hlavními léky jsou zde čerstvý vzduch, strava lehce záživná, klid a práce. Zvláště práce v zahradě se zde

doporučuje. Nemocný varuj se lihovin a všeho rozčilujícího. Odvar bolehlavu blamatého znamenitě zde účinkuje. Užití nutno svěřiti lékaři, neb lék jest silně jedovatým.

18. Bolesti nohou.

Při bolestech nohou prospívá natírání údů výtažkem pelyňku, jalovcových bobulí rozdrcených a přesličky v lihu. Někdy stačí natření čistým lihem.

19. Bolesti prsní.

Bolesti prsní vznikají při obtížném dýchání, silném kašli, u lidí chudokrevných, u těch, kteří při práci sedí shrbeni, při tuhé stolici a j.

Dobře účinkuje studená koupel a chůze na boso v trávě za rosy. Pijeme při tom koflík odvaru z řebříčku a třezalky. Znamenitě účinkují 3—4 lžičky šťávy z petrklíče čerstvého. Také odvar ze šípků se osvědčil.

20. Bolesti v uších.

Nemůžeme-li pro bolesti v uších spáti, tu dáme si do uší na noc bavlnku, smočenou v chloroformu a smíšeného stejným dílem s tinkturou opiovou. Také olej z máty peprné dobře pomáhá.

21. Bolesti zubů.

Proti bolestem zubů máme několik prostředků:

- a) Do vykotlaného zubu vkládá se usušený kořen mochny husí, rozmělněný.
- b) Na zub dáváme svařený pepř v octě. Lepší je výtažek octový z pepře.

31. Červ v prstě.

»Červ v prstě« je lidový název místních podebranin na prstech. O skutečném červu nelze zde mluvit. Někdy tvoří se na prstech celé vředy. Jest to následek zkažených látek v krvi, které hnisem odcházejí z těla. Teplými obklady uspíšíme hnisání. Vředy mažeme mastí z pískavice, která nám zkažené látky jaksí vytáhne. Mast dlužno každé 3—4 hod. obnovovati. Nemáme-li tuto mast po ruce, tu nahradí nám ji částečný teplý obklad ze senných strusek, který často obnovujeme. Také obklady z lněného oleje zde pomáhají, ale musí býti teplé.

32. Červi.

Červi vyskytují se jako cizopasnici hlavně v útrobach dětí a kol řiti. Tyto jmenujeme roupy. Vyháníme je odvarem cibule, svařeným mlékem s česnekem. Po tomto prostředku odcházejí i škrkavky ze střev. Kořen pupavy bílé rovněž zahání červy z útroh. Rovněž tak prášek z rebarbory.

33. Čistění krve.

Ženy kojící čistí si krev pitím odvaru fenyklového. Dlužno odvar pít v menších dávkách a to denně.

34. Čmýra zadržaná.

Někdy se stává, že čmýra nedostaví se včas aneb vůbec. Tu pomáháme osvědčeným způsobem. V lékárně koupíme si kdoulové křížaly. Ty polejeme čerstvým vínem bílým a necháme státi na okně asi týden. Víno vytáhne z nich všecku sílu. Na to opatrně víno scedíme

a dáváme choré pít ráno a večer skleničku. Účinek se dostaví. Používati silnějších prostředků je zdraví nebezpečno.

35. Dávení.

Děti často nám dává a zvrací pokrm požitý. Tu dáváme heřmánkové thé. Je-li dítě dýchavičné a trpí-li zácpou, tu toto thé se nedoporučuje. V tom případě pro utišení žaludku podáváme dítěti svařenou vodu s medem a octem vinným. Lék budiž chladný. Svařujeme vždy 2 části medu a 1 část octa.

Dospělým, zvláště ženám hysterickým, podáváme nálev kozlíku lékařského. Vezmeme k tomu 7 gr kořene neb 15 gr listí kozlíkového na půl l vody vařící. Nálev nechá se půl hodiny státi. Po učištění pije se ráno a večer koflík.

Kdo má žaludek zašlemovaný a trpí dávením, ten pije denně koflík čaje z máty peprné. Tu dáváme 5—7 gr máty peprné na 2 koflíky. Vše pije se vlažné.

Žádný nálev nenechávej se státi pohromadě s drogami celou hodinu! U dětí prospívá chladný obkladek na břicho a žaludek, thé pelyňkové a z máty peprné. Dospělí lidé varují se jídla.

Dávení způsobuje zelená kůra bezová, která se nachází pod svrchní korou šedou a kořen kopytníku. Dávení tiší kořen kozlíku lékařského.

36. Dávení krve ze žaludku.

Při tomto onemocnění pomáhají koupele, chladné, které buďtež krátké. Po koupeli ihned na lože a třikráte denně chorý užívej po lžici odvaru pelyňkového. Lihových nápojů každý se varuj! Výživné a lehce stravitelné pokrmy brzy ztracenou krev nahradí.

37. Dna.

V Dna jmenuje se jinak pakostnice, podagra neb německým jménem Gicht. Jest velmi vleklou a bolestnou chorobou a zachvacuje lidi dobře živené a oplývající vším možným pohodlím. Jest to trest za zahálčivý život hlavně vyšších tříd. Možno ji však také dostati z nastuzení neb zděditi po rodičích. Dna ráda začíná škubavými bolestmi v palci u nohy. Tyto se šíří stále výše. Nemoc povstává tím, že kyselina močová ukládá se ve svalstvu, šlachách a v kloubech a způsobuje místní zánehy a tvrdé otoky. Teplý obklad ze senných strusek a ovesné slámy zjednáva úlevu. Chorý pije odvar z čerstvého listí bezového. Lihových nápojů musí se střežiti. Bedrník s medem koná zde platné služby. Také prospívá odvar z mladých větviček meruzalky černé, z lněného semene a čerstvá šťáva z jitrocele.

V některých krajinách léčí se dna tím způsobem, že nemocný zabalí se do čerstvého listí březového na místě slunečném. Hlava však se zastíňuje. Potom asi po hodině, když tělo je v potu, řádně celé tělo omyjeme studenou vodou. Nejlépe poslouží spreha. Proceduru možno 2—3krátě týdně opakovati. Denní opakování tělo vysiluje. Varujme se jísti a píti do syta. Jezme ovoce, zeleninu a lehké polévky. Pohyb na čerstvém vzduchu žádoucí. Nesmíme jísti maso, píti pivo, víno, kávu, čaj. Tělesná práce a čerstvá pramenitá voda dobře nám poslouží. Boháči volí si Karlovy Vary a Mariánské Lázně, aby se dny zbavili. Když dna je zastaralá, tu dobře prospívají lázně teplé. Vyhojení zastaralé dny je nemožné. Teplé lázně přinášejí jenom úlevy. Někde užívá se těchto domácích prostředků:

- a) Na chorá místa přikládají se zelné listy čerstvé.
- b) Hojně jísti červené jahody a píti odvar z kořene babího lněhu čili jehlice trnité (*Ononis spinosa*).

- c) Do $\frac{1}{8}$ l. vody dáme něco tragantu. Vaříme a přidáváme za stálého míchání čisté pryskyřice z lesních stromů. To se svaří na masť, kterou natíráme na plátýnko a přikládáme na chorá místa. Prostředek tento jest výborný a těší se oblibě.
- d) Viola vonná v octě užívá se po kapkách vnitřně, zevně obklady z uvařeného popence.
- e) Mazání z olivového oleje, ve kterém se varily blínové listy.
- f) Šťáva citronová ve větším množství neslazená.
- g) Thé z heřmánku, mateřídoušky a vřesu. Každého stejný díl. Pije se několikrát za den po menším šálku.
- h) Pojídání šparglu a celeru s petruželí. Tyto zeleniny účinkují na ledviny a napomáhají k lepšímu odměšování moči. Také možno z nich připravit odvar.
- ch) Podmáslí a syrovátka při dně dobře prospívá.

Po záchvatech dny následuj vždy pohyb, procházka, jízda na kole, koni, plavba spojená s veslováním, práce vydatná v zahradě, doma štípejme třeba i dříví. Nikdy nezanedbejme dnu, neboť mohli bychom se dočkat smutných následků. Nastala by nehybnost v kloubech a krušné stáří. Komu prostředky to dovolují, ten vyhledej si vhodné sanatorium, kde možno léčení prováděti s nejlepší nadějí ve zdárný výsledek. V horské Šumavě užívá se proti dně 1—2 lžičky šťávy z jalovčinek denně, odvar z ocúnu a oměje šalamounku. Zde potřebí opatrnosti, neboť obě posledně uvedené rostliny jsou velice jedovatými. Také práškovitý kamenec s bílkem utřený a přiložený jako obklad zjednává úlevy.

38. Dráždění ku kašli.

Dráždění ku kašli odstraňuje svařená cibule s cukrem. Cukru musí býti dvakráte větší množství než cibule. Vše se svaří na husto a užívá se po lžičkách.

39. Duševní rozrušení.

Duševní rozrušení mírní nálev kakostu lučního a dubové kůry. Tato jeví zvláště dobré účinky, neboť zahánění rozrušení duševní a způsobuje mysl bezstarostnou a veselou.

40. Dušnost neb dýchavičnost.

Dušnost stihá dospělé lidi silnější konstrukce tělesné a jeví se tím, že člověk nemůže kratší neb delší dobu vydechnouti. Nejlepším lékem je změna bydliště. Dobře prospívají koupele chladné, chůze v rose a pití thé z květů fialky vonné a sice denně 2 šálky. Požívání fialkového syrubu přináší úlevu. Kouření cigaret připravených přísadou suchých listů durmanu velmi prospívá.

Je-li dýchavičnost spojená se zlatou žílou, tu ráno a večer pijeme pramenitou vodu čerstvou a koupeme nohy v senných struskách. Při tom pijeme 2 koflíky řebříčkového thé a jdeme ihned na lože. Dostaví se v zápětí blahodárný pot, který nám velmi uleví.

Někdy dušnost objeví se i u dětí, ale zřídka. Tu velice pomáhá ponoření tílka celého do teplé lázně s octem a ihned položení do postele.

Dýchavičnost vzniká též při těžkém zánětu plic, pohrudnice, souchotinách, záškrtu atd. Zde hojně větrejme a nemocnému podložme hlavu pokud možno vysoko. Dejme mu klystýr, aby střevo se vyprázdnilo a nedávejme

žádných jídel, která nadýmají. Studený obkladek na srdeční krajinu, pokud možno teplý na nohy a trochu čaje dýchavičnost mírní velice.

41. Echinococcus

neb měchožil vyskytuje se hojně v krajinách polárních, ač i u nás také se časem objeví. Na Islandě jsou lidé velmi tímto cizopasníkem stíženi. Přenáší se na člověka se psa a měchožil usídí se ve svalstvu, kostech, v útroběch, ba i v mozku. Pozvolna v těle lidském roste a velikostí a tlakem stává se nám obtížným. Nádor zhnisá a může se uvnitř těla státi i smrtelným. Zde potřebí operace a lékař užívá při ní hlavně elektřiny. Varujme se psu a při onemocnění dejme je prohlédnouti zvěrolékaři.

42. Haemorrhoidy. (Zlatá žila.)

Touto nemocí jsou nejvíce stíženi lidé, kteří jsou zaměstnáním svým odsouzeni skorem k ustavičnému sezení. Je to následek vnitřního tlaku a překrvení. V místech tvoří se uzliny, které se zapalují a způsobují značnou bolest.

Strava buď při zlaté žile rostlinná, chorý požívej ovoce hojně a vůbec musí dbáti, aby zácpa střev nenastala. Lázně sedací, klystýry a mírná projímadla konají zde dobré služby. Denně se pije thé z přesličky, šípku a truskavce. Všeho vezme se díl stejný a na mírném ohni vše povaříme. Řebříčkové thé a vlažný klystýr také dobře pomáhá. Klystýrem zabraňuje se přeplnění váčků haemorrhoidových. Březová voda a odvar z květů měsíčku také dobře poslouží.

43. Hlen plicní.

Hlen z plic odstraní nám černá ředkev. Nakrájíme ji na kolečka a posypeme solí. Na to opět pomocí nože neb dřívka vše spojíme. Sůl vyloučí léčivé látky z ředkve v podobě šťávy. Tuto šťávu užíváme po lžičkách. Odstraní nám hlen z plic velmi dobře.

Při silnějším zahlenování plicním vezmeme horkou koupel na nohy, na prsa přes noc chladný obkladek a thé z devětsilu neb z plicníku lékařského. Také dobře pomáhá odvar z ptačince, smíšený s čerstvou šťavou jitrocelovou. Při zahlenování trubic koná dobré služby květ lipový, bezový, odvar z kopřivy a slézu topolového. Hlavní věcí jest tělo přivést do řádného potu, aby škodlivé látky s ním z těla odešly.

Pochází-li hlen z plic lidí tuberkulosních, tu musí se řádně desinfikovati, aby bakterie nemohly zhoubnou nemoc dále šířiti.

44. Hnisavé oči.

Někdy objeví se na víčkách očních vřidky dosti bolestivé. Oko vymýváme rozředěnou šťavou z čerstvého netřesku.

45. Hnisavé rány.

Rány na těle někdy při neopatrném léčení zhnisají. Tu jest potřebí ránu řádně vyčistiti a vymýti odvarem aloe, který je dobrým desinfekčním prostředkem. 1 proc. lysol nám také dobře poslouží. Rána se pak řádně zaváže a prohlíží se občas, zda hojení děje se správně. V případě, že by opět hnisala, jest potřebí ji znovu vymýti a řádně desinfikovati.

46. Hnisavé vředy.

Při zkažené krvi objevují se někdy na těle hnisavé vředy, které nám nemalou bolest a svízele působí. Teplými odvary z vařených fiků, kaše bramborové, lněného semene neb otruh pšeničných uspíšíme zhnisání. Nečistota se provalí a nyní řádně ránu vymyjeme odvarem divizny. Zacelí se bez jizvy. Kdyby přece jizva na těle zůstala, tu pomáháme masáží. Na hnisavé vředy dáváme také prášek z aloe. Jím vřed hustě posypeme a zavážeme. To opakujeme několikrát. Po provalení hnisu ránu teplou vodou omyjeme a zavážeme opět, abychom se nenachladili. Vařené bezinky jako teplý obklad konají velmi dobré služby. Rovněž tak vařená cibule a mast utřená ze sádla a květů měsíčku. Na úporné vředy účinkuje dobře mast z usušených listů lýkovce, utřených s medem neb z pastuší tobolky a sádla. Požívání pilulek šalvějových vývin vředů uspíší. Dobrá mast na vředy připraví se z 200 gramů vosku včelího čistého. Ten dáme na oheň rozpustiti a přidáváme za stálého míchání 200 gr jeleního loje, 200 gr čisté smrkové pryskyřice a 200 gr másla nového. Po vychladnutí mast se uschová pro případnou potřebu.

Někde proti vředům hnisavým užívá se masti z másla neb sádla utřeného se šťavou vytlačenou z kořene lopuchového. Tím natírá se vřed dvakrát za den. Také horký obklad z řebříčku neb rozmělněného semene lněného dobře pomáhá. Hnisavý vřed povstane někdy i uvnitř těla a tu může se státi zdraví našemu velmi nebezpečným. Provází jej horečka, bolesti, nechut k jídlu, zhubnutí. Zde musí zakročiti lékař.

Také při tyfu střevním tvoří se na stěnách střev vředy, které jsou příčinou krvácení a velikých bolestí. V těchto místech tvoří se vředy i při přijíci, zastaralých

katarrlech střevních, tuberkulose a při různých otravách. I v těchto případech je lékař nezbytný.

47. Holohlavost.

Holohlavost a vypadávání vlasů vyskytuje se po přestálých těžkých nemocech, při všeobecné slabosti tělesné a u žen hlavně při bledniče.

Dobře se osvědčuje napařování hlavy a masáž. Při masáži vtíráme do pokožky březovou vodu, odvar kořene kopřivy neb výtažek kopřivový. Tento si pořídíme pomocí oleje olivového neb bavlníkového, do kterého jsme dali kořen kopřivy, nátržníku a usušené listí kopřivové. Po 2 měsících výtažek je hotov. Olej lopuchový koná nám platné služby. Ten pořídíme si naložením kořene lopuchového a rozřezaných čerstvých listů do oleje olivového. Týž účinek má výtažek lihový z lopuchy.

Všecky tyto prostředky pomáhají vydatně jen tenkrát, nachází-li se kořínky vlasové v kůži. Není-li jich zde, tu holohlavosti nezabráníme a veškeré úsilí naše je marným. Vlasy vrátí nám jen — paruka.

48. Horečka.

Horečka jest živlem život náš ohrožujícím. Nedosahuje-li značnější výše, tu probíhá normálně a brzy mizí. Avšak prudká horečka, která přesahuje 40° C jest životu nebezpečná. Nastává houstnutí krve a konečně smrt. Při různých nemocech má horečka různý průběh a teplotu. Při spále šestého dne dosahuje skoro 40° C, načež v sedmém dni klesá pod 37° C. Při zánětu plic horečka prvý den stoupne na 39.6° C, načež střídavě stoupá a klesá, pátého dne dosahuje 40.6° C a pak klesá pod 37° C a končí

uzdravením. Při spalničkách u dětí již třetího dne dosahuje teploty 40.6°C a osmého dne je po ní veta. Při hlavniče dosahuje horečka desátého dne 41.4°C , načež střídavě klesá a opět stoupá. Šestnáctého dne stoupne na 41.1°C a pak rychle klesá. Dvacátého osmého dne po vypuknutí nemoci teplota klesá na normální.

Léčení záleží v tom, aby lékař příčinu horečky odstranil a bránil různým komplikacím. Hlavním prostředkem jest zde čerstvý vzduch, dobrá stolice a strava tekutá. Vodoléčba musí býti vhodně volena. Obklady chladné neb vlažné nikdy neuškodí. Někdy přikládáme i led roztlučený jako obklad. Za nápoj dáváme šťávu citronovou neb malinovou. Cukrem příliš nesladíme! Polévky buďtež nemastné, hlavně mléčné. Později dáváme chorému ovocné kompoty, hlavně jablka a brusinky. Horečku mírní chladný odvar devětsilu, šťáva z čerstvého hořkého jetele, odvar z mochny husí, thé pelyňkové. Dobře prospívá pít thé z rozchodníku obecného a olej levandulový. Tohoto požije se as 5 kapek a zapije se vodou neb šťavou citronovou. Velmi dobře účinkuje šťáva z brusinek. Požití její mírní horečku již ve 2 hodinách.

Dobrý lidový prostředek je tento:

Prvý den požijeme jako salát 9 čerstvých výhonků řebříčku a každý následující o jeden méně. Výhonky buďtež čerstvé, neomyté. Pouze se dobře oťrou čistým plátenkem. Broskvová jádra v octě naložená a rozdrcená jsou velmi dobrá při horečce. Přikládají se jako obklad na noc. Přes den se mírně požívají.

49. Horečka z hnisání.

Provalí-li se hnis do krve, nastává velmi prudká horečka, která je tím silnější, čím více choroboplodných zárodků dostalo se do krve. Nastane třesení údů, poblouz-

nění a brzy i smrt se dostavuje. Horečka omladnic při porodu u žen mívá tytéž následky a proto nejvyšší čistota vždycky budiž zachována.

Léčení záleží v důkladném vyčištění rány a desinfekci. Chorý podrobuje se při znatelném třesení teplé lázni asi 40° C, načež uloží se v závinu na lože a po zapocení dáme mu sedací teplou lázeň asi 30° C. K vůli usnadnění zažívacího pochodu dáme klystýr chladný. V místnosti musí být čerstvý vzduch a proto se musí často větrati. Strava lehká, ovocná. Duš. jablka jdou chorému k duhu.

50. Hořkost od žaludku.

Nemocný někdy mívá hořkost od žaludku, která jej velmi trápí. Koupíme v lékárně žlučové pilulky a dáváme mu vždy večer před spaním jednu.

51. Hostec kloubový.

Hostec kloubový je bolestným a těžkým onemocněním. Příčinu jeho ani lékaři dosud neznají. Průběh nemoci trvá měsíce, ba i léta a zachvacuje kloub za kloubem. Nejraději sídlí v koleni, v ramenech a lokti. Hostec kloubový velmi se podobá dně a obšťastňuje lidi ve vlnkých bytech, pijáky a náruživé lovce. Je-li srdce také nemocno, tu hostec bývá velmi nebezpečný životu lidskému.

Léčením musí se jedovatá látka, která nemoc způsobuje, z těla odstraniti. To děje se horkými lázněmi, potem, pobýváním na čerstvém vzduchu a výhradní stravou rostlinnou. Lihových nápojů se střízme. Pití syrovátky čerstvé je velmi důležité, neboť syrovátka poutá různé kyseliny v těle.

Na jihu léčí se hostec šťavou z citronů. Léčba trvá měsíc. Prvý den požije chorý šťavu z jednoho citronu,

druhý ze dvou atd. do patnácti. Pak dávka se denně snižuje o šťávu z jednoho citronu. Dobře prospívá natírati chorá místa olejem z mateřídoušky a pití thé z mladých větviček černé meruzalky. Obklad z rozmačkaného česneku také dobře jde chorému k duhu. Rozdrcené lněné sítě svařené a přiložené teplé na kloub zjednává úlevu téměř okamžitou.

52. Hučení v uších.

Hučí-li nám v uších, užíváme těchto prostředků:

- a) Do ucha dáme asi 5 kapek vlažného oleje mandlového a ucho ucpe me bavlnkou, avšak mírně.
- b) Podobně učiníme s pižmem neb pravým peruánským balsámem.
- c) Vavřínové listí vaříme a páru vedeme do ucha. Pozor na nachlazení.
- d) Studené náčinky na týl a horké koupele na nohy.

53. Husí kůže.

Husí kůže nám naskakuje následkem náhlé změny teploty. Drobné svaly se stahují a tím vzniká husí kůže. Zde nutno kůži opět zahřáti, aby dostala původní svoji teplotu a zjev zmizí sám sebou.

54. Hypochondrie.

Hypochondrie je vážná nemoc, kterou trpí nejen nemocný, ale celé jeho okolí. Chorý trpí rozladěním, melancholií, nedostatečnou prací střev, špatným oběhem krevním. Hypochondrie postihuje ty, kteří nemírně uctívají bohyni lásky — Venuši, pak ty, kteří těžce duševně

pracují. Také denní svízele a trampoty života hrají zde roli. Kdo má slabé nervy, ten zhusta touto chorobou trpí. Zde pomáhají sluneční lázně a veselá společnost. Dobrá životospráva hraje ovšem roli hlavní.

Dobrým lékem jest při hypochondrii 1 plná lžička ko-
zlíkového kořene sušeného, svařená v koflíku vody. Od-
varu užívá se 3krát denně. Olej levandulový a pelyněk
dobře prospívají.

55. Hysterie.

Hysterie stihá muže, ženy, ba i děti. Pravá podstata dosud neznámá, avšak jistě hrají zde vlivy jisté na mozek a nervy. Hysterií stížení ztrácejí nezřídka vládu nad svými údy. Duševní nálada rovněž se mění a z člověka dobráka rázem se stává ďábel v lidské podobě.

Lékař léčí hysterii všeobecným posílením těla. Po-
hlavního rozčilení se musí varovati. O nemoci s ním ni-
kdy nemluvíme. Léčba studenou vodou dobře mu jde
k duhu. Lihoviny z okolí chorého odstraníme úplně.
Dávka 4—6 kapek oleje levandulového účinkuje zname-
nitě. Odvar semene pivoňky zahradní dáváme mu píti
v malých dávkách.

56. Cholera.

Cholera je nemoc čistě asiatská. K nám bývá různým
způsobem zavlečena. Nejvíce rádíva v Číně a Indii, kde
ročně kosí statisíce životů. Za války světové byla i ve
vojsku velmi rozšířena. V Turkestanu na cholera a tyf
zemřelo mnoho našich lidí.

Nákaza šíří se stykem s chorými. Největší čistota a
desinfekce všech předmětů a osob, které přijdou s ne-
mocnými ve styk, obmezí další šíření této zhoubné ne-

moci. Za desinfekční prostředky užíváme vápna, kyseliny karbolové, lysolu a j.

Zkažený žaludek, špatný výkon střev a tělesná slabost jsou dobrou půdou pro nákazu cholerou v čase epidemického se objevení této nemoci. Jako příznaky se objevují: tělesná malátnost, časté řídké stolice, vrhnutí, křeče, ztráta tělesných sil, žízeň, úzkost, chladnutí těla, ztráta hlasu. Tyto poslední dvě známky věští blízkou smrt.

Lékař jest nezbytný. Nemocný musí býti izolován a provede se důkladná desinfekce jeho okolí i osob, které s ním přišly ve styk. V Mongolsku někdy provádí desinfekci svého druhu ojedinělou. Zamořená ves se obklopí kordonem vojska, ves se všech stran se zapálí a kdo se chce zachrániti, je bez milosti zastřelen. V Kantoně spalují věci chorých veřejně na ulici.

Teplé a horké koupele, čerstvý vzduch a dostatek kyslíku při choleře dobře pomáhají. Strava musí býti lehounká a sice nejlépe rostlinná, lihoviny žádné. Desinfekce výkalů chlorovým vápnem jest nutná. V případech vážnějších dáváme chorému horké lázně pomocí lahví horkou vodou naplněných i v posteli. Dávka černé kávy se šťávou citronovou zmírní a utiší zvracení. Je-li srdce slabé, tu činnost jeho povzbudíme poléváním krajiny srdeční chladnou vodou.

Jako domácí prostředky se osvědčily:

- a) Odvar mochny husí s fenyklém. Dává se pít 3krát denně. Na břicho teplý obklad;
- b) thé ze šípků a puškvorce;
- c) thé heřmánkové s přidáním šalvěje;
- d) rozmarýnové listí vaří se 8 min. ve čtvrt litru mléka.

Nápoj pije se pokud možno horký. Tento prostředek je výtečný a již v několika hodinách zjednáva úlevy;

- e) odvar semene šťovíku malolistého mírní průjemy.

57. Cholerina.

Cholerina objevuje se u nás někdy za horkého léta a jsou-li lidé nuceni užívatí vody nečisté. Pijme jen vodu svařenou. Na břicho dejme horké obkladky, na nohy horkou koupel a pro zastavení průjmu pijme odvar kořene »sladkého lupene« (šfovík malolistý). Odvar rýžový také dobře prospívá.

58. Chrapot.

Chrapot vzniká onemocněním hlasivek. To stane se nám náhlou změnou teploty neb po napití se studené vody. Domácích prostředků máme zde hojně. Nejlepší jsou bezinková povidla, která požíváme neb dáme do vody rozpustiti a roztok vlažný pijeme. Chrapot brzy přejde.

Nálev z bedrníku, bezového květu, plicníku, divizny a přesličky je znamenitý. Odvar z lněného semene rozmělněného a pak odvar z kořene děvětsilu také koná platné služby. Dvě až tři kapky denně arnikové tinktury dobře účinkují.

Osvědčené prostředky jsou následující:

- a) Hrst rozrazilu lékařského a 4 gr anýzu svaří se ve 2 litrech mléka a pije se dvakrát denně. Lék účinkuje téměř okamžitě.
- b) Utlučený sporýš přiloží se jako obklad na krk. Účinek je rychlý. Nutno ale dbáti, aby pocení se dostavilo. Obklad opakuje se po 3 hodinách.
- c) Ráno a večer pít dva šálky mléka s bez. povidly, svařeného a oslazeného medem.
- d) Dva česneky rozetřeme a dáme na oheň s vepřovým sádlem. Na noc nohy zahřejeme a touto masťou natřeme.
- e) Odvar šalvěje lékařského.

59. Chrlení krve.

Zde nutno volati lékaře, neboť tato choroba je vždy velmi vážná. Před jeho příchodem dávejme chorému pít slanou vodu, chladný odvar přesličky. Nemocný nechť polyká drobné kousky ledu. Na prsa chladný obklad. Horká koupel na nohy dobře prospívá. Křenová placka na nohy, hlavně na lýtka položená, odvádí krev z horní části těla.

Odkud chorý krev chrlí, snadno poznáme. Je-li ze žaludku, tu má vzhled obyčejný, ale pochází-li z plic, má v sobě bublinky vzduchu.

Jako domácí prostředky se osvědčily:

- a) Naprostý klid v okolí nemocného.
- b) Thé z měsíčku, čekanky, přesličky a fenyklu.
- c) Odvar mochny husí v mléce.
- d) Odvar lněného semene v mléce s medem.
- e) Máta peprná s octem svařená je velmi dobrým prostředkem.
- f) Muškátový oříšek roztlouci a snísti prášek z něho.
- g) Štáva brusinková.
- h) Thé z řebříčku a petrklíče.

60. Chřadnutí údů u dětí.

Dětem dáváme pít thé připravené z rozředěného mléka vodou a svařeného s anýzem. Údy natíráme slabšími výtažky dříve uvedenými při osobách dospělých.

61. Chřadnutí údů u dospělých.

Chřadnutí jeví se náhlým úbytkem sil. Dostavuje se ráda mdloba a duševní rozmrzelost. Nemocného nic nezajímá a nic nepotěší. Vidí kolem sebe vše chmurné a okolí jeho trpí s ním.

Údy natíráme výtažkem kořene aronu blamatého ve víně. Přidáme k zvýšení účinku ještě pepř. Výtažek z křenu a cicvárk, semínka v lihu koná platné služby.

Znameníť prostředek je tento:

$\frac{1}{2}$ kg cicvářkového semene, $\frac{1}{8}$ kg křenu, $\frac{1}{8}$ kg kořene aronu blamatého a $\frac{1}{8}$ kg pepře. Na vše nalije se 1 litr bílého vína a po 14 dnech výtažek je hotov. Údy se třou teplým šatem, smočeným ve výtažku až se zahřejí. Na to se opět potrou tekutinou a nechají se v teple oschnouti.

62. Chřipka.

Chřipka objevuje se někdy epidemicky a zvláště v poslední době rozšířená chřipka španělská často vedla ku smrti. Často objevuje se za této nemoci v těle vmetek, který oběh krve převyšuje a bývá příčinou katastrofy. Někdy chřipka má průběh lehký. Stačí řádné vypocení horká koupel a inhalování a je po nemoci. Strava buď lehká a snadno stravitelná. Štáva malinová a citronová dobře nám zde poslouží. Při těžším případě volejme ié-kaře vždy. Nejlepším prostředkem proti chřipce je denní požívání 0.1 gr chinínu. Řebříčkové thé s medem je velmi dobrým prostředkem domácím. Pije se šálek ráno a večer. Slabí a bledí a hlavně děti měly by tohoto thé užívat každý den. Odvar divizny a pelyňku dobře při chřipce působí. Za epidemie chřipkové otužujeme tělo studenou vodou, zvýkejme hobule jalovcové a chraňme se nachlazení. Strach z nemoci bývá velmi škodlivým. Rázný a veselý člověk zřídka onemocní.

63. Chudokrevnost.

Chudokrevným lidem dlužno poskytnouti výživnou a chutnou stravu, aby krev měla se z čeho tvořiti. Tělo

se otužuje koupelemi říčními, chůzí v zarosené trávě a omýváním studenou vodou. Pojídání špenátu dodá krvi dostatek chybícího železa. Chudokrevné lidi pošle lékař z města na venek. Dobrá strava, horský a lesní vzduch a dobrá voda pitná svůj úkol zde vykonají. Práci chudokrevní se nevyhýbejte!

64. Chuf zkažená.

Chuf zkaženou napravíme dávkou dvojuhličitanu sodnatého na špičku nože, kterou zapijeme vodou. Povidla jeřabinová, thé z pelyňku a zeměžluče vykonají blahodárný vliv a chuf k jídlu nám brzy vrátí. Vypláchnutí žaludku pomocí roury kaučukové jest nejlepším prostředkem. Pochází-li nechuf k jídlu od pořádné opičky, tu je na místě zelná voda, kyselé zelí, okurky, slaneček. V některých krajinách Ruska ženy náchylným mužům k pití dávají do nápoje prášek z kopytníku, který pití pijákovi zošklivuje a nejednoho uvedl již na cestu pravou.

65. Ischias (bolest kyčelní).

Ischiasem bývají často stíženi ti, kteří uhrátí usednou na chladnou zem neb kámen. Hlavně hajní a myslivci touto nemocí trpívají. Náruživý střelec místo zvěře často na čekání uloví si — pěkný ischias. Tato nemoc vyskytuje se i při cukrovce, nádorech a chorobách míchy. Léčení záleží v horkých koupelích a v odvádění krve z místa postiženého. Strava rostlinná a žádné maso. Řádný pot nakažlivinu z těla vylučuje.

66. Jaterní nemoci.

Játra sestávají z malých laločků, které jsou opředeny sítí žilek a cév, mezi nimiž rozvětňuje se žlučovod.

Játra vylučují z krve žluč. Tato hromadí se v měchyři žlučovém a odtud dostává se do střev. Žluč je nutná při pochodu zažívacím, neboť činí tuky stravitelnými.

Nemoci jaterní jsou různé, avšak vždy vážné. Příčina jejich vězí v nestřídmém jídle a pití a proto je výsadou tříd zámožnějších, ač i u chudáka pijícího špatnou kořalku přivádějí zkázu a smrt. Lihové nápoje, jídla silně kořeněná a masitá škodí játrům. Zde má svůj vznik cukrovka a katarh žlučovodu. Tato poslední nemoc bývá úzce spojena se žloutenkou. Rakovina jater dědí se od rakoviny žaludku.

Léčení závisí v odvádění krve z jater, která bývají překrvena. Strava budiž výhradně rostlinná. Procházky, práce, tělocvik, jízda, plavba a sport vykonají svůj úkol. Studené omývání a koupele jsou nezbytné. Zhýčkaný člověk nerad se podrobuje léčení, neboť musí se vzdát sobě milého a odříci se výsad, kterých zámožný člověk nerad opouští. Z lidov. prostředků působí na játra blahodárně:

- a) Odvar fenyklu a mochny nátržníku.
- b) Thé z třezalky, řebříčku, trnkového květu, přesličky a bobulí jalovcových. Všeho přibližně stejný díl.
- c) Sladový odvar.
- d) Odvar z kořene pampelišky.
- e) Výtažek ze sporýše v octě.
- f) Šalvějové thé neb pilulky z rozmělněného listí šalvějového.
- g) Pojídání čerstvých syrových vajec zjednává úlevu.
- h) Thé z konítrudu.
- ch) Thé z listů blínových při silných bolestech jaterních.

67. Ječné zrna.

Ječné zrna je bolestivý vrídek na okraji víček očních, Teplé obklady uspiší zhnisání a provalení.

68. Jed jaternicový a klobásový.

Ve starých jaternicích, klobásách, v zásobách bílku, ba i v houbách starých, které zdánlivě jsou neporušené, vyvinuje se prudký jed, jehož účinky jeví se někdy ihned po použití špatného pokrmu, jindy až za 24 hodiny, t. j. v době činnosti střevní, kdy jed přichází do krve z potraviny zažité. Tento jed roznášíjí i mouchy masařky a proto pokrmy, maso a jiné potraviny zkažené zničme zakopáním a politím váp. vodou neb ještě lépe, zničme vše ohněm. Mouchy a komáři přenášejí tento jed, který se vyvinuje též v mrtvolách lidí i zvířat a odtud sluje mrtvolný. Štípnutím mouchy masařky neb komára jed tento přichází člověku do krve a bývá příčinou rychlé smrti.

69. Jed masový.

Jed masový vzniká rozkladem masa. Tu vznikají jedovaté látky zvané ptomainy, které životu lidskému jsou velmi nebezpečné. Starého masa nejezme! Prozradí se nám již nepříjemnou vůní.

70. Jed rybí.

Nekupujme starých ryb! U těchto vyvinuje se rozkladem masa prudký jed a požitím můžeme se otrávit. Při onemocnění otravou kterýmkoliv z posledně uvedených tří jedů hledme dávkou dávivého kořene vyprázdniti si zvracením žaludek. Ricinovým olejem neb jiným projímadlem způsobíme stolici, aby pokud možno střeva se brzy vyprázdnila. Klid a obklady léčení dovrší. Lékař budiž ihned povolán, aby vhodné léčení zařídil. Každá ztracená chvíle může mít smrt v zápětí.

71. Jizvy.

Jizvy tvoří se po zhojených ranách, vředech, spáleninách a opařeninách. Tyto dvě poslední zvláště člověka v obličejí znešvarují. Nechceme-li mítí značných jizev, tu nutno rány v čistotě držeti a nedrážditi je. Vhodná masáž jizvy zmírní. Spálená a opařená kůže více se ne-utvoří a tu nutno na místo zraněné přenéstí kůži z jiného místa na těle, po případě z jiného člověka, který k operaci a k oběti vlastní své kůže by se propůjčil. Pisatel těchto řádků znal továrníka sirek, který při požáru své továrny značně se popálil v obličejí. Přenesena mu na obličej kůže jednoho německého občana ze Šumavy a bylo zase dobře. Kdo ve věc nebyl zasvěcen, ničeho nepoznal.

72. Kámen močový.

Někdy se stává, že objevuje se nám písek močový, ba i větší bolestivé kaménky. Jest to následkem vlivu různých kyselin v těle, pak soli v krvi. Menší kaménky močové hojným pitím pramenité vody nám odejdou, větší nutno operací lékařskou se zbaviti. Léčení nutno svěřiti lékaří, který věc zařídí vhodně. Úsilí jeho záleží v tom, aby zabránil tvoření se dalších kamének. Choroba tato je velmi bolestná.

Dobře zde pomáhá odvar petružele, roztlučené semeno šípku. Thé z laštovičniku žene prudce na moč.

Mrst roztlučeného semence s plátěným pytlíčkem se vaří, pak se vymačká z něho tekutina a pije se. Účinkuje dobře.

Jiný prostředek si připravíme z 10 gr lihu a 4 gr hrachoru. Nejlépe účinkuje prášek z jeřabin, zeměžluče, petružele a ředkve černé. Běře se na špičku nože a zapíjí se vodou neb vínem.

73. Kapavka.

Kapavka je zánět roury močové u muže. Pohlavním stykem přenáší se na ženy. U těchto zachvacuje často všechny vnitřní orgány pohlavní a způsobuje i záněty pobřišnice. Někdy nemoc polevuje, ba zdánlivě mizí, aby zase se vrátila se silou zdvojenou. Starší utajené případy jsou s to ženě život úplně znechutiti. Děti zrozené z matky kapavkou stížené jsou nezřídka slepými neb mají oči zanícené, poněvadž při porodu hnis vnikl jim do očí. Zrození takového dítěte je děsnou kletbou nesvědomitému otci i matce.

Léčení nutno svěřiti zkušenému lékaři specialistovi a veškeren stud musí stranou. Lékař zařídí řádnou desinfekci stížených míst a podaří-li se mu nákazu zadržeti, nastává vyhojení.

Kapavka je strašným zhoubcem lidstva, neboť ohrožuje život lidský při jeho počátku a i pak má na člověka značný vliv. Znemravnělost doby dnešní šíří tuto nemoc úžasně. Dospívající mládeži doporučuje se návštěva nemocnic, aby viděla na vlastní oči následky strašné této nemoci a varovala se tak pro budoucnost. Bolehlav v ruce lékařově je zde lékem.

74. Kašel.

Kašel dostáváme po silném nachlazení. Dobře jest napařiti si nohy a dát na noc chladný ovinek na prsa. Řádné vypocení pomůže. Varujme se při kašli užívatí prášků opiových neb morfiiových. Domácích prostředků proti kašli máme hojně. Jsou to:

Thé bedrníkové, bezový květ, zeměžluč, pelýněk, kořen devětsilu, fialka vonná, semeno hořčice bílé, šalvěj; velmi dobré je thé šalvěje se zeměžlučí.

Velmi dobrými jsou také následující prostředky proti kašli:

- a) Šest oloupaných jablek se rozkrájí a zároveň tři menší cibule. Vše se smísí a přidá se k tomu do hrnce 60 gr cukru kandisového. Polejeme vše horkou vodou a necháme spařiti. Tekutinu užíváme 8 až 10krát denně po lžičce.
- b) 8 gr fialkového koření, 8 gr sladkého dřeva, 4 gr kandisového cukru. Vše se utluče na prášek a požívá na špičku nože.
- c) Štáva z čerstvé šalvěje vymačkaná s vínem. Prostředek tento účinkuje proti kašli křečovitému, plivání krve, při nemocech žlučových, nočním pocení a při bolestech prsních.
- d) Bezový odvar, a sice pouze z květů, v mléce a medem slazený.
- e) 15 gr ibišku, 15 gr sladkého dřeva, 15 gr omanového kořene. Vše se smíchá a jedna lžice se svaří ve čtvrt l. vody. Pije se odvar třikrát denně.
- f) Svaří se ibišek, slad, sladké dřevo, rozinky a cukr kandisový. Nápoj odstraňuje kašel a zmírňuje bolesti na prsou.
- g) Plicník lékařský, lišejník islandský, sladké dřevo, fíky krájené a lipový květ. Vše se promísí a na svaření běře se špetka směsí na jeden šálek. Pije se denně třikrát. Tento prostředek je velmi osvědčený.
- h) Štáva čerstvá z jednoho kořene cukrovky. Ta se sestrouhá a štáva se vymačká; osminka litru šťávy svaří se pak s 30 gr cukru kandisového.
- ch) Jalovcový výtažek ve sladké kořalce.

- i) Bramborová voda. Čistě omyté brambory se ve slupce uvaří s cukrem kandisovým. Toto thé je narkotické, zeslabí nervy a přivádí spánek.
- j) Cukr kandisový v mléce vařený.
- k) Odvar hadího mordu.

75. Katarh hrtanu.

Jsme-li stíženj katarhem hrtanu, tu vytíráme hrtan utlučeným práškem z 10 gr ledku, 10 gr bílé skalice a 1 gr arabské gumy. Vše nutno řádně promísiti.

76. Katarh nosní.

Někdy sliznice nosní zduří a vyměšuje slizký hlen. Zde pomáhá srkání slané vody do nosu.

77. Katarh plicní.

Zde pomáhá otužování těla studenou vodou. Celou vrchní část těla omýváme. Lehká strava, chůze v rose a jako lék slouží zde odvar přesličky, podběle a pence. Čerstvý vzduch žádoucí ve dne i v noci. Proto hojně větrejme.

Thé z listů a květů devětsilu medem slazené dobře účinkuje.

78. Katarh průdušek.

Tento vzniká při silném kašli, nachlazení a při zánětech. Při pečlivém léčení v krátce se vyhojí, ale někdy stává se chorobou vleklou a mnoho obtíží způsobuje.

Katarh průdušek provází horečka a proto dáváme na hruď chladné obklady. U dítek musíme dávat obkladky

z vlažné asi 25 st. C teplé vody, nebo studenými náčinky přivodíme náhlou změnu teploty a tu dítě bychom mohli velice ublížit. Teplé měkko medem slazené koná zde dobré služby. Nemocný mějž hlavně klid! Dětem dávejme v případě potřeby klystýr, aby střevo zbavila se svého obsahu a horečka se nezvětšovala.

Jako domácí prostředek se uvádí:

- a) Thé ze sušených listů jitrocele kopinatého
- b) Odvar divizny a podběle.
- c) Thé z přesličky a hluchavky bílé. (Hluchá kopřiva.)

79. Katarh střevní.

Katarh střevní jest náhlý a chronický. Často celé střevo nezasahuje, nýbrž jen části.

Katarh střeva tenkého působí veliké bolesti, časté tekuté stolice žluté a nepříjemně zapáchající. Katarh střeva tlustého způsobuje mnoho hleny, který se stolicí odchází, pálení v konečníku a nadmutí břicha. Zde léčit musí odborný lékař. Půst, teplé obklady, řídká strava a hlavně pocení zde hraje roli. Sluneční koupele žádoucí. Při vleklém katarhu prospívají horké lázně

80. Kloktání.

Často onemocnění nám sliznice dutiny ústní, dásně, mandle a hrtan. Zde nutno bakterie choroboplodné ničit řádnou desinfekcí. Jako kloktadla slouží nám chlorečnan draselnatý, nadmangan draselnatý, odol a j.

Z domácích prostředků jako kloktadel se užívá odvaru divizny, bazalky, starčku, fíků, semene hořčice bílé v octě, plicníku lékařského, ibišku.

Chlorečnan draselnatý je velmi účinným kloktadlem, ale musíme dáti při kloktání pozor, aby nám nepřišel do žaludku.

Dobrym a neškodným kloktadlem jest lžička glycerinu přimísená do sklenice horké vody. Kloktáme každé dvě hodiny. Tento prostředek jest i proti chraplavosti. Odstraní ji ve třech dnech.

81. Koktání.

Koktání není vadou vrozenou, ale spíše naučenou. Hrají zde úlohu různé vnější vlivy. Netlučme děti do zad. Tím možno koktavost přivoditi. Dnešní doba i v tomto směru přinesla mnoho nového a závažného a kdo máš dítě koktavé, obrať se na lékaře specialistu.

Učíme-li dítě mluvit, učme je jasně a zřetelně vyslovovati a nijak slova nezkrucujme. Tím dítě naučí se špatně mluvit a konečně tomu i zvykne. Takovým návykům těžko lze odvyknouti.

82. Kolika.

Kolika vyznačuje se prudkými bolestmi břišními a ujímáním. Dostaneme ji po pivě mladém a zkaženém, při polykání pecek třešnových neb švestkových, při kameni žlučovém, při ledvinových nemocech, hysterii a j. Nastane konečně prudký průjem, který končí někdy i smrtí chorého.

Horký obklad na břicho a jako vnitřní užívání vavřínové bobule s vínem svažené neb odvar rulíku zlomocného. Odvar tento je jedovatým a proto nutna zde opatrnost. Velmi dobře se zde osvědčuje thé truskavcové. Tiší bolesti skoro rázem.

83. Kopřivka.

Kopřivka jeví se hlavně u dětí v podobě větších i menších skvrn červených. Kdo hojně jí jahody červené, ten mívá kopřivku. Také po hořkých mandlích někdy se dostává. Někdy bývá dosti úporná.

Natírání kamencem rozpuštěným zde koná dobré služby. Také mandlový olej se osvědčuje. Koupele vzdušné a pocení kopřivku odstraní. U dětí venkovských přejde skoro sama.

84. Kostížer.

Kostížer vzniká po úrazu, kde okostice vzala úhonu. Nevěnuje-li se věci péče, kazí se kost a povstává hniloba kosti čili kostížer. Také tuberkulosa zde hraje roli. Usídlí-li se v kostech, nastává kostížer rovněž. Hnis z rány se provaluje. Občas rána se zacelí, aby zase jinde zjednala hnisu průchodu. Věnujeme-li věci pozornost hned na počátku, můžeme zjednat si vyléčení. Ránu myjeme a vystřikujeme odvarem přesličkovým, jitrocelovým a přikládáme náčinky v těchto odvarech smočené.

Nejlepším prostředkem jest zde nůž lékařův, který odstraní příčinu hnisání. Někdy nutno obětovati i celý úd, aby život byl zachráněn. Proto včas poraďte se vždy s lékařem.

85. Kousnutí vzteklým psem.

Jsmo-li pokousáni psem neb kočkou, nutno vždy krev z rány vyssáti a vše desinfikovati kys. karbolovou neb lysolem. Jde-li o psa vzteklinou stíženého jest zde

zapotřebí ošetření lékařského. Lékař po případě nařídí dopravu pokousané osoby do příhodného ústavu léčebného, kde vhodným léčením účinky jedu vzteklinu vzbuzujícího v těle se ruší. V této věci je proslulým ústav Pasteurův ve Vídni.

86. Krátký dech.

Při krátkém dechu dobře účinkuje thé plicníku lékařského. Nutno jej řádně spařiti a osladiti nejlépe medem.

87. Krátkozrakost.

Tvoří-li se obraz před sítnicí, jsme krátkozrakými. Krátkozrakým pomůžeme vhodným číslem vydutých brejlí. Číslo určí lékař. Brejle způsobí, že obraz tvoří se na sítnici a vidíme dobře.

Je-li krátkozrakost zděděná, tu marné veškeré léčení. Pozorujeme-li u dětí, že najednou stávají se krátkozrakými, ihned poraďte se s lékařem. V tomto stadiu chorobu účelným léčením, masáží, různými náčinky, cvičením oka a j. lze vyléčiti. Také rostlinné lázně horké zde vydatně pomáhají.

88. Krvácení nosní.

Srkejme do nosu odvar kůry neb roztok kamence. Na čelo, spánky a týl dejme studený obklad. Odvar přesličky a šalvěje také se doporučuje. I Glauberova sůl je vhodným prostředkem k zastavení krve. Pro dospělé dejme čtvrt váhy Glauberovy soli vzhledem k váze vody. Pro děti dá se množství menší. Ať srkají odvar kopřivy. Je pro ně nejlepším.

89. Krvácení silné při čmýře.

Zde užívá se k vystřikování odvaru listů a květů dubu. Obsahuje hojně taninu a svrakovou svojí vlastností účinkuje zde tanin velmi dobře. Podobně účinkuje odvar listů jahodníku s listím ostružinovým, odvar nátržníku, hluchavky bílé. Vnitřně dejme pítí chladný nápoj připravený svařením pastuší tobolky a kuklíku lék. v červeném víně. Výtažek z trnek dobře účinkuje zde také, rovněž tak ze jmelí bílého a pastuší tobolky (kokošky).

90. Krvácení z dutiny ústní.

Při tomto krvácení pomůže nám vydatně citronová šťáva.

91. Krvácení z ran otevřených.

Toto krvácení stavívá se na venkově osvědčeným prostředkem — pavučinami. Jednání takové nelze dosti odsouditi, neboť zde se rána znečistí a nastává snadno otrava krve.

Krvácení z ran otevřených staví vařená rozdrčená čočka, přiložená jako obklad na ránu. Tento nutno obnoviti a řádně ovázati. Neutahujme úd příliš, aby cirkulace krve se nerušila. Dobré služby zde prokazuje nám odvar z listů a květů z devětsilu.

92. Krtice.

Krtice jsou údělem dětí chudých. Vznikají v rodinách tuberkulosních, které jsou nuceny bydlet ve vlhkých a temných bytech. Leč vejdou i do rodin zámožných, kde rozšířeny jsou nemoci pohlavní. Děti opět odnášejí zle hříchy otců svých, kteří oddáni byli alkoholu, neb stížení příjící.

Zde je lékařem čerstvý vzduch, slunce, rostlinná strava, dost ovoce a špenátu. Činnost zaživací povzbudí chladný obklad kolem života. Vyšetření lékařem je zde nutné. Dětem dáváme do koupele odvar z listů ořechu vlašského a mateřídoušky. Dobře prospívá thé z máty peprné neb denně šálek odvaru z potměchuti.

93. Křeč klystýrem způsobená.

Dá se svařiti asi 30 hlaviček máku a odvaru užijeme jako obkladu teplého.

94. Křeč písářská.

Zde působí dobře masáž, lázně bylinné, zvláště mateřídouškové, tělocvik. Za dnešní doby tato křeč mizí, neboť všude již zavádějí se stroje psací a telefony. Mnohý písář naučí se i psátí levou rukou, aby křečí se uvaroval.

95. Křeč prsní.

Ráno a večer lžičku tlučené žluté hořčice (semene). dá se do čaje neb polévky.

96. Křeče svalové.

Svaly natírají se výtažkem hořce žlutého a kozlíku lék. Podobně účinkuje olej z máty peprné. Vnitřně dáváme užívatí odvaru melissy, jmélu a kořene všedobru.

97. Křeče u dětí.

Proti křeči u dětí užívá se slabšího thé kozlíkového. Toto krev zahřívá a dáváme je dvakráte za den. Ho-

dinu před a po vypití dítě nesmí ničeho jísti ani pít. Dítě však dejme vyšetřiti lékařem a pak potřebné zaříďme dle jeho rady.

98. Křeče v rukou a nohou.

Údy mažeme smíšeninou 5 gr makové šťávy, 10 gr tinktury kafrové a 5 gr éteru. Vše se řádně musí protřepati ve skleněné nádobce. Šťávu makovou vytlačíme ze zelených makovic.

99. Křeče žaludeční.

Žaludeční křeče tiší nám tento prostředek: 20 gr skořice, 30 gr pomorančových slupek pocukrovaných, 20 gr puškvorce se vaří v 1 l vína. Pak se vše procedí řádně a uschová pro potřebu. Ráno a večer pije se několik lžic.

Také dobře působí:

- a) Thé máty peprné a kozlíku lékařského.
- b) Spařené jmélí bílé. Pije se denně šálek.
- c) Thé ze šafránu a rozpuku. Zde nutna opatrnost!
- d) Fenykl v mléce vařený.

100. Kurděje.

Kurděje vyskytují se v krajinách polárních při dlouho-trvající jedné a téže stravě. Někdy i u nás se vyskytnou. Radikálním prostředkem jest zde šťáva citronová.

101. Kůže nečistá.

Kůže nečistá zjemní mytím v mléce a vodě březové. Znamenitým prostředkem jest zde voda liliová, která se

docílí překapáním (destilací) zelených listů liliových. Jest to lék všude uznávaný. Citronová šťáva v mléce svařená činí kůži jemnou a čistou. Nad vodu liliovou však lepšího prostředku nemáme.

102. Kuří oka.

Hlavní věci jsou zde volné a pohodlné boty. Na noc dáváme na kuří oko špek neb obklad v citronové šťávě smočený. Také šťáva petrklíčová dobře účinkuje. Vypařením v louhu sodnatém kuří oko změkne a snadno se dá vyloupnouti. Nikdy kuří oko neřežeme, neboť jest to velmi nebezpečné. Ve volné obuvi kuří oko s octem dobře nám činí. Také náplast ze zeleného vosku prospívá.

103. Kýla.

Kýla nastává protlačením vnitřního ústrojí po protržení blány na venek pod kůži, po případě do přirození. Vhodný pásek jest zde nutným, neboť může nastati uskřínutí, t. j. část vnitřních orgánů venku odumře a následuje smrt. U dětí bývají nejčastějšími kýly pupeční a tříselné, mužové stížení bývají kýlami tříselnými a ženy mívají často kýlu stehenní a pupeční.

Léčení závisí ve vpravení vyhřezlých částí do původního místa svého vhodným tlakem, obvazem náležitým při chůzi a práci. Masáže a obklady mírně teplými docílíme brzy po objevení kýly vyléčení. Starý, osvědčený prostředek je natírání mastí upravenou z jezevěšho sádla, libečkového a olivového oleje. Při tom pijeme odvar kozlíku lékařského.

Kneipp radí liščí sádlo utřené s kaštanovým olejem a koupele ve slámě ovesné.

Kýlu dejme vždy prohlédnout lékaři, který nám poradí příslušný pásek k nošení. Nejlepším lékem jest zde operace. Není těžká a člověk brzy se zhojí a věnovati se může svému zaměstnání s plnou silou.

104. Ledvinové nemoci.

Nemoci ledvin jsou: posouvající se ledvina, smršťení ledvin, vlekly zánět ledvin čili nemoc Brgilitická a ochablost ledvin. Poněvadž ledviny jsou důležitým orgánem, který škodlivé látky z těla v podobě moči odstraňuje, každé onemocnění musíme dáti vyšetřiti lékařem. Ledviny nejvíce trpí otravami různými a hlavně alkoholem. Tu se smršťují a znenáhla službu vypovídají. Chorý opuchne i v obličeji. Při každém onemocnění jest nezbytno lékařsky moč vyšetřiti.

Varujeme se líhovin! Nesou nám zkázu a připravují konec truchlivý. Zlepšení nemoci můžeme docíliti úplnou abstinencí, masáží ledvin vzadu po obou stranách páteře, tělocvikem, prací, koupelemi vodními i slunečními. Strava jednoduchá, prostá. Masa se musíme vystříhati, rovněž tak silného koření.

Při ledvinách rozšířených účinkuje dobře odvar 10 až 15 gr medvědice v půl litru vody. Také prospívá též z bedrníku, ječmene s pelyňkem, odvar ze semene hořčice bílé neb pití březové mízy (březová voda). Dobře účinkuje také požívání čerstvých neb zavařených jahod červených. Jako obklad dáváme náčinky smočené v odvaru přesličky a šalvěje. Při tom se užívá výtažku ocúnového, odvar slámy ovesné neb výtažek sporyšový octě.

105. Leknutí.

Leknutí může míti zvláště u dětí osudné následky. Proto pokud můžeme, chraňme dítky před nimi. Následky

leknutí zahání horké vařené mléko, neb pití cukrové vody.

106. Lišej.

Lišej jest nemoc kožní a bývají jím stíženy více ženy než muži. Často se objevuje v obličeji a člověka znešvaruje. Patřičnou pozornost lidé mu zřídka věnují.

Při lišejí je nutná řádná životospráva a přísná dieta. Musíme se varovati jídel příliš solených, kyselých, uzených a hlavně lihovin se musíme vystříhati. Místo nich koná nám dobré služby voda pramenitá, ovoce a hlavně jablka. Lehké zeleniny jdou nám k duhu. Čistota prádla a šatu nutná. Lišej nesmíme dřítí, neboť tím bychom si ublížili a mohli míti následky zlé.

Jako vnitřní užívání z lidových prostředků uvádíme:

- a) Thé z oměje šalamounka. Dáváme 15 gr tohoto na půl litru vody. Vaří se 6—8 minut a pije se odvar ráno a večer po šálku. Smísíme jej s mlékem a osladíme cukrem.
- b) 60 gr tuhy čistě rozmělněné tře se s 10 gr medu a ráno a večer užívá se toho po lžičce. Tento prostředek dobře působí. Obou těchto prostředků možno použití též u dětí. Dávejme jim kromě toho pít syrovátku, podmáslí, vody minerální a tělo omývejme roztokem (slabým) sirkového květu ve vodě. Bledá místa natíráme bílkem, který na kůži necháme zaschnouti a asi po hodině jej smyjeme teplou vodou a kůži řádně dobrým mýdlem očistíme. Léčení trvá 3—4 neděle. Jako obklad dobře prospívá konopáč.

U dospělých účinkuje prášek ze 4 gr chloridu rtuťnatého a z 15—20 gr kořenu povijnice.

Lehký lišej zahání březová voda jako obklad i vnitřní užívání. Jako nátěru užijeme oleje ořechového neb oleje z lopuchového kořene. Také se užívá thé z kručinky a pelyňku, máty a šalvěje.

107. Lišej ve vousech.

Někdy mužové stížení jsou i lišejem ve vousech. Jest to mrzuté i pro ženy. Nejlepším prostředkem jest dávatí na místa zachvácená lišejem teplé, ba horké obklady a pak řádně natřítí olejem olivovým. Nepomůže-li to, tu vousy ostříháme a léčíme podobně jak u lišeje jest uvedeno.

108. Lišej žíravý.

Lišej žíravý je velmi těžké kožní onemocnění a mívá hlubší příčiny, nejčastěji pohlavní. Chudokrevní, krtičnatí, dále pekaři a pradleny nejčastěji lišejem žíravým jsou zachváceni. Zde jest potřebí lékaře. Nemoc možno stykem přenést i na jiné osoby. Z domácích prostředků účinkuje obklad z jemně utřené hlíny, která zkaženinu vytáhne. Tento obklad častěji opakujeme a pak chora místa natíráme olejem olivovým, neb mátou peprnou utřenou s dobrou borovou kolomazí. Vnitřně se užívá thé z pelyňku a šalvěje.

109. Lupy na hlavě.

Proti lupům na hlavě účinkuje dobře vymývání březovou vodou a natírání čistým olejem řepkovým. Dobrý prostředek jest 10 gr sirkového mléka v osmince litru vody. Nutno vzítí vodu dešťovou neb rybniční. V láhvi chvilí obsahem třepáme a když tekutina se ustojí, tu ji opatrně slijeme a každý den ráno hlavu jí myjeme.

110. Mandle zanícené.

Viz »Angina.«

111. Mdloby.

Mdloby zachvacují člověka po náhlém využití sil, rozčilením, leknutím, po duševní námaze a při křečích.

Omdlelého uložíme řádně, šat mu uvolníme a křísíme omýváním studenou vodou. Tuto možno i v obličej stříkati. Spánky třeme octem a dáváme čichatí čpavek. Výtažek hořce žl. dobře účinkuje.

112. Melancholie.

Melancholii zahání veselá společnost. Dobře prospívá thé z konítrudu a koniklece horského.

113. Menstruace špatná. (Viz čmýra.)

Menstruaci zadržanou budí odvar $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ gr šafránu na 1 šálek. Dobře prospívá thé z heřmánku, odvar kručinky s pelyňkem, odvar semene pivoňkového, routy zahradní s kořenem všedobru.

114. Migréna.

Při migréně stihá nás na některé části hlavy silné bolení. Znamenitě prospívá zde výtažek ze zelené kávy. Zrnka se roztlukou a nalije se na to čistá voda svařená. Po 2—3 dnech máme výtažek hotový. Tekutinu užíváme každý den ráno. Dobře také prospívá užívati na prášek roztlučených bobulí jalovcových. Stačí jednou za den a to ráno vzíti prášku na špičku nože. Olej levandulový na cukr.

115. Močení bolestivé.

Toto zahání odvar semene bazalky, kručinky, voda březová, odvar cibule a rozmarýny, odvar z rozmělněného semene kamejky lékařské, prášek z usušených červených jahod. Viz »Kámen močový.«

116. Močení do postele.

Toto vyskytuje se hlavně u dětí. Zaženeme jej odvar listů brusinkového na noc. Nutno však věc několikrát opakovat. Také thé třezalkové dobře nám jde k duhu. Odvar dubové kůry jest zde také na místě.

117. Močení krve.

Toto nastává při nemocech ledvin. Nutno dát horké obklady na ledviny a pít odvar z petružele. Štáva z citronu také dobře účinkuje. Odvar plicníku lékařského, kopřiv a přesličky je výborný. Při močení krve nutno se zeptat lékaře, který nám nejlépe poradí. Jako domácí lék se osvědčilo vzít asi šest česneků, řádně je rozdrtit, svařit s vodou a odvar pít. Štáva z kopřiv po lžičkách a měsíček svařený ve víně zde dobře účinkuje. Štáva z pupavy bílé také prospívá.

118. Močové kamínky.

Viz »Kámen močový.« K tomu dodáváme:

Při této nemoci prospívá ještě odvar sladového květu mařinky vonné, truskavce.

119. Močové ústrojí.

Choroby ústrojí močového léčí thé ze starčíku, pelyněk, petružel, štáva petrklče.

120. Močové vyměšování.

Močové vyměšování podporuje odvar ze semene listu i květu pastuší tobolky (kokošky), semene ocunu. Při tomto posledním musíme být opatrnými, neboť jest jedem.

121. Modřiny.

Modřiny zaháníme obklady teplými, namočenými v lihu neb octě.

Velmi dobrý prostředek jest tento:

Na misku porculánovou dáme čtvrt litru vody a do ní zamícháme jeden bílek. Potom kousek ledku dáme rozpustit do tekutiny a náčinky v ní smočené přikládáme na modřiny. Zmizí po dvou až třech hodinách.

122. Mrtvice.

Mrtvice je následek výlevu krve do mozku. Pijáci a lidé, kteří se těší blahobytu, bývají nemocí tou často postiženi. Mrtvice má často ihned úmrtí v zápětí, jindy ochrnuje jen část těla.

Zde zakročuje lékař. Než přijde, uložíme chorého a uvolníme mu úplně šat. Na hlavu dávejme studené obklady. Lihových nápojů nemocný se musí vystříhati. Masáž a léčení elektřinou zde koná platné služby.

123 Múra neb tlak na prsou.

Múra je tísnivý pocit na prsou. Příčinou jeho je přeplněný žaludek před spánkem, pití lihovin v míře přílišné a činnost srdeční.

Léčení závisí ve stravě lehko záživné, varování se lihovin, v práci; procházky po večeri, čerstvý vzduch v ložnici, chladný ovinek na prsa.

Dobře účinkuje 12 gr uhličitanu magnesiového, 12 gr prášku rebarborového, 8 gr uhličitanu sodnatého, 2 gr syrupe, 6 gr máty pepřové. Vše se svaří a ráno užívá.

124. Mžitky.

Mžitky před očima tvoří se hlavně lidem nervosním, kteří čtou při slabém osvětlení neb trpí návalem krve do hlavy.

Pomáhají zde chladné obklady na čelo, spánky a záda. Hlavním lékem jest zde klid duševní.

125. Nádor na dásni.

Nádor na dásni vzniká po zánětech dásní. Bývá měkký a poddajný, barvy červené. Někdy se provalí uvnitř a je po bolesti. Jindy provalí se tvář a zůstává jizva. Nádory vznikají též při vykotlaných zubech. Zde nutno aby lékař zakročil.

126. Nádory na těle.

Nádory na těle vznikají z různých příčin. Není-li třeba zakročení chirurgova, léčíme je teplými obklady z natrzníku, horkých pšeničných otruh neb vařené přesličky.

127. Nadýmání.

Nadýmání vzniká ve střevě, kde zažitina se rozkládá a tvoří se plyny, které nám někdy způsobují citelné bolesti hlavy, na prsou a v srdeční krajině.

Zde účinkuje klystýr a varování se těch jídel, která způsobují nadýmání. Kapky cibulové ve vodě a kapky hřebíčkové zde dobře prospívají. Odvar puškvorce rovněž nám nadýmání odstraní.

128. Nákaza.

V době epidemií nákazu různého způsobu zahánějí kapky cibulové s vodou a česnek. Žvýkání bobulí jablečkových rovněž desinfikuje dutinu ústní a ničí zárodky choroboplodné.

129. Nastuzeniny.

Nastuzeniny zahání odvar bezového květu a ibišku, horká lázeň a důkladné vypocení.

130. Nával krve do hlavy.

Při návalu krve do hlavy účinkují znamenitě chladné ovinky, čerstvý vzduch a klid.

Znamenitě zde prospívá thé z jemlé bílého, bedrníku a kapky třezalkové.

131. Nečistá krev.

Nečistou krev napravuje březová voda, thé připravené ze starčku. Dobrý prostředek jest tento:

Vezmeme asi 3 hrstě ovsa, půl hrsti čekankového kořene a 2 dkg ledku. Vše svaříme ve 4 litrech vody, procedíme a/pijeme ráno a večer 2—3 šálky.

Krev nám zlepší živná a lehká strava, požívání zeleniny, hlavně špenátu a salátu, ovoce, odvar konopáče, kopřivy a šťáva z jitrocele.

132. Nečistá pleť.

R. 1765 vynalezena byla voda liliová ku zjemnění pleti a odstranění různých nečistot. Jest to překapaná

voda z listů čerstvých a sice pouze lilie bílé. Tento prostředek užívá se ještě dnes a v parfumeriích bývá k dostání. Dodává kůži mladičké svěžesti a jemnosti. Máme-li různé vyrážky na kůži, tu užíváme obkladu z uvařené a rozdrcené cibule ilie bílé, která u nás roste v zahradách. Egypťanům roste divoce.

133. Nechuť k jídlu.

Nechuť k jídlu napravují povidla z jeřabin, zeměžluč, pelyněk, hořký jetel.

Trpí-li děti nechutenstvím k jídlu, tu po jídle dáváme jim lžici léku, násl. připraveného:

Vezmeme 3 gr dvojuhličitanu sodnatého, 3 gr. cukru, 20 kapek amoniakového lihu a 120 gr odvaru máty peprné.

134. Nervová horečka.

Nervovou horečku léčíme:

- a) Vyplachováním dutiny ústní a nosu vodou se slabým octem.
- b) Litř ječného odvaru, 100 gr octa, 120 gr medu se smíchá, svaří, dá vychladnouti a tímto kloktáme a škáme do nosu. Při tom celé tělo se chladně omývá. Probudíme-li se v noci, omýváme tělo taktéž chladně.

135. Nervové nemoci.

Nervové nemoci jsou různé. Nejčastěji je slabost nervová a nervosita. Nervová slabost je všeobecně nazývána »neurasthenií« a projevuje se dráždivostí, citlivostí nesnesitelnou a spojuje se často s hypochondrií a melancholií. Pohlavní podrážděnost a přílišné ukájení pudu pohlavního, jakož i onanie klade základy k neurasthenii.

Hlavní věcí je klid, studené lázně, lehká výživa, lehká přikrývka v noci místo peřiny, čerstvý vzduch a řádné zaměstnání tělesné i duševní.

Jako dobrého prostředku užíváme odvaru arniky a potíráme údy výtažkem z libečku a to 2krát denně.

Nervositu léčíme klidem, večer nečteme ničeho rozčilujícího a nepijeme lihovin. Studené koupele zde pomáhají velmi dobře. Také odvar z čemefice zelené neb oměje šalounku zde prospěje.

136. Nervosa.

Nervosa je těžká nemoc a nervosou stížená osoba jest obtíží sobě i svému okolí. Nejlépe se vyléčí v řádném sanatoriu.

Odvar divizny kozlíku lékařského a čerstvá šťáva z kořene pivoňky vytlačená koná zde velmi dobré služby. Natíráním spánků olejem z máty peprné docílíme úlevy. Zde platí totéž co o neurasthenii.

137. Nespavost.

Po večeři nesmíme jít s plným žaludkem na lože. Čekejme aspoň dvě hodiny, aby žaludek se nám trochu vyprázdnil. Práce a lehká strava chrání před nespavostí. Kdo chceš klidně spát, uť se řádně pracovat. Nespavost je trestem na lenochy a břichopásky. Pochází však také od duševní přepracovanosti a od duševního utrpení.

Mazání žitnou kořalkou na prsou, vnějších stranách stehen a na chodidlech, pak tření čela dlaní zahání tuto nemoc a spánek přivozuje. Thé z kakostu lučního třikrát denně po koflíku dobře účinkuje. Prášků různých se vystříhejme! Odvar z neloupaných bramborů přivozuje spánek.

138. Nevolnost.

Nevolnost, zvláště na cestách, zapuzují kapky třezalkové s cukrem požitě.

139. Nežít.

Viz »Hnisavé vředy. K tomu dodáváme:

Na nežity dobře účinkuje mast z poupat rybízových utřených s máslem.

140. Nohy bolavé.

Viz »Bolavé nohy.« K tomu dodáváme:

Staré rány na nohou zhojíme, když zelené žito usušíme a na prášek rozmělníme. Tento utřeme se sádlem nesoleným a mastí rány natíráme. Tak zhojí se i staré neduhy.

141. Oběh krve špatný.

Tento napravuje prášek z plodu santálového dřeva. Obdržíme jej v lékárnách.

142. Oční nemoci.

Rozpoznání očních nemocí usnadní lékaři nakapaný atropin do oka. Tento vyrábí se z rulíku zlomocného. Jest velmi prudkým jedem.

143. Oční zánět.

Nesmíme pobývat v místnostech, kde se kouří a práší. Na oči dáváme jako obklad kousek čerstvého sádla

neškvařeného. Pomine ve dvou dnech. Je-li oko i víčka červená a slzí-li, ta věc je vážná a můžeme i oslepnouti. Zvláště u dětí musíme býti na to pozorní. Poradme se s lékařem.

U dospělých prospívá:

- a) 10 gr clirpy polní, svařené ve $\frac{1}{4}$ l vody. Svařeninou oči vymýváme.
- b) Obkladek světlíku.
- c) Vymývati oči odvarem orseje jarního.
- d) Totéž s odvarem starčku s medem.
- e) 10—12 kdoulových jader rozdrťme a dáme do 1 del vody. Touto třepáme tak dlouho, až se utvoří hlen. Tento plátnem čistým vylisujeme a tekutinou svažujeme obklady na oči.

144. Odměšování moče.

Dobrému odměšování moče napomáhá cibule v pokrmech. Z toho vidíme, že nejen pokrmům dodává chuti, ale že i zdravotně v pokrmech je přímo nezbytná.

145. Odřeniny.

Tentýž prostředek jako u modřin. K tomu připojujeme: Dobře na odřeniny účinkuje sůl v plátně zabalená a přiložená. Natírání mastnotami, hlavně olejem olivov., jest velmi účinné. Anglická náplast koná dobré služby.

146. Ochablost břišních nervů.

Tuto léčí svařených 20 gr sušeného řebříčku v $\frac{1}{2}$ litru vody. Pijeme 3—4krát denně jeden šálek odvaru

147. Ochnutí jazyka.

Žvýkáme zázvor, bobule lýkovcové neb kůru lýkovcovou.

148. Ochromení.

Při ochromených údech pomáhá tření vlněnými šátky, elektrisování, natírání výtažkem lihovým z kořene kozlíku lékařského neb mravenčí silicí. Do koupelí svařujeme arniku. Ostatně viz »Mrtvice«. Údy natíráme také olejem z mateřídoušky.

149. Omámení.

V hlubokých studnách a ve starých sklepích i jinde možno se omámiti neb i docela zardousiti omamnými plyny. Jedním z nich jest kysličník uhličitý. Omámeného vyneseme na čerstvý vzduch, uvolníme mu šat a zavedeme umělé dýchání. K nosu dáváme mu čichati čpavek a skráně třeme octem. Přiložíme-li chladné zrcátko k nosu omámeného a zarosí-li se aspoň trochu, je to dobrým znamením křísícího se života. Podobně křísíme též omráčeného.

150. Omrzliny.

Omrzlý úd třeme sněhem a pobýváme ve chladné místnosti. Natíráme jej olejem olivovým. Jako obklad dáváme terpentínový olej utřený se solí. Vše se tře tak dlouho, až vznikne těsto. Omrzlý úd ponořujeme též do studené vody, nato jej třeme flanelem a obalíme, aby se nezahříval. Natíráme jej olejem heřmánkovým.

151. Onanie.

Onanie či sebeprznění vyskytuje se u mužů, žen, dívek, jinochů, ba i u dětí a mívá strašné následky. Zlo plodí opět zlo. Energie životní prchá a vývin tělesný i duševní přestává. Následuje duševní rozrušenost, tělesná slabost, tuberkulosa, ba i šílenství.

Hlavní věcí je pohlavní čistota a zdrženlivost. Volný šat, řádné lože a dozor vykonají zde svoji úlohu. Ukažme chorému na strašné následky pro něho, případně i pro jeho potomstvo, které pro hřích otcův neb matčin bývá často předčasné smrti zasvěceno. Oddají-li se děti onanii, tu užívá se zvláštního přístroje ku zamezení této neřesti jak u dívek, tak i u hochů. Domluva rodičů laskavá a zároveň přísná mnoho zde zmůže.

152. Opar lícní.

Opar lícní natíráme čerstvou šřavou rozhodníku obecného neb šřavou z macešky polní.

153. Opaření.

Opařená místa natíráme mastnotami, hlavně olejem olivovým a není-li tento po ruce, užijeme oleje řepkového neb obyčejného, který lid jmenuje »dřevěným«. Puchýře propichujeme a desinfikujeme lysolem neb kyselinou karbolovou. Tu nutno nakapatí náležitě rozředěnou na vat u a přiložiti. Přischne-li, nesmíme vat u odtrhávati, abychom kůži nestrhli. Je-li opařena třetina těla, je marným veškeré pomáhání a postižený je zasvěcen smrti.

154. Opruzení.

Malé dítky rády se zprudí a matky zasypají je sestrouhanou moukou ze spodiny bochníku chleba neb

práškem plavuňovým. Tento si opatříme v lese neb jej koupíme u materialisty. Lidé tlustí také rádi se zprudí tam, kde kůže se nejvíce tře. Tu třeba zabrániti tření dobře ušitým spodním prádlem a natřením lojem příslušných míst na těle.

155. Opuchlé břicho.

Opuchlé břicho dostáváme následkem vodnatelnosti neb špatně fungujících orgánů vnitřních. Zde musí se hledati příčina nemoci a dle toho léčiti. To dovede jen lékař. Obyčejnou opuchlinu vyléčí nám silnější odvar ze zelených slupek okurkových neb káva z umleté čočky.

156. Opuchlé nohy.

Máme-li opuchlé nohy, rozpálíme dubové prkno a stojíme na něm tak dlouho, až vychladne. Věc opakujeme. Také přikládáme horké pšeničné otruby a vařený řebříček.

157. Opuchliny.

Opuchliny léčíme, svaříme-li stejným dílem květ slézu, heřmánku, komonice lékařské, kopřivy a levandule. V odvaru máčíme lněné plátno a přikládáme na bolest.

158. Osypky.

Osypky vznikají epidemicky u dětí. Nákaza vyhání se hlavně potem. Po sloupání řádná koupel nutná. Za nápoj dáváme dětem chladný odvar z rozdrčeného ječmene s heřmánkem. Pro pot lipový neb bezový květ.

159. Oteklé klouby u dětí.

Hovězí morek dáváme vymočití a pak ho vložíme do půl litru vína bílého. Vše se povaří a procedí. Morek uschované pro potřebu a pak denně 2—3krátě jím dítěti klouby natíráme.

160. Oteklé mandle.

Svaříme lněné semeno a rozetřeme s ibiškovým kořenem. Vše přikládáme teplé na krk. Někde dává se jako obklad komonícová náplast a vnitřně užíváme morušovou šťávu.

161. Otekliny vůbec.

Otekliny léčí výtažek z jitrocele, šalvěje, pelyňku a fenyklu. Všeho stejný díl. Tohoto užíváme po kapkách vnitřně. Jako obkladu užijme buď lněného semene neb mařinky vonné. Nutno ale obklad přikládati mírně teplý.

162. Otok oční.

Obklad z odvaru čočky.

163. Otok žaludku.

Otok žaludku léčíme požitím: prvý den lžicí šťávy z čerstvého žita zeleného, druhý den z pelyňku, třetí z černé ředkve. Tak činíme po celý měsíc.

164. Otravy.

Při otravách různými jedy vnikají tyto do žaludku a střev a odtud dostávají se do krve vstřebáním. Proto

účinky některých jedů jeví se i po době buď kratší či delší, která se řídí dle intensivní činnosti jedu. Úkolem prvním jest vyprázdniti žaludek a střevo. Žaludek vyprázdníme zavedeným zvracením nebo vypláchnutím pomocí roury kaučukové s nálevkou. Klystýrem vyprázdníme střevo a po případě dáváme některé projímadlo, aby obsah střev šel rychle ven a jedovatina nemohla vniknouti do krve. Uvedeme jednotlivé druhy otrav.

Otrava fosforem. Protijed terpentínový olej, magnésie, modrá skalice na prášek utlučená a rozpuštěná ve vodě.

Otrava houbami. Protijed rozmělněná dubová kůra.

Otrava kreosotem. Bílek ve vodě, mléko nebo silný odvar ibišku.

Otrava kyselinou karbolovou. Upraví se kaše ze 3 dílů cukru a 1 dílu vápna hašeného pomocí vody. Užívá se směsi po menších dávkách.

Otrava kyslíč. uhličitým. Čistý vzduch, umělé dýchání a k pití ocet, černá káva, citronová šťáva.

Otrava kyselinou solnou, sírovou a dusičnou. Voda se sodou neb draslem, magnésie a mýdlo. Také voda se křídou neb vápenná voda dobře účinkuje.

Otrava lihem. Černá káva, čpavek. Do kávy místo cukru sůl.

Otrava měděnkou. Mléko, syrovátka s bílkem.

Otrava nikotinem. Citronová šťáva, náplast křenová. studené lázně.

Otrava olovem. (Octan olovnatý.) Glauberova sůl, sirné neb slané vody.

Otrava opiem. Ocet, citronová šťáva, kyselina vinná neb šťavelová, černá káva.

Otrava otrušíkem (arsenem). Olej olivový neb řepkový, magnesie a voda s bílky.

Otrava petrolejem. Máslo a olej.

Otrava rulíkem. Černá káva, vinný ocet.

Otrava rostlinami jedovatými. (Blín, bohlav, náprstník, oměj šalamounek, lýkovec, ocún a j. v.).

Protijed dubová kůra, trnky a černá káva.

Protijedy připravované z rostlinných částí musí býti dosti silnými.

Káva černá nesmí býti slazena cukrem. Vůbec veškeré protijedy mají ten účel, aby účinky jedu v těle ničily a ničí je tím, že chemicky z jedů povstávají jinak neškodné sloučeniny.

Při otravě **louhem salmiakovým** nutno uvést, že jako protijedu užívá se octa a citronové šťávy a při otrávení **sublimátem** nutno užítí pouze mléka a to v míře značnější. Při otrávení **námelem** vezmeme po 10 gr boraxu, kozlíkového kořene a puškvorce, 5 gr kafru, půl kg bezinek. Vše se rozmělní a každé 2 hodiny běře se po lžici.

Někomu také napadne sejítí se světa pomocí silného roztoku **kafru**. Tomu dáváme jako protijed víno a ocet, také kyselinu vinnou neb šfavelovou a to rozpuštěnou. Tohoto nutno užítí po malých dávkách.

Při otravě **rezem** nutno dávatí senné strusky jako horký obklad a pítí heřmánkové thé neb thé ze šalvěje a přesličky. Krev otrávenou nutno operací odstraniti.

165. Otřesení mozku.

Zde dáváme chladné obklady na hlavu, omýváme tělo vodou s octem a nohy zahříváme teplými obklady. Střeva nutno vyprázdniti.

166. Oznobenina.

Oznobeninou trpíváme za třeskutých mrazů a jeví veškeré známky místních zánětů. Se zimou zjev nám mizí sám sebou. Začervenalá místa na těle natíráme citronovou šťavou a nohy koupeme v odvaru dubové kůry. Je-li případ těžší, zeptáme se o radu lékaře, neboť by se nám mohly tvořiti i vřídky na kůži, které se pak těžko hojí.

167. Padoucnice.

Zachváceného padoucnicí nijak netrapme, neboť rozvíráme-li mu násilím ruce, po záchvatu cítí nemocný silné bolesti na místě, kde jsme se ho nešetrně dotkli. Uvolněme mu šat, aby mohl volně dýchat a čekejme, až záchvat pomine. U dětí možno padoucnici vyléčiti a tato sama někdy i léty odejde. Jako léku užívá se zde kořene kozlíku lékařského, semene pivoňky, květů tolije, jmelí bílého, kořene konvalinky, kořene rulíku zlo-mocného. Dobře účinkuje cibule ocúnová, po usušení na prášek rozmělněná. Užívá se tohoto léku malá lžička do skleničky s vodou neb do žitné kořalky.

Dobře prospívá také samotný kozlíkový kořen na prášek utřený a požívaný po lžici ve sklenici vína. Čaj připravený z kořene a nati černobýlu je také dobrým prostředkem.

168. Pakostnice. Viz »Dna.«

169. Perioda nepravidelná.

Odvar kořene kopytníku, ale slabší; thé z heřmánku, routy a libečku.

170. Perioda silná.

Periodu silnou zmírňuje a uvádí v normální stav skořice a muškátový oříšek. Obé se rozmělní a svaří v červeném víně a pijeme po lžici. Dále se osvědčilo thé přesličkové dvakrát denně po šálku požité. Rozmělněné jméli bílé, požité na lžičce kávové a zapité vodou, také dobře účinkuje.

171. Pihy v obličejí.

Pihy v obličejí vyhojíme mytím obličeje březovou neb liliovou vodou, čerstvě vytlačenou šťavou z macešky polní neb bělavou šťavou, která se nám řine ze stonku květu pampelišky. Také listí pampeliškové nám šťavou svojí poslouží. Roztok boraxu ve vodě s přidáním pomorančového květu účinkuje také dobře.

172. Píchání v boku.

Toto se vyskytuje při zánětech pohrudnice, horečce a kašli silném. Také jest to následek nadýmání a zkaženého žaludku. Účinkuje zde thé z máty peprné a procházka. Masáž žádoucí.

173. Píchání v hlavě.

Píchání v hlavě zahání odvar z listí a květů routy zahradní.

174. Pijáctví.

Pijáctví vyléčí odvar kořene kopytníku. Přidáme-li tento do nápoje pijákovi nenápadně a je-li jím nápoj

vypít, zhnusí se mu zcela jistě. Tak léčí pijáctví v Rusku. Prášek z kořene hořce šumavského účinkuje také dobře.

175. Písek močový.

Tento léčí jistě odvar medvědice. Viz »Kámen močový.«

176. Píštěle.

Píštěl je kanálek, kterým odchází hnis z těla na venek. Některé píštěle vedou však i dovnitř těla. Zde možno odstraniti píštěl jen tenkrát, když zároveň odstraníme příčinu zhnisání a proto možno jen lékaři vhodně zakročiti, ač i domácími prostředky někdy docílíme uzdravení. V tom případě řádně píštěl vymýváme odvarem truskavce a přikládáme obklad z téhož. Truskavec hojí též vředy a lupus.

177. Plané neštovice.

Plané neštovice mají lehký průběh. Při nich hlavně varujeme se nachlazení. Vřídky potíráme vápennou vodou. Dobře při nich prospívá pít odvar z prosa a přikládati obklady z prosa vařeného. Nutno se držeti v posteli.

178. Plíce zahlenované.

Viz »Hlen plicní«. Kromě uvedených prostředků v odstavci »Hlen plicní« užívá se ještě následovních:

Odvar z kořene bedrníku, kostivalu, plicníku lékařského, sušených listů jitrocele, kořene devětsílu, divizny. Možno vzítí a smíchatí z těchto drog dvě i tři. Odvar fenyklu prospívá zvláště u dětí.

179. Plicní katarh.

Viz »Katarh plicní«. Při plicním katarhu dobře prospívá thé z lodyhy potměchuti.

180. Plicní nemoci.

Různé plicní nemoci zahání častější požívání jídla, připraveného na způsob špenátu, a to z popence.

181. Plicní vředy.

Stižený plicními vředy plivá a kašle hnis a krev. Dobře zde účinkuje denní dávka 10 gr rozmělněného kořene vlašského ořechu.

182. Plivání krve.

Při tomto zjevu není na místě již ta nejhorší obava, poněvadž někdy při návalu krve do plic praskne menší žilka a následuje výron krve.

Dobře zde účinkuje thé z plicníku lékařského, při silnějším zjevu účinkuje odvar dubové kůry v menších dávkách braný neb čerstvá šťáva jitrocelová medem oslazená. Někde pije se po pět dní thé z vrbové kůry a večer šálek čaje připraveného z třezalky.

183. Pocení noční.

Při silnějším nočním pocení nutno míti ložnici otevřenou a zvykati stravě lehčí. Rovněž nutno silnějších nápojů se vystříhati. Řádné koupele a otužování těla jest zde na místě. Chceme-li tělo přivést do potu, uží-

váme napařování spodní části těla, pití thé z kořene lopuchy, heřmánku, květu bezového a lipového a j. v. Odvar thuje žene velmi silně na pot.

184. Pocení nohou.

Pocení nohou je velmi nepříjemné a je provázáno potem zapáchajícím. Časté koupele nohou, otužování a obuv pórovitá nám prospěje. Obklad z horkého březového listí je velmi dobrým prostředkem. Obklad ze senných strusek také účinkuje dobře. Nepříjemný zápach odstraníme, nasypeme-li do punčoch pšeničných otrub neb nosíme-li punčochy z voskovaného plátna, abychom zabránili vniknutí vlhka k noze. Pocení nohou nemá se odstraňovati, neboť na jedné straně jej zaženeme a může se nám nepříjemný pot zjevití jinde.

185. Pocení rukou.

Pocení rukou zahání omývání odvarem dubové kůry neb roztokem kamence. Studené koupele. Studené thlé ze šalvějových listů neb sklenice mléka s koňakem také dobře účinkuje při pocení rukou, nohou i nočním pocení.

186. Podebírání v uchu.

Při podebírání v uchu vystřikujeme toto šťavou z netřesku neb aspoň vlažnou vodou.

187. Podebraniny.

Podebraniny hojí se přiložením teplého těsta z ovesné mouky, zadělané horkou vodou. Týž účinek má i pohanková kaše.

188. Pohmožděniný.

Viz »Modřiny.« Dobře také účinkuje ještě obklad z třezalkového odvaru a jsou-li bolestné, tu dáváme obklad z rozstrouhané cibule.

189. Polknutí peníze a drobných předmětů kovových.

Polkne-li zvláště dítě, peníz kovový, tu dáme mu snísti pokud možno nejvíce kaše bramborové nemastné. Kaše bramborová odchází z těla a s ní odejde též i polknutý peníz.

190. Polyp nosní.

Polyp nosní je nádorek sliznice se stopkou. Vzniká následkem zbujení sliznice. Vyskytuje se též v uchu, hltanu a u žen v děloze. Operace zbaví nás této nepříjemnosti. Srkáme-li mírně odvar přesličky do nosu, docílíme vyléčení.

191. Popáleniny.

Viz »Opaření.« Na popáleniny jest výborným olej z máty peprné, šťáva jitrocelová.

192. Popraskané rty.

Popraskané rty hojí mast utřená z bazalky a másla.

193. Porušené zažívání.

Porušené zažívání napravuje odvar z roztlučeného semene hořčice bílé.

194. Projímadla.

Projímadlem mírným jest trnkový květ, silnějším semeno skočce, bobule tisu obecného, šťáva laštovič-níku. Při užití bobulí tisu ob. k úpravě odvaru musíme býti opatrnými, poněvadž jsou jedovaté a to dosti silně. Nejlépe jest na lačný žaludek vypítí sklenici pramenité vody, kyselého mléka, syrovátky nebo snísti několik jablek, hroznů, švestek, fíků, kyselých třešní, pomoranč. Zeleniny působí lehkou stolicí, zvláště salát a rebarbora. Olej ricinový, krotonový a hořké vody účinkují velmi silně. Lépe jest se jich vystříhati.

195. Proležení.

Při dlouhotrvající nemoci proleží se nám někdy kůže na zádech. Na postižená místa přikládáme obklad ze šťavy bílé řepy, utřené asi se 60 gr nesoleného másla.

196. Prsní křeče.

Viz »Křeč prsní.«

197. Prsten zarostlý.

Prst natřeme mýdlem, ruku řádně vypaříme a prsten sejmeme. Nejde-li ani takto prsten s prstu, tu vezmeme gumovou šňůrku a pod prstenem silně prst utáhneme navinutím šňůrky na prst. Prst nám opuchne. Aby opuchlina zmizela, držíme ruku vzhůru. Na to šňůrku sejmeme a prsten jde dolů zcela dobře.

198. Průjem.

Průjem staví borůvkové víno, sušené borůvky, bezinky, fenykl v mléce (pro děti), melissa, odvar sporýše

a ze zralých trnek, odvar ze šfovíku malolistého a sice z kořene (Sladký lupen). Semena tohoto dává se dětem do jídla. Nastrouhaný muškátový ořech požitý s vejcem účinkuje velmi dobře. Trvalý průjem odstraňuje rýžový odvar, ječný odvar, žaludová káva, odvar dubové kůry. Při tom dáváme horký obklad na břicho a užíváme horkých koupelí sedacích. Svařené listy mochny husí a mochny nátržníku také účinkují dobře. Průjem u malých dětí odstraňujeme bílkem, ušlehaným ve vodě a rýžovým odvarem.

U dospělých užíváme ještě odvaru kuklíku lékařského, sušených listů jahodníku neb ostružníku a požíváme několik kapek lněného oleje na cukr. Silný průjem léčí jíška z ječmenové mouky na másle, vytlačená šťáva z netřesku, požívání nezralých ostružin, thé z kořene mochny nátržníku.

199. Příjice.

Příjice známa jest též pod jménem syfilis a přenáší se hlavně stykem pohlavním, ač i na cestách a hlavně na záchodech hotelových možno se lehce nakaziti. Nákaza této nemoci v následcích svých je přímo strašná a vede k osudné katastrofě. Děti příjičných rodičů rodí se mrtvé, a živé nesou již stopy hříchu otcova neb matčina.

Léčení jest zdlouhavé, poněvadž nákaza tkví v krvi. Bez přípravků rtuťových nelze nemoc tuto léčiti. V poslední době léčí se s úspěchem salvarsanem. Příjičným lidem měl by se stanovit lékařského a vzhledem ku zdatnosti příští generace sňatek vůbec zákonem zakázati.

Jako lidové prostředky uvádíme odvar kořene sasky bílé, osykové kůry a semene ocúnového.

Při nákaze příjičné nutno se ptáti o radu a pomoc zkušeného lékaře.

200. Puchýře na rukou.

Puchýře na rukou mažeme štětcem směsí z jednoho gramu třísloviny, kysličníku zinečnatého 5 gr, pšenič. škrobu 8 gr, glycerinu 10 gr a vody 25 gr. Na noc bēřeme na ruce rukavice.

201. Rakovina.

Rakovina objevuje se na různých částech těla lidského. Na zachváceném místě povstane nádor, který se rozpadá a ničí své okolí. Neušetří ani nervů a žil a proto rakovina způsobuje velmi silné bolesti. Často člověka vede k smrti. Rakovinu možno odstranit jen operací a za dnešní doby léčí se i pomocí radia. Úlevu nám při rakovině vnější zjednává vymývání odvarem pelyňkovým s medem. Při rakovině střev ucpou se střeva a chorý zvrací všechn obsah žaludku a střev. Při operaci rakoviny žaludku živí se chorý uměle. Leč i takto zachráněný život je zdlouhavým umíráním, které dostaví se dříve neb později. Touto nemocí stížení umírají v pravém smyslu slova hladem.

202. Rány otevřené.

Otevřené rány vymýváme odvarem řebříčku a fenyklem rozdrceným, v octě máčeným. Plátno namočí se do výtažku octového a přiloží se na ránu. Také dobře účinkuje popel ze spáleného dříví lipového. Odvar kořene lopuchového také dobře prospívá.

203. Rány řezné.

Anglická neb diachylová náplast zde dobře účinkuje, neboť zabráňuje vnikání nakažliviny do rány. Tuto vy-

mýváme šťavou jitrocelovou a zasypáváme práškem z kokošky. Přiložení čerstvých listů jitrocele také jest velmi dobré.

204. Rheumatismus.

Rheumatismus je těžkou nemocí, která nám navštívuje klouby i svaly. I zkušený lékař těžko rheumatismus rozezná od dny. Tuto nemoc dostaneme z vlhkých bytů a nachlazením.

Léčení závisí v koupelích slunečních i teplých lázních vodních. Masáž petrolejem také pomáhá. Zapaření těla v březovém listí velmi prospívá. Také se přikládá na choré místo jako obklad a tělo se šlehá čerstvými žahavkami. Včelaři, kteří jsou očkováni včelím jodem ze žihadla, bývají této choroby uchráněni. Velmi dobrým natíráním při rheumatismu jest následující prostředek:

Listy šalvějové a kopřivové v dávce po 10 gr močíme ve 20 gr čistého lihu po 6 dní. Nato se vše řádně profiltruje, přidá 5 gr mentholu a olej z máty peprné, kmínový, rozmarýnový a šalvějový olej. Toto mazání jest osvědčené a vyzkoušené. Mnozí lékaři tohoto prostředku užívají.

Výtažku z oměje šalamounka a ocúnu v lihu užívá se při této chorobě ve Francii a v Belgii. Vavřínový olej s ibiškem a blín v oleji olivovém vařený dobře účinkuje. Údy natíráme těmito prostředky třikrát denně. Také dobře účinkuje mazání z 50 proc. amoniaku a 50 proc. oleje řepkového. Před upotřebením řádně vše protřepáme a údy natíráme štětečkem. Tinktura jodová má tytéž účinky. Při této nutno řádně úd obaliti. Vnitřně dává se k užívání aldehyd kyseliny salicylové. Jako mazání jest dobrá směsina z 30 gr kafru a 30 gr terpentínového oleje.

205. Roupy.

Viz »Červi«. Dětem lékaři předpisují ricinového oleje 200 gr, santoninu 0.2 gr. Při tom nutno dáti klystýr z poloviny octa a vody. Vlivem santoninu dítě vidí vše žluté, ale to pomine a nezanechá následků.

206. Rozedma plic.

Známky jsou: Těžké dýchání, spojené se sípáním. bolest v pravém boku, rozpjatí sklípků vzduchových v plicích. Změna vzduchu přivodí někdy brzké uzdravení. Čistý horský vzduch, výživná strava a mořské lázně jsou prostředky k vyléčení. Chladné náčinky a čaj z pelyňku, šípků a jalovcových bobulí zde také zjednáva úlevu. Kouření cigaret, do nichž přimíseno jest listí durmanového, dobře účinkuje.

207. Rozklad krve.

Rozklad krve děje se při různých otravách a pomocí protijedu hledíme účinek jedu zameziti a tento neškodným učiniti. I jinak vzniká rozklad krve a sice při vstřebání zkažené moči, hnisu, při porušené výměně látek atd. Šťáva brusinková zde účinkuje dobře. Horké lázně a důkladný pot odstraní z těla mnoho škodlivin. Na hlavu nutno dávat chladné obklady.

208. Rozšíření srdce.

Rozšíření srdce léčí thé z náprstníku červeného. Běrou se jen listy.

209. Rozpukané pysky.

Aby se nám rozpukané pysky zhojily, natíráme je čistým sádlem, mandlovým olejem a myjeme je svařeným mlékem s heřmánkem neb odvarem ibiškovým v mléce. Viz »Popraskané rty«.

210. Rozpukané ruce a nohy.

Údy myjeme výtažkem kdoulovým v lilu neb oleji olivovém a myrhovým výtažkem. Tohoto vezmeme lžičku a dáme rozpustiti do horké vody. Roztokem řádně ruce i nohy pak natíráme. Velmi dobrá masť je následovní: Vezmeme 60 gr dobrého včelího vosku ze svých zásob a koupíme 15 gr oleje svatojanského. Vosk rozpustíme v kamenné nádobě na mírném teple a za stálého míchání přilejeme oleje. Když tekutina trochu vychladla, slijeme ji do krabičky k případné potřebě. Jinou masť připravíme si utřením medu s máslem nesoleným a glycerinem. Po několikerém natření bolest zmizí. Kdyby však sůl byla v másle, přivodíme si zhoršení, neboť sůl zde účinkuje žíravě.

211. Růže v obličejí.

Růže v obličejí je prudký kožní zánět, který přivádí horečku, ba i jiné onemocnění. Nákaza vniká při růží oděrky do kůže a může se objeviti na různých místech obličejí.

Na choré místo dáváme studené obklady a kdyby následkem horečky objevila se zácpa, užijeme mírných bylinných projímadel neb klystýru. Stěhuje-li se nám choroba s místa na místo, tu nutno volati lékaře.

Z domácích prostředků sluší zde jmenovati spařené listy devětsilu, který na choré místo jako obklad teplý přikládáme.

212. Rýma.

Rýmu zaháníme vystřikováním nozder vlažnou vodou s medem, máme-li horečku při rýmě silné a zastaralé, tu napařujeme nohy v senných struskách, užíváme horkých koupelí sedacích neb parních lázní. Tyto jsou nejlepším prostředkem. Dbáme, abychom řádně se vypotili. K tomu účelu pijeme odvar bezového květu. Nosní dírky natíráme mastí majoránkovou.

213. Řezavka.

Řezavku zahání slabší odvar meruzalky černé, kmínu lučního a vystříknutí močovodu odvarem ibišku. Proti řezavce se též pije thé ibiškové a šťáva z černé ředkve. Kdo tuto pojidá, řezavce se vyhne. Nutno zde se varovati pítí špatná piva a vína. Potruželová voda a pití malaga s kmínem neb jalovcovými bobulemi dobře od řezavky pomáhá.

214. Skvrny v obličeji.

Čerstvý bílek se ušlehá s práškem ledku a touto smíšeninou skvrny dvakráte denně natíráme. Máme-li po ruce červené jahody, rozmačkáme je a na noc je přikládáme jako obklad. Ráno nutno obličej řádně vodou omýti.

215. Slabá děloha.

Slabou dělohu posiluje před porodem u žen slabých odvar medvědice. Doporučuje se v čas těhotenství řádná práce, procházky a koupele teplé.

216. Slabá novorozeňata.

Slabé dítky zrozené a pak ty sirotečky, které při porodu ztratily již matičku, vyživujeme mlékem kravským vodou rozředěným, ve kterém jsme svařili fenykl.

217. Slabé ledviny.

Slabé ledviny posiluje odvar kručinky. Viz »Ledvinové nemoci.«

218. Slabá paměť.

Listy a květy rozmarýnové uvaříme a odvar pijeme. Zároveň jím si myjeme na noc hlavu. Chladné koupele, otužování celého těla, čerstvý vzduch a práce jsou zde hlavními činiteli.

219. Slabé údy.

Slabé údy natíráme výtažkem lihovým z kořene, lodyhy, listí i květů čekanky.

220. Slabé zažívání.

Při slabém zaživacím ústrojí nutno toto řádně posílit, aby jednotlivé orgány dobře funkce své konati mohly. Lehká a výživná strava, vzduch, sluneční koupele, práce, omývání těla studenou vodou a thé šalvějové zde dobře účinkují.

221. Slabé zdraví.

Zde nutno tělesný organismus zesílit tělocvikem a prací tělesnou. Doporučuje se zde květy rozmarýnové

usušiti, rozmělniti na prášek a občas tohoto na špičku nože utřítí. Zapíjí se vodou, vínem železitým neb chlebem se zajídají. Pojídání salátu z kopřiv mladých a špenátu pro snadno stravitelné železo nutno doporučiti nejvšeleji. Strava musí býti zde přiměřená a dobře stravitelná. Mléčné pokrmy zde jsou nejvíce na místě.

222. Slabost srdeční.

Pochází-li slabost od srdce neb trpíme-li slabostí srdeční, tu užíváme oleje máty peprné na cukr.

223. Slabost u dětí.

Slabým dětem přidáváme do koupele mateřídoušky, která tělo sílí. Dobře jest dříve ji svařit a pak do koupele přilíti.

224. Slabost žaludeční.

Slabý žaludek posiluje prášek z rebarbory, který používáme na špičku nože mezi obědem. Nejlépe po několika lžicích polévky. Thé z trnek dobře zde prospívá. Trnky sbírají se po prvých mrazech a k přípravě thé řádně je rozmačkáme. Dáváme jich asi hrst a přidáme ještě rozinky. Obé svaří se v $\frac{3}{4}$ litru vody a řádně se odvar osladí. Pije se ráno a večer. Trnky obsahují cukr a tanin. Proto působí chladivě, svíravě a také výživně. Trnek užívá se svařených na povidla proti průjmu, úplavici, krvotoku a bělotoku. Pálí-li nás žaludek, užíváme svařeného pelyňku s vínem, čerstvou šfavou pelyňkovou neb svaříme kořen ostružinový a odvar pijeme.

225. Slezina chorá.

Slezinu chorou a bolesti od sleziny zaháníme odvarem pastuší tobolky či kokošky. Užíváme při tom listí. lodyhy i květu. Silné thé z krušiny a konítrudu také dobře prospívá. Odvar sladový je také dobrým prostředkem.

226. Slizotok močový.

Slizotok močový zaháníme odvarem z bobulí jalovcových. Před vařením nutno je dobře rozmělniti, aby veškeré látky dostaly se do vody.

227. Slzavé oči.

Viz »Oční záněť«. Při silnějším slzení natíráme oči mastí z nového másla nasoleného, utřeného s květy měsíčku. Mast trochu pálí, ale očím neškodí. Vymývání očí odvarem cibule v mléce trochou medu oslazeným jest výborným prostředkem. Tinktura (výtažek) světlíková také jest zde na místě. Této užíváme 15—20 kapek do sklenice vody. Roztokem vymýváme řádně oči a možno ho jako obkladu na noc užití.

228. Spála.

Spála je těžká nemoc dětská. Příznaky její jsou: Nevrolost, špatný spánek, nechůť k jídlu, bolest v krku, rýma, bolest hlavy, horečka, vrhnutí. Na těle objevují se skvrny zarudlé a to nejdříve na krku, prsou a zádech. Skvrny splývají konečně v celek. Při spále často onemocní ledviny a případ končí smrtí. Zde nutno včas volati lékaře, který vstříknutím sera dítě zachraňuje.

Než lékař přijde, dávejme na krk a hrud' chladný obklad a k pití šťávy ovocné. Důkladný pot jest zde žádoucí. Dítě kloktá odvarem šalvějovým neb diviznovým. I jiná kloktadla chemická jsou zde na místě. Dítě musíme odloučiti od zdravých, abychom je uchránili nákazy. Pátého dne dítě se loupe. Kůže se odlupuje v celých kusech a poslední horečka mizí. Po sloupání nutno nemocné dítě držeti na lůžku po 14 dní a chrániti je nákazy. Celá nemoc trvá 3—4 neděle. Potom nutno provésti řádnou desinfekci šatu i prádla ložního. Děti, které požívají kyselé zelí neb citronovou šťávu neslazenou, bývají této choroby ušetřeny.

229. Spáleniny.

Viz »Opaření« a »Popáleniny.« Při spáleninách postupujeme podobně jako při opaření horkou vodou. Čerstvá šťáva rozrazilu lékařského koná zde platné služby, Dobrý prostředek je tento:

Břečťanové listy rozsekáme na drobno a svaříme je v másle nesoleném. K tomu přidáme rozsekaný starček a opět svaříme. Na to vše procedíme plátnem a spáleniny natíráme. Vnitřně užíváme thé rozchodníku obecného. Svaříme ho 30 gr na $\frac{1}{2}$ litru vody a pijeme každé 3 hodiny malý šálek. Velmi dobře účinkuje mazání z oleje olivového, v kterém se močilo listí lilie bílé 6 neděl. Spáleniny všeho druhu hojí mast ze 2 dílů včelího vosku, jednoho dílu lněného oleje. Vše mícháme na ohni a přidáme terpentinu, trochu kafru a jeden žloutek. Po vychladnutí natíráme mastí spáleniny a řádně je ovážeme. Čistota zde je velmi nutná k vyhojení. Jde-li spálenina příliš do hloubky, tu nová kůže více nenaroste. Zde nutno operací kůži na místo spálené nanést z jiné části těla neb z jiného člověka, který se k oběti kusu své kůže propůjčí.

230. **Spalnice.**

Viz »Osypky.«

231. **Srdeční nemoci.**

Srdeční nemoci jsou velmi vážné a nutno vždy povolati lékaře. Jest to zánět, vodnatelnost, rozšíření srdce, vady chlopní, slabost, ztuhnutí a nemoci srdečních nervů.

Čerstvý vzduch, tělocvik, práce a zdržlivost lihových nápojů jsou zde hlavními léky. Dobrý oběh krve podmiňuje uzdravení, po případě zlepšení nemoci. Lékař předpisuje zde léky, které hlavně obsahují výtažek z listů náprstníku červeného. Při srdeční vadě účinkuje dobře odvar rozmarýnový a z konítrudu.

232. **Staré rány.**

Aby se staré rány zhojily, vymýváme je odvarem šalvějovým. Téhož možno jako obkladu užíti.

233. **Stroupy na hlavě.**

Mají-li děti strupy na hlavě, natíráme jim je šťavou rozchodníku obecného neb odvarem řeřichy. Při větším případě ostříháme hlavu dítky dohola a natíráme ibiškovou masťou. Hlavu myjeme vodou s mydlinkami. Jinou masť si připravíme ze 12 gr lipového, na prášek utlučeného a utřeného s 35 gr sádla nesoleného. Za nápoj dávkujeme dítku mléko a vodu. Čistota je zde nejvyšší nutná. Březová voda k mytí hlavy je velmi dobrá.

234. **Strupy na tvářích.**

Strupy na tvářích myjeme vodou a mýdlem a pijeme maceškové thé. Nepoleví-li, tu strupy natíráme olejem olivovým, ve kterém se močilo listí lilie bílé.

235. Strupy v hlavě.

Tvoří-li stroupky jednu slitinu, tu ostříháme hlavu dohola, tuto vymyjeme vodou teplou s přidáním louhu a po osušení hlavy zasypeme vše dubovým popelem. Po 14 dnech hlavu omyjeme a natřeme olejem. Také mytí kyselinou karbolovou a mýdlem se zde doporučuje.

236. Střeva zahlenovaná.

Střeva zahlenovaná čistí odvar agave. Také odvar anýzu prospívá, ale nutno dát pozor, aby nebyl příliš silným. Pak by střeva příliš podráždil.

237. Střevní odměšování špatné.

Špatné střevní odměšování napraví šálek thé z čemeřice zelené.

238. Střevní zácpa.

Střevní zácpu léčíme odvarem bodláku hořkého čili pcháče.

239. Studené nohy.

Studené nohy jsou následkem špatné cirkulace krevní. Ženy často tím trpívají. Zde jest hlavní věcí odstraniti příčinu špatného krevního oběhu masáží, tělocvikem, cvičením dýchadel, procházkami, sportem a lázněmi teplými. Nahodilou zácpu dlužno odstraniti. Dobře zahřejeme nohy, natíráme-li je směsí 20 gr arnikového výtažku v líhu s 20 gr výtažku melisového v líhu. Ráno a večer je natíráme od chodidla až ku kyčlím.

240. Suchá kůže.

Někdy je naše kůže suchou a to je zjev nezdravý. Kůže musí býti měkkou a poddajnou. Zde prospívá mytí

teplou vodou, horké lázně a mytí mlékem. Toto činí kůži jemnou a hladkou. Také dobře účinkuje mytí odvarem rozdrceného lněného semene neb kdoulových zrn. Odvar ibišku v mléce neb ječmene s bílkem také koná dobré služby.

241. Svalové křeče.

Viz »Křeče svalové.«

U dětí při křečích svalových prospívá natírání výtažkem heřmánku.

242. Svrab.

Svrab povstává tím, že v kůži zahostila se nám záložka svrabová. Nejvíce se objevuje mezi prsty. Svrab nutno energicky léčiti, neboť od nemocného dítěte mohou se i jiní nakaziti.

Zákožku svrabovou nutno v kůži umrtviti. To děje se natíráním peruánským balsámem a oleji etherickými. Prádlo nutno desinfikovati, aby každý zárodek se zničil.

Dobrá mast proti svrabu je z 20 gr sirného květu a 40 gr nesoleného vepřového sádla. Při tom se dává užívati vnitřně 18 gr sirného květu, 18 gr vinného kamene, 10 gr anýzu, 10 gr cukru. Vše se utluče, promíchá a denně se užívá jedna lžička. Mastí nutno natřít celé tělo. Líhovin musíme se vystříhati. Má-li postižený tvrdou stolicí, dává se mu 9 gr hořké soli, 5 gr senesového listí a 3 gr máty peprné svařiti a odvar se pije. Hlavní věcí jest zde čistota. Kdo dbá čistoty, ten svrabem nenasnadno se nakazí. Jako dobrý prostředek k natírání se též osvědčilo omývání odvarem z větviček jalovcových, jilmové kůry a 2 gr síranu zinečnatého (bílá skalice). Obklad z kořene lopuchového také je dobrý.

243. Svrbení kůže.

Svrbí-li nás úporně kůže, natíráme ji kokosovým olejem neb glycerinem. Při tom ji posypáváme škrobovou moučkou.

244. Syfilistické nemoci kožní a kostní.

Nemoci kožní původu syfilistického a rovněž tak i zachvácené kosti léčí natírání výtažkem z kůry lýkovcové. Také slabší odvar se pije. Nutno ale dáti pozor, neboť jest silně jedovatým. Porada s lékařem jest zde nutna.

245. Šílenství.

Zde nutno při počínajícím šílenství zabrániti návalu krve do hlavy. Děje se to náčinky studenými a užíváním kapek třezalkových v líhu. Těchto dáváme asi 25 na osminku litru vody. Olej levandulový na cukr také zde dobře účinkuje.

246. Škrkavky.

Děti často škrkavkami trpívají a mnoho bolesti jim způsobují. Které děti požívají hojně ovoce, ty škrkavek nemívají. Šťávy ovocné je z těla vypuzují. Podobný účinek má mrkev, česnek, kyselé zelí. Domácích prostředků proti nim máme hojně. Jsou to: Jádra turků čili dýně, brusinky, cibule neb česnek v mléce vařený, čerstvá šťáva z konopáče, červené jahody, výtažek z hořce žlutého, odvar z plodů jmélu bílého, pelyněk, zeměžluč, odvar ze zelených slupek ořechu vlašského, odvar netřeskových listů ve víně, odvar z kořene kapradí a starčku. Dobrým a neškodným prostředkem jest zde šťáva z rozstrouhané mrkve. Pije se večer asi

půl šálku a ráno se užívá 10—15 kapek rozpuštěného vinného kamene. Po vyjití škrkavek z těla dáme dítěti heřmánkové thé. V lékárnách se užívá jako prostředku radikálního proti škrkavkám santoninu.

247. Škytavka.

Škytavku zastavujeme hlubokým dýcháním a pitím chladné vody v malých doušcích. Prášek ze semene anýzu zahání škytavku.

248. Špatná krev.

Viz »Nečistá krev.« Thé z bobulí jalovcových dobře nám krev vyčistí.

249. Špatná výživa.

Špatná výživa není ovšem nemocí, ale mnohé nemoci zavinuje. Zde je potřeba výživu zlepšiti dle tělesného stavu postiženého, aby výživou dodalo se tělu látek potřebných ku stavbě kostry, svalů i krve. U sešlých osob starých napravuje výživu požívání annanasu.

250. Štávy zkažené.

Štávy zkažené v těle našem upravuje thé z kopřivy, třezalky, šalvěje a řebříčku. Věšho se běře asi stejný díl. Dobře prospívá zde čaj, připravený z máty peprné, zeměžluče a šalvěje. Štávy zkažené vznikají při chorobách žaludečních, střevních, ledvinových a jaterních. Zde dlužno odstraniti příčinu a pak uzdravení jest již věcí snadnou. Správná výživa a zdrženlivost pohlavní zde také rozhodují.

251. Špatný vzduch.

Špatný vzduch zaviňuje často různé choroby a stavení hermeticky uzavřená jsou semeništěm různých nemocí. Choroboplodné zárodky mají v něm dobrou půdu a v takových obydlích vznikají infekční choroby. Zde se musí řádně větrati a slunce musí míti do bytu přístup, aby účinkem svých paprsků ničilo bakterie nemoci rozšiřující. Naše přísloví praví: »Kam slunce nechodí, tam chodí lékař.« A toto přísloví právě zde je na místě. — Bakterie ničíme též vaříme-li na plotně v hrnku šišky jedlové neb smrkové (zelené), větvičky mladé, pryskyřici. Hozením jalovcových zrněk na plotnu docílíme týchž činků. Prvý prostředek naplňuje vzduch příjemnou lesní vůní. Australský blahovičník (*Eukalyptus globulus*) rovněž svojí vůní naplňuje vzduch. Za doby epidemií neměl by nikde ve světnicích scházeti. Větší počet rostlin způsobuje však bolení hlavy.

252. Tanec sv. Víta.

Tanec sv. Víta postihuje někdy děti po silném leknutí. Léčení závisí v otužování celého těla omýváním ve studené vodě a řádné vypocení. Při tom musíme dbáti, aby nám dítě pocením nezesláblo. Silná strava a denní požívání 15—20 kapek pelyňku neb 5—10 kapek tresti kozlíkové zde dobře působí. Šťáva z kořene pivoňky, víno pelyňkové a odvar z petrklíče má zde blahodárný vliv.

253. Tasemnice.

Tasemnici dostaneme požitím uhrovitého vepřového, špatně vařeného neb pečeného masa. Zárodky z tohoto masa dostávají se do našeho těla, kde dále se vyvinují.

Tasemnice dosahuje v našich střevách značné délky a výkaly části tohoto cizopasníka dostávají se z těla lidského na venek a zde opět do těla vepře. Tento škůdce působí člověku značné nepříjemnosti, bolesti, ujímání, ba i chudokrevnost, neboť skoro veškeré látky tělu určené zažije dobře tasemnice.

Tasemnici vypudíme:

- a) Silným odvarem z resedových květů; po něm požijeme dávku ricinového oleje.
- b) Vypijeme-li na lačný žaludek kokosové mléko a sníme kus ořechu.
- c) Odvar z kořene kapradí. Tento zapijeme šťavou brusinkovou.
- d) Svařená rozdrcená semena tykve s cukrem; dává se obého asi osminka kg.
- e) Květ kussový, který koupíme v lékárně, necháme močiti ve $\frac{1}{4}$ l vody a na lačný žaludek požíváme.

254. Těžkostj žaludeční.

Při těžkostech žaludečních užíváme denně lžičku výtažku z hořce žlutého neb třikráte denně na špičku nože rozmělněného semena fenyklu.

255. Tíha na prsou.

Zde užívá se thé z divizny, rozmarýny a anýzu. Sladí se medem. Viz »můra.«

256. Tlučení srdce.

Při této chorobě musíme se varovati lihovin a pokrmů kořeněných. Káva i čaj nesmí se objeviti na stole nemocného. Tělesného a duševního namáhání musí se

vystřící. Zde nutný je lékař. Práce lehká, tělocvik účelný, otužování těla a lehce stravitelná potrava vede k zlepšení nemoci.

Jako čaje užíváme mařinky vonné. Při záchvatu pijeme citronovou šťávu s cukrem a jako obklad na srdce dáváme rozsekané listy melissy. Máme-li tyto suché, navlhčíme je vodou. Také dobře účinkuje lžička kuchyňské soli s vodou.

257. Tlustý krk.

Je-li krk příliš tlustý a tvoří vóle, tu je nutná operace. Při počínajícím zduření krčních žláz dobře prospívá natírání jodovou masťou a obklady z dubové kůry dobře vařené. Při tom se denně užívá lžička šťávy z mochny plazivé.

258. Trávení špatné.

Trávení špatné napravuje odvar pelyňku a zeměžluče, povidla z jeřabin, cibule v pokrmech, odvar z kořene lopuchy třikrát denně užitý, kousek požitého pepře, dobrá ořechovka, ba i voda s citronem trochu oslazená.

259. Trhání v údech.

Děti často trpí místy trháním v údech. Zde natíráme údy výtažkem ze 30 zelených bobulí jalovcových a hrsti bezového květu ve $\frac{1}{4}$ litru lihu. Také chodidla natíráme.

260. Třesavka.

Tato se jeví jako předzvěst zimnice střídavě. Zde pomáhají horké obklady a pití limonády pokud možno teplé. Chorého dobře uložíme a přikryjeme.

261. Tuberkulosa.

Tuberkulosa je strašná nemoc. Za dnešní doby jí podléhá spousta lidí. Většina úmrtí stává se ~~na~~ tuberkulosu. Tuberkulosa je kletbou lidstva. Zachvacuje plíce, průdušky, ba i kosti. Příbytky nezdravé, prach a kouř, nemírný tanec, lihové nápoje a výstřední život přivozují tuberkulosu. Při počínající tuberkulose plic možno se za vedení lékaře vyléčiti. Výživná strava, dobrý oběh krve, tělocvik a čerstvý vzduch lesní dobře zde účinkují. Doma dýcháme páry z vařené pryskyřice a větviček jedlových s trochou soli.

Dostatek vápna v pokrmech je žádoucí, aby plíce se mohly zacelit čili zvápeniti. Pak choroba dále se nešíří.

Dobře účinkuje při této nemoci obklad z podběle na prsa a pití thé z plicníku lékařského neb odvaru fialky vonné. Také ječmenový odvar z ječmene rozdrceného jeví dobré účinky. Počínající souchotiny léčí čerstvá šťáva z řebříčku, smíchaná se šťavou jitrocelovou. Velmi dobře prospívá odvar z melissy, rozrazilu lékařského, pelyňku, šalvěje a máty kadeřavé ve víně. Ráno a večer pijeme po menším šálku.

Při tuberkulose průdušek dáváme obklad z nesoleného sádla vepřového a sice čerstvého, nepřevařeného. Denně se při tom užívá asi dvou lžiček mandlového oleje.

Sluneční lázně a ozónem bohatý vzduch zde jdou dobře k duhu. Chrchle chorého řádně desinfikujeme. Rovněž tak prádlo i šatstvo.

262. Tučnost.

Tučným lidem doporučuji se lázně v Karlových Varech. Kouření tabáku odnímá zde chuť k jídlu. Těžká práce tělesná, tělocvik, sport a koupele jsou hlavními

prostředky odtučňovacími. Tučným lidem netrpíme dlouho ležeti v posteli. Spánek tudíž krátký.

263. Tvrdá slezina. Viz »Slezina chorá«.

Při tvrdé slezině užíváme:

- a) 15 gr sennesového listí, 12 gr čemeřice černé, 8 gr tamaryškové kůry a vinného kamence 4 gr. Vše se rozkrájí, roztluče a polije dobrým vínem. Denně se pije 1—2 skleničky.
- b) Kaprlata se nechají namočit v octě neb v oleji a pak se jich užívá. Stahují slezinu, čistí zároveň kůži a odstraňují kyčelní bolesti.

264. Tvrdá stolice. (Viz »Projimadla«.)

265. Tyfus.

Tyfus, hlavnička neb horká nemoc je těžké onemocnění a vzniká následkem špatných životních poměrů, nečistoty a nezvyklosti podnebí. Za války tisíce našich bratří zahynulo touto hroznou smrtí ve vojsku i v zajetí. Zvláště v Turkestanu tyf byl velmi rozšířený.

Tyfus je nemoc, která zachvacuje střeva. Na stěnách jejich se tvoří vředy. Chorý má prudkou horečku, upadá do bezvědomí, bolí ho hlava, krk, jazyk má suchý, stolice je řídká a krvavá. Ženy těhotné potratí.

Chorý musí býti izolován a provedena musí býti desinfekce důkladná. Lékař nutný. Teplé lázně, mléko a limonády chorému prospívají. Thé ze zeměžluče, ostružinového listí a heřmánku je zde dobré. Při návštěvě chorého žvýkejme puškvorec, jalovcová zrnka neb česnek.

266. Tyf skvrnitý.

Tato nemoc zachvacuje lidi epidemicky v době hladu. Vysoká horečka poslední síly vyčerpá a následuje u zeslabených lidí brzy smrt. Strach i zde bývá příčinou onemocnění. Co nás čeká, to nás nemine a proto i za epidemie tyfové budme stateční a rázní. Ovšem, musíme dbáti všech pravidel zdravotní, abychom se zbytečně nebezpečí nevystavovali.

267. Udeření bleskem.

Bleskem zasaženého nutno uměle křísiti. Zde jsou ohroženy nervy, ba i sám mozek. Teplá lázeň, chladný polev a masáže konají zde dobré služby. Při silném udeření bleskovým veškerá pomoc je marná, neboť nervy vzaly i s mozkiem za své, byvše jiskrou elektrickou o vysokém napětí rozrušeny.

168. Udušení.

Udušeného vynesme na čerstvý vzduch, uvolníme mu šat a jeví-li stopy života, zavedme umělé dýchání. Na prsa a záda nutno dáti chladný ovinek každých 5 minut. Lepší jest tělo tříti chladným šatem, avšak suchým. Lékař je zde nutným.

269. Úpal sluneční.

Úpalem bývají postiženy osoby za silných veder a často případ končiti může smrtí. Osobu chorou položíme do stínu, zavedme umělé dýchání a na hlavu dávejme studené obklady. Klystýrem vstříkneme vlažnou vodu do konečníku, aby vnitřností se dostalo vody.

270. Úplavice.

Úplavice neb červenka řádila hlavně ve vojsku za války světové. Zachvácený dostal silné bolení břišní, nucený na stolicí, vysíloval rychle a dostavovala se brzy smrt. Tato nemoc léčí se horkými lázněmi, obklady teplými a všeobecnou čistotou. Strava mléčná a ještě v malých dávkách. Tuhá potrava chorého zabíjí. Desinfekce nutná. Viz »Červenka«.

Dobře zde účinkuje thé z 10 gr mochny nátržníku na 1 šálek. Běře se jen kořen. Odvar z trnek je také dobrý. Účinkuje svíravě a mírní průjem. Odvar ze sušených borůvek též prospívá a sice svaříme-li je v červeném víně mělnickém. Možno přidati listů z jahodníku. Také zde výborně slouží horký odvar z truskavce v červeném víně mělnickém. Několik kapek lněného oleje na cukr požitých mírní břišní bolesti. Na břicho dává se též teplý obklad smočený ve směsi lihu a vody asi na polovic.

271. Úplavice cukrová.

Úplavice cukrová neb cukrovka jeví se tím, že z těla odchází močí cukr nestrávený. Tělo následkem toho je špatně i při výborné stravě živeno a postižený hyne hladem při plné míse.

Práce, tělocvik, sport, čistý vzduch, rostlinná strava a zelenina jsou zde hlavními léky. V poslední době se pozorovalo, že tuto chorobu léčí s velikým zdarem odvar klíčků obilních, které dostaneme v každém mlýně. Ošetření lékařem je zde nutno. Ten nejvhodnější léčbu zařídí a upraví stravou škrobovin a cukru prostou.

272. Ústrojí močové.

Choré ústrojí močové léčí hořký jetel. = *Vachta trojlistá*

273. Ušní bolesti.

Při ušních bolestech vedeme horkou páru pomocí trychtýře z hrnku, ve kterém se vaří 30 gr slézového květu asi v 1½ litru vody. Ostatně viz »Bolesti v uších«.

274. Vápno v oku.

Padne-li nám kousek vápna do oka, tu žíravé jeho účinky mírníme cukrovou vodou.

275. Větry. (Viz »Nadýmání«.)

Větry mírní šťáva citronová, thé z melissy a z máty peprné. Černá ředkev dobře prosolená znamenitě účinkuje a zastavené větry odvádí z těla. Také větší dávka rozmělněného anýzu zadržené větry uvolní. Kapky kmínové neb peprnomátové účinkují podobně.

276. Vlasy šedivé.

Šedivý vlas barví se svařeným listím ostružinovým a jahodníkovým v louhu sodnatém. Odvar se procedí a vlasy se řádně v něm myjí. Podobně barví se odvarem zelených slupek z ořechu vlašského v louhu sodnatém. Prvý odvar dá barvu temnější, druhý kaštanovou. Ostatně šedivé vlasy hanbou nejsou a dokazují stáří, které se těší účtě. Pochází-li šedivost od chorob různých, také věc nemusíme bráti tragicky.

277. Vlhkost v hlavě.

Viz »Stroupky v hlavě« a »Strupy v hlavě«.

Hlavu též vymýváme odvarem kořene meruzalky černé ve víně.

278. Vodnatelnost.

Vodnatelnost není samostatnou nemocí, ale následkem špatného oběhu krve a jejího rozkladu. Nemoci ledvinové zde hrají roli velikou. Studené koupele a odvar z jalovcových bobulí a chebdí zde prospívá. Řeřicha potochní je také dobrá. Výborná je přeslička polní k vnitřnímu užívání jako thé a k vnějšímu jako obklad.

279. Vodnatelnost břišní

vzniká následkem chorob ledvinových, jaterních a při srdeční vadě. Silní pijáci také jí trpívají. Zde lékař zařídí příslušné léčení. Pocením mnoho tekutin odchází z těla. Zde podávati musíme léky činnost ledvin povzbuzující. Jsou to: Semenec, trnky, kokoška, třezalka, přeslička, petružel, bobule jalovcové, rozmarýna, listy břízy atd. Výborný je odvar z jeřabin.

280. Vodnatelnost hrudní.

Kdo trpí silnou srdeční vadou, tomu se tekutina z krve povstala hromadí mezi plícemi a stěnou hrudní. Zde se užívá lázní parních na nohy, cvičením dýchadel a konečně i operace.

Odvar petružele dobře při této vodnatelnosti účinkuje.

281. Vodnatelnost mozková.

Vodnatelnost mozková bývá dědičná a dříve či později vede k smrti. Dítě má hlavu velkou a čelo silně vyklenuté. Chorému ulevíme tím, odvedeme-li krev od hlavy.

282. **Vole.** (Viz »Tlustý krk«.)

283. **Vrhnutí krve.**

Štáva jitrocelová neb máta peprná octem spařená.

284. **Vrhnutí pokrmů.**

Nálev z máty peprné.

285. **Vředy na plicích.** (Viz »Plicní vředy«.)

286. **Vředy na těle.** (Viz »Hnisavé vředy« a »Nežit«.)

287. **Vředy skrofulosní.** (Viz »Krtice«.)

288. **Vředy v ústech.**

Máme-li vřídky v ústech a na dásních, kloktáme odvarem netřeskovým.

289. **Vředy žaludeční.**

Zde dáváme na žaludek teplý obklad z kaše bramborové a pojídáme med.

290. **Vředy žaludeční a střevní.**

Zde prospívá popel ze dříví lipového s cukrem.

291. **Vši.**

Vši zahání olej anýzový. Roztlučený anýz močí se 3.—4 neděle v oleji olivovém. Olej anýzový je velmi silný

a proto se míchá s některým olejem minerálním. Hnidy odstraníme mytím vlasů v líhu neb horkým octem. Věc se musí opakovati.

Časté pročešávání a čistota žádoucí. Utřená rtuť se sádlem je dobrým prostředkem, ale pokud můžeme, užíjme jiného.

292. Vycházení konečníku.

Konečník se myje odvarem dubové kůry a užívá se sedacích koupelí z kůry dubové. Je-li třeba, též klystýru se užije.

293. Vylézání zoubků.

Abychom usnadnili dětem vylézání zoubků, tu natíráme jim tvářičky kozím máslem neb mandlovým olejem. Za cumlíček dostanou kůrku chlebovou neb kousek špeku.

294. Vyměšování moči. (Viz »Moči vyměšování«.)

Zde dobře účinkují povidla bezinková s cukrem řádně rozředěná vodou a thé z poperce. Čerstvá šťáva vytlačená z listů netřesku je výtečná.

295. Vymknutiny.

Úd dlužno dáti do původní své polohy. Obklad octanu hlinitého neb lněného semene. Topolová neb vavřínová mast koná zde dobré služby. Nemáme-li ničeho z těchto po ruce, stačí rozdělaná hlína s octem.

296. Vypadávání vlasů. (Viz »Holohlavost«.)

Dobré jsou ještě tyto prostředky:

- a) Do dobré francovky dá se rozkrájená cibule a vše se mírně zalřeje. Kořalkou před spaním natíráme hlavu.

- b) 10 gr oleje olivového, 10 gr rozmarýnového a 6 kapek muškátového.

297. Vyrážka v obličeji.

Silný odvar laskavce smísí se s olejem čistým a tím se obličej natírá. Kaše z cibule lilie bílé koná také dobré služby.

298. Vyrážka kožní.

Viz »Kůže nečistá« a »Nečistá pleť«. K tomu přidáváme:

- a) Pojídáním salátu z mladých kopřiv zaháníme též vyrážky.
- b) Natíráním mléčnou šťavou z pampelišky. Pozor na oděrky!
- c) Odvar vřesu pijeme při natírání jakémkoliv.
- d) Podobně thé maceškové.

299. Výtok mléka.

Při výtoku mléka z prsu přikládá se teplý obklad z vařené máty peprné.

300. Výtok semene u muže.

To často děje se při neukojené touze pohlavní. Chladná koupel, vzdání se lihovin a věcí kyselých, práce a odvar medvědice vše napraví. Svařené rozmělněné listí rozmarýnové ve víně slabém má též účinek.

301. Vzduch nečistý.

Vzduch nečistý zbavujeme desinfekcí zárodků choroboplodných. Užíváme při tom kyseliny karbolové, lysole, vápna chlorového a j. Řádné větrání a čistota v příbytku je nutná. Dostatek květín zelených obnovuje kyslík v příbytku. Zvláště důležitým jest zde australský blahovičník. Eukalyptus globulus. Vůní svojí ničí bakterie. Větší počet rostlin působí ale bolení hlavy a ruší spánek.

302. Vzteklna.

Viz »Kousnutí.«

Před příchodem lékařovým nutno ránu rozříznouti, krev vyssáti a vymýti řádně lysolem, kys. karbolovou, octem vinným. Na to ránu usušíme šatem čistým a přiložíme obvaz smočený ve čpavku neb rozředěné kyselině solné. Tato jed činí neškodným. Nad ranou nutno žíly utáhnouti, aby jed do těla se nešířil. Lékař musí býti povolán nejrychleji.

303. Zácpa.

Zácpa je těžkým onemocněním. Obsah střevní nemůže ven, rozkládá se a působí nepříznivě na vnitřní orgány. Lidé odsouzení k sezení velmi často trpívají zácpou. Studené omývání, masáž, tělocvik, lehká strava zde pomáhají. Sklenice studené vody na lačný žaludek je velmi dobrým prostředkem proti zácpě. Mírnými projímadly docílujeme úlevy. Nepomohou-li tato, tu užijeme klystýru. Z projímadel uvést dlužno trnkový květ, odvar z aloe, kapky cibulové v lihu, odvar z vařeně rozdlučené čočky. Z této dlužno slupky odstranit, poněvadž obsahují mnoho třísloviny, která účinkuje svíravě. Mali-

nová šťáva na lačný žaludek zjednává nápravu. Thé z květů měsíčku, z kořene ostružinového, z kořene pam-pelišky, pýru neb řeřichy účinkuje projímavě. Jablka z rána neb večer požitá odstraňují tvrdou stolicí. Rici-nový olej a hořká sůl jsou silnějšími projímadly. Ráno a večer dvě lžičky směsi z roztlučeného cukru a Cre-moru-tartari. Prášek rozpustí se ve vodě a pije se bez ssedliny. Dále jíme okurky kyselé neb salát okurkový, řepu, černý chléb, kyselé mléko, syrovátku, podmásli, jahody. Na břicho dáváme teplý obklad. Thé z andělíky dobře při zácpě účinkuje. Projímadel nesmíme mnoho užívatí, poněvadž střeva a žaludek tomu zvyknou a pak vůbec nereagují na ně. Někdy užíváme hořké vody. Nejlepší je »Šaratice.«

304. Záducha.

Viz »Dušnost.«

Záduchu mírní odvar divizny, mochny husí a pod-běle. Listy podbělové dáváme také jako obklad na prsa. Při této chorobě účinkuje dobře vyloužená šťáva z černé ředkve pomocí cukru kandisového. Thé z kopřivy, máty, pelyňku, šalvěje a všedobru dobře účinkuje. Jiný pro-středek obdržíme, rozpustíme-li 20 gr kognillu, 20 gr vinného kamene, 10 gr cukru třtinového v půl litru vody. Denně pije se lžíce.

305. Zádumčivost.

Zádumčivost zahání práce a veselá společnost. Večer pijme čaj z dubové kůry. Činí nás bezstarostnými. Snaž-me se myšlenky své od trampot denních povznést i a trochu na přítomnost zapomenouti.

306. Zádušný kašel.

Zádušný kašel je vážná a nakažlivá choroba u dětí.

Dítě namáháním zmodrá, dusí se a i zvrací. Někdy přidruží se k němu i zánět plic. Přílišným napětím svalů v hlavě může prasknouti i mnohá důležitá žilka.

Chorému dítěti dáváme chladné obklady na nohy a dbáme, aby stolice byla v pořádku. Čistý vzduch, lehká strava bez masa a nápoje bez lihu jsou velmi prospěšnými prostředky léčebnými. Dobrým jest tento lék:

Do sklenice vody přidáme trochu octa vinného a jednu na kaši utřenou cibuli. Po 2—3 hodinách se vše scedí a osladí medem. V půlhodinových obdobích požíváme tohoto léku po lžičce.

307. Zahlenované plíce. (Viz »Plíce zahlenované« a »Hlen plicní«.)

308. Zahlenovaný žaludek.

Nastrouháme jemně křen a zamícháme jej do žitné kořalky. Léku užíváme denně po lžici.

309. Zánět dásní.

Zánět dásní vzniká zanícením okostice při vykotlaných zubech. Vzniká bolestný nádor, který provalí se uvnitř neb vně. Nejlépe jest zub dát vytrhnouti. Zhnisání a provalení nádoru uspíšíme horkými obklady. Jako kloktadla užíváme čaje z 5 gr květu slézu na 1 koflík. Jiné kloktadlo svaříme z fíků, bezového květu a slézových listů v mléce. Držíme jej v ústech pokud možno horký a jak nejdéle vydržíme. Je-li zánět silný, tu je nutná operace.

310. Zánět ledvin.

Při zánětu ledvin účinkuje dobře odvar chrastavce. Dobrý prostředek je tento:

15 gr loupaných sladkých mandlí se rozdrtí a utře jemně s 8 gr bodláku hořkého, 60 gr kerblíku s odvarem rozrazilovým a chrastavcovým. Vše se smíchá na mléčnou tekutinu, přidá s 30 gr ibiškové šťávy a 2 gr vinného kamene. Opět se vše promíchá a užívá se léku 3—4krát denně po menším šálku.

311. Zánět měchýře močového.

Zde účinkuje odvar chrastavce.

312. Zánět mozku.

Na hlavu studené obklady z pískavice a led.

313. Zánět oční. (Viz »Oční zánět.«)

Oči vymývají se slabším odvarem listů z agave oslaženým medem.

314. Zánět plic.

Zde je nutný jako při každé vážné nemoci lékař. Hlavním lékařem je zde čerstvý vzduch, neboť chorý mnoho vzduchu do plic vssáti nemůže a proto nutno, aby ten, který do plic dostane, byl aspoň čerstvým a zdravým. Střeva nutno vyprázdniti, aby horečku nezvyšovala. Stravy podáváme málo a k tomu výhradně tekutou. Na hrud' a hlavu dejme chladné obklady. Ochabuje-li srdce, užijme černé kávy místo vína neb cognacu, které teplotu

ještě zvyšují. Chladný odvar z chebdí zde prospívá. Na počátku nemoci jde k duhu pojidání brusinek neb se pije šťáva brusinková. Po této ztratí se horečka během dvou hodin. Solených pokrmů, pokrmů příliš kořeněných a lihovin musíme se varovati.

315. Zánět pohrudnice.

Zde řídíme se radou lékařovou, poněvadž jde o vážné onemocnění. Bolesti na prsou se stupňují kašlem, kýchním, ba i změnou polohy. Šťáva brusinková, citronová, malinová a obklady dle nařízení lékaře vykonají svůj úkol.

316. Zánět průdušek. (Viz »Hien plicní.«)

Chladný odvar z chebdí a šťáva z černé neloupané ředkve s medem zde konají platné služby. Polykejme na špičku nože ráno a večer lipového popele neb lžici práškového suchého cukru.

317. Zánět sliznice ústní.

Šťáva brusinková jest zde velmi dobrá. Malinové listy se svaří s ledkem a odvarem se kloktá. Pálený kamenec utluče se a smíchá s medem. Směs se dásně a ústa vytírají.

318. Zánět ušní.

Ucho vystříkujeme odvarem bazalky.

319. Zánět v hrdle.

Při zánětu v hrdle u dětí dáváme na krk i prsa obklady z odražené vody. Na chodidla přiložíme čerstvou

uvařenou cibuli a chorému dítěti dáme požití trochu syru, aby nastalo zvracení. Tím zárodky nemoci tělo opustí. Je-li případ těžším, tu dáme dítěti lžičku cukru práškového, smíšeného na polovic s čistým ledkem.

U dospělých:

Solné obklady a solné lázně znamenitě zde účinkují. Solné koupele osvědčují se též při chřipce a návalu krve do hlavy. Nesmí trvati déle než čtvrt až půl hodiny. Vdechování solných par je velmi dobré.

Koupeme-li děti v lázni solné, dáváme na 1 litr vody 10 gr soli. Dospělí užívají lázní silnějších. Tyto lázně účinkují též při křivici, krticích a kloubních nemocech. Inhalace prospívá též při záškrtu a zánětu mandlí.

320. Zápach z úst.

Zápach z úst odstraňuje odvar máty peprné neb mečíku divokého. Dutinu ústní nutno řádně desinfikovati a vykotlané zuby dát si zatmeliti. Mečík divoký dává dechu jemnou vůni.

Při silnějším zápachu z úst čistíme dutinu ústní práškem ze spáleného dřeva lipového neb šalvěje. Ústní vody, zvláště »Odol«, konají zde také dobré služby.

321. Záškrt.

Při záškrtu tvoří se v hrdle dětí šedý povlak, který stále roste a zúžuje trubice dýchací. Povlak možno odloupnouti. Lékař nutný. Vhodné obklady velmi pomáhají, řídíme se při tom radou lékařovou. Masáže lze docíliti významných výsledků. Vstříkáním léčivého sera připraveného z krve mladých koní možno včas dítě zachrániti. Pití nerozředěné šťávy citronové ničí bakterie nemoc vzbuzující. Také děti, které jedí kyselé zelí a pijí

zelnou vodu, bývají nemoci této ušetřeny. V některých krajích vůbec lékaři léčí záškrt šťavou z citronů. Jako kloktadlo je dobrý odvar z divizny. Než lékař přijde, stírejme vřídky na sliznici a čípku štětečkem smočeným ve šťávě citronové. Štěteček se čistí v ihu. Jazyk nutno lžičkou stlačit. To opakuje se každých 10 minut. Kloktá se hypermanganem draselnatým neb chlorečnanem draselnatým. Při tomto nutna opatrnost, neboť jest jedovatým.

322. Závrať.

Závrať mírní divizna, odvar fenyklu s anýzem, thé z hořčice bílé, jméjí bílého neb routy zahradní. Vytlačená čerstvá šťáva z jitrocele kopinatého, thé ze šípku a přesličky neb sporyše a koniklece lučního jsou zde dobrými prostředky.

323. Zaživací orgány.

Zaživací orgány sílí thé z přesličky a z čekanky neb prášek puškvorcový.

324. Zimnice střídavá.

Zimnice střídavá je doma v bažinatých krajích Italie, Srbska, Albanie, Chorvatska-Slavonie a j. Vzniká následkem bodnutí jistého druhu komárů. Vojíní touto nemocí za války velice trpěli.

Záchvat zimnice opakuje se v intervalech 1—2—3denních při značné horečce. Hojí se velmi zdlouhavě.

Hlavním lékem jest zde chinin, ač i různé způsoby vodoléčby se zde osvědčily. Uhelný prášek z lipového dřeva a užívání prášku z 10—15 bobulí jalovcových také

se dobře osvědčilo. Thé z kuklíku lékařského a požívání červených malin záchvaty zmírňuje.

Thé z rozchodníku skalního (na jeden šálek lžíce), šťáva jitrocelová a thé slabší z oměje šalamounku neb všedobru jsou dobrými prostředky.

325. Zlámaniny.

Zlámaniny kostí nutno dobře srovnati, odstraniti úlomky kostí rozdrcených, dobře úd do tuhých desek vložit, ale předem opatřiti jej obvazem sádrovým.

Úd nutno natřítí mastí z kostivalového kořene a sádla.

326. Zlatá žíla.

(Viz »Haemorrhoidy«.)

327. Zpruženiny.

(Viz »Opružení«.)

328. Ztvrdlé mandle.

Vezme se 100 gr hovězí žluči, 5 gr ořechového oleje a 100 gr soli. Na teplých kamnech se vše nechá státi 24 až 36 hodin a až se vše rozpustí, tu dvě hodiny to třeme v nádobě kameninové, neb skleněné. Dvakrát denně tímto prostředkem mandle zduřené a ztvrdlé natíráme a třeme dobře rukou neb flanelem. Na noc a i přes den dáváme obklady smočené v léčivé látce.

329. Ztvrdlá prsa.

Na ztvrdlá prsa dávají si ženy teplý obklad z vařeného nati majoránkové.

337. Žaludeční křeče.

Viz »Křeče žaludeční.«

šťáva jitr

všedobru jsou a

338. Žaludeční obtíže.

325. Zlámaný obklad z listů a květů

Zlámaniny kostí nutno dobře srovnat.
úlomky kostí rozdrcených, dobře úd do tu-
vložiti, ale předem opatřiti jej obvazem sádrovy

Úd nutno natřítí mastí z kostivalového kořene „ semeno
abin,

326. Zlatá žíla.

(Viz »Haemorrhoidy«.)

327. Zpruženiny.

(Viz »Opružení«.)

328. Ztvrdlé mandle.

Vezme se 100 gr hovězí žluči, 5 gr ořechového oleje
a 100 gr soli. Na teplých kamnech se vše nechá státi 24
až 36 hodin a až se vše rozpustí, tu dvě hodiny to třeme
v nádobě kameninové, neb skleněné. Dvakrát denně
tímto prostředkem mandle zduřené a ztvrdlé natíráme a
třeme dobře rukou neb flanelem. Na noc a i přes den
dáváme obklady smočené v léčivé látce.

329. Ztvrdlá prsa.

Na ztvrdlá prsa dávají si ženy teplý obklad z vařeného
nati majoránkové.

343. Žlázy ztvrdlé.

Na ztvrdlé žlázy nejlepším obkladem je teplý popel z vikve s medem utřený na mast.

344. Žloutenka.

Žloutenka vzniká při nedostatečném vyměšování a odtoku žluči.

Zde prospívá odvar černého pepře, z chmele, prášek z usušených listů agave s pelyňkem smíšený. Prášku bere se denně dvakráte na špičku nože. Štáva citronová ji také zahání. Štávu nutno pít opatrně, aby nám zuby nezkazila. Mařinka vonná také je prospěšná. Dále 10 gr květu chrpy polní na 1 šálek thé rovněž dobře účinkuje. Též starček. Čtvrt kg medu utřeme se 4 gr šafránu a užíváme po lžičce.

345. Žlučové bolesti.

Žlučové bolesti mírní thé z 15 gr kořene pampelišky na jeden šálek. Užívá se ho 2—3krát denně.

OBSAH:

	Str.
Úvod	5
Léčivé rostliny (trochu dějepisu)	7
O sběru léčivých rostlin	21
Příprava domácích léků	22
Přehled rostlin užitkových	24
Přehled sběru oficiálních rostlin léčivých	28
Přehled sběru neoficiálních rostlin léčivých	46

Seznam rostlin léčivých:

	Str.		Str.
1. Agar-agar	49	21. Blatouch	64
2. Agave	49	22. Blešník obecný	64
3. Akát či trnovník	50	23. Blešník	65
4. Aloe	50	24. Blin černý	66
5. Alkaloidy	51	25. Bob obecný či sviný	66
6. Ananas	54	26. Bolehlav blamatý	67
7. Anjelika menší či děhel obecný	55	27. Borovice	67
8. Anjelika větší či lékař- ská	56	28. Borůvka	68
9. Anýz	57	29. Boryt barvířský	69
10. Aron skvrnatý	54	30. Brambor	69
11. Banán	58	31. Brambořík obecný	70
12. Bataty čili indické sladké brambory	59	32. Brotan	71
13. Bavlík	59	33. Brslen obecný	71
14. Bazalka	60	34. Brusnice obecná	71
15. Bedrník	61	35. Brutnák obecný	72
16. Benedykt či čubet lé- kařský	61	36. Břiza obecná	72
17. Bertrám neb persán	62	37. Buk obecný	73
18. Bez černý	62	38. Bukvice lékařská	73
19. Bez modrý či šerík	63	39. Celer	74
20. Blahovičník	63	40. Cibule kuchyňská	74
		41. Cibule mořská čili la- doňka mořská	75
		42. Citroník obecný	76
		43. Cukrovka	77

	Str.		Str.
44. Čajovník	79	83. Hlavěnka dávivá	102
45. Čapí nos růžový	79	84. Hluchavka bílá	102
46. Čechřice vonná	80	85. Hořčice bílá	104
47. Čekanka	80	86. Hořčice černá	105
48. Čemeřice	82	87. Hořec šumavský neb	
49. Čemeřice zelená	82	nachový	106
50. Černucha setá	84	88. Hořké látky a léky	107
51. Černý kořen či hadí		89. Hrách	108
kořen	84	90. Hrachor	109
52. Čertkus lesní	84	91. Hrušeň obecná	109
53. Česnáček obecný	85	92. Hřebíček	110
54. Česnek	85	93. Hulevník lékařský	110
55. Česnek hadí	85	94. Hulevník mnohოდilný	111
56. Čičorečka pestrá	86	95. Hvozďík či slzičky, kar-	
57. Čilimník odvislý	86	touzek	111
58. Čimišník obecný	86	96. Chebdi	111
59. Čistec bahenní	86	97. Chebule jamatá	111
60. Čočka	87	98. Chebule korková	112
61. Datlovník kanárský	87	99. Chmel	112
62. Devaterník obecný	87	100. Chmerek roční	114
63. Devětsil obecný	88	101. Chrastavec polní	114
64. Divizna malokvětá	88	102. Chrpa polní	114
65. Divizna velkokvětá	89	103. Chřest	115
66. Dobromysl obecná	90	104. Jablečník obecný	116
67. Drchnička rolní	90	105. Jabloň	116
68. Drnavec lékařský	91	106. Jahodník	118
69. Dřín	91	107. Jalapa	118
70. Dřišťál obecný	91	108. Jalovec chvojka	119
71. Dub letní neb křemelák	92	109. Jalovec obecný	119
72. Dub zimní	93	110. Jalovec virginský	121
73. Durman	94	111. Jarmanka	121
74. Dvozubec	94	112. Jasan ztepilý	121
75. Ďáblík bahenní	94	113. Jaterník	122
76. Fenykl	96	114. Javor cukrový	122
77. Fialka vonná	97	115. Javor mléčný	122
78. Fík či smokvoň	98	116. Ječmen setý	123
79. Hádí kořen	99	117. Jedle bělokorá	123
80. Hádí mord španělský	99	118. Jedle kanadská	124
81. Hasivka obecná	99	119. Jedovaté rostliny	124
82. Heřmánek pravý	100		

	Str.		Str.
120. Jehlice trnitá či habí hněv	126	152. Kmin vodní či halucha vodní	146
121. Jelení jazyk	128	153. Kokain	147
122. Jerlín či sofora japon- ská	128	154. Kokoška či pastuši to- bolka	147
123. Jeřáb obecný	128	155. Komonice lékařská	149
124. Jeřáb sladký	130	156. Koniklec horský	149
125. Jilek mámivý	130	157. Konopáč či sadec	150
126. Jitrocel kopinatý	130	158. Konopí	151
127. Jitrocel větší	131	159. Konitrud lékařský	152
128. Jméli bílé	132	160. Konvalinka	153
129. Kafr	133	161. Kopr zahradní	153
130. Kakaovník	135	162. Kopretina bílá	153
131. Kakost luční	136	163. Koprnik štětínolistý	154
132. Kalabarské boby	136	164. Koprnik úzkolistý	154
133. Kamala	138	165. Kopriva dvoudomá	154
134. Kamejka lékařská či vrabí símě	138	166. Kopytník	155
135. Kamejka rolní	138	167. Koryandr setý	155
136. Kamzičník obecný	139	168. Kořen granátový	156
137. Kapara obecná	140	169. Kosatec bílý	156
138. Kaprad' samec	140	170. Kosatec florentinský	156
139. Karbinec obecný či vlčí noha	141	171. Kosatec německý	157
140. Kardamony	141	172. Kosatec žlutý	157
141. Karfiol	141	173. Kostival lékařský	158
142. Kaštan divoký, maďal, jirovec	141	174. Koukol polní	158
143. Kaštan jedlý	142	175. Kozalec	158
144. Kávovník	142	176. Kozi brada luční	159
145. Kdoule	143	177. Kozinec sladkolistý	159
146. Kerblík setý	144	178. Kozi noha	159
147. Klejicha americká neb hedvábná	144	179. Kozi pysk	160
148. Klejicha lékařská, to- lita lékařská	144	180. Kozlíček jarní	160
149. Klen	145	181. Kozlík lékařský	160
150. Kličky obilné	145	182. Krabilice mámivá	161
151. Kmin luční	145	183. Krtičník hlíznatý	161
		184. Křídlatec trojlistý	161
		185. Kručinka barvířská	161
		186. Krušina obecná	162
		187. Křen	162
		188. Kuklik obecný	163
		189. Kyčelnice cibulkatá	163

	Str.		Str.
190. Kýchavice bílá	163	227. Máta peprná	183
191. Kyvor lékařský	164	228. Mateřídouška	185
192. Laskavec srstnatý	164	229. Mečík střešovitý	186
193. Len luční	164	230. Med	186
194. Len setý	164	231. Medvědice lékařská čili tolokněnka	189
195. Lentišek	166	232. Melisa lékařská	190
196. Lékořice	166	233. Merlík bílý	191
197. Levandule klasnatá	167	234. Merlík všedobr	191
198. Libeček lékařský	167	235. Meruzalka černá	191
199. Lilek černý či psí víno	168	236. Meruzalka červená	192
200. Lilie bílá	168	237. Měsíček zahradní	192
201. Limba	169	238. Modřín evropský	192
202. Lípa malolistá	169	239. Mochna husí, stříbrník	193
203. Lípa velkolistá	170	240. Mochna-nátržník	193
204. Líška	170	241. Mochna rozlézavá, pě- tilístek	194
205. Lišejník islandský	171	242. Moruše černá	194
206. Lobelka modrá	171	243. Mošnička	194
207. Locika jedovatá	171	244. Mrkev	195
208. Locika zahradní; salát hlávkový	172	245. Muškátový ořech	195
209. Lomikámen zrnatý	172	246. Mydlíce lékařská	195
210. Lopucha menší	172	247. Myrrha	196
211. Lopucha pavučinatá	172	248. Myrta obecná	196
212. Lopucha větší	173	249. Námel či svatojan, žito	196
213. Lýkovec	173	250. Náprstník červený	198
214. Maceška polní	175	251. Náprstník hlínožlutý	199
215a. Máčka polní	175	252. Netřesk	200
215b. Mák setý	176	253. Netvařec křovitý	201
216. Mák vlčí	178	254. Netýkavka	201
217. Malinník	178	255. Ocún jesenní	202
218. Mandle setá	178	256. Okurka	202
219. Mandloň obecná či mandlovník	179	257. Oleandr	203
220. Maniok	180	258. Oliva	203
221. Manna	180	259. Oře lepkavá	204
222. Marhaník	181	260. Oman pravý	205
223. Mariánka n. majoránka	181	261. Oměj šalamounek	205
224. Mařinka barviřská	182	262. Orliček obecný	206
225. Mařinka vonná	182	263. Orsej jarní	206
226. Máta lesní	183	264. Ořešák královský	206

	Str.		Str.
265. Osladič obecný	207	303. Proskurník lékařský či	
266. Ostropes	208	ibišek	232
267. Ostropestřec	208	304. Proskurník pižmový či	
268. Osyka	208	ibišek	233
269. Ostružinník	209	305. Pryskyřník prudký	234
270. Otruby	209	306. Pryskyřice	234
271. Oves setý	209	307. Pryšec chvojka	234
272. Ovoce	211	308. Pryšec křížmolistý neb	
273. Pampeliška	215	skočec menší	235
274. Paprika	215	309. Přeslička polní	236
275. Pastýnák	215	310. Pšenice	238
276. Pavie žlutá	215	311. Ptačinec obecný	238
277. Pelyněk obecný	216	312. Pupava bílá	238
278. Pelyněk pravý	216	313. Pupečník	240
279. Pelyněk tatarský	218	314. Pustoryl obecný či pla-	
280. Pepř	219	ný jasmín	240
281. Petrklíč	219	315. Puškovec	240
282. Petřel	219	316. Pýr plazivý	241
283. Pcháč rolní	220	317. Rašelinník	242
284. Pilát lékařský	220	318. Reseda	242
285. Piskavice či řecké seno	220	319. Réva vinná	243
286. Pivoňka obecná	222	320. Reven lékařská	245
287. Plamének přímý	222	321. Rmen barvířský	246
288. Platan	223	322. Rmen římský	246
289. Plavuň	223	323. Rmen smradlavý	247
290. Plícník lékařský	224	324. Rojovník bahenní	247
291. Ploštičnik smrdutý	224	325. Rosnička okrouhlolistá	247
292. Podběl obecný	226	326. Routa obecná	248
293. Podražec obecný	226	327. Rozchodník ostrý	250
294. Pohanka	226	328. Rozchodník skalní	250
295. Pomorančovník	228	329. Rozchodník velký	250
296. Popenec	228	330. Rozmarýna lékařská	251
297. Posed černý	230	331. Rozpuk jizlivý	252
298. Potměchuť	230	332. Rozrazil lékařský	253
299. Potočnice lékařská či		333. Rulík zlomocný	254
řeřicha potoční	230	334. Ruj	255
300. Prášek hmyzí	230	335. Ruměnice hadinecovitá	255
301. Prcha chlumní či arnika	231	336. Růže stolistá	255
302. Proso	232	337. Růže šípková	257

	Str.		Str.
338. Rybíz či meruzalka		376. Srstka či angrešt . . .	274
červená . . .	257	377. Starček obecný . . .	274
339. Rýt barviřský . . .	258	378. Stoříšek či klinopád . . .	275
340. Rýže pravá . . .	258	379. Stračka polní . . .	275
341. Řebříček obecný . . .	260	380. Střemcha . . .	275
342. Ředkev černá . . .	260	381. Světlice či planý šafrán . . .	276
343. Řepeň obecná . . .	262	382. Světlík lékařský . . .	276
344. Řepka . . .	264	383. Svidina řecká . . .	277
345. Řepka hlavatá . . .	264	384. Svízel syřišťový . . .	277
346. Řepka klasnatá . . .	264	385. Šafrán pravý . . .	277
347. Řepík lékařský . . .	264	386. Šater stejnovrcholný . . .	278
348. Řeřicha hořká . . .	265	387. Šalvěj lékařská . . .	278
349. Řeřicha zahradní . . .	265	388. Šalvěj luční . . .	279
350. Řeřišnice potoční . . .	265	389. Šanta kočičí . . .	279
351. Řešetlák počistivý . . .	265	390. Šedivka černá . . .	279
352. Řimbaba či matečník . . .	266	391. Šišák obecný . . .	280
353. Salát zahradní . . .	266	392. Škumpa jedovatá . . .	280
354. Santalové dřevo . . .	266	393. Škumpa ocetná . . .	280
355. Sasanka bílá . . .	267	394. Špenát . . .	281
356. Satoryje neb čibr . . .	267	395. Štěrbák či endivie . . .	281
357. Sedmikráska . . .	267	396. Štětka planá . . .	281
358. Seno luční . . .	268	397a. Šťovík obecný . . .	282
359. Senesové listi . . .	268	397b. Šťovík tupolistý . . .	282
360. Semenec . . .	268	398. Švestka . . .	282
361. Silenka francouzská . . .	268	399. Tabák . . .	283
362. Silenka nadmutá . . .	269	400. Tamaryšek . . .	284
363. Skočec . . .	269	401. Thuje východní čili	
364. Skořice . . .	269	zerav . . .	284
365. Slanorožec bilinný . . .	270	402. Thuje západní . . .	284
366. Sléz divoký . . .	270	403. Tis obecný neb červený . . .	285
367. Sléz okrouhlostý . . .	270	404. Tolije baheňní . . .	285
368. Sléz zahradní . . .	270	405. Tolita lékařská . . .	285
369. Slezinník . . .	271	406. Tomka vonná . . .	286
370. Slunečnice obecná . . .	271	407. Topol černý . . .	286
371. Smetanka čili pampeliška . . .	272	408. Trahok obecný či peltrám . . .	286
372. Smokvoň obecný . . .	272	409. Trnka . . .	287
373. Smrk obecný . . .	272	410. Truskavec . . .	288
374. Sporyš lékařský . . .	273	411. Třemdava bílá . . .	288
375. Srpek barviřský . . .	274	412. Třezalka tečkováná . . .	289

	Str.		Str.
413. Tučnice obecná . . .	290	433. Vrba pětimužná . . .	300
414. Turan obecný . . .	290	434. Vřes . . .	300
415. Tužebník obecný . . .	290	435. Vstavač obecný . . .	300
416. Tykev obecná . . .	291	436. Všedobr horní . . .	301
417. Tykvice pukavá . . .	291	437. Všivec lesní . . .	301
418. Tymián . . .	291	438. Ysop lékařský . . .	301
419. Úročník lékařský . . .	292	439. Zázvor . . .	302
420. Užanka lékařská či my- šinec . . .	292	440. Zederach hladký . . .	302
421. Užanka úzkolistá . . .	292	441. Zelenina . . .	302
422. Vachta třílistá . . .	292	442. Zeli . . .	303
423. Vavřín bobkový . . .	294	443. Zemědým . . .	304
424. Vikev obilní . . .	295	444. Zeměžluč . . .	304
425. Višeň obecná . . .	296	445. Zimolez černý . . .	305
426. Vitod hořký . . .	296	446. Zimostráz obecný . . .	305
427. Vlašťovičník . . .	296	447. Zlatobyl kanadský . . .	305
428. Vlčí bob, vičenec, škr- kavičník . . .	298	448. Zlatobyl obecný . . .	305
429. Vodnice . . .	298	449. Zvonek hadincový . . .	306
430. Vraní oko . . .	298	450. Zabinec . . .	306
431. Vratič . . .	298	451. Žanovec . . .	306
432. Vrba bílá . . .	299	452. Žindava evropská . . .	306
		453. Žito . . .	307
		454. Žluťucha orličkolistá . . .	307
		455. Žminda pruhovitá . . .	307

Seznam nemocí.

	Str.		Str.
Slovo k čtenáři . . .	311	12. Bolení žaludku . . .	318
1. Angína . . .	313	13. Bolavé žlázy . . .	318
2. Anglická nemoc . . .	313	14. Bolesti bříšní . . .	318
3. Běhavka . . .	314	15. Bolesti hrtanu . . .	319
4. Bělokrevnost . . .	315	16. Bolesti kloubů . . .	319
5. Bělouk . . .	315	17. Bolesti nervové . . .	319
6. Blednička . . .	315	18. Bolesti nohou . . .	319
7. Bodnutí hmyzem . . .	316	19. Bolesti prsní . . .	320
8. Boláky rakovité a sně- tivé . . .	316	20. Bolesti v uších . . .	320
9. Bolavé nohy . . .	316	21. Bolesti zubů . . .	320
10. Bolení hlavy . . .	317	22. Bolesti žaludku . . .	321
11. Bolení v krku . . .	317	23. Boule . . .	321
		24. Božec . . .	322

	Str.		Str.
25. Bradavice	322	63. Chudokrevnost	341
26. Brněni	323	64. Chuť zkažená	342
27. Břišní nádory	323	65. Ischias	342
28. Černé neštovice	323	66. Jaterní nemoci	342
29. Červenka	324	67. Ječné zrnó	343
30. Červený nos	324	68. Jed jaternicový a klo- básový	344
31. Červ v prstě	325	69. Jed masový	344
32. Červi	325	70. Jed rybí	344
33. Čištění krve	325	71. Jizvy	345
34. Čmýra zadržaná	325	72. Kámen močový	345
35. Dávení	326	73. Kapavka	346
36. Dávení krve ze žaludku	326	74. Kašel	346
37. Dna	327	75. Katarh hrtanu	348
38. Dráždění ku kašli	329	76. Katarh nosní	348
39. Duševní rozrušení	329	77. Katarh plicní	348
40. Dušnost neb dýchavič- nost	329	78. Katarh prdušek	348
41. Echinococcus	330	79. Katarh střevní	349
42. Haemorrhoidy	330	80. Kloktání	349
43. Hlen plicní	331	81. Koktání	350
44. Hnisavé oči	331	82. Kolika	350
45. Hnisavé rány	331	83. Kopřivka	351
46. Hnisavé vředy	332	84. Kostižer	351
47. Holohlavost	333	85. Kousnutí vztekl. psem	351
48. Horečka	333	86. Krátký dech	352
49. Horečka z hnisání	334	87. Krátkozrakost	352
50. Hořkost od žaludku	335	88. Krvácení nosní	352
51. Hostec kloubový	335	89. Krvácení silné při čmýře	353
52. Hučení v uších	336	90. Krvácení z dutiny ústní	353
53. Husí kůže	336	91. Krvácení z ran otevře- ných	353
54. Hypochondrie	336	92. Krtice	353
55. Hysterie	337	93. Křeč klystýrem způso- bená	354
56. Cholera	337	94. Křeč pisařská	354
57. Cholerina	339	95. Křeč prsní	354
58. Chrapot	339	96. Křeče svalové	354
59. Chrlení krve	340	97. Křeče u dětí	354
60. Chřadnutí údů u dětí	340	98. Křeče v rukou a nohou	355
61. Chřadnutí udu u dospě- lých	340		
62. Chřipka	341		

	Str.		Str.
99. Křeče žaludeční	355	139. Nežít	367
100. Kurděje	355	140. Nohy bolavé	367
101. Kůže nečistá	355	141. Oběh krve špatný	367
102. Kuří oka	356	142. Oční nemoci	367
103. Kýla	356	143. Oční zánět	367
104. Ledvinové nemoci	357	144. Odměšování moče	368
105. Leknutí	357	145. Odřeny	368
106. Lišej	358	146. Ochablost břišních nervů	368
107. Lišej ve vousech	359	147. Ochnutí jazyka	369
108. Lišej žiravý	359	148. Ochromení	369
109. Lupy na hlavě	359	149. Omámení	369
110. Mandle zanícené	359	150. Omrzliny	369
111. Mdloby	360	151. Onanie	370
112. Melancholie	360	152. Opar licí	370
113. Menstruace špatná	360	153. Opaření	370
114. Migréna	360	154. Opruzení	370
115. Močení bolestivé	360	155. Opuchlé břicho	371
116. Močení do postele	361	156. Opuchlé nohy	371
117. Močení krve	361	157. Opuchliny	371
118. Močové kamínky	361	158. Osypky	371
119. Močové ústrojí	361	159. Oteklé klouby a děti	372
120. Močové vyměšování	361	160. Oteklé mandle	372
121. Modřiny	362	161. Otekliny vůbec	372
122. Mrtvice	362	162. Otok oční	372
123. Můra neb tlak na prsou	362	163. Otok žaludku	372
124. Mžitky	363	164. Otravy	372
125. Nádor na dásni	363	165. Otřesení mozku	374
126. Nádory na těle	363	166. Oznobenina	375
127. Nadýmání	363	167. Padoucnice	375
128. Nákaza	364	168. Pakostnice	375
129. Nastuzeniny	364	169. Perioda nepravidelná	375
130. Nával krve do hlavy	364	170. Perioda silná	376
131. Nečistá krev	364	171. Pihy v obličejí	376
132. Nečistá pleť	364	172. Píchání v boku	376
133. Nechuť k jídlu	365	173. Píchání v hlavě	376
134. Nervová horečka	365	174. Pijáctví	376
135. Nervové nemoci	365	175. Písek močový	377
136. Nervosa	366	176. Píštěle	377
137. Nespavost	366	177. Plané neštovice	377
138. Nevolnost	367		

	Str.		Str.
178. Plíce zahlenované . . .	377	216. Slabá novorozeňata . . .	388
179. Plicní katarh . . .	378	217. Slabé ledviny . . .	388
180. Plicní nemoci . . .	378	218. Slabá paměť . . .	388
181. Plicní vředy . . .	378	219. Slabé údy . . .	388
182. Plivání krve . . .	378	220. Slabé zažívání . . .	388
183. Pocení noční . . .	378	221. Slabé zdraví . . .	388
184. Pocení nohou . . .	379	222. Slabost srdeční . . .	389
185. Pocení rukou . . .	379	223. Slabost u dětí . . .	389
186. Podebírání v uchu . . .	379	224. Slabost žaludeční . . .	389
187. Podebraniny . . .	379	225. Slezina chorá . . .	390
188. Pohmožděnin . . .	380	226. Slizotok močový . . .	390
189. Polknutí peníze a drob- ných předmětů kovo- vých . . .	380	227. Slzavé oči . . .	390
190. Polyp nosní . . .	380	228. Spála . . .	390
191. Popáleniny . . .	380	229. Spáleniny . . .	391
192. Popraskané rty . . .	380	230. Spalnice . . .	392
193. Porušené zažívání . . .	380	231. Srdeční nemoci . . .	392
194. Projímadla . . .	381	232. Staré rány . . .	392
195. Proležen . . .	381	233. Stroupky na hlavě . . .	392
196. Prsní křeče . . .	381	234. Strupy na tvářích . . .	392
197. Prsten zarostlý . . .	381	235. Strupy v hlavě . . .	393
198. Průjem . . .	381	236. Střeva zahlenovaná . . .	393
199. Příjice . . .	382	237. Střevní odměš. špatné . . .	393
200. Puchýře na rukou . . .	383	238. Střevní zácpa . . .	393
201. Rakovina . . .	383	239. Studené nohy . . .	393
202. Rány otevřené . . .	383	240. Suchá kůže . . .	393
203. Rány řezné . . .	383	241. Svalové křeče . . .	394
204. Rheumatismus . . .	384	242. Svrab . . .	394
205. Roupý . . .	385	243. Svržení kůže . . .	395
206. Rozedma plic . . .	385	244. Syfilistické nemoci kož- ní a kostní . . .	395
207. Rozklad krve . . .	385	245. Šílenství . . .	395
208. Rozšíření srdce . . .	385	246. Škrkavky . . .	395
209. Rozpukané pysky . . .	386	247. Škytavka . . .	396
210. Rozpukané ruce a nohy . . .	386	248. Špatná krev . . .	396
211. Růže v obličej . . .	386	249. Špatná výživa . . .	396
212. Rýma . . .	387	250. Šťávy zkažené . . .	396
213. Řezavka . . .	387	251. Špatný vzduch . . .	397
214. Skvrny v obličej . . .	387	252. Tanec sv. Víta . . .	397
215. Slabá děloha . . .	387	253. Tasemnice . . .	397
		254. Těžkosti žaludeční . . .	398

	Str.		Str.
255. Tiha na prsou	398	295. Vymiknutíny	407
256. Tlučení srdce	398	296. Vypadávání vlasů	407
257. Tlustý krk	399	297. Vyrážka v obličejí	408
258. Trávení špatné	399	298. Vyrážka kožní	408
259. Trhání v údech	399	299. Výtok mléka	408
260. Třesavka	399	300. Výtok semene u muže	408
261. Tuberkulosa	400	301. Vzduch nečistý	409
262. Tučnost	400	302. Vzteklna	409
263. Tvrdá slezina	401	303. Zácpa	409
264. Tvrdá stolice	401	304. Záducha	410
265. Tyfus	401	305. Zádumčivost	410
266. Tyf skvrnitý	402	306. Zádušný kašel	411
267. Udeření bleskem	402	307. Zahlenované plíce	411
268. Udušení	402	308. Zahlenovaný žaludek	411
269. Úpa! sluneční	402	309. Zánět dásní	411
270. Úplavice	403	310. Zánět ledvin	412
271. Úplavice cukrová	403	311. Zánět měchýře močového	412
272. Ústrojí močové	403	312. Zánět mozku	412
273. Ušní bolesti	404	313. Zánět oční	412
274. Vápno v oku	404	314. Zánět plic	412
275. Větry	404	315. Zánět pohrudnice	413
276. Vlasy šedivé	404	316. Zánět průdušek	413
277. Vlhkost v hlavě	404	317. Zánět sliznice ústní	413
278. Vodnatelnost	405	318. Zánět ušní	413
279. Vodnatelnost břišní	405	319. Zánět v hrdle	413
280. Vodnatelnost hrudní	405	320. Zápach z úst	414
281. Vodnatelnost mozková	405	321. Záškrt	414
282. Vole	406	322. Závrať	415
283. Vrhnutí krve	406	323. Zaživací orgány	415
284. Vrhnutí pokrmu	406	324. Zimnice střidavá	415
285. Vředy na plicích	406	325. Zlámaniny	416
286. Vředy na těle	406	326. Zlatá žíla	416
287. Vředy skrofulosní	406	327. Zpruzeniny	416
288. Vředy v ústech	406	328. Ztvrdlé mandle	416
289. Vředy žaludeční	406	329. Ztvrdlá prsa	416
290. Vředy žalud. a střevní	406	330. Ztvrdlá slezina	417
291. Vší	406	331. Ztvrdliny vůbec	417
292. Vycházení konečníku	407		
293. Vylézání zoubků	407		
294. Vyměšování moči	407		

	Str.		Str.
332. Zuby nečisté . . .	417	339. Žaludek pokažený . .	418
333. Zvracení . . .	417	340. Žaludek slabý . . .	418
334. Žáha	417	341. Žaludeční vředy . . .	418
335. Žaludeční bolesti . .	417	342. Žlázy otekly . . .	418
336. Žludeční katarh . . .	417	343. Žlázy ztvrdlé . . .	419
337. Žaludeční křeče . . .	418	344. Žloutenka	419
338. Žaludeční obtíže . . .	418	345. Žlučové bolesti . . .	419

